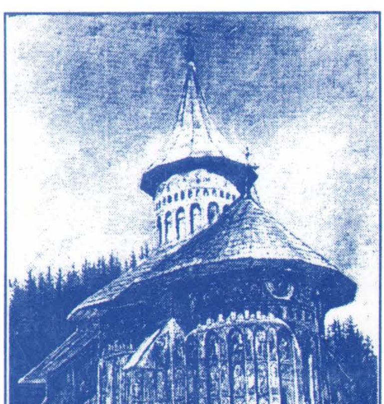
ACADEMIA ROMÂNĂ

CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI

ANALELE BUCOVINEI

ANUL VI, 1/1999

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Abonamentele din țară și străinătate se primesc la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, P.O.Box 5-42, București, România, tel. 401-411 9008, tel/fax 401-410 3983, 401-410 3448, e-mail: edacad@ear.ro.
RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O.Box 35-37, București România, tel. 401-618 5103, 401-222 4126, fax 401-222 6407.
ORION PRESS IMPEX 2000, P.O.Box 77-19, București 3, România, tel. 401-653 7985, fax 401-324 063.

Coperta: Mânăstirea Voroneț. Pictură în ulei de George Løvendal. (Colecția familiei Løvendal).

Adresa redacției:
Calea Bucovinei nr. 9
5875 – Rădăuți

Editura Academiei Române
Calea 13 Septembrie nr. 13
76117 – București
C.P. 5-42

ANALELE BUCOVINEI

Tomul VI, 1

1999

S U M A R

Anaele Bucovinei, **VI,** *1*, p. 1–254, București, 1999

ŞTIINŢELE NATURII

OPINII

DOCUMENTE

CĂRŢI, REVISTE

CRONICĂ

ANIVERSĂRI

IN MEMORIAM

ANALELE BUCOVINEI

Tomul VI, 1

1999

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTICHEL

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 1–254, București, 1999

NATURWISSENSCHAFTEN

STANDPUNKTE

DOKUMENTE

CHRONIK

JAHRESTAGE

IN MEMORIAM

REVOLUŢIA DE LA 1848–1849 ÎN BUCOVINA. PARTICULARITĂŢI. REVENDICĂRI. CONSECINŢE

MIHAI IACOBESCU

Din perspectiva unui veac şi jumătate de la acea „Primăvară a popoarelor", care a zguduit şi primenit aproape întreaga Europă cu idei şi revendicări novatoare – rămase, în unele cazuri în atenţia câtorva generaţii de luptători, spre a fi preluate, completate şi materializate în bronzul faptei – Bucovina a constituit o piesă din imensul angrenaj al evenimentelor complexe din Imperiul Habsburgic (având ea însăşi calităţile şi defectele revoluţiei din imperiu) şi a fost, totodată, o parte integrantă a revoluţiei româneşti. Aceasta pentru că, deşi supuşi austrieci, fruntaşii românilor bucovineni, iniţiatori şi slujitori ai idealurilor lansate la 1848–1849, apreciau revoluţia română drept „cea mai frumoasă pagină din istoria nouă a României".

Cuvânt ademenitor şi dătător de mari speranţe şi îndemnuri, România devenea ca un laitmotiv în articolele şi comentariile din publicaţia Hurmuzăcheştilor, „Bucovina" (1848–1850), sugerând o realitate în devenire, pe care şi elita românilor bucovineni o întrezărea şi pregătea.

Reprezentând un moment istoric crucial pentru întreaga evoluţie a Bucovinei până la eliberarea de sub habsburgi şi Unirea din 1918 la România, revoluţia a fundamentat şi potenţat conştiinţa şi idealul unităţii naţionale. A stimulat şi accelerat angajarea elitei bucovinene şi activitatea de organizare şi apărare a fiinţei naţionale. A formulat şi difuzat idei care au devenit pilonii mişcării cultural-politice de până la Marea Unire din 1918. Noile revendicări social-politice, economice şi culturale au fost gândite şi răspândite în şi pentru cercuri politice mai largi ale populaţiei, depăşindu-se în mod considerabil faza anterioară a zămislirii şi răspândirii unor idei de emancipare doar la nivelul restrâns al unui grup de iniţiaţi. Cu începere de la 1848–1849 s-a lucrat şi înaintat pe o multitudine de planuri în scopul emancipării cultural-politice a românilor bucovineni; totodată, s-a făurit şi lărgit cadrul instituţional care a prefaţat şi asigurat eliberarea şi unirea din 1918. Din aceste considerente, est necesar să reluăm şi analizăm, într-o manieră concentrată, trei elemente definitorii ale revoluţiei din Bucovina: particularităţi, revendicări, consecinţe.

Analele Bucovinei, **VI,** *1*, p. 7–14, Bucureşti, 1999

În prealabil, ar fi necesar să anticipăm şi să subliniem aici necesitatea reconsiderării şi evaluării noţiunii de revoluţie. În cazul Bucovinei, evenimentele de la 1848–1849 au avut un caracter paşnic în esenţă, unind în acţiunea de formulare şi realizare a revendicărilor, reprezentanţi ai elitei româneşti din toate clasele şi mediile sociale, iar programul fundamentat şi dezvoltat până la 1918 a fost axat pe obiectivele cultural-politice şi naţionale. Deci, ca şi în cazul revoluţiei nipone Meiji – dar fără similitudini şi identităţi de aceeaşi factură – revoluţia din Bucovina nu se încadrează nici în schemele formulate de ideologia marxistă, nici în tiparele altor evenimente similare, de factură clasică, fiind în principal asemenea izbucnirii unui vulcan de idei-forţă novatoare şi reformatoare, care au mobilizat şi angajat toate generaţiile de până la 1918 într-o largă mişcare cultural-politică.

I. *Particularităţile revoluţiei din Bucovina* au fost generate de un complex de factori: situaţia concretă din imperiu şi din Bucovina; legăturile şi colaborarea elitei bucovinene cu fruntaşii românilor din celelalte teritorii; evoluţia sinuoasă a revoluţiei, pe de o parte, şi, pe de altă parte, regruparea forţelor conservatoare zonale şi europene. Imperiul habsburgic era la acea dată campionul legitimismului şi conservatorismului în Europa, el avea în fruntea sa pe ambiţiosul şi întreprinzătorul Metternich, acel „Don Quijote” cum îl numise Franz Grillparzer, Metternich fiind totodată ideologul Sfintei Alianţe, exponentul concepţiilor antimonarhiste, antiliberale şi contrarevoluţionare, care dorea să prevină unirea stătuleţelor germane şi italiene şi visa crearea Statelor Unite ale Europei, ca o plăsmuire ultraconservatoare, absolutist-feudală, condusă de lumea de cultură şi civilizaţie germană, în frunte cu Austria, alcătuire rezumată de Metternich în formula A.E.I.O.U. – „Austria est imperare orbi universali”.

Particularităţile revoluţiei din Bucovina s-au conturat în strânsă interdependenţă cu situaţia şi evoluţia evenimentelor de la 1848 din Imperiul Habsburgic, dar şi din spaţiul locuit de români.

O primă chestiune este aceasta: a avut loc, în acest imens conglomerat etnolingvistic şi pluriconfesional, o revoluţie propriu-zisă sau a fost o sumă de mişcări şi revoluţii zonale, locale, la nivel provincial sau chiar într-un cadru şi mai restrâns, al centrelor urbane – Viena, Pesta, Praga, Blaj – în şirul cărora, undeva, se regăseşte şi capitala Bucovinei, Cernăuţi? Răspundem afirmativ, amintind faptul că în lunile martie şi aprilie 1848 s-au desfăşurat revoluţii doar în unele oraşe ale imperiului, apoi, din toamna anului 1848 până în vara anului 1849 a avut loc războiul cu Ungaria, pentru care Casa de Habsburg a făcut apel la ajutorul Rusiei, pentru ca în intervalul aprilie 1849 – decembrie 1850 să aibă loc conflictul austro-prusac. Trebuie adăugate şi alte particularităţi specifice imperiului: lipsa unei burghezii puternice şi solidare, capabile să reunească toate popoarele nemulţumite şi să le conducă spre înlăturarea regimului habsburgic (absolutist-feudal); menţinerea şi întreţinerea unor animozităţi şi ostilităţi permanente şi vehemente între minorităţi, neînţelegeri pe care cercurile imperiale, animate de principiul

„divide et impera”, le-au încurajat şi manevrat cu abilitate în folosul lor; egoismul unor conducători locali, care n-au putut să-şi depăşească interesele şi sentimentele naţionalist-şovine, urmărind doar ridicarea şi emanciparea naţiei lor, în defavoarea altor popoare sau grupuri etnice cu care convieţuiau.

În Bucovina lipsea aproape total o burghezie economico-financiară, aceasta fiind suplinită de elita intelectuală, în frunte cu Hurmuzăcheştii – oameni cu o pregătire umanistă şi juridică riguroasă, de nivel european, care aveau relaţii şi simpatii întinse şi durabile, atât în spaţiul vechii Dacii cât şi în cercurile progresiste austro-germane. Nicolae Iorga aprecia că Hurmuzăcheştii „credeau în posibilitatea unei vieţi româneşti libere, autonome, sub sceptrul Casei de Habsburg; dar, în acelaşi timp, înţelegeau să nu părăsească cu nimic din drepturile istorice şi din aspiraţiile legitime ale naţiei lor, reclamând pentru ea singură acest pământ al Bucovinei, care li se părea prielnic pentru a iniţia şi conduce o renaştere politică a neamului; ei nu scăpau astfel din vedere problema emancipării şi unificării întregului organism existent sub diverse forme de dependenţă sau în fruntariile Imperiului Habsburgic”.

Nu întâmplător, Hurmuzăcheştii au găzduit la Cernauca şi Cernăuţi, în vara şi toamna anului 1848, cea mai largă şi prestigioasă concentrare de fruntaşi ai revoluţiei, ai culturii şi vieţii publice româneşti, refugiaţi din întreg spaţiul locuit de români: peste 50 de moldoveni, între care Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alecu Russo; transilvăneni, între care Aron Pumnul, devenit fiu adoptiv al Bucovinei, George Bariţiu, Timotei Cipariu, Andrei Şaguna, ofiţeri de la cele patru batalioane din Bistriţa şi Năsăud; n-au lipsit nici legăturile şi contactele directe cu Muntenia – prin Leon Polaschi, fruntaşii de la Cernăuţi primeau în „deliruri de bucurie Proclamaţia de la Islaz şi Constituţia Guvernului provizoriu”, iar Bălcescu le scria moldovenilor şi cernăuţenilor urându-le „multă sănătate şi frăţie”, trimiţându-le ca mesager pe prietenul Sandess. Casa Hurmuzăcheştilor era, după opinia lui George Bariţiu, „loc de azil sacru pentru mulţime de patrioţi eminenţi aruncaţi de valurile şi catastrofele anilor 1848–1849”. Graţie Hurmuzăcheştilor, Cernăuţiul căpăta – scrie istoricul Ion Nistor – „înfăţişarea şi semnificaţia unui adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni” la care se afla „tot ce românimea avea atunci mai distins ca sentiment, talent şi dragoste de neam”.

Hurmuzăcheştilor, adevărat stat major al revoluţiei din Bucovina – li s-au alăturat: boierimea cu vederi liberale (care-l avea în frunte pe Doxachi Hurmuzachi), cea mai mare parte a clerului ortodox, în frunte cu Iraclie Porumbescu şi Silvestru Andrievici-Morariu, fruntaşii şi deputaţii ţăranilor, precum Mihai Bodnar-Bodnărescu, Miron Ciupercă (alias Ciupercovici), Ilie Niculiţă şi Vasile Ştirbu, precum şi elemente ale burgheziei aparţinând minorităţilor germane, evreieşti, armene şi poloneze, care au susţinut revendicările românilor, recunoscând la acea dată că aceştia formau majoritatea covârşitoare a populaţiei.

Împotriva lor s-au situat elementele privilegiate din rândul coloniştilor, aflate fie în fruntea aparatului civil şi militar din Bucovina, fie în conducerea pârghiilor vieţii economico-financiare, administrative şi juridice. Pe o poziţie retrogradă s-a situat şi o parte restrânsă a clerului ortodox, în frunte cu Eugen Hacman şi acele elemente din vârful ierarhiei clericale care s-au lăsat ademenite şi convertite de avantajele colaborării cu cercurile imperiale; reprezentanţii rutenilor şi huţulilor s-au situat, de asemenea, în tabăra adversă românilor, fiind manevraţi fie de tinerii ruteni austrofili, fie de bătrânii rusofili, încercând să zădărnicească despărţirea Galiţiei de Bucovina şi nădăjduind în formarea unui stat naţional ucrainean cu centrul la Lvov.

II. *Revendicările* formulate în mai multe documente programatice au fost fundamentate şi completate, urmărite sau părăsite în funcţie de evoluţia evenimentelor din imperiu şi din teritoriile româneşti. Cel mai concludent exemplu este cel al programului naţional, căruia Hurmuzăcheştii îi subordonau şi condiţionau rezolvarea chestiunilor social-economice, politice, culturale şi confesionale. În această problemă au fost elaborate şi apărate succesiv următoarele scenarii:

1. Unirea tuturor românilor, atât a celor din Principate şi Basarabia, cât şi a celor din imperiul habsburgic într-un stat unitar, cu ajutorul şi sub egida Casei de Austria; numele acestui stat ar fi putut fi chiar atunci România, cuvânt folosit în unele scrisori ale fruntaşilor revoluţiei şi foarte frecvent în paginile gazetei „Bucovina"; cum această încercare diplomatică a eşuat, fiindcă pe de o parte Austria se temea de complicaţiile şi implicaţiile internaţionale, iar pe de altă parte se confrunta ea însăşi cu focare ale revoluţiei în mai toate zonele imperiului, fiind nevoită să apeleze la ajutorul trupelor ruseşti spre a-şi salva propria existenţă, Hurmuzăcheştii au propus şi sprijinit o a doua soluţie.

2. Unirea românilor din cadrul imperiului, adică din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina într-un mare ducat autonom, cu organe proprii de legislativ, executiv şi juridic; un astfel de proiect, prezentat şi explicitat în mod insistent şi consecvent cercurilor din jurul împăratului din lunile ianuarie–iulie 1849, a primit din partea cabinetului central o rezoluţie extrem de abilă, iezuită, contradictorie: pe de o parte se arăta că, prin art. 1 şi 4 ale Constituţiei din 4 martie 1849 se satisfăceau pe deplin aceste cerinţe, iar pe de altă parte că art. 6 din aceeaşi lege fundamentală nu permitea modificarea frontierelor actuale ale Ţărilor Coroanei şi că unirea românilor „ar dizolva numitele ţări ale Coroanei", ceea ce este contrar lucrurilor admise.

3. În mod spontan, ţăranii răsculaţi în luna septembrie în 1849 în zona Rădăuţi s-au prezentat cu revendicarea expresă a revenirii Bucovinei la Moldova; în acelaşi sens, într-o jalbă a coloniştilor germani din 11/24 iunie 1848, de la Frătăuţii Vechi trimisă Parlamentului, se arăta că „dorinţa celei mai mari părţi a românilor este să restaureze starea care fusese aici înainte de anexare". De acelaşi lucru erau acuzaţi românii şi în memoriile rutenilor.

Cum soluţia revenirii Bucovinei la Moldova ar fi fost posibilă numai în cazul prăbuşirii imperiului, ceea ce nu s-a întâmplat, bucovinenii au fost nevoiţi să se concentreze doar asupra dezideratului dobândirii statutului de autonomie provincială.

4. Deşi minimă faţă de celelalte soluţii enumerate anterior şi menţinută în limitele legalităţii, autonomia Bucovinei, înscrisă în Constituţia din 4 martie 1849, era văzută şi concepută de fruntaşii românilor bucovineni ca o premisă fundamentală „pentru păstrarea naţionalităţii, adică a legii, limbii şi obiceiurilor", cum se exprima deputatul ţăranilor, Mihai Bodnar-Bodnărescu, în manifestul explicativ distribuit în Bucovina.

Evantaiul revendicărilor – formulate iniţial în *Petiţia Ţării* – a fost mult lărgit şi completat în numeroase alte programe ale ţăranilor din Comunele Gura Humorului, Ilişeşti şi Braşca; aşa sunt cele din 30 iulie 1848, din 18 august 1848, intitulat *În numele poporului din Bucovina*, cel din 20 septembrie 1848, prezentat în Parlament de Miron Ciupercă, Niculiţă Ilie şi Vasile Ştirbu sau cel mai cunoscut, din 17 noiembrie 1848, *Fraţilor ţărani din Bucovina*.

În esenţă, în aceste documente se cerea: rezolvarea problemei sociale prin desfiinţarea boierescului şi împroprietărirea ţăranilor – soluţiile formulate variind între prevederea desfiinţării prin despăgubire şi fără nici un fel de „desdăunare" a proprietăţilor. Pentru stimularea industriei şi comerţului se prevedeau: înfiinţarea unui institut de credit, înlăturarea restricţiilor în relaţiile comerciale dintre Moldova şi Bucovina, „vecine şi consângene", precum şi cu celelalte teritorii româneşti. Pe tărâm religios se cerea: egalitate între confesiunile ortodoxă şi catolică, „înlăturarea tuturor îngrădirilor şi greutăţilor provenite din cauza acestor deosebiri"; introducerea principiului sinodal în alegerea episcopului şi stareţilor de mănăstiri, trecerea Fondului Bisericesc în seama unui „Comitet Naţional ales din toate stările social ale cultului greco-neunit, sub controlul Dietei provinciale".

Multe din aceste revendicări esenţiale au fost detaliate şi completate în alte documente, adăugate la *Petiţia Ţării*. Aşa, de pildă, în *Petiţia* locuitorilor din comunele Gura Humorului, Ilişeşti şi Braşca erau analizate şi denunţate sistemul împovărător de obligaţii şi prestaţii specifice zonei de frontieră, abuzurile vameşilor, încartiruirile de trupe şi rechiziţionările forţate; se mai cerea interzicerea prin lege a imigrărilor şi colonizărilor, perfecţionarea cărţilor funciare şi stabilitatea hotărnicirilor etc.

În *Memoriul Comitetului duhovnicesc*, din 9 octombrie 1848, se releva că sistemul de obligaţii perceput de preoţi de la credincioşi, ca: robota, taxele parohiale, mariajele, stolarul etc., trebuia desfiinţat şi înlocuit cu o salarizare îmbunătăţită a clerului ortodox, după exemplul salarizării clerului catolic; clerul ortodox mai solicita înfiinţarea unei tipografii româneşti şi stimularea activităţii de difuzare a cărţilor trebuitoare nevoilor spirituale ale populaţiei.

O revendicare fundamentală, prezentă în toate programele şi memoriile, o constituie obţinerea autonomiei provinciale. În acest sens, în manifestul intitulat

Fraților țărani din Bucovina, din 17 noiembrie 1848, argumentarea acestei cerințe de însemnătate vitală era făcută de deputații și fruntașii țăranilor în cuvinte simple, dar de o logică implacabilă și pline de forță de convingere: „Judecați, fraților, nu-i mai bine dacă își face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa lui, și stăpân pe livada lui, pe grădina lui, și pe pământul lui, decât să fie slugă la altul?”

În problema autonomiei, cererile deputaților și fruntașilor țărani au fost armonizate, dezvoltate și fundamentate științific de Hurmuzăchești, împreună cu reprezentanții intelectualilor, preoților și boierilor liberali, în documentul *Promemoriul la Petiția Țării*, tipărit și difuzat la 24 februarie 1849 în cadrul Comisiei parlamentare pentru elaborarea Constituției. Acest document – însoțit de mai multe sute de semnături ale locuitorilor din orașele și satele Bucovinei – demonstra că Bucovina aparține, atât prin trecutul istoric, cât și prin caracterul covârșitor majoritar al populației, individualității românești; ceilalți minoritari, inclusiv rutenii, deși destul de numeroși, reprezintă elemente etnolingvistice și confesionale alogene, care s-au așezat în sate românești: rutenii dintre Prut și Nistru au venit din Galiția – îndeosebi după 1786, când acest teritoriu a fost integrat provinciei Galiția; nici rutenii, nici huțulii nu au aceeași vechime cu românii, singurii autohtoni; în zona de nord a Bucovinei, românii din mai multe sate vorbesc pe lângă limba română și limba ruteană, mulți chiar fără să o mai utilizeze și pe cea română; aproximativ 80 000 de localnici au fost asimilați lingvistic de zilierii slavi, veniți din Galiția, pe domeniile mănăstirești secularizate, o dată cu venirea arendașilor evrei sau armeni. Pentru a stăvili procesul slavizării jumătății de nord a Bucovinei, autorii *Promemoriului* cereau separarea imediată a Bucovinei de Galiția și constituirea acestei zone într-un ducat autonom. Lupta pentru dobândirea și recunoașterea autonomiei Bucovinei a fost nodul gordian al tuturor revendicărilor românești.

III. *Consecințele imediate și ulterioare* probează că, dintre toate teritoriile locuite de români, antrenate în iureșul evenimentelor de la 1848–1849, Bucovina a fost teritoriul care atunci a obținut cele mai multe revendicări, deși, în finalul acestei etape, victoria românilor n-a fost nici deplină, nici definitivă.

Pe tărâm social, o primă consecință a fost desființarea boierescului, adică a clăcii, dijmei, adăușagurilor, taxelor, prestațiilor, dărilor urbariale și domeniale, prin răscumpărare; de asemenea în funcție de cele cinci categorii de clăcași – podani, mijlocași, colibași, chiriași, zilieri sau halupari – cei mai săraci au fost împroprietăriți cu circa 80 000 ha din moșiile Fondului Bisericesc. Fără să satisfacă decât în mică măsură cererile țăranilor săraci, împroprietărirea zilierilor ruteni și huțuli, veniți din Galiția, i-a adus pe aceștia în situația de proprietari, ceea ce le-a dat apoi pretextul de a se considera autohtoni, fapt ce a complicat și mai mult lupta românilor pentru apărarea drepturilor lor legitime, ca singuri autohtoni ai Bucovinei. În același domeniu al luptelor sociale, deceniile care au urmat au fost dominate de lupta pentru

drept a ţăranilor şi mazililor din satele fostului ocol al Câmpulungului Moldovenesc – luptă finalizată abia în deceniul al optulea al veacului trecut prin retrocedarea către ţărani a suprafeţei de 37 954 iugăre 954 stânjeni, adică aproximativ jumătate din pământurile acaparate abuziv de administraţia imperială, în acel domeniu cameral care, în 1872, s-a lichidat în zona Câmpulungului.

Acordarea – iniţial, teoretic şi provizoriu – a autonomiei, prin Constituţia din 4 martie 1849 a fost urmată de un ansamblu de măsuri: introducerea principiului publicităţii şi oralităţii în cazul judecăţilor civile şi criminale; crearea, la Cernăuţi, în toamna anului 1848, a celei dintâi catedre de limba şi literatura română, al cărei titular a devenit, prin concurs, cărturarul Aron Pumnul, fapt ce a permis introducerea acestei discipline la gimnaziul, liceul, Institutul Teologic şi Filozofic, precum şi la preparandia de curând înfiinţată; traducerea legilor austriece în limba română şi introducerea principiului ca funcţionarii ducatului să înveţe limba română, deoarece necunoaşterea acesteia în viitor – se spunea într-o patentă imperială din februarie 1849 – „va îndepărta pe oricine de la deţinerea vreunei dregătorii". O nouă lege a presei admitea apariţia publicaţiilor în limba maternă, cu text alăturat în limba germană, aşa cum s-a procedat şi în cazul gazetei „Bucovina", apărută în perioada octombrie 1848 – octombrie 1850.

Deşi în decembrie 1851 era abrogată Constituţia din 4 martie 1849 şi se reintroducea absolutismul, lupta pentru realizarea dezideratelor formulate la 1848 a continuat, astfel încât, în 1861, s-a obţinut recunoaşterea definitivă a autonomiei Bucovinei. La 6 aprilie 1861 se întrunea prima Dietă a Bucovinei; deputaţii acesteia, aleşi pe timp de patru ani, reprezentau toate clasele şi păturile sociale: 12 erau din lumea rurală, a ţărănimii, şapte intelectuali, industriaşi, comercianţi, opt din rândurile marilor proprietari laici şi trei din partea clerului. Cu toate limitele ei, Dieta avea un caracter burghezo-democratic şi, pentru prima oară, populaţia românească, cea mai veche şi mai numeroasă în Bucovina, deţinea în noul organism majoritatea locurilor. Comitetul ţării, ca putere executivă, era format din patru membri şi un preşedinte, care îndeplinea şi funcţia de căpitan al ducatului. Prin rezoluţia imperială din 26 august 1861, s-a acordat Bucovinei o stemă proprie, ce reproducea, ca însemn heraldic, capul de bour de pe stema veche a Moldovei. Acordând Bucovinei Diploma imperială din 9 decembrie 1862, Francisc Iosif recunoştea că Bucovina este „parte din vechea Dacie" şi că „diferenţa limbei, a datinilor şi obiceiurilor nu îngăduie contopirea ei cu Galiţia".

Bucovina mai căpăta un drapel propriu şi dreptul de a trimite deputaţi în Parlamentul central din Viena şi în Delegaţiunea austriacă, precum şi în Casa magnaţilor. Aceste prevederi îi ofereau posibilitatea să-şi organizeze o viaţă politică relativ proprie.

Sunt extrem de semnificative şi aprecierile fruntaşilor bucovineni asupra revoluţiei române în ansamblul ei. Cuprinzând întreg teritoriul locuit de români, revoluţia a fost, prin caracterul ei unitar – scria gazeta Hurmuzăcheştilor – „un

lucrător pentru România întreagă"; analizând evoluţia societăţii româneşti în ultimul veac, ziariştii bucovineni scriau în paginile aceleiaşi gazete că „duhul României în veacul trecut şi în veacul de faţă au fost să aducă aminte fiilor României că sunt români, de origine romană, cu istorie romană"; românii din toate provinciile au apelat la istorie, încercând „s-o înfăţişeze Europei" pentru ca astfel „să-şi ceară rând între alte popoare"; între obiectivele esenţiale ale anului 1848, unirea tuturor românilor a constituit axul central al tuturor revendicărilor şi – apreciază fruntaşii bucovinenilor – „această unire s-au dorit pururea de cei mai însemnaţi bărbaţi ai României".

Lupta pentru apărarea şi afirmarea limbii, culturii şi istoriei naţionale, crearea, diversificarea şi modernizarea reţelei şcolare, înfiinţarea Bibliotecii Ţării şi colaborarea cu românii din întreg spaţiul vechii Dacii, mişcarea generală pentru emanciparea morală, socială şi naţională au constituit, în etapa de după 1848, până la eliberarea şi unirea din 1918, idei-forţă în jurul cărora s-au grupat şi angajat cele mai de seamă personalităţi ale Bucovinei de după revoluţie. Revoluţia a fost, aşadar, o premisă şi un moment crucial în pregătirea şi înfăptuirea, în perspectivă, a Marii Uniri din 1918.

TEODOR BĂLAN (1885–1972)

MIHAI IACOBESCU

Fiu al lui Grigore şi al Mariei Bălan, viitorul istoric al Bucovinei, Teodor Bălan s-a născut la 26 iulie 1885, la Gura Humorului, în sudul Bucovinei. Bunicii săi dinspre tată erau ţărani români veniţi din Maramureş; se stabiliseră la Blăjenii de Sus, apoi la Mintiu, în ţinutul Bistriţa-Năsăud. Tatăl său, Grigore Bălan, a absolvit liceul din Bistriţa şi, după efectuarea serviciului militar, s-a angajat funcţionar la tribunalul din Gura Humorului. Din căsătoria cu Maria Cojocaru a avut un fiu, Teodor. Când a împlinit doi ani, părinţii săi au fost mutaţi la Cernăuţi.

Teodor Bălan s-a format în mediul familial al unor modeşti funcţionari din capitala Bucovinei şi în atmosfera multinaţională, poliglotă şi pluriconfesională din Cernăuţii ultimului sfert al veacului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. În capitala Bucovinei a urmat şcoala primară, gimnaziul, liceul şi Facultatea de Litere şi Filosofie, luându-şi licenţa în anul 1908, în specialitatea istorie-geografie.

Şi-a început activitatea ca profesor suplinitor, între anii 1908–1910, la liceul din Câmpulung Moldovenesc. În anul 1910, trecându-şi cu succes examenul de capacitate, s-a mutat la liceul din capitala Bucovinei, unde a funcţionat între 1910–1912, apoi la liceul din Suceava, între 1912–1914. Pasiunea pentru istorie, în general, şi pentru cea a Bucovinei, în special, l-a îndemnat să-şi completeze şi să-şi desăvârşească studiile în acest domeniu, la Universitatea din Viena, unde a urmat cursuri de metodologia cercetării istoriei, paleografie latină, slavă şi germană, precum şi prelegeri de geografia Europei. A debutat încă din 1908, în revista „Junimea literară”, cu studii şi aricole riguros întocmite.

Izbucnirea şi prelungirea primului război mondial i-au purtat paşii ca ostaş pe frontul austriac, în nordul Italiei, iar la sfârşit, în anul 1918, s-a stabilit la Cernăuţi, fiind profesor la liceul din acest oraş. Se înscrie, totodată, la Universitatea din Viena, unde susţine examenul de admitere la doctorat. I se aprobă titlul lucrării, dar, din cauza taxelor ridicate şi a crizei financiare din primii ani postbelici, îşi întrerupe şi doctorantura. Din anul 1929 până în 1940 ocupă funcţia de director al Arhivelor Statului din Cernăuţi, manifestând un interes permanent şi o pasiune constantă pentru identificarea şi adunarea, păstrarea şi conservarea, dar şi selectarea şi publicarea documentelor – aspect ce va deveni o dominantă a activităţii sale ştiinţifice. În anul 1930 îşi susţine, cu succes, examenul de doctorat, cu lucrarea

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 15–18, Bucureşti, 1999

Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914–1918. În următorul an, trece şi examenul de docenţă, cu lucrarea *Vornicia în Moldova.* Între anii 1932–1940 funcţionează în calitate de conferenţiar la Universitatea din Cernăuţi. După aplicarea Pactului Ribbentrop-Molotov şi invadarea părţii de nord a Bucovinei de către trupele sovietice, Teodor Bălan se refugiază în interiorul ţării şi, în anul şcolar 1940–1941, funcţionează ca profesor de istorie în Transilvania, la Liceul „Gheorghe Lazăr" din Sibiu. Revine apoi în Bucovina şi între anii 1941–1946 deţine funcţia de director al Bibliotecii Universitare din Cernăuţi. În anul 1946 se pensionează şi se retrage în sudul Bucovinei, în oraşul natal Gura Humorului. Se stinge din viaţă în anul 1972, la vârsta de 87 de ani, şi este înhumat în cimitirul din localitate.

Activitatea sa istoriografică este diversă, bogată şi valoroasă, dar încă puţin cunoscută până astăzi, din mai multe motive: în afara volumelor de documente bucovinene, lucrările sale au rămas risipite în publicaţii de specialitate, ca: „Junimea literară", „Codrul Cosminului", „Făt-Frumos", „Glasul Bucovinei", „Revista Arhivelor" etc.; multe din publicaţiile cernăuţene au fost arse, distruse şi nu se mai găsesc decât cu mari dificultăţi, în numai câteva biblioteci din ţară, accesibile unui grup restrâns de specialişti; lucrările sale nu au fost adunate în volum, fie şi într-o ediţie critică, selectivă. Numele lui Teodor Bălan a rămas puţin cunoscut în ultimii 50 de ani şi pentru că, sub regimul comunist, a vorbi şi a scrie despre Bucovina echivala cu un „atentat" la „siguranţa" şi „integritatea" teritorială a URSS.

Format la Universitatea din Cernăuţi şi Viena, într-o zonă geografică de interferenţă şi sincretism a mai multor culturi şi civilizaţii, purtând cu precădere pecetea spiritului critic, ordonat, disciplinat al şcolii istorice austro-germane, Teodor Bălan este „înrudit" cu câteva personalităţi de frunte ale istoriografiei din Bucovina – între care Eudoxiu Hurmuzachi, Dimitrie Onciul, Ion Nistor – prin erudiţie, metodologie, severitate şi responsabilitate faţă de cuvântul scris, preocupare atentă şi consecventă pentru aflarea şi apărarea adevărului istoric, printr-o explorare cât mai profundă şi fidelă a documentelor istorice.

Opera sa ar putea fi – în stadiul în care încă nu dispunem de o monografie asupra vieţii şi activităţii sale – sintetizată şi rezumată în următoarele coordonate definitorii: *culegeri de documente*, editate sau rămase în manuscris, *lucrări care abordează unele aspecte esenţiale ale istoriei Bucovinei, alte lucrări* privind diverse aspecte mai puţin cercetate şi elucidate ale istoriei românilor, în general, şi a Moldovei medievale, în special.

Pornind de la adevărul istoric că zona denumită, după 1775, Bucovina este leagănul formării şi consolidării statului feudal român de la răsărit de Carpaţi, incluzând unele din cele mai vechi oraşe, între care capitalele Siret şi Suceava, cu o impresionantă concentrare de necropole şi ctitorii voievodale şi că, prin bogatele mărturii şi vestigii istorice, „este regiunea cea mai veche şi mai interesantă a vechii Moldove", Teodor Bălan a identificat un număr mare de documente. Dintre acestea a

selectat şi publicat, între anii 1933–1942, în primul rând „pe acelea care permiteau cunoaşterea listei stăpânilor de sate şi moşii, de la prima lor menţiune şi până în prezent": *Documente bucovinene*, vol. I (1507–1653), II (1518–1662), III (1573–1720), IV (1720–1745), V (1745–1760), VI (1760–1833), însumând aproximativ 2000 de pagini. A mai publicat: *Noi documente privitoare la familia Hajdău* (Cernăuţi, 1926), *Noi documente câmpulungene* (Cernăuţi, 1929), *Corespondenţa lui George Tofan* (Cernăuţi, 1943), *Din corespondenţa lui Mihail Kogălniceanu cu fraţii Hurmuzachi, 1840–1865* (Bucureşti, 1943), *Câteva scrisori ale lui Dimitrie Onciul către Sever Zotta* („Revista Arhivelor", Bucureşti, 1944), *Câteva documente bistriţene* („Anuarul Institutului de Istorie Naţională", Cluj, vol. XI, 1946), *Şase documente polone din secolul al XVIII-lea referitoare la Moldova* („Revista Arhivelor", Bucureşti, 1947). I-au rămas în manuscris documentele: *Din corespondenţa familiei Hurmuzachi, 1831–1899*, cuprinzând un studiu, însoţit de 348 de scrisori (aproximativ 500 de pagini), *Documentele familiei Hurmuzachi (1636–1856)*, cu 131 de documente (aproximativ 400 de pagini), *Documente bucovinene*, vol. VII (*1464–1740*) şi *Documentele mănăstirilor din Bucovina* (*1401–1850*), conţinând peste 1000 de documente, care însumează numai ele circa 10–11 volume.

Documentele publicate, ca şi cele rămase în manuscris şi pregătite spre a vedea lumina tiparului, sunt ordonate şi tratate de autor după cele mai moderne criterii ştiinţifice, care permit cercetarea şi interpretarea lor. Sunt indicate: numărul de inventar, anul, luna şi locul emiterii, arhivele unde se păstrează, starea şi gradul lor de conservare, oferindu-i-se cititorului textul original şi, alăturat, traducerea, cu observaţiile şi adnotările editorului. Toate volumele conţin la sfârşit indice de nume de persoane şi de locuri, ceea ce facilitează utilizarea tematică şi cronologică a informaţiilor.

Publicarea integrală a documentelor rămase în manuscris va permite abordarea istoriei acestei zone într-un mod cât mai complet şi nuanţat, în lumina adevărului istoric.

Lucrările monografice, studiile şi articolele care abordează aspecte ale istoriei Bucovinei – de obicei, însoţite de documentele principale la care se referă evenimentele sau problemele ansalizate – vădesc grija autorului de a-şi clădi şi susţine fiecare afirmaţie şi concluzie pe informaţii şi probe indubitabile, obiective.

Dintre lucrările cu caracter monografic citâm: *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial, 1914–1918* (1923), *Familia Onciul, studiu şi documente* (1927), *Refugiaţii moldoveni în Bucovina la 1821 şi 1848* (1928), *Bucovina în timpul războiului mondial* (1929), *Serbarea de la Putna din 1871* (1923), *Activitatea refugiaţilor moldoveni la 1848 în Bucovina* (1944), *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc* (1960). În manuscris, Teodor Bălan ne-a mai lăsat: *Bucovina în anul 1848*, (aproximativ 200 de pagini), cu 72 de scrisori din anii 1848–1849, *Die Denkschriften der Bukowina aus den Jahre 1848–1849* (circa 200 de pagini), cu memorii ale vremii, copiate din arhivele din Viena, *Istoria teatrului românesc din Bucovina, 1855–1913* (aproximativ 200 de pagini).

În lucrările de mai mică amploare, în studii şi articole foarte dense şi documentate, Teodor Bălan se referă la o mare varietate de aspecte: *Administraţia şi justiţia în Bucovina, sub generalii Splény şi Enzenberg, Răscoala ţăranilor din ocolul Câmpulungului Moldovenesc din anul 1805, Moşia Cernauca şi familia Hurmuzachi, Forum Nobilium în Bucovina, Colonelul Urban în Bucovina la 1849, Ţara Şipeniţului, Din viaţa parlamentară a Bucovinei, Cordonul militar al Bucovinei.* De asemenea, Teodor Bălan a excelat prin studii şi articole consacrate vieţii şi activităţii unor personalităţi din Bucovina: *Fraţii George şi Alexandru Hurmuzachi şi ziarul „Bucovina", Teodor Racoce şi „Chrestomaticul românesc", Eudoxiu Hurmuzachi, Vasile Ţântilă, Sever Zotta, Anton de Marki* etc.

Dintre aspectele mai puţin cercetate şi elucidate ale istoriei româneşti, în general, şi ale Moldovei medievale, în special, Teodor Bălan ne-a lăsat studii care se impun printr-o migăloasă şi erudită analiză, conţinând referiri la problemele extrem de spinoase, la care soluţiile propuse de autor constituie azi puncte de plecare sau rezolvări general acceptate: *Berladnicii* (1928), *Vornicia în Moldova* (1931), *Domnul Moldovei Grigore Ghica şi ziarul „Bucovina" la 1850* (1943), *Numele Moldova* (1973). În manuscris: *Conflictul pentru regiunea Dornelor din Moldova şi Transilvania* – cu o anexă ce conţine cinci documente în limba latină, dintre anii 1481–1642, *Cara-Vlahia, Bogdania şi Cara-Bogdania, Valachia Maior şi Minor, Das Moldauische Steuerwesen bis zum XIX. Jahrhundert* – care, după caracterizarea autorului, se vrea „o istorie a tuturor birurilor moldoveneşti, inclusiv a tributului plătit turcilor", *Vornicelul şi vătămanul – un capitol din organizarea satelor moldoveneşti, Călăraşii din Coţmani* – studiu însoţit de 16 documente din anii 1733–1761 etc.

În anul 1970, sărbătorit clandestin, la împlinirea vâstei de 85 de ani, de către un grup de prieteni de la Catedra de istorie a Institutului Pedagogic din Suceava, Teodor Bălan a dăruit propria bibliotecă centrului universitar Suceava. De asemenea, fotocopiile unor valoroase documente din arhivele vieneze le-a donat Muzeului Bucovinei şi Arhivelor Naţionale, filiala Suceava.

Calităţile metodologice şi spiritul benedictin, competenţa şi cutezanţa cu care şi-a elaborat şi publicat cele peste 100 de lucrări despre Bucovina, ca şi opera ştiinţifică rămasă în manuscris, ni-l dezvăluie pe Teodor Bălan ca pe unul dintre cei mai riguroşi istorici ai Bucovinei.

PRINCIPESA MARTHA BIBESCU DESPRE BUCOVINA

D. VATAMANIUC

Martha Bibescu se numără printre personalitățile feminine din țara noastră care se impun printr-o activitate prodigioasă în mişcarea culturală europeană, cu ecou şi în cea americană. Fiică a lui Ioan N. Lahovary, om politic, şi a Smarandei Ema Mavrocordat, strănepoată a lui Constantin Mavrocordat, domn al Țării Româneşti, Martha s-a născut, probabil, în 1888, în Bucureşti. În familie primeşte o educație aleasă şi îşi face o bună pregătire intelectuală în țară şi în străinătate. Se căsătoreşte în 1905 cu George-Valentin Bibescu, cunoscut aviator, nepot al domnitorului George Bibescu. Se înrudeşte cu Ana Elisabeta Brâncoveanu, contesă de Noailles, şi Elena Văcărescu. Încetează din viață la Paris, la 28 noiembrie 1973. Soțul ei se stinsese din viață la 2 iulie 1941.

Descendentă a unor familii din înalta societate românească, frecventează cercurile intelectuale franceze, britanice, italiene, germane şi ruseşti. Îi cunoaşte pe Marcel Proust, Anatole France, Paul Claudel, Maxim Gorki, Lordul Thomson Ramasay Mac Donald, Paul Raymond, Winston Churchill, George al VI-lea al Angliei şi pe Alexandru, regele Iugoslaviei. Dintre personalitățile vieții politice şi culturale româneşti, Martha Bibescu îi cunoaşte pe Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu, Ion I. C. Brătianu, Gh. Duca, C. Argetoianu, Gr. Gafencu, N. Titulescu, pe Ferdinand I, Regele României şi pe Regina Maria.

Climatul politic şi cultural din România, Franța, Italia şi Rusia se reflectă şi în opera sa, extrem de bogată şi variată. Debutează cu lucrarea *Les Huit Paradis*, tipărită, dacă ținem seama de informațiile biografilor săi, la Paris, în 1908, căreia îi urmează *Alexandre Asiatique ou l'histoire du plus grand bonheur possible*, tipărită tot la Paris, în 1912. Activitatea cea mai spectaculoasă şi-o desfăşoară între cele două războaie mondiale şi are ca trăsătură dominantă orientarea spre istorie şi evocarea memorialistică. Ocupă primul loc romanele: *Le Perroquet Vert*, pentru care se dă a XIV-a ediție în 1924, dar în acelaşi an alte două ediții, XV-a şi a XV-a, la mijloc fiind o posibilă mistificare a editorului, în scopuri comerciale[1]. Se tipăreşte în traducere suedeză, în 1926, în engleză, în SUA, în 1929, în daneză, în 1930. Autoarea precizează că scrie istoria acestui rus la Veneția, în mai, şi la Mogoşoaia, în

[1] Stabilirea datei primelor apariții şi a edițiilor este dificilă şi, de aceea, le menționăm prin volumele intrate în bibliotecile noastre.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 19–24, Bucureşti, 1999

noiembrie, fără să indice anul; *Catherine–Paris* se tipăreşte în ediţia a III-a la Paris, şi, în traducere germană şi engleză, în Anglia şi SUA; *Le destin de Lord Thomson of Cardington suivi Smaranda*, tipărit la Paris în 1932, tradus în engleză, suedeză şi norvegiană; *Le tendre amour de Napoleon de Marie Walewska*, apărut tot la Paris, în 1936, în 10 ediţii; *Katia, le demon bleu de tsar Alexandre* tipărit în 10 ediţii la Paris, în 1938, tradus şi în engleză, în SUA în 1939. Am reţinut numai câteva titluri spre a ilustra numărul foarte mare de retipăriri şi aria largă de răspândire prin traducere. Mare parte din romane le semnează cu pseudonimul Lucile Decaux.

Martha Bibescu este şi autoare de însemnări de călătorie (*Jour d'Egypte*) din 1929, când vizitează Cairo, Teba, Assuan, Port Said, de eseuri (*Le rire de la naïade*, Paris, 1957) şi biografii (*Elisabeta II*, Paris, 1957, *Churcill ou Le courrage*, Paris, 1956, New York, 1959). De mare interes literar este biografia *Du bal avec Marcel Proust*, din 1928, tipărită în franceză, în mai multe ediţii şi, în germană şi engleză, la Londra şi New York. Scrisorile lui Marcel Proust, integrate în text, aduc informaţii bogate privind viaţa culturală europeană.

Martha Bibescu consacră o biografie şi regelui Ferdinand I, *Une victime royale: Ferdinand de Roumanie*, tipărită la Paris în 1929. Merită să reţină atenţia portretul moral pe care îl face regelui României: „Il vécut non seulement ignoré des autres mais s'ignorant lui-même ce qui est le trait constant de la perfection. Chez un homme que sa fonction livrait aux flatteries les plus grossières, comme aux complaisances les plus delicates et les mieux faites pour corrompre le cœur, cette vertu de modestie, persistente à travers les années, constitue à elle seule un miracle"[2].

Lucrarea cea mai importantă a Marthei Bibescu privind România rămâne *Les pays des Saules*, în două volume, tipărită la Paris în 1923. Este o monografie, construită cu mijloace literare, a comunei Izvor, de pe valea Prahovei, din zona Breaza. „Izvor est un village au pays des Saules ou tous les villages se ressemblent. En regard sutour de moi, là où vivent des hommes, j'aperçois d'abord des saules"[3]. Sunt evocate viaţa, obiceiurile şi tradiţiile ţăranului român.

Martha Bibescu a lăsat şi un jurnal al călătoriei sale prin Bucovina şi Transilvania, *Pages de Bukovine et de Transylvanie*, tipărit la Paris, în 1930[4].Jurnalul călătoriei sale îl intitulează *L'Athlète du Christ et les Maîtres inconnus de Bukovine*. „Atletul lui Hristos" este Ştefan cel Mare, cum îl numeşte Papa Sixt al IV-lea, iar „maeştri necunoscuţi", pictorii frescelor de la mănăstirile bucovinene. Ştefan cel Mare este prezent pretutindeni în „jurnal" şi informaţia istorică este reluată de mai multe ori. Domnitorul Moldovei s-a opus, arată autoarea, expansiunii otomane şi, după fiecare luptă a ridicat o biserică. Este pomenit Daniil, sihastrul de la mănăstirea

[2] La Princesse Bibesco, *Une victime royale. Ferdinand de Roumanie*, [Paris], Les Amis d'Eduard, 1927, p. 2. Se retipăreşte în *Portraits d'homines*. Ferdinand de Roumanie, Herbert Henry Asquith, Anatole France, Jean Lahovary. Paris, Bernard Grasset, [1929], p. 9–88.

[3] Idem, *Les Pays des Saules*, I, Paris, Librairie Plon, [1923], p. 5.

[4] Idem, *Pages de Bukovine et de Transylvanie*, avec un portrait par L.-J. Soulas, Paris, Aux Éditions des Cahiers Libres, [1930.]

Voroneț, și se insistă asupra soțiilor lui Ștefan, prin care stabilește legături cu țările vecine. Anexarea Țării de Sus a Moldovei de către Imperiul Habsburgic, în 1775, se face prin fraudă („par fraude, non par guerre")[5], pentru ca provincia, numită Bucovina de Curtea din Viena, să reintre în moștenirea de drept a României în 1918. Martha Bibescu expune și un punct de vedere personal: căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Maria, fiica lui Radu cel Frumos, domnul Țării Românești, „prefigurait l'union future de la Moldavie et de la Valachie"[6].

Călătoria în Bucovina, pe care o evocă Martha Bibescu, este a doua în același an, de această dată însoțită de doi francezi și o englezoaică. Informația este importantă pentru că se exprimă mai multe puncte de vedere în interpretarea operelor de artă bucovinene. Mai notăm și în această călătorie Martha Bibescu apelează la un localnic, „un enfant du pays"[7], care cunoștea locurile.

Marea Neagră este, în viziunea Marthei Bibescu, un „lac latin"[8], străbătut de corăbiile genoveze și venețiene, care ancorează în porturile Chilia și Cetatea Albă, străjuite de cetățile apărate de Ștefan cel Mare împotriva invaziei otomane.

Martha Bibescu constată cu regret că Bucovina, cu arta sa, nu figura în nici un Baedeker, acest miracol rămânând necunoscut specialiștilor și cercurilor largi ale iubitorilor artei.

În jurnal un loc aparte îl ocupă Voronețul, monument excepțional prin firescele sale. Este descris peisajul în care se află biserica, între „arbori-personaje", grupați ca într-o procesiune: „Ce sont des arbres-personnages; isolés comme des ermites, groupés comme des saints, ou bien en procession, ils suivent les crêtes, et tous sont des sapins. Se détachant sur le grand ciel clair, ou sur une herbe rase et pure, dressés sur la neige à peine plus pure que la rosée, ces sapins noirs donnent réponse aux deux notes uniformes des vêtements des hommes et des femmes, bergers de leurs troupeaux, costumés en moutons. Peaux d'agneau blanches et laine noire, c'est toute la Bukovine. Candeur, austérité, deuil éternel d'Etienne, pour le peuple; les couleurs sont pour Dieu"[9].

Martha Bibescu remarcă aspectul general al picturii murale, în care domină albastrul. Arta miniaturistă, aplicată pe suprafețe mari, produce o impresie pe care nimic nu o poate egala: „cet art de miniaturiste, appliqué sur de grandes surfaces, produit une impression de surprise que rien n'égale pas"[10]. Este adusă în discuție, pentru studiu comparativ, o pagină din cartea lui Jean de Berry, *Livre d'Heures*. Oaspeții francezi care o însoțesc, îl compară pe Sfântul Mihail din fresca voronețeană cu un Carpaccio (pictorul venețian). Artist viguros, narator inventiv, Vittore Carpaccio se face cunoscut prin evocarea mai multor sfinți, între care a

[5] *Ibidem*, p. 27.
[6] *Ibidem*, p. 21.
[7] *Ibidem*, p. 10.
[8] *Ibidem*, p. 9.
[9] *Ibidem*, p. 11.
[10] *Ibidem*, p. 13.

Sfântului Gheorghe. Îngerii sunt, pentru aceiaşi însoţitori, cei ai lui Giotto; este pomenit şi numele lui Rafael. (Giotto de Bondone – 1266–1337 –, pictorul florentin, este autorul marilor cicluri de fresce privind viaţa Sfântului Francisc şi a unor scene din viaţa lui Iisus. Este considerat deschizător de drum în arta modernă). Însoţitoarea engleză promite să i se adreseze lui Berenson, care să-i confirme că asemenea comparaţii sunt posibile. Bernard Berenson (născut în Lituania, în 1865) tipărise mai multe lucrări de specialitate, între care câteva în engleză, din care reţinem: *Venetian Painters of the Renaissance* (1893), *Florentine Painters of the Renaissance* (1896), *Aesthetics, Ethics and History in the Arts of Visual Representation* (1941).

Personajele biblice pictate la Voroneţ amintesc de cele de pe vitraliile Catedralei Saint-Nazaire din Carcassonne (sec. XII–XIII). Observă că în pictarea unor personaje biblice se introduc elemente ce nu se regăsesc acolo. De exemplu, David nu cântă din chitară ci din mandolina italiană: „Voyez le roi David – atrage atenţia Martha Bibescu – qui fait de la musique; au lieu d'une cythare, il tient une mandoline merveilleusement italienne!"[11]

Trecând de la Voroneţ la Humor, autoarea constată că aici sunt vizibile elemente de inspiraţie catolică, iar la vatra Moldoviţei se opreşte la scenele reprezentând căderea Constantinopolului: „Sur la muraille nord de Moldovitza est peint le terrible événement: la chute de Constantinople, la Ville de la Mer! Sa grande muraille terrestre et sa grande muraille maritime sont représentées telles qu'elles furent, avec tous leurs tours. On voit que la ville est assailliée par une armée coloniale: ce sont tous des hommes de couleur, et ils ont amené des canons!"[12]

Suceviţa este prezentată prin descrierea cortegiului filozofilor, făcându-se remarce interesante privind înfăţişarea lor: „Platon porte, comme Aristote, comme tous les autres, une courrone d'or pareille à celle du prince Etienne, mais cette différence est que, dans la couronne platonicienne est inséré, comme le noyau dans un fruit ouvert dont aperçoit l'amande, un petit enfant tout nu"[13].

Arta murală din Moldova şi Bucovina, precizează Martha Bibescu, arată că aici „vântul mediteranean" „qui souffla jusqu'ici était assez fort pour embaumer la Moldavie et la Bukovine (...)"[14].

Martha Bibescu critică sever opera de restaurare a monumentelor din Bucovina şi cu deosebire a celor din Suceava, întreprinsă, cu aprobarea Curţii din Viena, de arhitectul Karl Adolf Romstorfer, care publicase şi lucrări despre monumentele din Bucovina[15]. Arhitectul austriac, susţine Martha Bibescu, nu avea

[11] *Ibidem*, p. 15.

[12] *Ibidem*, p. 23–24.

[13] *Ibidem*, p. 30.

[14] *Ibidem*, p. 15–16.

[15] Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*, Munchen, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1966, p. 52–54, 63, 79, 104, 105, 114, 117, 119–121, 123–127, 129, 200–202, 214, 244, 281, 286, 346.

înțelegere pentru arta mediteraneană; „il le fit avec un évident désir de bien faire, mais les justes muses de l'architecture et de la peinture lui refuserent leur concours, comme elles le refusent obstinément à tous les hommes de sa race, depuis qu'il y a des Allemands et qu'ils s'adonnent aux arts de la Méditerranée"[16].

Activitatea Marthei Bibescu, deşi prodigioasă, cum s-a arătat mai sus, este slab reprezentată în cultura română. Explicaţia stă în faptul că familia din care descindea – aparţinând înaltei societăţi – şi titlul de prinţesă fac ca numele său să nu circule sub dictatură o jumătate de secol. Cea mai importantă traducere din scrierile sale pare să fie *Izvor – Ţara Sălciilor*, tipărită la Bucureşti[17]. Îi alăturăm *Două portrete*, apărută tot la Bucureşti, în 1930. Se reproduce evocarea lui Ferdinand din ediţia franceză[18]. Abia în 1979 se tipăreşte o nouă lucrare a ei, *Jurnal politic* (pentru perioada ianuarie 1939 – ianuarie 1941), a cărei traducere a fost făcută din considerente politice, pentru atitudinea critică a autoarei faţă de imperialismul german în plină ascensiune. Ea scrie despre mareşalul Göring: „Mareşalul Göring – care ne-a făcut să-i vizităm, între altele, camera sa de gândire (Denkzimmer) de la Karinthall – este un conducător care nu gândeşte deloc. A gândi este ceva nesănătos, dăunător". Martha Bibescu reproduce şi cuvintele care obişnuia să le spună Göring: „De cum aud pronunţându-se cuvântul *Geist* (spirit) îmi vine să scot revolverul"[19].

Mai notăm şi ultimele traduceri pe care le cunoaştem, *Katia, demonul albastru. O fiică necunoscută a lui Napoleon* şi *Corespondenţă cu Paul Claudel*, tipărite la Bucureşti în 1990, 1993 şi 1992[20]. O bibliografie a ei, apărută recent şi în traducere românească, publică Chislain de Düsebach[21].

Din bibliografia privind opera Marthei Bibescu, ne oprim la un studiu întocmit de Maria Brăescu, intitulat: *Interferenţe româneşti în opera Marthei Bibescu*[22], în care se fac comentarii asupra prezenţei peisajului românesc, a unor crâmpeie de istorie, a datinilor şi obiceiurilor populare în opera scriitoarei, şi care

[16] Princesse Bibesco, *op. cit.*, p. 28.

[17] Princesa Martha Bibescu, *Izvor. Ţara Sălciilor*. Cu o prefaţă de M. Sadoveanu, Bucureşti; Editura „Adevărul" S.A., [1938].

[18] Martha Bibescu, *Două portrete. Ferdinand al României. Anatole France*. Cu un portret inedit de Jean H. Steriadi, Bucureşti, Editura „Cultura Naţională", 1930, p. 13–71.

[19] Idem, *Jurnal politic. Ianuarie 1939 - ianuarie 1941*, Studiu introductiv, selecţie, note şi traducere de Cristian Popişteanu şi Nicolae Minei, Bucureşti, Editura Politică, 1979, p. 28.

[20] Prinţesa Martha Bibescu, *Katia, demonul albastru*, Bucureşti, Asociaţia „Prietenii Cărţii", 1990; Idem, *O fiică necunoscută a lui Napoleon*. Ediţie îngrijită şi cuvânt înainte de Ion Grecescu. Traducere şi note de Andreea Gheorghiţoiu, Bucureşti, Editura Rum Irina, 1993, 151 p.; idem, *Corespondenţa cu Paul Claudel*. Scrisorile noastre inedite. În româneşte de Maria Brăescu şi Gheorghe Lăzărescu, Bucureşti, Editura Albatros, 1992, 174 p.

[21] Chislain de Düsebach, *La princesse Bibesco. 1886–1973. La derniere orchidée*, 1986; *Prinţesa Bibescu. 1886–1973. Ultima orhidee*, I–II, Bucureşti, Editura Vivaldi, 1998.

[22] Maria Brăescu, *Interferenţe româneşti în opera Marthei Bibescu*, [Bucureşti], Editura Minerva, 1983, p. 69–70. Menţionează şi alte traduceri din 1936, 1946 şi 1976 (p. 174–175).

trimite şi la volumul în care Martha Bibescu, evocând călătoria prin Bucovina, are prilejul să facă cunoscută şi altora frumuseţea mănăstirilor de aici.

Zusammenfassung

Durch den Artikel *Die Fürstin Martha Bibescu über die Bukowina* bringt der Autor den Lesern die kulturelle und literarische Persönlichkeit der Prinzessin Martha Bibescu bei, die sich in der europäischen kulturellen Bewegung imponiert hat, aber im Rahmen der rumänischen Kultur und Literatur noch wenig bekannt geblieben ist. Die von D. Vatamaniuc gegebene Erklärung ist, daß wegen der Familie, aus der sie stammte, und dem Prinzessintitel, ihr Name wahrend der Zeit der Diktatur 50 Jahre lang nicht erwähnt wurde. Aus diesem Grund erscheinen die Ubersetzungen ihres literarischen Werkes und ihrer Bibliographie erst nach 1990, d.h. zwei Jahrzehnten nach dem Tod der Prinzessin.

Weil ihr Tagebuch über die Reisen durch Bukowina und Siebenbürgen (1930 in Paris erschienen und von der Autorin als *L'Athlète du Christ et les Maîtres inconnus de Bukovine* betitelt) zu diesen Übersetzungen noch nicht zu zählen ist, macht es D. Vatamaniuc durch eine ausfürliche Beschreibung in seinem Artikel zur Zeit bekannt.

TRAIAN CHELARIU

MIRCEA A. DIACONU

Destinul lui Traian Chelariu n-a fost mai puţin vitreg decât al celorlalţi scriitori bucovineni din tânăra generaţie interbelică, cu toate că temperamentul său de factură clasică (a fost în permanenţă un meditativ lucid) nu l-a făcut vreodată prada teribilismelor extremiste, fie ele literare sau politice. Ba, mai mult, a scris, ca şi ei, cu prodigiozitate, dar o mare parte a operei, cea de după al doilea război mondial în primul rând, a rămas printre multele-i manuscrise, fiind publicată postum. La el, însă, diversitatea preocupărilor e mult mai accentuată, ca şi tonul egal – valoric vorbind – al scrierilor care rămân în primul rând dovada unui traseu, a unor opţiuni existenţiale şi mai puţin a unor reuşite de excepţie. Poate de aici surpriza pe care târziu a reprezentat-o jurnalul său mărturisind o înfrigurată căutare de sine şi, în acelaşi timp, o susţinută nevoie de întemeiere a sinelui. Dar, în afara celor vreo trei mii de pagini de jurnal care i-au fost descoperite printre manuscrise, Traian Chelariu a scris în primul rând poezie, dar şi proză, teatru, critică literară, eseuri estetico-filosofice, studii de psihologie, pedagogie şi filozofie.

Cu toate miile de pagini de jurnal, zone albe în biografia scriitorului sunt din abundenţă. Pe scurt, Traian Chelariu se năştea în familia unui feroviar, în Dărmăneşti, la 21 august 1906. Până în 1916, spune el, a vorbit limba ruteană, româneşte învăţând din scrierile lui Slavici, abia din ianuarie 1919, când devine elev la Liceul „Aron Pumnul" din Cernăuţi. Înainte învăţase chiar germana şi, în jurul său, îşi aminteşte că „scriind nemţeşte, desigur, ajungeam la o mai deplină stăpânire a frazei decât mi se întâmpla cu verbul românesc. Rămâneam însă cu sentimentul că scriu o limbă străină. Româneasca mea de la început, oricât de săracă ar fi fost, îmi creştea în suflet şi în sânge, ca buruiana de leac...". De fapt, Traian Chelariu, al cărui străbunic dinspre tată se numea Mamciuc, a căutat dovezi ca să demonstreze că tot ceea ce simţea era expresia sângelui său românesc, nu ucrainean. Şi originea sa românească pare să fie dincolo de orice dubiu. Oricum, prin prisma umanităţii largi în care credea, el, care aparţinea tinerei generaţii atât de turbulente, acuza la un moment dat „naţionalismul şovin" şi de „miopie", şi de „demenţă".

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 25–38, Bucureşti, 1999

După ce absolvă liceul în 1926 şi după o încercare ratată de a se înscrie la medicină, Traian Chelariu ajunge student în Cernăuţi la Facultatea de Litere şi Filozofie, susţinându-şi licenţa în 1930. Între timp, debutase cu versuri în revista bucureşteană „Floarea soarelui" (în 1925) şi scrisese unul din cunoscutele sale texte în proză, prezent şi în volumul postum, tradus şi în italiană, *Sfârşitul şoimului*. Anii studenţiei sunt anii în care munceşte cu greu şi în care încearcă să evite tot ceea ce nu are acces la esenţă. Cu disperare exclamă la un moment dat: „Partea mea este numai munca, munca, munca de azi pe mâine, şi multă oboseală în zadar!" sau „Muncă de vită. De dimineaţă până seara. Muncă pentru bani, timp blestemat şi pierdut fără pic de mulţumire". Salvarea de acum, nădejdea, o găseşte în Eminescu, în destinul şi opera marelui romantic. În fapt, jurnalul lui Traian Chelariu seamănă acum mult cu *Însemnările zilnice* scrise de Maiorescu în epoca vieneză. În balanţă atârnă mereu nemulţumiri, dorinţe obscure, valuri de disperare şi, pe de altă parte, dorinţa de a trăi la limita lucidităţii şi a echilibrului.

Traseul tinereţii sale anunţa un destin fast. După ce îşi completează studiile în Franţa (între 1931 şi 1933) şi la Roma (între 1933 şi 1934), ajunge redactor-prim la „Glasul Bucovinei", câştigă preţuirea personalităţilor bucovinene, îşi ia doctoratul în 1937 – cu o teză despre David Hume, *Aspecte finaliste şi biologie în pozitivismul lui David Hume* – şi începe o carieră universitară care se anunţa strălucită. Până la sfârşitul războiului e asistent universitar la Cernăuţi, Iaşi şi Bucureşti (mai ales la catedre de psihologie şi pedagogie) şi trece prin mai multe redacţii, ca secretar de redacţie la „Junimea literară", între 1938–1940, şi ca director, la „Universul literar", între 1943–1944, aici ţinând şi o rubrică de „note germane" (aparţinându-i anterior lui Mircea Streinul) şi o competentă cronică literară, în care a scris despre Şerban Cioculescu, Ovidiu Papadima, Lucian Blaga, Ştefan Baciu, Ion Frunzetti, D. Caracostea, Emil Giurgiuca, Octav Şuluţiu, Mircea Eliade, Al. Dima şi mulţi alţii.

Urmează, însă, o pauză destul de lungă, când, scos din învăţământ, trăieşte în împrejurări dintre cele mai umilitoare, exilul său interior refuzând dogmatismul şi compromisul moral. Spirit febril, scrie acum celebrele sonete, piesele de teatru, o parte din nuvelele care se vor publica postum, şi în 1958 este reînscris în Uniunea Scriitorilor la recomandarea lui Tudor Arghezi, ba chiar revine în învăţământul superior, se pare, cu ajutorul lui Tudor Vianu, fiind din 1964 lector la Institutul Pedagogic din Suceava.

Când se stinge, la 4 noiembrie 1966, după ani de izolare şi marginalizare şi după o revenire în învăţământul superior mai mult conjuncturală, lasă în urmă câteva studii publicate în reviste de specialitate, mai ales de pedagogie şi psihologie, mai multe volume de versuri şi câteva opuri care cuprindeau multe din însemnările sale filozofice şi biografice. O mare parte a creaţiei avea să vadă lumina tiparului postum, fără a publica bulversări ierarhice, chiar dacă Mircea Iorgulescu credea la un moment dat că măcar eseurile sale pot fi „o revelaţie pentru

cugetarea morală şi filozofică românească, pe deplin comparabilă cu ceea ce a însemnat pentru proză publicarea povestirilor lui V. Voiculescu"[1].

Preocuparea pentru o viziune morală asupra existenţei şi o înfrigurată nevoie de cunoaştere a sinelui au luat de-a lungul anilor forma unor aforisme şi a unor cugetări publicate întâi în „Junimea literară", în „Freamătul", „Glasul Bucovinei", „Convorbiri literare", „Bilete de papagal" sau „Revista Fundaţiilor Regale", adunate ulterior în volumele *Zaruri* (1936), *Casă pe nisip* (1940) ori *Zilele şi umbra mea* (1976). Dintre cele scrise între 1942 şi 1951, Doinea Florea şi Corneliu Popescu au alcătuit ultimul volum postum, *În căutarea Atlantidei* (1989).

Egal cu sine, Traian Chelariu îşi formează în toate aceste volume un cod al existenţei, care implică şi observaţii folozofice, şi opinii despre artă, şi atitudini faţă de propria generaţie, a chiar şi mărturisiri autobiografice.

Aproape toate „notele" sale aparţin, în fond, unui jurnal de idei prin care se urmăreşte relevarea sinelui. „Însemnările pe care m-am decis să le fac aproape zilnic nu trebuie să mă ducă decât la o mai mare adâncime a subconştientului, a inconştientului nebănuit din care se ridică la lumina soarelui pământesc viaţa de care îmi pot da seama". Iar când nu aparţin planului strict al ideilor, „notele" sale dezvăluie o confruntare maioresciană cu sine. Între chemările obscure, senzoriale, viclene şi caracterul ales, Traian Chelariu optează întotdeauna pentru valorile externe. O perspectivă diacronică asupra lor ar putea releva, de exemplu, că în 1934 Traian Chelariu sancţiona cu pertinenţă poezia „falşilor mistici" sau că, în acelaşi an, avea o imaginea foarte exactă asupra timpului său: „La noi în ţară putreziciunea e la culme – spune el – camarilă diabolică, guvern neputincios, defraudatori de milioane, injustiţie, deznădejde, resemnare, indiferenţă, preacurvie, trădare, ignoranţă şi toată lepra sufletească! În iad nu e mai rău. Unde vom ajunge? Ce se va alege din bietul nostru popor?". Peste ani, toate confesiunile sale iau forma aforismelor filozofice, a interogaţiilor existenţiale, cu o varietate care nu poate fi în nici un fel supusă sistematizării. Traian Chelariu are puterea de a scrie şi despre metaforă, şi despre viaţa de familie, şi despre educaţie, despre necredinţă şi etică, despre a cunoaşte şi a exista, adică despre tot ceea ce oglindeşte distincţia nobilă a scriitorului. Adevărul şi dreptatea, binele şi triumful, umilinţa şi sublimul, eroismul şi absurdul, iubirea şi libertatea sunt teme asupra cărora se apleacă spiritul meditativ al lui Traian Chelariu. Totul dezvăluie ipostaza eroică a omului în confruntare cu neantul, iar alcătuirea fragmentară a volumelor se datorează încercării continue de a învinge realul prin gândire şi de a-i impune un ideal. Acest mod de existenţă al preocupărilor sale filozofice are puterea de a surprinde formarea unui gând dintr-un sentiment, revenirea lui, mai întâi şovăitoare, apoi obsesivă, până când totul se pierde în tonuri de surdină, în sceptice meditaţii. De aceea e greu să „reconstitui" ideile centrale ale filozofiei lui Traian Chelariu. Nedumeririi legate de cuvântul din urmă (filozofie) îi pot răspunde alte nedumeriri.

[1] Apud *Argument* de Doina Florea, în vol. Traian Chelariu, *În căutarea Atlantidei*, Dacia, 1989, p. 7.

Este Traian Chelariu mai mult filozof decât pedagog şi moralist, mai mult poet decât logician şi mască a unui personaj de tragedie antică? Acest proteism nu neagă, însă, identitatea şi autorul resimte această permanentă căutare drept condiţia esenţială a vieţii şi a umanităţii. Revin cu insistenţă întrebări precum: „De ce şi pentru ce existăm?” sau „De ce şi pentru ce există lumea?”. Luciditatea trebuie să devină la Traian Chelariu destin şi de aceea el nu vorbeşte despre mila de noi înşine, nici despre resemnare, ci despre durere şi împăcare, despre „convertirea înfrângerii în biruinţă metafizică”.

Obsesiile scriitorului, convergând toate către condiţia umană, nu mai sunt angoase. Spaimele devin cunoaştere, interogaţia devine fiinţă, viaţa, un act eroic, cultura este conduită, „Un singur mod de înfruntare a destinului: primirea lui cu o conştiinţă curată”. Nu-i rămâne omului decât „biruirea destinului prin dragoste de destin”. Nu-i rămâne decât să exclame „Amor fati!”. În fapt, Traian Chelariu visează la o împăcare a sinelui cu universul, căci totul se poate transforma într-un sine jubilativ. Când conştiinţa atinge limitele tragicului, ea se mântuie. Apolinismul lui Traian Chelariu este o consecinţă a dionisianismului. Ironia, frământările, spaima, neliniştile, angoasele nu-l alienează pe scriitor, ci îl purifică datorită învingerii lor prin meditaţie şi prin gând. Îl purifică şi devine poetică.

Dacă viaţa este o inutilitate, dar o „inutilitate divină”, atunci ce altceva poate să fie creaţia omului şi poezia? Şi dacă uneori Traian Chelariu, adeptul poeziei organizate în jurul unui sens, crede că prin poezie se ajunge la cunoaştere, în cazul acesta a cunoaşte nu înseamnă a descifra, ci a crea în spiritul creaţiei divine. A veni din esenţa lumii, fiind o parte din ea, astfel oglindind-o. De aceea poezia e un fapt de existenţă, sublim în sine, dincolo de bine şi de rău. În lupta cu destinul, creaţia se dezvăluie ca fiind singura cale de ieşire la liman. Nimbul clasic va fi punctul ultim al unor tulburătoare arderi emoţionale. Numind poezia „formulă magică”, „dulce transă” ori „imponderabilitate”, Traian Chelariu situează totuşi poetul în identitate structurală cu creatorul divin, iar „efectele căutate, variantele” nu fac decât să siluiască atributul divinităţii, acest fapt neînsemnând că „elaborarea” în creaţie nu este absolut necesară. Însă nu pentru a stabili ritm, rimă, aliteraţii, ci dimpotrivă, pentru a face ca tot ceea ce este muzical să nu se autonomizeze alienând creatorul. De aceea, Traian Chelariu nu acceptă „artiştii tehnicii desăvârşite”, căci „opera literară fără conţinut e joc gratuit şi periculos”. El nu neagă însă nici funcţia formei de a imprima ea însăşi un conţinut. Concepţia sa estetică este maioresciană în cel mai bun înţeles al cuvântului: „conţinutul cel mai bun în forma cea mai bună”. În nişte „teze pentru un manifest literar românesc” se poate observa cu uşurinţă cultul disciplinei celei mai riguroase, nedevenind formalism sterp sau experimentelism trufaş, alături de conştiinţa că, poetul oficiază o taină prin care se revelează esenţa umanităţii. Exclamaţia cu care sfârşeşte aceste „teze”: „Să reintroducem gândirea în literatură!” are drept cauză experimentele, fie ele avangardiste, fie mistice, cu care Traian Chelariu era contemporan şi pe care le dezavua.

Făcând o disociere între arta primitivă şi cea decadentă, precum Traian Chelariu, putem afirma că autorul bucovinean era dintre aceia care instituie puterea şi

o construiesc, nu dintre cei ce o consumă şi o distrug. Faptul că există atâta libertate, atâta cugetare, atâta devenire „de câtă avem nevoie" nu este un motiv de lamentaţie, căci pentru Traian Chelariu ieşirea din labirint e posibilă. Dar este o mare pierdere să ieşi din labirint fără să te fi abătut de la firul Ariadnei, asumându-ţi propria existenţă. Eroismul pe care îl propune Traian Chelariu este al trăirii decantate. „Vreau să fiu izvor subteran şi să ies râu la lumina zilei" – spune el la un moment dat.

Mărturisirile despre artă sunt nenumărate. Este împotriva gândirii lui Traian Chelariu să încerci organizarea unui sistem, deşi opţiunile lui sunt foarte clare. Este convins că scrisul a devenit pentru el o formă de existenţă („Dacă nu aş scrie? M-ar ucide marele vid ce-mi doarme în suflet"), că scrisul presupune o responsabilitate majoră („M-am convins că toţi câţi scriu neclar nu ştiu, cu abundenţa lor formală, ce vor. Şi cine nu ştie ce vrea nu are dreptul să scrie"), că opera trebuie să fie sens strunit în forme clasice. Goethe a fost, se pare, modelul cel mai vechi al lui Traian Chelariu. L-a descoperit, mărturiseşte el, la zece ani când era elev la Moravia, la Bautsch-Budišov, şi prin el a ajuns la Carlyle, Shakespeare şi Epictet, dar şi la Stendhal.

Debutul editorial al lui Traian Chelariu îl impune imediat printre cei mai de seamă scriitori ai locului şi ai tinerei generaţii bucovinene. Volumul *Exod*, din 1933, apărarea la Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", dar în nou – înfiinţata colecţie iconar.

Influenţe dintre cele mai diverse, de la Pillat – uşor de recunoscut în multe poeme – la Blaga, de la Rainer Maria Rilke la Arghezi sau chiar la Coşbuc, dezvăluie totuşi, în ansamblu, un ton unitar, egal cu sine, lipsit de flagrante distorsiuni, în linia unui tradiţionalism asumat. De altfel, primul ciclu al volumului e intitulat *Întoarcere în trecut* şi multe poeme par să se afle în relaţie cu paseismul sămănătoriştilor. Însă Traian Chelariu nu e nici pe de parte un sămănătorist, aşa cum nu este nici un gândirist, împotriva existenţei unui ciclu numit *Icoane*. Căci există la el un echilibru neoclasic şi o tentaţie a expresiei moderne, infuzate uneori – şi echilibrul neoclasic, şi moderna expresie – de explozii de vitalitate venind dinspre atât de tulburătoarea pentru tinerii poeţi bucovineni, şi nu numai pentru ei, filosofie a vieţii. Întoarcerea în trecut este, oricum, împotriva firii: „Cine aşteaptă acum veacul uitării menit, / se va întoarce iar din drumuri, cum a venit; / cine umblă să stea apele-n val străveziu, / are să umble mult, singur, străin şi târziu" („veac vechi"). Numai că, deşi împotriva firii, această întoarcere – chiar şi prin consecinţele nefaste pe care le poate avea – stimulează experienţa poetică. În *Aniversare*, poezia a cărui motiv din Rilke dezvăluie o identitate a emoţiei cu poetul *Toamnei*, Traian Chelariu caută o vieţuire plenară: „Doamne, e timp să ne gândim la drum... / Lasă-mă iar pribeag plecat cu anul, / umple cu spini pustiul şi medeanul, / pune pe văi năduf şi colb de fum // Lespedea grea şi risipită în veac / ce mi-o dăduşi odihnă şi zăbavă, / sălăşlui cuiburi de şerpi şi otravă, / chinului meu n-a fost răcoare nici leac". Fireşte că doar o retorică a reliefării durerii generează, într-un fel ironic, lauda suferinţei, a rătăcirii. Parcă o consecinţă a acestei ironii

culminând în revoltă este, spre finalul volumului, apologia beției simțurilor, a primitivismului sanguin. Cum ne-am putea explica astfel contrastul dintre o poezie ca *Primitivă* – din care vom cita – și tablourile unduirilor calme, în care ființa descoperă o armonie cu care e consubstanțială? Oricum, *Primitivă*, poem singular în acest volum, în contrast cu toate celelalte, are un filon genetic venind dinspre *Lebensphilosophie*, deși expresia e cea de mult consacrată „Tristețea, haină veche, în vânt o aruncai / când ne trezi nechezul neașteptat de cai // [...] // Cum se-ntreceau buestrii înmlădiați, sub șea, / în noi viața multă mai aprigă creștea – // și-n mări, și-n ochi, și-n sânge năvalnică spori / atavica beție a multor călării... // Ciclon, stârnit în stepe cu veacuri înapoi, / trăia o primitivă descătușare-n noi, // și apăsam pe chingă mai strâns, să coborâm / din vremea prea îngustă, în neștiut tărâm". Firește că Traian Chelariu se situează, ideologic, pe linia fixată de Blaga în *Revolta fondului nostru nelatin*. Și același lucru se întâmplă atunci când poezia lui e elegie erotică, pastel ivit din melancolie ori meditație didactică. Dar, cu toate acestea, există la Traian Chelariu, în astfel de poeme, ceva din perspectiva senină a anticului abstras din timp și solar, chiar dacă chtonismul e evident. Se întâmplă același lucru la un Nichifor Crainic ori Vasile Voiculescu, ale căror texte îi sunt lui Traian Chelariu foarte la îndemână.

Un aer misterios transformă peisajul într-un dat al ființei, iar tonul jubilativ are acuratețea imagisticii pillatiene: „Miroasă proaspăt brazda pe unde aruncate, / pe flori cădeau albine cu zumzet obosit, / nectarul și culoarea și viața mai curate / se-nalță din mireasma fânețului cosit. // [...] // Da, viața toată este ca să pornești cu zorii / și liniștit odihna pe culmi să te ajungă – / să cazi de greutate ca strugurii-n podgorii / când soarele e dulce și noaptea crește lungă" (*Miroase proaspăt brazda*). De altfel, pillatian nu numai în imagistică, ci și în tensiunea lirică – poate chiar în modul de a concepe poezia ca o filtrare a emoției nude prin contemplația melancolică –, Traian Chelariu închină imnuri toamnei și bucuriei simple a privirii care contopește ființa cu lenta mișcare a lucrurilor din natură: „Pădurile ard aur în apus, / câmpia vine joasă dinspre est – / nicicând n-am fost mai liber ca-n acest / colț de pământ căruia m-am supus. // Din albie ne cheamă vechiul râu, / argintu-i curge-același, neatins, / și-ngenunchează grase, fără frâu, / să-l beie dealurile din cuprins" (*Cuprins*). Mai mult decât atât, introducerea în trecut instituie, tot ca la Pillat, o identitate a timpurilor, dar și nevoia unei recuperări prin amintirea stimulată de peisaj: „Tresar uimit cu anii ce-n mine s-au trezit. / Frunzișul pretutindeni miroase putrezit... // Pe iaz, înstrăinată, lumina a rămas / păienjeniș de aur pe valuri de atlaz. // Acum e ca și-atuncea când am tăcut mai mult, / din greul inimilor cuvintele s-au smuls // și au plutit pierdute în golul dintre noi... / Pășim, ca și atuncea de singuri, spre zăvoi" (*Vecernie*, I). În acest cadru, în tablourile simple și delicate, moartea nu mai este nici aneantizare ca la George Drumur, nici stimulent al unei imaginații predispuse către macabru și grotesc, ca la Mircea Streinul, iar iubirea, temă frecventă, are o notă elegiacă firească, gravă, dar nu

cutremurătoare. O încredere naturală, „încrederea în bine şi-n destin", purifică moartea şi-i dă grandoare: „Aici ogorul îţi rămâne-n paşi / – te-aşteaptă mult şi nu-l mai poţi uita / fie că semeni grâu, fie că-ţi laşi / rod răsădit în el, inima ta" (*Rustică*).

Întoarcerea în trecut instituie, ca la Pillat, o identitate a timpurilor care par paradisiace. Peisajul, în ondulaţii blânde, are mereu semnificaţia unui timp pierdut şi recuperat, care generează nostalgia senină.

Există în acest volum de debut şi poeme meditativ-didactice, construite într-o intelectualitate aleasă care aminteşte de poezia lui Perpessicius şi a lui Călinescu (*Versuri de iubire şi de rămas bun*), şi poeme prolixe (*Îmbarcarea pentru altă Colchidă*), chiar poeme care ar putea fi suspectate de influenţă... ortodoxistă (*Nud sub stele*). Dar sunt cazuri izolate care vor da naştere unor întregi cicluri sau unor direcţii tematice în volumele sau ciclurile ulterioare. Acum, însă, nota unitară este dată de lirismul delicat al tablourilor implicând memoria şi de o vizualitate solară, deşi chtonică.

În *Aur vechi* (1936), volum care nu mai apare în colecţia Iconar, ci în aceea a „Junimii literare", exact acest lirism nu se mai întâlneşte. A dispărut orice reverberaţie din poetica pillatiană, volumul de acum aflându-se, parcă, sub semnul lui Blaga. Sângele, legenda, strămoşii sunt, cel puţin pentru prima parte a volumului, adevărate repere tematice. Numai că discursivitatea şi caracterul explicitant al metaforelor fac ca substanţa blagiană să fie greu recognoscibilă.

Privit în ansamblul său, volumul propune un traseu al fiinţei (etnice?) ale cărei origini trebuie căutate în „colina scitică", traseu care se situează în prezent ca într-un timp degradat. Agresată din exterior, din est sau din vest, de migrări succesive, această fiinţă etnică – redusă, uneori, la eul individual, dar reprezentată de cele mai multe ori prin *noi* – îşi caută salvarea în meditaţia heladică asupra „sfârşitul unanim" sau în contopirea, prin suferinţă şi moarte, ca un suprasens. Mai exact, prin renunţarea la toate elementele individualizante şi coborârea în „aurul vechi" al originilor, căci recuperarea „paradisului pierdut" e posibilă. Contopirea cu „marele fluviu" ia uneori, din păcate, forma unor alegorii prolixe (*Laşă premeditare*) sau a unor prozaice constatări (*Măsurarăm mereu*).

Identitatea între timpuri diferite, care punea în evidenţă în volumul anterior, prin influenţa pillatiană, semnificaţia unei atitudini contemplative şi melancolice, are acum un alt obiect. Ca în *Pe decindea Dunării*, cunoscutul poem al lui Voiculescu, poetul descoperă – fără ambiguităţile voiculesciene – substanţa arhaică şi preistorică a prezentului: „Colină scitică peste milenii / uitată scut pe malul euxin – / se-ntorc din larg pescarii, luna-nclină / curatu-i disc, miroase fumul / şi jucăuş din ierburi aromate / m-atinge focul ca o mână caldă / şi ca un glas prieten pe-nserat. / Greoaie turma înconjoară ghiolul / ciobanul cântă iar dulăii merg / nesinchisiţi pe-alături cu asinul / înţeleptit de trudă, ce-şi începe / de pe acum odihna meritată... // Ce-i gloria căzută ca o brumă / peste poiana-întâii tinereţi? / Aceeaşi marea-şi urcă orizontul, / cerul, acelaşi, cortul şi l-a-ntins / şi-aceeaşi lună-n linişti

se plineşte" (*Colina scitică*). Prezentul simte însă agresiunea timpului. Un ciclu se numeşte *Destin barbar* şi una dintre poeziile lui, *Migrare*, portretizează un „vremelnic neam", „potop de coviltire", purtat „pe scuturi arse", care a robit Roma şi a cucerit vestul. „Hotarele sporiră cu fiecare trib / şi mai meschine temeri se-ncuibă-n inimi azi..." (*Hotarele sporiră*), mărturiseşte poetul. Oricum salvarea în faţa acestor „migrări" se găseşte în chiar natura fiinţei pe care poetul o reprezintă: „Noi suntem numai suc şi sucuri cari sporesc / tezaurul ascuns în fibre vegetale" – (*Noi suntem*), în identitatea prezentului cu momentul originar. În finalul volumului, Traian Chelariu „face critică" premeditării, a „preamultei ştiinţe" care distruge „liberatoarea măsură" şi, în antiteză, apologia eliberării de timp: „A nu se şti nimic din cele-nvăţate, / a-ţi lepăda hainele docte, / a rămâne gol şi curat / la marginea lumii / ca-n elementul / răsplătitor de nelinişti: / ultimă rugă / a celui născut" (*Prea multă ştiinţă pretinsă*). Numai că poetul crede că astfel se află în „căutarea Eladei, a cerului homeric". Oricum, în ultima poezie a volumului, cu valoare de artă poetică, cartea devine soluţia viabilă a salvării fiinţei: „Ajunsă-n deltă, cartea se înscrie / printre nisipuri ca un fluviu, fastă – / băurăm bărbătească bucurie / de ziua palidă şi mult prea vastă. // O, ca prin vrajă, totul ce ne dete / tristeţe tânără, veac mijlociu rămase, / descătuşaţi de arme şi regrete, / ne-am aruncat pe salvatoare vase" (*Versuri de încheiere*).

Poate că tocmai din cauza acestui sens al întregului volum, tonul meditativ-discursiv stă alături de poeme ample şi alegorice, de generalizări şi teoretizări fade, retorice. Şi toate acestea situează volumul de-acum, ni se pare, sub nivelul valoric al celui de debut.

Tradiţionalismul acestei etape nu evită, trebuie spus, nici temele consacrate deja de această direcţie a liricii interbelice. Un ciclu întreg, intitulat *Icoane vechi*, cuprinzând poeme precum *Dragomirna*, *Marie a căilor*, *Precistă-n broboadă cerească*, *Sfânta Varvara*, *Îngerul lutului*, *Colind* este preponderent obiectiv, lipsit de vechile tablouri reuşite din volumul anterior, ca şi de vreo emoţie autentică. Dar, cu toate acestea, Traian Chelariu, disociindu-se de Paul Valéry pe care îl citează la începutul unui poem, continuă să creadă că poezia pentru care optează şi pe care o şi scrie este una a materiei sufleteşti: „Pe verzi cataracte / şarpe de-argint. / Te-ncântă şi mint / volutele-abstracte: // subtile şi sure, / spre ins şi neins / ideile pure / cărări s-au pretins. // Ci sufletul vine, / – lunatec revers – / prin vine divine / să urce invers, // şi-n nedimensiune / şi lipsă de sens / apune, cărbune / infim şi imens" (*puncte către vid*). În fapt, volumul de-acum dezvăluie un travaliu atent în care elemente de mitologie şi de folclor românesc se suprapun unei rafinate prelucrări artistice. Un poem precum „Diana" este o capodoperă în acest sens, dezvăluind resursele intelectuale, lirismul pur, spre care Traian Chelariu aspiră: „Fecioară zorind constelaţii / Cu aurul arcului plin – Cerboaica din cale îi paşte / Al brumelor toamnei pelin. // Ea trece, stăpână şi castă, / Prin clarul cuprins austral – / Pădurile reci îi adastă / Săgeata-n cadranul astral...".

În acest volum, Traian Chelariu își afirmă explicit convingerea că poezia este muzică a formelor ideale, gând rarefiat, înălțat în sfera contemplației pure: „Acolo-n castitate de liniște și limfe / Pândirăm cu silvanii să vă vedem mai bine / Cum vă sfiiți o clipă și vă ritmați în fine / Poemele perfecte din nud, naive nimfe” (*Fântâni*). Câteva *Rânduri pentru o artă poetică* exprimă clar convingerea că, în afara sensului, poezia rămâne melodie a „cereștilor carate”. Poate de aceea de câteva ori „artele poetice” ale lui Traian Chelariu din acest volum vizează orgoliul superb al contemporanilor tineri bucovineni într-o atitudine vag disprețuitoare: „Nu-l mai citi, neînțelesul text, / Frate-amăgit de propria-ți ispravă. / N-ai să cunoști de ce a fost pretext / Poemul meu de-azur și de otravă” (*Prețuire*).

Aur vechi este și ultimul volum de poezie din perioada interbelică al lui Traian Chelariu. Diversele cicluri de poezii publicate în revistele timpului iau, însă, de multe ori forma unor extrase, fără a depăși această condiție. *Proză pentru anul inimii*, din 1934, conține poeme precum *Septembrie*, *Octombrie*, *Noiembrie* în care versul e studiat îndelung și cultivat în direcția unei monotone împliniri. Vers traklean pe emoții solare: „E o reculegere celestă să asculți liniștea nopților octombriene. / Uneori te surprinzi vinovat pentru strigătul cucuvelei plin de spaimă umană – / Sau și în întunericul propriei tale conștiințe deslușești stoluri de voci dureroase. / Mult te impresionează timbrele lor până se sting undeva foarte departe – / Poate chiar dincolo de orizonturile pe care mult înainte de zorile zilei / Apare luceafărul glacial de lucid și-ți dezvăluie primele brume” (*Octombrie*). *Cântec de leagăn* e un ciclu din 1936. În 1940, după ce apăreau și în „Gândirea”, *Dulcile cuvinte ale prea blândei Catrina Ursu din Fundul Moldovei* apar separat, dar textul e prolix, prea lung și contrafăcut în maniera „rețetelor” gândiriste. *Versuri de după amiază* (1940) rămân – cu poeziile cele mai reușite – în tonalitate blagiană, poetul prelucrând motive folclorice. „În grădina îngrădită / Umblă-o ciută văduvită, / Umblă tristă, n-are grabă, / De nimic nu se întreabă, / Nici de plai, nici de ponoare, / Nici de recile izvoare, / Nici de crâng, nici de-nsorite / culmi cu vis acoperite. // […] // Tot mai galeșă, mai gravă / E făptura ei bolnavă / Și mai limpede, mai lună / Mlădierea-i de lumină” (*Ciuta*). Nici *Balade și strofe răzlețe* (1943) nu schimbă profilul poetic al lui Traian Chelariu și nu aduc vreo schimbare fundamentală. O *Icoană pe sticlă* are tonalitatea pillatiană a unui tablou rafinat, de inspirație gândiristă. *Cântecele* e un poem al războiului demonic, cu un final blagian: „Războiul trece prin stihie / Setos de glorii și destin, / Ah, numai cântecele-adie / Mai fără noimă, mai puțin”. Iar „Celui ce scrie și nimic nu zice” nu este decât, trecută prin accente satirice, o profesiune de credință în favoarea clarității și a sensului.

De fapt, toată poezia de după război scrisă de Traian Chelariu a câștigat tocmai în acuratețea tonului, în claritate, în intelectualizare, poetul devenind unul dintre rafinații sonetiști ai poeziei românești, care-l invocă pe Petrarca, dar și pe Mihai Codreanu, iar, la nivelul emoției, deseori pe Horațiu. Neoclasicismul său declarat și asumat face din tema iubirii și a timpului un prilej de continuă meditație

melancolică, aflată permanent în raza de acţiune a vreunei ode. Este cazul *Inedite*-lor şi al celor două cicluri numite *Sonete pentru tine* publicate postum, de Emil Manu, în 1970, dar şi al volumului din 1973, *Scrieri lirice*. De altfel, multe sonete, cu aceleaşi tonalităţi, în acelaşi timbru nostalgic, aşteaptă încă să fie publicate. Iar cele câteva sute aflate în volumele amintite arată numai parţial o nouă faţă a poeziei lui Traian Chelariu, chiar dacă Lucian Blaga îi spunea bucovineanului, într-o scrisoare din care Emil Manu citează în prefaţa volumului îngrijit de el, că descoperă la el, în această ultimă poezie, „un mod eminescian modernizat" şi „ceva din ritmul hölderlinian". În fapt, poezia lui Traian Chelariu, monocordă, a câştigat în limpezime şi în echilibru, poetul cultivând-o ca pe un exerciţiu de supravieţuire şi de păstrare, în anii proletcultismului, în sfera nostalgiei solare şi a ideii. Un introvertit care trăieşte numai în trecut este acum Traian Chelariu şi de anacronismul iubirii sale („Şi noi? Iubim ca-n demodate piese, / Ca-n elegii sau prăfuite stanţe! / Din alte lumi venim, din altă parte." – se spune la un moment dat), şi de crezurile sale înalte: „Cunoşti de-ajuns înfrângerile juste; / Pătruns-ai toate zâmbetele feţei / Care şi-ascunde-n mari cuvinte vidul: // Şi niciodată crezurile-nguste / Nu te-au făcut, sub steagurile pieţei, / Să negi lumina, ca să-ţi aperi blidul". În *„versuri reci, abstracte"*, laborioase, Traian Chelariu continuă să trăiască într-o permanent căutată clasicitate. Are dreptate Mircea Horia Simionescu să spună că „puternicul farmec al poeziei lui Traian Chelariu vine de la iscusinţa cu care poetul îşi disimulează trăirile tumultuoase sub veşmântul unui gest de limpezimea, concentrarea şi solemnitatea dansului antic"[2].

Aşa cum s-a întâmplat şi cu ceilalţi tineri scriitori bucovineni, Traian Chelariu nu s-a dedicat în exclusivitate poeziei. Dar singurul volum de proză, *Necunoscuta*, apare postum, în 1973, şi adună texte din epoci diferite, organizate nu cronologic, ci aproape tematic. Din această cauză, dezvăluind afinităţi şi opţiuni multiple, volumul e heteroclit, o anume unitate putând fi găsită în economia şi simplitatea mijloacelor epice folosite. Traian Chelariu nu se avântă în construcţii epice ample, nu lucrează cu mai mult de două-trei personaje, nu e interesat decât de o acumulare de emoţie în construcţii care au des aspectul unor fabule, cam teziste uneori, al unor concentrate subiecte simbolice. Numele de scriitori pe care criticul le poate invoca în decriptarea prozei lui Traian Cheariu sunt atât de diferite, încât cu greu pot fi puse alături. Doar caracterul „antologic" al volumului care însumează povestiri scrise la vârste diferite scuză coexistenţa miraculosului şi a cotidianului brutal, a întâmplării parabolice – construct mental explicit – şi a reverberaţiilor folclorice. Stau alături, nestingheriţi, Agârbiceanu, Delavrancea, Brătescu-Voineşti cu Gib I. Mihăescu, Liviu Rebreanu şi Mircea Eliade. Ar putea fi invocate – cum face Mircea Horia Simionescu în abia citata prefaţă chiar numele neorealiştilor italieni.

Câteva dintre povestiri au timbrul unor evocări în care fiinţe blajine, concepute într-o notă de idealitate, ascund în adâncul lor un destin nobil, eroic,

[2] *Cuvânt înainte*, în vol. Traian Chelariu, *Necunoscuta*, p. 7.

înalt. Scrise sub semnul duioşiei, al unei umanităţi pătrunzătoare, astfel de texte alternează cu altele, pe jumătate satirice, în care, dimpotrivă, sub aparenţa nobleţii stau pitite suflete schimonosite de speranţe care ucid chiar sensul vieţii. Un biet profesor trăieşte cu iluzia că este un geniu, devenind doar ridicol şi preţios (*Răzbunarea unchiului Matei*). Câţiva artişti, un compozitor, un tenor, doi pictori şi un tenor, doi pictori şi un poet, naratorul însuşi, privesc cu multă îngăduinţă o dansatoare care, abia ea, le dă senzaţia artei ce transcende timpul şi eternizează (*Clara Coroma*). În *Sfârşitul şoimului* un şoim rănit se resemnează eroic în faţa morţii devenind, într-o scenă grotescă, hrană pentru puii proprii. Altădată, Dram, un cal de rasă, trebuie să fie ucis pentru că se rănise în urma supunerii de către stăpânul său, din orgoliu, la un efort peste puteri. În astfel de texte, care ar putea uşor luneca pe panta sentimentalismului ori a didacticismului, Traian Chelariu se mişcă cu destulă libertate, sigur pe sine, echilibrat. Din câteva linii se conturează un destin cu mare putere de reprezentativitate, scriitorul rămânând un cerebral preocupat de analizarea fiinţei, a resorturilor ei mai adânci.

Dinspre realism, cu schematizări sămănătoriste, se naşte un text – *Doi oameni* în care un parvenit încearcă să cumpere până şi femeia celui scăpătat. Dar atenţia acordată frământărilor acestuia are ceva din spiritul analitic din nuvelistica lui Gib I. Mihăescu. În *Fagul*, un tânăr vânjos şi blajin încercând să-i salveze pe alţii e prins sub un copac prăbuşit. Altă dată, o femeie dă foc casei rămânând înăuntru cu fiul ei mut, de teamă că acesta, pe jumătate nătâng, i-ar putea supravieţui. Lumea umilă, pusă în situaţii limită, recurgând la soluţii cu totul neaşteptate, constituie materia umană a celor mai multe din prozele lui Traian Chelariu, fie că sursele trebuie căutate în folclor sau în cotidianul derizoriu. Doi bătrâni găsesc un clondir, speră să se îmbogăţească cu conţinutul lui misterios, dar temându-se că ar putea fi un semn diavolesc, îl aruncă, acesta arătându-şi burta plină de galbeni în momentul în care se pierde în valurile tumultuoase ale unei ape (*Clondirul*). Un bărbat viguros îşi tot plimbă o banală rană la un deget pe la medici şi – din sărăcie, zgârcenie şi inconştienţă – îşi taie singur braţul prins de cangrenă, murind din cauza pierderii de sânge. Multă tristeţe şi nu ironie, e în astfel de proze scrise, însă, cu sobrietate, fără patetism.

Alte câteva texte se revendică de la procedeul, parcă mai înalt, al parabolei. Traian Chelariu vizează, de fapt, condiţia umană prin reliefarea cu acuitate a câtorva secvenţe simbolice. Dincolo de condiţia umană în sine, el sancţionează, în fapt, îndrăzneala diabolică, curajul nebunesc, despărţirea de tradiţie şi, cu multă claritate, eşecul comunismului, după o radiografiere terifiantă a acestuia. Deşi pare uneori preocupat de anecdotica în sine, Traian Chelariu are mereu în faţă intenţia unor „morale" fabulistice. În *Roata*, un personaj diabolic („tânărul acesta e însuşi diavolul" – spune cineva) face ca oamenii să descopere delirul marilor viteze şi al marilor halucinaţii şi să-şi dorească, într-un fel de concurenţă dementă, creşterea turaţiilor unei roţi de bâlci, cu trei sute şaizeci şi cinci de spiţe, pe care stau cu toţii

urcaţi. În cele din urmă, într-un huruit asurzitor, totul se risipeşte în haos. O altă povestire, de doar trei pagini, are ca subiect aceeaşi concurenţă hilar-dementă pentru distrugerea unui zid ciudat, rămas din bătrâni, care, o dată dărâmat cu procedee sofisticate, îi trage după sine, în hăul creat prin propria-i prăbuşire, pe oameni. Dar proza cea mai reuşită ni se pare a fi *Subterana*, şi nu doar pentru caracterul ei, conjunctural, subversiv. Este cu totul inexplicabil cum un astfel de text, atât de acuzator şi de vizionar-premonitoriu, a putut să apară în 1973. E posibil ca cenzura să-i fi acordat credit prefaţatorului, Mircea Horia Simionescu spunând că aici „este vorba despre o foarte concentrată şi definitorie evocare a fascismului, pe care Traian Chelariu îl infierează magistral"[3]. El aminteşte chiar de „galeriile întunericului" din „lagărele morţii" de la Auschwitz, Dachau şi Buchenwald, deşi Traian Chelariu se referă mai degrabă la un întreg popor care trăieşte într-un autentic lagăr, propria ţară. Aflaţi într-o subterană, bărbaţii devin nişte maşini care ascultă mecanic gândurile celor ce poruncesc. O nebunie a „omului nou" (care trebuie să se vindece de „extrema şi orgolioasa" demenţă a libertăţii) şi a „mersului înainte" prin hău sfârşeşte prin a distruge şi a atrofia şi sensibilitatea, şi conştiinţa, şi orice umbră de voinţă. Când li se permite, cu cinism, să cânte, bărbaţii deveniţi nişte numere şi nişte roboţi cărora trebuie să le fie înlocuite bobinele, observă că nu mai pot face nici asta. „Eram şobolani, de chiţcăiam atât de jalnic? Poate că, între timp, ne transformaseră într-adevăr în şobolani!" – reuşesc ei să gândească. Terifiantă imagine, orweliană, a dictaturii! Ca argument, putem cita, de asemenea: „Poruncitorul avea dreptate. Noi aveam altă sarcină: sarcina de a merge înainte. Înainte. Mereu înainte. Prin întunericul tot mai des al subteranei. Prin pâclele tot mai dese ale timpului. Prin stihia cea mai opacă a existenţei". Şi altădată: „Mergeam întruna [...]. În cele din urmă chiar şi numai această perpetuă mişcare putea fi socotită drept conţinut suficient pentru justificarea unei forme de a fi – de a mai fi – deşi, în cele din urmă, nu era indiferent dacă existăm într-adevăr sau nu". În fine, inexplicabil, o ciudată „explozie" de vitalitate distruge mecanismul oribil şi o dezlănţuire oarbă de forţe, materia însăşi intrată în clocot, face posibilă reapariţia luminii. Scrisă cu multă rigoare, întretăiată de replici tăioase, de scurte interjecţii, naraţiunea vine parcă dinspre un mod expresionist de transfigurare a lumii.

Povestea care dă titlul volumului, *Necunoscuta*, are un incontestabil timbru gibmihăescian. O întâlnire ocazională cu o femeie în tren îi dă personajului-narator senzaţia unicităţii, a absolutului. După ce din laşitate nu ia în primul moment o hotărâre decisivă în favoarea iubirii, fapt pe care şi-l va reproşa ulterior continuu, urmează o căutare disperată şi zadarnică a ei. Dar la Traian Chelariu eroul face apologia iubirii autentice, şi nu minate de un egoism cinic, cum se întâmplă în cazul romanului *Rusoaica*. Pe de altă parte, anecdotica, mai degrabă absentă, e numai un prilej pentru elogiul de factură lirică adus femeii şi dragostei.

[3] *Op. cit.*, p. 13.

În 1976, într-o încercare de recuperare a complexității creatoare a lui Traian Chelariu, Adrian Anghelescu îi dezvăluia o latură cu totul inedită. Din cele vreo treizeci de piese de teatru aflate în arhiva familiei, el a conceput volumul de *Teatru* cuprinzând opt piese, scrise toate până prin 1957. Anii de după război au fost, se vede, deși cu totul ingrați pentru „personalitatea umană" a creatorului, faști pentru creația lui, rămasă încă în manuscrise. O parte din nuvelele sale, cele câteva sute de sonete, piese de teatru sunt scrise acum, cu un talent prodigios, dar inegal. Autorul – printr-o disciplinare continuă a elanurilor și revoltelor lăuntrice – a făcut din scris unica soluție pentru păstrarea echilibrului interior și a creației în valorile morale ale clasicității. Deși a fost un apropiat al lui Arghezi, deși a suportat josnice umilințe, Traian Chelariu a cultivat permanent modelul existențial propus de Lucian Blaga.

Mai este de observat că, scrise în anii ofensivei proletcultiste, scriitorul nu face în piesele sale nici un fel de concesii „comenzii" sociale. Teatrul său, surprinzător prin diversitatea tematică și varietatea mijloacelor tehnice, trece de la inspirația istorică la fantezia dramatică, de la basmul dramatizat la comedia satirică ori la parabola în care se ascunde dezbaterea de idei, rămânând însă un teatru de factură tradiționalistă care se pierde uneori în arhitecturi fastuoase și în sensuri simbolice.

„Capodoperele" sale sunt *La locul numit Direptate* și *Don Juan*. În prima, fără prea mult relief conflictual, cu o construcție mai degrabă narativă decât dramatică, Traian Chelariu se inspiră din momentele anterioare alegerii lui Ștefan ca domn al Moldovei, făcând un elogiu voievodului în care vedea întruchipate echilibrul, dăruirea și înțelepciunea. *Don Juan*, deși are ca temă fanatismul religios, ar putea fi citită și ca o alegorie a terorii absurde – există mai multe sugestii în direcția existențialismului –, scriitorul apelând uneori și la elemente melodramatice (Don Juan și Frater Joesphus sunt frați de sânge), și la sensuri simbolice. Revine aici obsesia „necunoscutei", a femeii absolute, a cărei iluzie Don Juan o păstrează făcând din renunțare „o formă superioară a dragostei". Ceea ce surprinde nu este atât această viziune, ci diferența dintre erou și imaginea care i se atribuie. Caracterizările exterioare țin parcă locul acțiunii relevante și individualizate. Alte piese au în centru fie o intenție ludic-satirică (*Din năzdrăvăniile lui Păcală*), fie motive din zona folclorică, cu încărcătură psihologică (*Baladă carpatină* și *Acolo în Deltă*), fie prezentarea alegorică a dorului de țară. În jalea lui Odysseos din „basmul" *La revedere, Nausicaa*, Traian Chelariu își pune, fără îndoială, propria-i suferință. „Acolo, către stelele nordului", se află Ithaca despre care eroul mărturisește: „Nu vreau s-o uit! N-o voi uita niciodată!", căci spune el, „Trecutul e viu! Trecutul trăiește în mine mai aprig decât clipa de față".

Traian Chelariu a făcut din scrisul său o experiență spirituală de scrutare copleșitoare a propriei existențe, a sensurilor ei și ale istoriei, chiar cu riscul de a rămâne în afara ierarhiilor istoricilor literari. Și poate că o carte precum aceea din 1989, ignorată din cauza tulburărilor istorice în care a apărut, deși Mircea Iorgulescu îi prevedea un loc aparte, nu face decât să confirme neșansa unui scriitor

care a fost scos din matca proprie, ca toţi scriitorii bucovineni, apoi „recuperat", ca mulţi dintre marii scriitori români. Dar e o recuperare tardivă, în aşa fel încât opere şi conştiinţe care ar fi putut schimba mentalitatea şi idealurile rămân sub vremi.

Volume:

Exod, „Iconar", Cernăuţi, 1933; *Proze pentru anul inimii*, „Junimea literară", Cernăuţi, 1934; *Aur vechi*, Colecţia revistei „Junimea literară", Cernăuţi, 1936; *Cântec de leagăn*, Mediaş, 1936; *Zaruri*, Colecţia revistei „Junimea literară", Cernăuţi, 1936; *Pietre la cari mă-nchinai*, Cernăuţi, 1937; *Suflet nipon*. Florilegiu liric, Cernăuţi, 1937; *Casă de nisip*, Cernăuţi, 1940; *Dulcile cuvinte (ale preablândei Catrina Ursu din Fundul Moldovei)*, Cernăuţi, 1940; *Versuri de după amiază*. Ciclul pentru prieteni, Cernăuţi, 1940; *Balade şi strofe răzleţe*, Cernăuţi, 1943; *Scrieri lirice*. Ediţie întregită şi prefaţată de Emil Manu. *Prezentare* de prof. univ. Al. Dima, Edit. Minerva, 1970; *Necunoscuta*, *Cuvânt înainte* de Mircea Horia Simionescu. Ediţie îngrijită de Ecaterina Chelariu, Edit. Minerva, 1972; *Scrieri lirice, Sonete pentru tine*, *Cuvânt înainte* de Eugen Barbu, Edit. Eminescu, 1973; *Teatru*, Antologie şi prefaţă de Adrian Anghelescu, Edit. Minerva, Bucureşti, 1976; *Zilele şi umbra mea*, Pagini de jurnal 1929–1936. Jurnal de şantier Salva-Vişcu, 1948. Ediţie şi cuvânt înainte: Corneliu Popescu, „Junimea", Iaşi, 1976; *Poezii în vers alb*, ediţie îngrijită de Corneliu Popescu, „Junimea", Iaşi 1983; *În căutarea Atlantidei*, ediţie îngrijită de Doina Florea şi Corneliu Popescu, argument de Doina Florea, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

.Referinţe critice (selectiv):

Streinu, Vl., *Traian Chelariu, „Aur vechi"*, în *pagini de critică literară*, vol. 5, Edit. Minerva, 1971; Vesper, Iulian, *Traian Chelariu, „Aur vechi"*, în „Glasul Bucovinei", 12 aprilie, 1935; Şuluţiu, Octav, *Traian Chelariu Aur vechi*, în „Familia", nr. 3/1936; Papadima Ov., *Traian Chelariu Aur vechi*, în *„Gândirea"*, nr. 9, noiembrie 1936; Călin, Constantin, *Traian Chelariu*, în „Ateneu", nr. 10/1967; Călin, Constantin, *Estetica lui Traian Chelariu*, în „Cronica", nr. 13/1970; Manolescu, Nicolae, *Traian Chelariu „Scrieri lirice"*, în „Tribuna", nr. 1/1971; Laurenţiu, Dan, *Traian Chelariu „Scrieri lirice"*, în „Luceafărul", nr. 7/1971; Spiridonică, V., *A fost „iconarist" Traian Chelariu?*, în *Manuscriptum*, nr. 1/1974; Condurache, Val., *Istorie şi atualitate*, în „Convorbiri literare", nr. 5/1976; Goci, Alexandru, *Traian Chelariu, „Zilele şi umbra mea"*, în „România literară", nr. 29/1976; Diaconu, Mircea A., *Traian Chelariu. Dimensiuni spirituale*, în „Revista de lingvistică şi ştiinţe literare" (Chişinău), nr. 3/1993, Ghe. P. (Gheorghe Perian), *Traian Chelariu*, în *Dicţionarul scriitorilor români* (coordonatori: Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu), Edit. Fundaţiei Culturale Române, 1995.

Zusammenfassung

Mircea A. Diaconus Studium mit dem Titel *Traian Chelariu*, – wodurch der Autor versucht, einige Unschlüssigkeiten zu beantworten, die von den Fragen: „Wer und was war Traian Chelariu?", verursacht wurden; er war mehr ein Philosoph als ein Moralist und ein Pädagoge, mehr ein Dichter als ein Logiker und als eine Maske einen Gestalt aus den antiken Tragödie – stellt sich als eine Mikromonographie von einem Werk eines Dichters dar, der aus seinem Millieu wie alle Bukowiner Schriftsteller herausgerissen und dann wie viele andere große rumänische Schriftsteller wiedergewonnen wurde.

DESTINUL UNEI BIBLIOTECI DIN BUCOVINA

VASILE I. SCHIPOR

La Rădăuţi, „în inima celui mai românesc judeţ al Bucovinei"[1], prin decizia imperială din 15 august 1871 şi ordinul ministerial nr. 9594 din 22 august al aceluiaşi an, se înfiinţează un gimnaziu organizat, ca şi în alte oraşe mai mici ale monarhiei, ca liceu real (Real-gymnasium), după modelul elaborat în 1848 de Bonitz şi Exner. Înfiinţarea acestei „şcoli secundare intermediare" reprezenta, de fapt, o doleanţă mai veche a românilor bucovineni preocupaţi de „conservarea naţionalităţii" lor[2], doleanţă înscrisă în *Petiţia Ţării* din iunie 1848 adresată împăratului şi susţinută la Rădăuţi din 1865 de către prefecţii Mihai Pitei şi Orest Renei, prin crearea unui fond şcolar special şi prin intervenţii repetate pe lângă autorităţi, încununate în cele din urmă cu succes. Inaugurarea solemnă a acestui gimnaziu inferior, legalizat ca şcoală de stat având limba germană ca limbă generală de instrucţie, are loc la 1 octombrie 1872[3]. Primul director este Ernst Rudolf Neubauer, personalitate a vieţii culturale din Bucovina, noua sa patrie după 1850[4].

Până în 1878 această şcoală secundară păstrează caracterul unui liceu real având în programul de învăţământ, pentru cele patru clase ale sale, următoarele obiecte de studiu: religia, limba latină, limba elină, limba franceză, limba germană, limba română (disciplină obligatorie numai pentru elevii români), geografia şi istoria, matematica, ştiinţele naturale, fizica, desenul, caligrafia[5]. Începând cu anul

[1] Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1918* (În legătură cu evoluţia culturală şi politică), Cernăuţi, Tipografia Mitrop. Silvestru, 1926, p. 148.

[2] I. G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui...*, Cernăuţi, Editura Societăţii – Tipografia Arhiepiscopală, 1889, p. 96–101; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 380.

[3] Johann Neubauer, Josef Diviš, „Jahrbuch des höhere Unterrichtswesens in Oesterreich...", 3 Jahrgang, Prag–Wien–Leipzig, F. Temcky, G. Freytag, 1890, p. 159; Emanuil Isopescu, *Istoria liceului de la înfiinţarea lui, cu o privire scurtă asupra dezvoltării învăţământului în Bucovina în timpul stăpânirii austriace*, în „Anuarul I al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi" din Rădăuţi pe anul şcolar 1921–1922" (Anuarul XXXVI al Liceului de Stat), Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1923, p. 24.

[4] D. Vatamaniuc, *Ernst Rudolf Neubauer, profesor, scriitor şi jurnalist*, în „Analele Bucovinei", anul I, 1, 1994, p. 113–121.

[5] Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 28.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 39–46, Bucureşti, 1999

şcolar 1878–1879, gimnaziul rădăuţean funcţionează ca liceu clasic. Fără a părăsi cadrele modelului din 1848, programul său de învăţământ suferă unele modificări: se acordă importanţă mai mare unor discipline reale; la limbile clasice, lectura autorilor devine tot mai mult mijloc de a cunoaşte cultura antică şi mai puţin de cunoaştere a limbilor clasice; se intensifică învăţarea în clasă pentru ca elevii să beneficieze de mai mult timp liber pentru lecturi particulare, limbi străine, muzică exerciţii fizice; se acordă un alt rol dexterităţilor; se introduc obiecte facultative (limba română, limba engleză, limba ruteană) şi speciale (limba română, pentru elevii români); se includ discipline de studiu noi (gimnastica, muzica vocală, stenografia, limba italiană, cursuri de tir)[6].

În 1885 se desfăşoară aici primul examen de maturitate, care, după reforma din 1908, devine mai puţin sever. În cadrul acestui liceu – mărturiseşte Emanuil Isopescu, unul dintre istoricii instituţiei – „nu numai limba de predare era cea germană, ci şi spiritul ce domnea în liceu era ultra-german"[7]. Aşa cum o atestă anuarele din perioada administraţiei austriece pe anii 1890, 1894, 1897, 1900, 1910–1911, 1911–1912, 1912–1913, 1913–1914 pe care le-am putut consulta, Gimnaziul Superior de Stat din Rădăuţi este încadrat, până la 1918, cu profesori proveniţi din diverse provincii ale monarhiei. Până în 1910, profesorii români funcţionează numai pentru religie şi limba română. Astfel sunt atestaţi pentru aceste obiecte ca profesori titulari: Ilie Cărăuş (17 septembrie 1884), Ioan Chelariu (24 februarie 1886), Cornel Hahon (1909)[8]. În această „cetate a germanismului"[9] vin la studii, ca publici şi privatişti, elevi din întreaga Bucovină şi din alte provincii habsburgice. Despre această perioadă în care românii pătrundeau mai greu aici E. Ar. Zaharia scrie în 1943: „În vremea când liceu românesc nu era decât la Suceavă (...) cu ce nădejdi de românism se ridicau noii intelectuali români! A privi în anuarele şcolilor din Bucovina de până la 1918 este de a te scufunda într-o puternică lecţie de românism. Este o oglindă, un discurs extraordinar fiecare pagină unde numele române de la ţară îşi dau coate cu întortochierile consonantice ale străinilor!"[10]. „Anuarul I al Liceului de Stat „Eudoxiu Hormuzachi" din Rădăuţi pe anul şcolar 1921–1922", redactat de Emanuil Isopescu, surprinde această realitate în dinamica populaţiei şcolare, după confesiune şi naţionalitate, pentru perioada 1872–1922. Iată ponderea elevilor, după naţionalitate, pentru această perioadă: români – 15%, germani – 30%, evrei – 45%, poloni – 5%, ruteni – 3%, armeni – 0,1%, maghiari – 1%, alte naţionalităţi – 1%[11].

Directorii şi profesorii acestui liceu din perioada administraţiei austriece, cei mai mulţi de formaţie clasică, au reuşit să creeze la Rădăuţi „un institut model, atât în

[6] *Ibidem*, p. 29–30.

[7] *Ibidem*, p. 32.

[8] Johann Neubauer, Josef Diviš, *op. cit.*, p. 159; Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 32.

[9] Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 32.

[10] E. Ar. Zaharia, *Puncte de reper*, în *Antologie rădăuţeană*, cu coperta de Eugen Drăguţescu, Cernăuţi, Colecţia Societăţii Scriitorilor Bucovineni, 1943, p. 11.

[11] Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 72–73.

privinţa disciplinei, cât şi a instrucţiei"[12]. Românii le-au recunoscut cu onestitate meritul. Despre Gabriel von Mor, director al liceului între anii 1895–1914, Emanuil Isopescu notează: „Pilda sa a înrâurit asupra profesorilor şi elevilor, şi dacă liceul german din Rădăuţi trece drept o şcoală, unde se munceşte mai serios decât în alte şcoli, aceasta era mai ales meritul său. De naţionalitate german, a căutat totdeauna să-i afirme acest caracter şi prin urmare nu putea să-şi câştige dragostea românilor, pe care nici n-a căutat-o; dar stima noastră nu i-o putem refuza şi noi am dori să avem mulţi directori români, precum a înţeles el să fie director german"[13]. În aceste condiţii şi românii au avut posibilitatea să studieze şi unii dintre ei să devină „bărbaţi valoroşi ai neamului românesc din Bucovina"[14]: Emanoil Grigorovitza, Ilie Berlinschi, George Grigorovici, Temistocle Bocancea, Sever Beuca-Costineanu, Constantin Dracinschi, Ion I. Nistor, Arcadie Dugan-Opaiţ, Traian Brăileanu, August Nibio, Calistrat Şotropa.

În această „cetate a germanismului" din Bucovina o importanţă cuvenită s-a acordat şi bibliotecii. În arhiva Colegiului Naţional „Eudoxiu Hurmuzachi" se păstrează *Registrul index alfabetic al cărţilor din bibliotecă* din 1899. Volumul are 137 de file completate cu cerneală neagră, este legat şi se prezintă în condiţii bune. Întocmit cu acurateţe şi cu o admirabilă caligrafie, acest preţios document sistematizează fondul de carte existent la acea dată (1 623 volume) pe 19 secţiuni: 1. Religie romano-catolică (23 titluri); 2. Religie greco-orientală (18); 3. Limba latină (197); 4. Limba elină (138); 5. Limba germană (308); 6. Geografie şi statistică (88); 7. Istorie (214); 8 Matematică (68); Ştiinţele naturii (110); 10. Fizică (70); 11. Filosofie (33); 12. Limba română (72); 13. Limba franceză (57); 14. Alte limbi (18); 15. Pedagogie (53); 16. Artă, stenografie, gimnastică, muzică etc. (63); 17. Albume (13); 18. Miscellaneea (27); 19. Atlase şi hărţi (63).

Cum se poate observa, există corespondenţă între planul de învăţământ, în dinamica sa, şi politica şcolară privitoare la bibliotecă. Iese în evidenţă apoi, la o cercetare atentă, rostul bibliotecii de a pune în circulaţie valori ale culturii şi civilizaţiei europene clasice şi moderne. Astfel, în cadrul pregătirii lor temeinice pentru ore, profesorii şi elevii pot consulta, în elină, latină, germană, franceză, operele lui Homer, Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan, Platon, Xenofon, Epictet, Teocrit, Longos, Vergiliu, Lucreţiu, Cicero, Juvenal, Petroniu, Tacitus, Sallustius, Dante, Corneille, Molière, Shakespeare, Goethe, Schiller, Voltaire, Diderot, Kant, Chateaubriand, Hugo, Puşkin, Balzac, Gogol, Maupassant, Stendhal, Swift, Dickens, Sienkiewicz, Flaubert, A. France, Ibsen, O. Wilde, G. Deledda, Pirandello. Acestora li se adaugă o impresionantă literatură didactică, manuale şcolare, regulamente, rapoarte, instrucţiuni, anuare buletine ştiinţifice, antologii, gramatici, dicţionare, enciclopedii, un număr tot mai mare de ziare şi reviste.

Circulaţia cărţii româneşti în spaţiul etno-cultural naţional este, de asemenea, elocventă. Iată, selectiv, autori şi titluri din domeniul **Limba română:** D. Cantemir,

[12] *Ibidem*, p. 47.s

[13] *Ibiem.*

[14] *Ibidem*, p. 32.

Descrierea Moldovei, ediţia a doua, Iaşi, 1851; C. Negruzzi, *Scrieri*, vol. I *Păcatele tinereţelor*, vol. II *Poesii*, vol. III *Teatru*, Bucureşti, 1872–1873; Vasile Alecsandri, *Opere complete*, vol. I, *Teatru*, vol. II, *Poezii*, vol. III, *Proză*, Bucureşti, 1875, 1876, 1880; Grigore Alecsandrescu, *Scrieri în versuri şi proză*, Bucureşti, 1893; Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri* Bucureşti, 1887, *Amintiri din pribegia după 1848*, Bucureşti, 1890; N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, ediţia a doua, îngrijită de Al. Odobescu, Bucureşti, 1887; M. Eminescu, *Poezii*, ediţia a treia, Bucureşti, 1888, *Proză şi versuri*, Iaşi, 1890; A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionarul limbei române*, Bucureşti, 1871; B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Bucureşti, 1887; Al. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, vol. I–III, Bucureşti, 1887; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I–IV, Iaşi, 1888, *Balade şi idile*, Bucureşti, 1893, *Fire de tort*, Bucureşti, 1896; Al. Vlahuţă, *Poezii*, ediţia a doua, Bucureşti, 1892, *Din goana vieţii*, Bucureşti, 1896; B. Delavrancea, *Între vis şi viaţă*, Bucureşti, 1893; S. Fl. Marian, *Ornitologie poporană română*, tom. I–II, Cernăuţi, 1883; „Almanahul Societăţii Academice Social-Literare «România Jună»", I, Viena, 1883.

Tot din perioada administraţiei austriece se păstrează *Registrul de inventar* din 1911. Volumul, având 52 de file, arată altfel: nelegat, cu o altă scriere, grăbită şi deloc inelegantă, cu rubrici anulate şi file lipsă pentru cărţile din intervalul 481–530 şi de la 570 înainte.

Pentru a crea un „focar cultural" în cel mai germanizat oraş din Bucovina[15] prin „întărirea elementului român" de la acest liceu, românii din oraş şi din împrejurimi îşi organizează treptat eforturile. La 19 mai 1884 ia fiinţă aici prima filială a Societăţii „Şcoala Română". Teoctist Tomasciuc, Ilie Cărăuş, Ilarie Onciul, Ipolit Tarnavschi, Gheorghe Luţia, Ilie Berlinschi întemeiază o bibliotecă de cărţi didactice, atât pentru „şcolile poporale", cât şi pentru liceu şi sprijină cu mijloace financiare şi materiale elevii săraci. Sub conducerea arhimandritului Teofil Petraş, în 1900 se înfiinţează Societatea Internatul de băieţi români ort.-or. „Ştefan cel Mare". La 1 septembrie 1905, în clădirea construită prin donaţii ale ţăranilor şi învăţătorilor români din zonă, se deschide internatul adăpostind peste 30 de elevi. Românii formulează acum cererea pentru înfiinţarea unor clase româneşti paralele în cadrul Gimnaziului Superior de Stat. La aproape patru decenii de la înfiinţarea acestuia, în 1910, se aprobă deschiderea claselor româneşti paralele. În fruntea Gimnaziului Românesc vine de la Şcoala Normală din Cernăuţi profesorul Leonida Bodnărescu[16].

Anul 1910 este un an fast pentru românii din întreaga Bucovină, nu numai pentru rădăuţeni. Delegaţia scriitorilor români, condusă de M. Sadoveanu susţine, cu sprijinul Societăţii pentru Cultură, şezători literare în oraşele Bucovinei. Trupa

[15] Iorga G. Toma, *Şcoala Română, societate culturală în Suceava*, monografie ilustrată, scoasă din incidentul jubileului de 25 de ani al societăţii, Suceava, Editura şi Tipografia Societăţii „Şcoala Română", 1908, p. 127; Franz Wiszniowski, *Radautz die duetscheste Stadt des Buchenlandes*, Weiblingen, 1966.

[16] „Patria", Cernăuţi, anul V, nr. 77, 2 octombrie 1910, p. 3.

de actori a lui Petre Liciu întreprinde un turneu în provincie. Toţi sunt întâmpinaţi cu o însufleţire fără seamăn[17].Despre acest eveniment Aristizza Romanescu mărturiseşte în impresiile sale: „Era atâta entuziasm! atâta tinereţe! Profesori în frunte cu dl Puşcariu şi Tofan, preoţi, studenţi, învăţători, în ochii tuturor vedeai bucuria, dulcea bucurie bucovineană care are ceva particular propriu ei, o bucurie cuminte, o veselie serioasă şi adâncă"[18]. Curentul de regenerare naţională prin şcoli îl are în frunte pe George Tofan, harnicul secretar al Societăţii pentru Cultură. Reprezentanţi ai românilor din Bucovina participă la cursurile Universităţii de vară de la Vălenii de Munte. Din contactul cu „puterea spirituală" din Regat – afirmă Traian Brăileanu – „izvorî o fază de renaştere a societăţii bucovinene". În afirmarea acesteia, revistele, bibliotecile reprezintă „semnele unei activităţi menite să deschidă calea pentru o dezvoltare tare armonică a organismului românesc, pentru redobândirea ţesăturilor sociale distruse de statul austriac"[19].

În această mişcare de „risorgimento" a Bucovinei, Rădăuţii capătă o strălucire aparte. Oraşul cunoaşte acum o adevărată „năvală de suflet curat a feciorilor de ţărani care veneau la sfânta şcoală românească să se adape din fântânile ştiinţei, să se îmbete de lumina spiritului românesc, ecumenic, să întrebe cristalina lor simţire"[20]. Cererile de înscriere la Secţia româno-germană sunt atât de mari, încât, pe lângă cursul pregătitor (26 de elevi), se înfiinţează trei clase paralele: I A (cu 32 de elevi publici şi unul particular), I B (cu 29 de elevi publici) şi I C (cu 28 de elevi publici şi doi privatişti). Vasile Ţigănescu, elev într-una din primele clasele româneşti, evocă în *Gaudeamus* atmosfera anilor de început de şcoală naţională: „De-acuma vom avea [...] şi pe lângă gimnaziul nemţesc din Rădăuţi o secţie română. Ca să izbutească cât mai mulţi elevi la examenul de primire, noi, învăţătorii, ne-am hotărât să ţinem [...] un curs de pregătire. Cursurile de pregătire se vor ţine şi în celelalte sate [...] fără nici o plată. [...] Mâne prin sate, i-or îndemna pe oameni şi preoţii după slujbă. [...] Interesul românilor este ca secţia română de pe lângă liceul german să se deschidă măcar cu trei clase paralele"[21]. Un alt elev, Zaharia Macovei, mărturiseşte: „Nu cred să fie ceva asemănător decât poate în vremea deschiderii celor dintâi şcoli în Moldova şi în Ardeal sau colo, pe timpul superb al lui Gheorghe Lazăr"[22].

[17] Vasile Schipor, *Pagini din viaţa culturală a Bucovinei de altădată şi de astăzi*, în „Analele Bucovinei", anul II, 1995, p. 80–92.

[18] Al. Procopovici, *Petre Liciu. Un capitol din viaţa Bucovinei de altădată şi de astăzi*, în „Societatea de mâine". Revistă săptămânală pentru probleme sociale şi economice, Cluj, anul I, nr. 31, 21 septembrie 1924, p. 617.

[19] Traian Brăileanu, *Structura societăţii bucovinene înainte de Unire*, în „Societatea de mâine", Cluj, anul I, nr. 23, 21 noiembrie 1924, p. 457.

[20] E. Ar. Zaharia, *op. cit.*, p. 7.

[21] Vasile Ţigănescu, *Gaudeamus*, Evocări, ediţie îngrijită de Vasile Precop, Rădăuţi, Editura Septentrion, 1996, p. 10–11 şi 21.

[22] E. Ar. Zaharia, *op. cit.*, p. 11.

În această atmosferă îşi începe activitatea, la Rădăuţi, Leonida Bodnărescu. În anuarele pe care le îngrijeşte există un bogat material privitor la organizarea bibliotecii şi activitatea cu cartea. Statisticile de bibliotecă ilustrează faptul că în cadrul Gimnaziului Superior de Stat funcţionează o bibliotecă bine organizată. Biblioteca profesorilor (Lehrerbibliothek) are, în 1914, 3708 volume, iar biblioteca elevilor (Schülerbibliothek) 1744. Acestora li se adaugă: Colecţia Sosnowicz (cu 1035 volume în 1914), biblioteca Asociaţiei de ajutorare a gimnaziştilor (1549 volume) şi o colecţie de programe (9163 exemplare). Custozi ai acestor fonduri de carte sunt profesorii Anton Schönbichler, Siegfried Weinstein, Josef Mykietiuk, Johann Slama, care sunt ajutaţi de elevi nominalizaţi, de obicei, din clasele superioare. Biblioteca secţiei româno-germane se organizează după modelul german, având ca nucleu donaţia directorului acesteia Leonida Bodnărescu. Biblioteca profesorilor înregistrează, în 1914, 728 volume, biblioteca elevilor 505. În cadrul acestei secţii există şi o bibliotheca pauperum (Schülerlade), cuprinzând cărţi didactice în care elevii săraci puteau face împrumuturi pe timp de un an. Profesorii Emanuil Isopescu, Theodor Zub şi Mihai Vicol sunt custozi ai acestor biblioteci în anii de dinainte de război. Aşa cum rezultă din evidenţele păstrate în anuare, toate aceste biblioteci se îmbogăţesc an de an prin donaţii, achiziţie şi schimb. De real interes documentar sunt statisticile care consemnează folosirea fondului de carte de către elevi. Pentru exemplificare, reproducem, pe clase, situaţia din anul şcolar 1913–1914, precizând între paranteze, pentru o mai bună înţelegere, numărul elevilor înscrişi (publici şi particulari). Gimnaziul Superior de Stat: I A: 25 (39) – 251 volume; I B: 30 (36) - 272; II A: 35 (41) - 513; II B: 27 (48) - 337; III: 23 (51) - 212; IV A: 10 (22) - 204; IV B: 15 (31) - 113; V: 27 (41) - 272; VI: 22 (40) - 226; VII: 14 (34) – 118; VIII: 19 (27) – 110. Total: 247 (410) de elevi împrumută 2628 volume. Secţia româno-germană: clasa pregătitoare: 15 (23) – 55 volume; I A: 24 (27) - 160; I B: 23 (25) - 149; II: 38 (40) - 263; III A: 25 (28) - 169; III B: 24 (24) - 219; IV: 35 (43) - 319. Total: 184 de elevi din cei 210 înscrişi solicită 1334 volume. De la bibliotheca pauperum, 206 elevi români împrumută 616 cărţi didactice[23].

Primul război mondial transformă liceul din Rădăuţi într-un „edificiu de tot ruinat"[24]. Soldaţii armatelor de ocupaţie produc daune şi fondului de carte al bibliotecii. După unirea Bucovinei cu România, Secţia română devine, în 16 iunie 1919, Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi". Clasele germane paralele trec sub conducerea administrativă a liceului român funcţionând până în 1923. Tot în 1919 (28 august) vizitează Liceul „Nicolae Iorga", Ion Nistor, devenit ministru al Bucovinei, generalul Iacob Zadic. Nicolae Iorga consemnează cu această ocazie în *Memorialul* liceului: „Venit după ce am cunoscut apăsarea şi durerea, mă bucur de săvârşirea minunii şi doresc să fie oameni, care să nu lase a se risipi binecuvântatele ei roade"[25].

[23] „XXXIV. Jahresbericht des k.k. Staats–Obergymnasiums und IV. Jahresbericht der rum. – deutschen Abteilung in Radautz (in der Bukowina) über das 42., bezw. 4 Schuljahr 1913–1914", Radautz, Im Selbstverlage der Anstalt – R. Eckhadtsche Universitäts–Buchdruckerei (J. Brüll), 1914, p. 49/11-12.

[24] Emanuil Isopescu, *op. cit.*, p. 36.

[25] *Ibidem*, p. 77.

În această primă perioadă de tranziție, după ce organizează la 23 septembrie 1918 primul examen de maturitate la Secția română, liceul trece prin noi încercări. Incendiile repetate, dar, mai ales, cel din 9 martie 1920 produc distrugeri mari: „Pagubele indirecte pricinuite de foc au fost [...] foarte mari. La evacuarea diferitelor colecții și biblioteci [...] s-au distrus și furat o mulțime de obiecte..."[26]. Sub conducerea lui Emanuil Isopescu, prin „munificiența Directoratului din Cernăuți", biblioteca elevilor se referă în scurt timp, devenind „mai bogată decât era înainte de război"[27]. Fondul de carte al bibliotecilor sporește și acum, prin donații și cumpărare de cărți didactice. În 1923, de exemplu, în biblioteca profesorilor intră 86 de cărți în limba franceză cele mai multe donate de Ministerul Instrucției Publice din Paris[28].

În arhiva Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi", din perioada interbelică se păstrează documentele de evidență a fondului de carte din anii 1925, 1928–1929, 1935–1936, 1938–1939. Toate evidențiază o grijă deosebită pentru carte și bibliotecă în procesul unei instrucții severe. Fără a avea întotdeauna acuratețea, exactitatea și pedanteria din perioada austriacă, acestea ilustrează consolidarea continuă a bibliotecii, care păstrează, în mare, aceeași organizare, devenind „un adevărat plămân, respirând aerul culturii europene"[29], un „binecuvântat lăcaș de cultură cu rădăcini adânci în istorie și nume ilustre care i-au pus temelia"[30]. În afară de bibliotecă, un rol important îl are în această perioadă „atmosfera de intimitate fecundă" din Internatul de băieți români „Ștefan cel Mare". Aici, „ca sub un uriaș clopot de sensibilitate românească", răsar „cele dintâi semne siderale de poezie și de literatură originală"[31]. În clipele de răgaz, se organizează concursuri, au loc dezbateri în cele mai variate domenii, se înfiripă și cimentează prietenii. Veniți din satele dimprejur „ca un revoluționar sobor de focuri", tot mai mulți liceeni visează la gloria literară. Având la dispoziție „o impunătoare, bine organizată bibliotecă", sprijiniți de câțiva profesori (Ilie Vișan, Emanuil Isopescu) se afirmă acum o pleiadă de tineri inspirați (Mihai Horodnic, Iulian Vesper, Ionel Negură, Eugen Prelipcean, Filimon Cârdei, Ion Roșca, Constantin Rotariu, Ghedeon Coca, Eftimie Galan), ca „mesageri ai unei arte, ai unui vânt de primăvară în poezie"[32], prin intermediul revistei „Muguri". Acest elan artistic și cultural va deveni o tradiție păstrată până astăzi la liceul rădăuțean, o permanentă „stare sufletească de poezie"[33] care a sporit energia multor generații

[26] *Ibidem*, p. 37.

[27] *Ibidem*, p. 51.

[28] *Ibidem*, p. 31.

[29] Victor Neumann, *Tentația lui homo europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, Editura Științifică, 1991, p. 150.

[30] Maria Moldoveanu, *Idealul de ridicare prin carte*, în „Biblioteca", serie nouă, București, anul VII, nr. 10, 1996, p. 266.

[31] E. Ar. Zaharia, *op. cit.*, p. 12.

[32] *Ibidem*, p. 14.

[33] *Ibidem*, p. 8.

afirmate în ţară sau în exilul românesc postbelic, sub semnul disciplinei culturale şi al ataşamentului faţă de valorile civilizaţiei româneşti şi europene. După 1918, în această ambianţă s-au format, luând lumină şi din lumina cărţilor de aici, printre alţii: I. T. Tarnavschi, Traian Sfinţescu, Constantin Traci, Petre Spânu, Eugen Drăguţescu, Traian Larionescu, Ilie Corfus, Ştefan Cuciureanu, Petre Rezuş, Vasile Precup, Dragoş Vicol, Onisim Cuciureanu, Liviu Ionesi, Radu Z. Tudose, Nicolae Pomohaci, George Muntean, Nicolai Coajă, Nicolae Şorea, Vasile Andru, Constantin Hrehor, Lorin Fortuna, Viorel Dârja.

Destinul acestei biblioteci din Bucovina a stat tot timpul sub semnul zidirii, al permanentei reîntregiri, dar şi al unor vremuri de prăbuşire a valorilor şi caracterelor. După 1944, în cea de a doua tranziţie care i-a marcat dramatic destinul, a avut soarta multor biblioteci de la noi. Nu a scăpat nici ea de epurarea din anii dogmatismului stalinist[34]. Multe cărţi şi publicaţii au fost arse în câteva rânduri (1948, 1952), când îşi începe şi la noi domnia „sabia necălăuzită de carte" a „puterii temporare"[35]. Ce a supravieţuit din fosta bibliotecă a profesorilor formează, în a treia sa tranziţie, nucleul unei biblioteci de cercetare în cadrul Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei al Academiei Române (8143 volume, carte şi publicaţii nefolosite şi nefolosibile astăzi în procesul de învăţământ, majoritatea în limba germană). Până să ajungă la „biblioteca fără ziduri" dintr-un viitor incert, şi această bibliotecă din Bucovina „stă împovărată sub vremi, ameninţată de ghilotina austerităţii economice, împinsă spre sărăcie şi ascetism, mutilată mai mult de griji"[36] şi lipsită de îngrijirile necesare.

Zusammenfassung

Das monographische Studium verfolgt das Schicksal einer Bibliothek bezüglich der Geschichte des „Eudoxiu Hurmuzachi" Lyzeums von seiner Gründung bis zur Gegenwart. Auf Grund einiger Archivdokumente werden verschiedene Aspekte geforscht: die Organisierung der Bibliothek, ihre Rolle in der Zeit der österreichischen und rumänischenVerwaltung, die Art und Weise wie sie den beiden Weltkriegen und dem totalitären Regime überlebte, ihr besonderen documentarisken Wert für die wissenschaftliche akademische Forschung mit Bezug auf die historische Bukowina.

[34] Ileana Vrancea, *Mâna statului democrat-popular* (Secvenţe: 1958–1959; 1968; 1974), în „Agora". Revistă alternativă de cultură, Philadelphia, Penn., anul VI, nr. 1–6, 1992, p. 303–337.

[35] Traian Brăileanu, *Structura societăţii bucovinene*, în „Societatea de mâine", Cluj, anul I, nr. 24, 28 septembrie 1924, p. 478–481.

[36] Gheorghe Cramanciuc, *Biblioteca — loc sacru, cerul de deasupra noastră*, în „Biblioteca", serie nouă, Bucureşti, anul VII, r. 1–2–3, 1996, p. 38–39.

STUDIU COMPARATIV AL RECENSĂMÂNTURILOR POPULAŢIEI BUCOVINEI DIN ANII 1772, 1774 ŞI 1775 (II)

Acad. RADU GRIGOROVICI

În prima parte (I) a studiului de faţă („Analele Bucovinei", V, 2, 1998, p. 293–312), am expus în primul capitol – *Introducere* – istoria, caracteristicile şi datele principale oferite e cele trei recensăminturi efectuate, pe de o parte, în anii 1772 şi 1774 de către autorităţile moldoveneşti în timpul ocupaţiei şi la cererea armatei ruseşti şi, pe de altă parte, de ofiţerii armatei de ocupaţie austriece a Bucovinei. Acestea erau recensământurile ce urmau să fie comparate.

Capitolul al doilea era dedicat expunerii scopului prezentului studiu, precum şi a modului de organizare a datelor în vederea folosirii lor în analizele ce urmăresc atingerea acestui scop.

Al treilea capitol execută aceste analize în limitele celor patru ocoale (al Târgului, al Prutului de Jos, al Nistrului şi al Ceremuşului) ale ţinutului Cernăuţi al Moldovei. Acesta a constituit apoi partea de nord a Bucovinei. Pentru acest ţinut datele demografice sunt lipsite de goluri şi de incertitudini importante.

În ceea ce va urma, numerotarea capitolelor, a tabelelor şi a planşelor se va face în continuarea primei părţi a studiului.

4. HĂRŢILE ADMINISTRATIVE ŞI GRANIŢELE BUCOVINEI (1772–1776)

În încercarea de a continua acelaşi mod de analiză comparativă pentru celelalte ţinuturi şi ocoale ale Moldovei afectate de conturarea graniţelor Bucovinei austriece, ne-am ciocnit de o serie de dificultăţi, dintre care cea care s-a dovedit cel mai greu de înlăturat a fost stabilirea, chiar relativ puţin precisă, a împărţirii administrative a teritoriului moldovenesc, definitiv sau vremelnic ocupat de trupele austriece înainte şi în timpul fixării finale a graniţelor noii provincii a Imperiului Habsburgic prin tratatul de la Balamutca, încheiat la 2 iulie 1776.

Graniţele finale ale Bucovinei şi împărţirea ei administrativă în cursul anilor regimului austriac sunt bine cunoscute şi documentate cartografic. Noi ne vom folosi aici de copia autorizată a hărţii în culori întocmite puţin înaintea izbucnirii primului război mondial de cunoscuta editură cartografică vieneză G. Freytag &

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 47–82, Bucureşti, 1999

Berndt und Artaria. Reprodusă la scara 1:400 000, ea este ataşată volumului *Bukowina, Heimat von Gestern*, publicat în primă ediţie la Karlsruhe în toamna anului 1956. Pe această bază am întocmit o hartă schematică a graniţelor şi împărţirii administrative a Bucovinei dinainte de 1918, apărută anterior în „Analele Bucovinei", III, 1, 1996, p. 85, şi reprodusă, uşor modificată, aici (planşa 1).

Mai dificilă a fost stabilirea, chiar aproximativă, a limitelor ţinuturilor şi ocoalelor moldoveneşti în anul 1774. Harta lui Dimitrie Cantemir din *Descrierea Moldovei* (1737), altfel foarte amănunţită, conturează ce-i drept ţinuturile, dar nu şi ocoalele ţării, cum reiese şi din fragmentul reprodus în *Atlasul istorico-geografic al României* (Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1996, harta 17, p. 80). În acest fragment se regăsesc, între altele, părţi importante din ţinuturile (districtele) Cernăuţiului, Sucevei, Hotinului, Dorohoiului, şi Hârlăului, care ne vor interesa în cele ce urmează. Sunt, de asemenea, înscrise numeroase localităţi cu denumirile lor româneşti, folosind, fireşte, scrierea latină şi o ortografie polonizantă (de ex. s=sz, i final=y), adeseori inconsecventă. Am constatat cu regret că hărţile Bucovinei ridicate în 1774 de reputatul topograf al armatei austriece, maiorul von Mieg, nu indică nici o limită administrativă, nici veche, nici nouă.

Am fost prin urmare obligaţi să ne folosim la întocmirea hărţilor noastre, anexate prezentului studiu, de gruparea localităţilor pe ţinuturi şi ocoale indicate de recensământurile moldoveneşti din 1772 şi 1774. Cum identificarea acestora cu cele ce figurează în recensământul austriac din 1775 s-a făcut anterior (vezi *Bucovina în primele descrieri*, (BPD), II, Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1998), combinarea celor trei surse de informaţie ne-a permis trasarea aproximativă a limitelor dintre vechile ţinuturi şi ocoale, atât în interiorul Bucovinei austriece în graniţele ei finale (planşa 2), cât şi în regiunile învecinate din Moldova, graniţele cu Galiţia, Maramureşul şi Transilvania fiind fixate anterior intervalului de timp considerat aici. Acest procedeu duce fireşte la imprecizii inerente transformării unor date punctuale de informaţii cu caracter continuu.

Harta din planşa 2 conturează limitele ţinuturilor şi ocoalelor moldoveneşti pe teritoriul ajuns să definească definitiv provincia austriacă Bucovina între 1776 şi 1918. Ea permite compararea lor cu ultima împărţire administrativă realizată în cadrul regimului habsburgic în districte politice (ţinuturi) şi judiciare (ocoale).

Se remarcă îndeosebi că împărţirea administrativă moldovenească reflectă mai ales structura hidro- şi orografică a teritoriului, care determina şi liniile de comunicaţie din ţară, atât între localităţile rurale, cât mai ales între acestea şi puţinele centre urbane, administrativ-judiciare existente în cele două ţinuturi, Cernăuţi şi Suceava, având câte 5, respectiv 6 ocoale, fiecare.

Împărţirea mult mai fragmentată a Bucovinei austriece a ajuns în 1918 la 11 ţinuturi politice (politische Bezirke) şi 17 ocoale judiciare (Gerichtsbezirke).

Accentuarea acestui caracter în cursul celor 143 de ani de ocupație, reflectă în mod bătător la ochi numeroasele și esențialele transformări suferite de populație, atât ca densitate, cât și pe plan etnic, social și structural în acest răstimp. Îndesirea și modernizarea rețelei de comunicații (drumuri, șosele, poștă, căi ferate), separarea puterii judecătorești de cea administrativă, trecerea de la o economie predominant pastorală la una agricolă, împestrițarea etnică a țării și urbanizarea progresivă au impus alte criterii de optimizare a structurii administrative pentru guvernare, apărare militară și economie, decât natura intactă.

Altă complicație majoră întâlnită în compararea celor trei recensăminturi o constituie faptul că, în intervalul de timp considerat de noi, au existat trei granițe moldo-bucovinene diferite.

Cea dintâi a existat între vara anului 1774 și februarie 1775. Despre ea știm că a fost convenită neoficial între austrieci și turci și a format documentul pe baza căruia s-au desfășurat dificilele tratative austro-turce de fixare a graniței definitive moldo-austriece. Ea nu ne este cunoscută în prezent în forma ei originală. Există câteva aluzii sumare la traseul ei în texte privind dificultățile ivite la aceste tratative (BPD, I, anexa), dar cu totul insuficiente pentru a-l putea reconstitui cât de cât.

A doua graniță era a unei Bucovine vremelnice, pe care o vom numi „lărgită". A dăinuit din februarie 1795, când a fost instalată printr-o înaintare a trupelor generalului Splény, autorizată de comandamentul superior de la Lemberg, dar nu și de Înalta Poartă. În acest caz granița este relativ exact conturată, având în vedere că, în descrierea ei amănunțită (BPD, I, g. 34–38; vezi și „Analele Bucovinei", IV, 2, 1997, p. 463–466), generalul Splény folosește, în afară de denumiri de localități, repere geografice ușor identificabile de hărți ca vârfuri de munte, râuri, pâraie, mlaștini, etc. Această graniță a existat *de facto* între februarie 1775 și iulie 1776, când a început retragerea trupelor austriece pe granița convenită până la urmă.

A treia graniță este cea finală, pe care o găsim cu o precizie mai mult decât suficientă pe harta mai sus amintită a lui G. Freytag.

Cele trei hărți parțiale (planșele 3 și 4) ale regiunilor de graniță estice și sudice ale Bucovinei au fost întocmite la aceeași scară de 1:400 000 după harta lui G. Freytag. Granița finală urmează traseul ușor netezit indicat de această hartă; pentru granița temporară ne-am folosit de scrierea amănunțită făcută de generalul Splény. În ariile vremelnic ocupate de trupele sale am înscris majoritatea numelor localităților însemnate cu un asterisc de editorul J. Polek în listele de localități recenzate în 1775 de generalul Splény (vezi BPD, II) ca semn că ele au fost restituite Imperiului Otoman, și care figurează și în recensământurile moldovenești. Aceste surse și hărțile corespunzătoare indică până unde intenționa să-și întindă, prin corupție și forță militară, stăpânirea Imperiului Habsburgic în dauna Moldovei respectiv a Imperiului Otoman și chiar a Rusiei, dar în folosul personal al

sultanului, al familiei şi al camarilei sale, precum şi a comandantului armatei ruse. Singurul protestatar, principele fanariot al Moldovei, Grigore Ghica, a avut un destin tragic. Ridicat în slavă cu naivitate ca patriot naţional de români şi hulit până azi ca materialist josnic, care nu poate suporta cu seninătate o pierdere, de către austrieci, a fost măcelărit de trimişii sultanului pentru că a apărat imperiul împotriva voinţei domnitorului său.

Trebuie recunoscut că atât graniţa finală răsăriteană, cât şi cea sudică a Bucovinei cu Moldova – foarte probabil şi cea iniţială –, era zdrenţuită şi prevăzută cu intránduri dispuse strategic în favoarea turcilor. După cum vom vedea mai jos în amănunt, unul dintre scopurile urmărite prin înaintarea peste graniţa convenită cu turcii a armatei lui Splény a fost de a scurta graniţa, pentru a elimina sau a atenua, cel puţin, aceste intránduri, uşurând astfel apărarea Bucovinei împotriva unui atac, în special dinspre răsărit. În particular Siretul ar fi devenit o graniţă naturală continuă şi un obstacol, din păcate nu prea greu de învins, iar râul Suceava ar fi devenit, pentru sudul Bucovinei, o a doua linie de apărare continuă.

În acelaşi timp îndepărtarea spre răsărit şi spre miazăzi a graniţei dintre Bucovina şi Moldova ar fi reprezentat un câştig însemnat de teritoriu fertil şi de populaţie: 2240 de familii de ţărani faţă de un total de circa 15 000 în 1775 şi fără a ţine seama de membrii altor categorii sociale.

Să analizăm acum mai în amănunt hărţile mai sus amintite, care ilustrează intuitiv unele conflicte de interese strategice şi economice ce existau între statele implicate în trasarea noii graniţe.

Dacă începem cu partea din ocolul de sus al ţinutului Hotin ocupat de austrieci (planşa 3, harta 3), înţelegem uşor de ce aceştia erau atât de insistenţi să alipească porţiunea ocupată de ei ocolului Nistrului al ţinutului Cernăuţi înglobat în Bucovina şi de ce turcii au fost absolut inflexibili şi au obţinut evacuarea totală a acestei porţiuni din ocolul de sus al Hotinului. Primii suprimau în acest fel, cel puţin în parte, un intrând periculos al teritoriului Moldovei de sub suzeranitate turcească, îndreptat împotriva punctului de confluenţă a Pârâului Negru cu Nistrul, unde se întâlnea graniţa răsăriteană a Bucovinei cu cea sudică a extremităţii estice a Galiţiei, şi puneau accesul la vârful acestui intrând la adăpostul unui masiv de dealuri. Noua graniţă crea în plus la nord-vest de cetatea turcească Hotin un intrând austriac adânc, în apropierea vârfului căruia se găsea pe Nistru, la o distanţă de circa 10 km, această cetate. Cetatea şi raiaua ei erau cam izolate, aflându-se la o distanţă de circa 35 km la nord de cea mai apropiată bază turcească, Soroca, şi fiind ameninţată serios de Rusia prin puternica fortăreaţă a Camenitei Podoliei, aflată la abia 20 km distanţă dincolo de Nistru. Al doilea intrând al graniţei cu Moldova era îndreptat cu vârful spre Cernăuţi (vezi partea inferioară a hărţii nr. 3). El era mărginit la nord de o porţiune a

Prutului dintre Mamornița și Noua Seliță și la vest de afluentul acestuia, Mamornița. Mai spre sud, o porțiune de graniță nenaturală continuă apoi de-a lungul pârâului Molnița, până la vărsarea sa în Siret la Talpa parcurgând o linie aproape dreaptă orientată est–sud-est. Limita răsăriteană a acestui intrând, ocupat de armata austriacă în februarie 1775, unea satul Pilipăuți de lângă Prut, trecând la răsărit de Târnauca, cu satele Culiceni și Tureatca și intra în Molnița la vărsarea în aceasta a pârâului Tureatca. Intrândul cuprindea nu mai puțin de 14 sate și ar fi format o bună apărare a Cernăuțiului în cazul unui atac turcesc dinspre Moldova.

Al doilea intrând al graniței cu Moldova era îndreptat cu vârful spre Cernăuți (vezi partea inferioară a hărții nr. 3). El era mărginit la nord de o porțiune a Prutului dintre Mamornița și Noua Seliță și la vest de afluentul acestuia, Mamornița. Mai spre sud, o porțiune de graniță nenaturală continuă apoi de-a lungul pârâului Molnița, până la vărsarea sa în Siret la Talpa parcurgând o linie aproape dreaptă orientată est-sud-est. Limita răsăriteană a acestui intrând, ocupat de armata austriacă în februarie 1775, unea satul Pilipăuți de lângă Prut, trecând a răsărit de Târnauca, cu satele Culiceni și Tureatca și intra în Molnița la vărsarea în aceasta a pârâului Tureatca. Intrândul cuprindea nu mai puțin de 14 sate și ar fi format o bună apărare a Cernăuțiului în cazul unui atac turcesc dinspre Moldova.

Al treilea intrând îngust, dar lung de vreo 13 km, țintea din aceeași direcție de-a dreptul târgul Siret (vezi partea superioară a planșei 4, harta 4): Dar trupele austriece nu s-au mulțumit să ocupe doar intrândul ci au înaintat până la râul Siret de la vărsarea în el a Molniței până aproape de vărsarea Samușelului mare, depășindu-l chiar pe ici pe colo, de exemplu la Mândrești și Corni. Între Talpa (sat aflat pe malul opus al râului) și Fântânelele se formase un culoar de vreo 8 km lățime, care făcuse parte din ocolul Siretului de Sus al ținutului Sucevei și în parte chiar din ținutul Botoșani. Culoarul se lărgește apoi până la o lățime de 12 km între Ițcanii noi și Mănăstioara, formând un ultim intrând larg al Moldovei îndreptat împotriva orașului Suceava, rămas la doar 2–3 km de graniță și cuprinzând, între alte localități, Burdujenii. Teritoriul acestui intrând făcuse parte din ocolul Mijlocului, prin care trece cursul râului Suceava. Acesta se apropie treptat de râul Siret, în care Suceava se varsă în dreptul Litenilor. Între Ițcani și Chilișeni, Suceava marchează ultima porțiune din granița răsăriteană finală a Bucovinei cu Moldova, care devine din nou naturală.

Ultima „rectificare" a graniței de sud a Bucovinei începe cu o cotitură bruscă spre vest a noii frontiere în apropierea vărsării Samușelului Mare în Siret, puțin mai la nord de Dolhasca (harta 4). Ea urmează apoi cursul acestei ape și al afluentului ei, pârâul Lămășeni, lăsând la sud Fălticenii, coboară apoi prin teren deschis și nămolos astfel, ca să cuprindă în terenul ocupat fosta localitate minieră Baia. Imediat ce noua

frontieră atinge apa Moldovei, ea urcă de-a lungul cursului ei până la „căderea” în ea a Suhei mari, pe valea căreia urcă până la izvorul ei de lângă vârful muntelui Muncelul (1508 m înălţime) (vezi planşa 4, harta 5). Frontiera coboară apoi spre nord pe malul drept al pârâului Negrileasa până „în preajma Stulpicanilor”; aici trece pe malul opus, urmând cursul afluentului Slătioara până pe vârful Rarăului (1653 m) şi coboară apoi pe pârâul Asma la vechea graniţă, de care nu se mai desparte până la întâlnirea cu graniţa moldo-transilvană de pe Neagra secuiască.

Acest parcurs închide intrândul Moldovei în graniţa probabil iniţială şi în orice caz în cea finală a Bucovinei din dreptul Fălticenilor, precum şi pe cel din dreptul satului Găineşti, lărgindu-l în schimb pe cel cu extremitatea pe vârful Rarăului, jertfind chiar o parte notabilă din terenurile din jurul Ostrei de la sud de Stulpicani şi din rezervaţia ecologică Slătioara de astăzi, aflate totuşi până la urmă în interiorul Bucovinei. Explicaţia acestei bizarerii se datoreşte poate faptului că Splény considera terenul atât de impracticabil, încât o încercare de atac prin el nu putea constitui o ameninţare serioasă pentru integritatea Bucovinei.

Critica severă exprimată de generalul Splény în *Descrierea districtului bucovinean* (BPD, I, p. 38–42) cu privire la dificultatea de a apăra frontiera moldo-austriacă, negociată iniţial la Istambul cu turcii de baronul Thugut, mai priceput la corupere, decât în probleme militare, include şi alte considerente mai generale decât detaliile parcursului graniţei. Printre aceste considerente, pericolul cel mai grav convocat este apropierea ameninţătoare a graniţei iniţiale de şoseaua imperială proiectată pentru a face, prin Bucovina, legătura între Galiţia şi Transilvania fie peste pasul Tihuţa, fie peste trecătoarea Rodnei. or acest inconvenient nu putea fi înlăturat, după părerea sa, decât printr-o împingere spre est şi sud a graniţei cu Moldova, la care Austria a trebuit să renunţe din motive care depăşesc obiectul studiului de faţă.

Acum putem purcede mai bine înarmaţi la continuarea analizei comparative a celor trei recensăminturi din anii 1772, 1774 şi 1775, care încadrează achiziţia „Moldovei austriece” de către Imperiul Habsburgic de la Imperiul Otoman prin amputarea „Moldovei turceşti”.

5. ŢINUTUL HOTINULUI

Să analizăm acum mai întâi ocolul de sus al ţinutului Hotinului, care apare în recensământurile moldoveneşti din 1772 şi 1774 ca având în compoziţia sa şi raiaua sa turcească, adică oraşul Hotin de lângă cetate şi împrejurimile sale.

Din acest ocol, doar 9 sate au fost ocupate temporar de armata austriacă şi toate au fost restituite, după tratative aprige, Moldovei, respectiv Imperiului Otoman. Vom vedea ceva mai departe de ce, cu toate insistenţele conducătorului delegaţiei austriece la tratative, mareşalul Barco, delegatul turc, Mehmet Tunir Agai, n-a cedat nici o palmă de pământ din teritoriul cotropit de austrieci. El a

profitat de faptul că o hartă a propunerilor iniţiale a Austriei ajunsese în mâinile sale nu prin trădare, ci din cauza unei lipse de coordonare birocratică.

În legătură cu analiza noastră demografică să accentuăm că, în acest caz, dispunem, ca şi pentru ţinutul Cernăuţi, de date furnizate de toate trei recensământurile. De altfel din cele 5 ocoale ale ţinutului Cernăuţi, ocoalele Prutului de Jos şi cel al Nistrului, precum şi o foarte mică porţiune din ocolul Târgului se învecinau cu ocolul de sus al Hotinului, graniţa fiind în bună parte naturală (pâraiele Răchitna şi Onut) (vezi harta 3).

*Tabela 8**

Ţinutul Hotin – Ocolul de Sus

Felul localităţilor	Numărul	Anul	Case			Cler		Ţărani liberi		Notabili			slujbaşi militari	vaduve	jidovi	armeni…	ţigani	slugi scutelnici
			total	pustii	locuite	nr.	%	birnici	%	boieri	mazili	ruptaşi						
Sate		72	450	14	436	8	1,8	519	119,0	–	2	1	3	–	9	–	2	8
ocupate	9	74	464	–	464	11	2,4	421	90.7	–	–	–	–	–	11	–	–	30
temporar		75	491	–	491	11	2,2	480	97,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabela 9

Ţinutul Suceava – Ocolul Berhometelor

a)																		
Sate		72	887	95	792	35	3,9	566	71,5	–	05	32	31	83	10	–	11	9
rămase în	21	74	657	–	657	30	4,6	409	62,3		03	26	24	80	–	–	9	66
Bucovina		75	732	–	732	27	3,7	651	88,9	–	30	–	24	–	–	–	–	–
b)																		
Sate	12	74	410	–	410	16	3,8	295	75,7	–	11	4	–	41	*	–	1	41
rămase în		75	372	–	372	17	4,2	347	93,3	–	8	–	–	–		–	–	–
Bucovina																		
c)																		
Sate	4	74	174	–	174	6	3,4	147	84,5	–	–	–	–	17	–	–	3	1
ocupate		75	150	–	150	5	3,3	140	93,3	–	5	–	–	–	–	–	–	–
temporar																		

Tabela 10

Ţinutul Suceava – Ocolul Vicovelor

a)																		
Sate rămase	30	74	1162	–	1162	47	4,0	663	57,1	–	8	5	–	70	*	–	148	214
în Bucovina		75	1238	–	1238	51	4,1	1177	95,1	1	9	–	–	–	–	–	–	–
b)																		
Sate scutite	5	74	640	–	640	25	3,9	–	–	–	–	–	–	34	–	–	34	547
de „graf"		75	473	–	473	19	4,0	454	96,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–

* Tabelele 1–7 în „Analele Bucovinei", nr. 2, 1998, p. 299–300, 306, 310.

Tabela 11

Ţinutul Suceava – Ocolul Mijlociu

a)																		64**
Oraşul	I	74	365	–	365	7	1,9	–	–	–	5	–	4	14	105	55*	39	–
Suceava		75	76	–	76	12	16,0	50	65,8	–	14	–	–	–	–	–	–	
b)																		423
Sate rămase	18	74	928	–	928	46	5,0	244	26,3	–	–	–	48	91	–	1*	74	–
în Bucovina		75	797	–	797	40	5,0	723	90,7	3'	–	–	32	–	–	–	–	
c)																		153
Sate ocupate	3	74	379	–	379	18	4,7	100	26,4	–	–	–	1	54	–	–	53	–
temporar		75	250	–	250	9	3,5	240	96,0	I	–	–	–	–	–	–	–	

Tabela 12

Ţinutul Suceava şi Botoşani – Ocoalele Siretului de Sus şi al Siretului

a)																		
Sate	14	74	499	10	489	15	3,0	92	18,8	–	5	–	147	40	2	–	19	169
rămase în		75	414	–	414	14	3,4	385	93,0	–	2	–	13	–	–	–	–	–
Bucovina																		
c)																		
Sate	31	74	1619	60	1559	70	4,3	505	32,4	–	15	2	39	162	7	*	152	597
ocupate		75	1007	–	1007	62	6,2	926	92,0	–	7	–	–	–	–	–	–	–
temporar																		

Tabela 13

Ţinutul Suceava şi 4 sate din ţinutul Botoşani

Total	136	74	6833	70	6763	282	4,1	2420	35,5	–	56	3	263	61	11	55*	527	223
Ţinut		75	5509	–	5509	255	4,6	5118	92,9	15	75	7	69	3	4	*	–	7
												–		–	–			–

Note: * străini sau alte etnii

** târgoveţi ce fac cheltuieli pentru oraş

Datele din tabela 8 arată că, probabil, în lipsa unor instrucţiuni precise, recensământul din 1774, spre deosebire de cel din 1772, nu oferă date cu privire la notabilităţile, slujbaşii, ţiganii, văduvele şi nevolnicii din teritoriu, menţionând numai scutelnicii, care, cum vom vedea, îl interesau în mod deosebit pe „graful" Rumianţev. Evreii şi marchitanii sunt cuprinşi în liste separate, cu indicarea locului în care s-au aşezat.

Mai aflăm din recensământul din anul 1772 că 3 din cele 9 sate nu au „stăpân al pământului". Se poate să fi fost vorba de sate răzăşeşti, deşi în cadrul datelor pentru ţinutul Cernăuţi acestea erau caracterizate prin sintagma „feluriţi proprietari"; formularea „fără stăpân" ar putea fi şi urmarea haosului creat de starea de război mai accentuată din regiune, din cauza apropierii cetăţii şi raialei Hotinului şi a cetăţii ruseşti a Cameniţei Poloniei învecinate.

Calculul de tipul care ne-a dus, pentru ținutul Cernăuți, la desluşirea mişcărilor de populație în intervalul 1774–1775, ne indică pentru ocolul de sus al ținutului Hotinului o *imigrare* globală relativ modestă de 27 de familii față de o populație totală în 1774 de 464 de familii (+5,8%).

Dar, o privire pe harta 3 arată că 8 dintre cele 9 sate se găsesc relativ aproape de malul drept al Nistrului; 5 dintre acestea sunt mai depărtate, celelalte 3 mai apropiate de Hotin. Al noulea sat, Colincăuții, este situat cu circa 30 km mai la sud, pe valea Răchitnei. Datele punctuale arată că în cele 5 sate de lângă Nistru, dar depărtate de Hotin, au *imigrat* 115 familii, adăugând populației de 283 de familii a acestor sate din anul 1774, un plus de 40,6%; însă din cele 3 sate de lângă Nistru, dar apropiate de Hotin, au *emigrat* în aceleaşi 14 luni 11 familii, reducând populația inițială de 87 de familii cu 12,6%. O mişcare mult mai amplă se petrece la Colincăuți: din cele 94 de familii ale satului *emigrează* 77, incluzând pe cei 3 popi şi pe unul din cei 2 evrei ai satului, cei plecați reprezentând 81,9% din populația inițială din 1774. Din aceste date punctuale rezultă numărul global modest şi în felul său corect de 115–11–77=+27 de imigranți, care dă totuşi o imagine puternic deformată a realității.

Analizând datele globale, am putea trage concluzia că intrarea în ocol a trupelor austriece a pus în mişcare doar 27 de familii din afara regiunii ocupate, care s-au aşezat liniştit în cuprinsul ei, sporindu-i populația de 464 de familii cu alte 27, adică cu abia 5,8%. De fapt, acest eveniment a pus în mişcare în sensuri opuse 203 de familii, echivalentul a 43,8% din populația regiunii. Putem presupune că imigranții proveneau de peste Nistru, din estul Galiției încă poloneze, şi că unii dintre locuitorii din vecinătatea raialei turceşti preferau s-o părăsească. Aceste mişcări sunt confirmate de datele aceluiaşi recensământ pentru ținutul Soroca, care înregistrează în ocolul Nistrului de sus 36 de bejenari din ținutul Hotin şi în restul ținutului, 463 de bejenari proveniți aproape exclusiv din „Țara Leşească". Astfel se demonstrează iarăşi cât de important este să se acorde atenția cuvenită detaliilor punctuale.

6. ȚINUTUL SUCEVEI

Dacă încercăm acum să trecem în acelaşi mod la analiza celuilalt mare ținut al Moldovei din care s-a alcătuit Bucovina, şi anume ținutul Sucevei, întâmpinăm o dificultate majoră: din recensământul din 1772 n-a rămas decât un mic fragment referitor la 21 de sate din ocolul Berhometelor față de restul de 16 localități din acelaşi ocol şi față de 137 din tot ținutul. Că nu putem considera media variațiilor demografice cu timpul din primele 21 de localități drept reprezentative nici măcar pentru întregul ocol din care fac parte, darămite pentru întregul ținut, o dovedeşte faptul că între anii 1774 şi 1775 populația *creşte* în primele 21 de sate cu 11%, dar *scade* în restul de 12 sate, rămase şi ele în cuprinsul Bucovinei, cu 9,3%, întreaga parte din ocol rămasă în Bucovina prezentând global o creştere de abia 3,5%,

întreaga parte din ocol rămasă în Bucovina prezentând global o creştere de abia 3,5% (vezi tabela 7a şi b).

Aşa stând lucrurile, vom restrânge compararea celor întâmplate în ţinutul Cernăuţi, din nordul Bucovinei, cu ceea ce s-a petrecut în acelaşi timp în ţinutul Sucevei la recensământurile din anii 1774 şi 1775, distanţate în timp doar cu 14 luni. Ne vom folosi în acest scop de tabelele de date 9–12 pentru cele 4 ocoale propriu-zise ale ţinutului Suceava, completate cu 4 sate din ţinutul Botoşani. Datele globale pentru întreg ansamblul le prezentăm în tabela 13, analoagă tabelei 5 referitoare la întreg ţinutul Cernăuţi (I). Drept unităţi teritoriale punctuale vom folosi iarăşi târgurile, ocoalele ţinutului şi grupuri de sate din ţinuturile Sucevei şi Botoşanilor ocupate temporar de armata austriacă.

Mişcările de populaţie din aceste teritorii între anii 1774 şi 1775 le prezentăm, în analogie cu tabela 7 privitoare la ţinutul Cernăuţi, în tabela 14. Din tabela 14 se desprind regularităţi, care sunt un fel de extrapolări ale celor semnalate într-un context similar în tabela 7.

Tabela 14

Ţinutul Suceava – Mişcarea efectivă a populaţiei de tip rural (1774–1775)

Unitatea teritorială	Imigranţi		Emigranţi	
	Număr	%	Număr	%
Oraşul Suceava	–	–	–59	16,2
Ocolul Berhometelor				
33 sate rămase în Bucovina	+37	3,5	–	–
4 sate ocupate temporar				
Ocolul Vicovelor				
30 sate rămase în Bucovina				
5 sate scutite de „graf"	–	–	–167	26,1
Ocolul Mijlociu				
18 sate rămase în Bucovina	–	–	–131	14,1
3 sate ocupate temporar	–	–	–129	34,0
Ocolul Siretului de Sus				
14 sate rămase în Bucovina	–	–	–75	15,3
31 de sate ocupate temporar	–	–	–552	35,4
SUMA 25,0%	+113	5,1%	–1137	
DIFERENŢA 15,1%			= –1024	

1. Târgurile sunt părăsite de elementele rurale, băştinaşe. În cazul oraşului Suceava putem preciza că, din cei 135 de locuitori băştinaşi ai oraşului, în anul 1774 au emigrat 59, adică 43,7%. Acumularea negustorilor şi meseriaşilor, care satisfăceau necesităţile specifice ale populaţiei urbane, nu este discernabilă decât în parte în comparaţia noastră între recensământurile din 1774 şi 1775, întrucât, în acesta din urmă, elementele fie alogene, fie mobile care le constituiau (evrei, armeni, marchitani, ţigani nomazi) erau recenzaţi numai global, pe toată Bucovina.

2. În ţinutul Sucevei imigraţia predomină sau este notabilă numai în ocolul Berhometelor şi într-o parte a Ocolului Vicovelor, care se învecinează cu ocoalele moldoveneşti ale Ceremuşului şi Câmpulungului rusesc, care erau, la rândul lor în hotar cu Galiţia (vezi harta 2). În schimb, în ocoalele Mijlocului şi al Siretului de Sus (şi vom cuprinde în acesta, din dorinţa de a nu complica inutil lucrurile, şi cele 4 sate din ţinutul Botoşani, ocupate şi ele temporar de trupele austriece (vezi harta 4) predomină puternic *emigraţia* în practic *toate* localităţile. Emigraţia a cuprins circa 15% din populaţia rurală a acelor sate din ocoalele Mijlocului şi Siretului de Sus, care au rămas până la urmă în Bucovina, dar atinge procentaje de 34–35% în satele temporar ocupate. Deci a doua fază a ocupaţiei austriece a înspăimântat populaţia românească mult mai puternic decât prima.

Caracterul practic invariabil al tendinţei de părăsire a teritoriului ocupat evidenţiată de majoritatea zdrobitoare a populaţiei acestor două ocoale dovedeşte că era vorba de o emigraţie *globală* şi nu de mişcări interne, care dau inevitabil naştere unor *imigrări compensatorii* în alte localităţi, mai ales în ocoale mari.

Putem exemplifica un astfel de eveniment, declanşat şi el de mişcările trupelor austriece în sudul Bucovinei, dar în partea muntoasă a ocolului Siretului de sus rămasă până la urmă în interiorul provinciei.

La vreo 5 km distanţă de drumul ce făcea legătura dintre Gura Humorului şi Baia de-a lungul malului stâng al râului Moldova, se găseşte în câmp deschis, aproape de graniţa definitivă dintre Bucovina şi Moldova, satul Corlata. La vreo 2–3 km, pe drum neted şi deschis se află satul Drăgoieşti, unde 47 din cei 52 de capi de familie erau înarmaţi în calitatea lor de „panţiri isprăvniceşti". Pe malul opus al Moldovei, situat pe afluentul ei valea Seacă, se găseşte, ascuns în munte, satul de crescători de vite cu acelaşi nume.

Cele trei sate învecinate menţionate atrag atenţia prin faptul că satul Drăgoieşti are cea mai joasă cotă de emigrare dintre cele 14 sate din ocolul Siretului de sus rămase în interiorul Bucovinei (vezi harta 4) şi anume 3 familii emigrate din cele 52 ale satului în 1774. Bine apărută prin puteri proprii, din ea n-au plecat decât doi din cei trei popi, a dispărut o femeie săracă, iar cealaltă, împreună cu cei 47 de panţiri, au fost recenzaţi în 1775 ca 48 de familii de ţărani. Trecerea prin regiune a trupelor austriece nu a perturbat sensibil compoziţia satului.

Celelalte două sate vecine atrag atenţia analistului prin faptul că, deşi cuprind cam acelaşi număr de case (39 în Corlata faţă de 41 în Valea Seacă), la Corlata s-au petrecut 15 plecări, iar la Valea Seacă tot atâtea intrări. Aceasta reprezintă în schimb

o populaţie ce se ridică la –38,5% respectiv la +36,5% din populaţiile iniţiale. (Din toată regiunea, numai satul Ilişeşti manifestă o emigrare relativă ceva mai puternică, de 40,8%.) Toate acestea sugerează că o fracţiune importantă din familiile satului Corlata, lipsite de apărare, s-au refugiat la munte, la Valea Seacă. Astfel câteva date demografice punctuale dezvăluie reacţii tipic româneşti, generate de ivirea unor trupe străine, considerate drept o ameninţare. Mai trebuie accentuat că atât emigraţia, cât şi imigraţia în celelalte 11 sate din aceeaşi categorie este relativ restrânsă: 28 de emigrări şi 13 imigrări, manifestând aceeaşi tendinţă spre migrarea internă.

Este interesant de urmărit, ce se petrece în cele 31 de sate ale aceluiaşi ocol al Siretului – fie el al Sucevei, fie al Botoşanilor – ocupate numai vremelnic de trupele austriece între februarie 1775 şi iulie 1776. În acest caz pare promiţător să se analizeze separat cele 15 sate din dreptul frontierei estice a Bucovinei şi cele 16 sate din dreptul frontierei ei sudice.

Din prima categorie, care cuprindea 833 de familii, au *emigrat*, până în toamna anului 1775 şi au *imigrat* 35 de familii. Putem atribui deci braţul nordic al ocolului Siretului de sus şi celor 4 sate adiacente din ţinutul Botoşanilor (vezi harta 4) o emigrare efectivă spre Moldova a unui număr de 436 de familii. Aceasta este o proporţie impresionantă, de 52%, pentru o populaţie rurală de şes. Într-adevăr, populaţia practic integral rurală şi de şes a regiunii luate în considerare a scăzut şi ea de la 833 la 381 de familii, adică cu 54%. În schimb populaţia definită de Splény drept „ţărani" a crescut de la 211 birnici la 338 de familii ţărăneşti, deci cu 60%, sporul provenind din rezervorul important de nebirnici constituit din 360 de scutelnici şi 125 de ţigani casnici.

Nu ne putem reţine de la a remarca pe baza acestor numere că scăderea de populaţie de 338 de familii care să provină din ieşirea din teritoriu a majorităţii celor 360 de scutelnici, în timp ce sporul de 338–211=127 de familii ţărăneşti corespunde exact numărului de 125 de familii casnice ţigăneşti. Dacă lucrurile stau într-adevăr aşa cum sugerăm aici, se poate deduce că încadrarea ca scutelnic, adică de slugă, plugar sau meseriaş neplătit al boierului sau al mănăstirii nu era deloc de invidiat. Vom mai avea ocazia să constatăm acest aspect, remarcat de altfel şi de Splény în *Descrierea districtului bucovinean*.

Din cele 16 sate ale ocolului Siretului de sus din faţa frontierei de sud a Bucovinei, cu un total de locuitori de 726 de familii trăind în 9 localităţi, au *plecat* 166 de familii din 559; dar în alte localităţi au *imigrat* 59 de familii, care s-au adăugat celor 169 de familii prezente, ceea ce însemna un plus de 34,9%. Aceste date dovedesc că în această regiune mult mai accidentată, asemănătoare cu cea ocupată în final de Austria, rolul migrărilor interne domină emigrarea spre exteriorul ocolului. Asemănarea merge până la amănunte.

Astfel, ca şi în satul Drăgoieşti rămas în Bucovina, în satul Lămăşeni, locuit de 49 de familii, prezenţa a 35 de panţiri isprăvniceşti asigura condiţii de viaţă stabile în ciuda ocupaţiei străine, aşa că în 1775, sub regimul austriac, absenţa totală a ţăranilor birnici se transformă în prezenţa unui grup de 42 de familii ţărăneşti contribuabile,

constituit din cei 35 de foşti panţiri, care îşi pierduseră slujbele, şi cei 7 scutelnici ai fraţilor Constantin şi Ştefan Arapu şi al lui Grigore, ceasornicarul; dispar doar 5 familii, din care fac parte cu siguranţă 2 popi din cei 4. De asemenea găsim două sate, Preuţeştii şi Dolheştii, ultimul în punctul cel mai avansat al terenului ocupat vremelnic de austrieci în apropiere de Siret, celălalt cu câţiva km înspre deal pe Sămuselul Mare. La Preuţeşti se instalează un boier cu cele 11 familii de ţigani şi un cleric – probabil un dascăl nerecunoscut de austrieci ca având această calitate – constituie un grup de familii ţărăneşti contribuabile, până atunci absent. În schimb cei 34 de scutelnici ai săi din 1774 se regăsesc alipiţi de cele 20 de familii de ţărani birnici din Dolheştii învecinaţi din 1774, formând sub regimul austriac, împreună cu alţi doi intruşi neindentificabili, un grup sporit de 56 de ţărani birnici.

Din toate acestea se poate trage concluzia că tipul de reacţie a populaţiei băştinaşe moldoveneşti faţă de ocupaţia străină a depins în principal de structura terenului. La şes s-a instalat o *emigraţie* masivă spre teritoriile necotropite de austrieci ale Moldovei şi în curs de evacuare de către trupele de ocupaţie ruseşti. În regiunile deluroase şi împădurite, predomina *bejenia* spre localităţile ascunse şi depărtate de liniile de comunicaţie frecventate.

3. Aceste mişcări masive şi rapide de populaţie oglindesc pe de o parte coeziunea puternică a neamului românesc – deşi unii politologi îi contestă neamului nostru o conştiinţă naţională înainte de 1918; pe de altă parte ele nu ar fi fost posibile, fără marea mobilitate a populaţiei băştinaşe, condiţionată de economia ei predominant pastorală, impusă la rândul ei de marea proprietate asupra pământului potrivit pentru agricultură, creată prin erodarea micii proprietăţi ţărăneşti (Radu Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova*, I; de la origini până la 1834, Bucureşti, 1907).

Trebuie să facem diferenţa clară între mişcările care au dus la schimburi de populaţie între Moldova de nord-vest şi vecinii ei, Galiţia şi Polonia, care s-au dovedit ireversibile sau au continuat până târziu în secolul al XIX-lea, şi cele care au afectat fie schimbul de populaţie între Moldova şi Bucovina, fie distribuţia populaţiei în lăuntrul Bucovinei. Despre cele dintâi am relatat în prima parte a studiului („Analele Bucovinei", V, 2, 1998), dedicată ţinutului Cernăuţi, în particular celor patru ocoale nordice din componenţa sa, precum şi în studiul prezent, în capitolul 5, dedicat ţinutului Hotin.

Atunci când am abordat ţinutul Sucevei, am avut de-a face mai adeseori cu amândouă categoriile de mişcări, cum am exemplificat mai sus în cazul ocolului Siretului de Sus, care îmbrăca pe dinafară, în mod continuu, părţile de est şi de sud ale frontierei Bucovinei. Am putut arăta că, în ansamblu, în acest caz au dominat mişcările externe de emigrare spre Moldova.

Dacă vrem să analizăm o regiune mai mare, în care să predomine clar mişcările de redistribuire internă, ne vom adresa fireşte unui ocol sucevean lipsit de contact direct cu exteriorul Bucovinei. Acesta este, cum arată harta 2, ocolul Vicovelor, care nici n-a suferit o ocupaţie vremelnică. Populaţia sa era – şi este în bună parte şi astăzi – predominant rurală şi monoetnică, românească. Ocolul

cuprindea un nucleu religios şi cultural (Episcopia Rădăuţilor, mănăstirile Putna, Moldoviţa, Suceviţa, Solca şi Humorul), martor strălucit, până în ziua de astăzi, al epocii de glorie a Moldovei. În preajma mănăstirilor se găsea şi minoritatea etnică stabilă cea mai numeroasă, ţiganii casnici, ale căror 182 de familii reprezentau aproximativ 10% din populaţia ocolului.

Fireşte, pentru a putea aprecia cât mai bine mişcările interne din ocolul Vicovelor, trebuie să folosim drept unităţi teritoriale toate satele sale, deci cele 35 de sate ale căror date demografice sunt sintetizate în tabela 10 a şi b. Dintre acestea, un număr de 23, adică aproximativ două treimi, manifestă 236 de *imigrări* (vezi tabela 15 a), în medie circa 10 familii per sat, deci un plus de 28% faţă de cele 894 de familii din aceste sate în 1774. Valorile punctuale variază în 13 sate între creşteri de 0 până la 9 familii, iar în rest între 11 şi 39 de familii. Astfel de creşteri în 14 luni sunt mult prea mari pentru a fi naturale. Se pune atunci întrebarea: de unde veneau aceşti oameni? Vom încerca să dăm ceva mai jos un răspuns la această întrebare.

Satele în care predomina *emigrarea* au fost în număr de 12, deci formează ultima treime din totalul lor. Ele sunt nominalizate în tabela 15 b. Din ele au *emigrat* 327 de familii, deci 34,4% din populaţia de 942 familii a acestor sate. Prin urmare, deşi emigrarea efectivă este de 327 – 236 = –91 e familii, adică de numai 5,0 la sută din populaţia din anul 1774 a întregului ocol – 1802 familii în conformitate cu tabela 15 c – numărul de familii puse în mişcare de evenimente este de fapt de 327 + 236 = 563 de familii, deci de 59,8% din totalitatea lor.

Tabela 15

Ţinutul Suceava – Migraţia populaţiei de tip rural în ocolul Vicovelor (1774–1775)

Număr de ordine	Identificarea satelor	Toată suma caselor		Ţărani birnici		Ţigani	Scutelnici cu salvgvardia		Plecaţi din sat	Observaţii
		1774	1775	1774	1775	1774	divanului	grafului		
a)										
1–23	23 de sate cu imigranţi	861	1097	568	1043	8	214	–	236	
b)										
24	Iacobeşti	21	20	20	20	–	–	–	1	
25	Grăniceşti	31	28	25	26	–	–	–	3	
26	Soloneţ	21	17	–	17	–	17	–	4	
27	Humor	50	41	30	41	20	–	–	9	
28	Costâna	49	35	–	30	10	30	–	14	
29	Ţiganii Mănăstirii Solca	23	–	–	–	23	–	–	23	sat dispărut
30	Liudi şi ţiganii Măn. Putna	107	–	20	–	87	–	–	107	sat dispărut
31	Părteşti	79	68	–	66	–	43	32	11	
32	Frătăuţi	147	135	–	130	–	107	29	12	
33	Solca	93	72	–	68	–	48	37	21	
34	Volovăţ	141	106	–	105	4	77	42	34	
35	Rădăuţi	180	92	–	85	30	24	108	88	
c)	Total b)	942	614	95	588	174	346	248	327	
	Toate satele	1802	1711	663	1631	182	670	248	–91	

Să analizăm mai atent tabela 15.

Cu singura excepţie a 20 de „liuzi” ai mănăstirii Putna (satul 30), în nici un sat în care există scutelnici, nu se găsesc ţărani birnici; dar în acest caz excepţional, din cei 107 locuitori cei 20 de birnici sunt moldoveni, iar restul de 87 sunt ţigani. Alt sat (29), locuit doar de 23 de ţigani ai Mănăstirii Solca, a dispărut în recensământul din 1775, ca şi cel de mai sus al Mănăstirii Putna.

În alte 5 sate (numerele 31–35), scutelnicii slujeau nu numai notabilităţilor locale sau mănăstirilor de bază unei aprobări a divanului, ci şi comandantului trupelor de ocupaţie ruseşti, „preaînălţatul graf” P. A. Rumianţev, care le acordă el însuşi „salvgvardia”. Ne vom pune curând întrebarea, în ce fel îi slujeau scutelnicii aceştia binefăcătorului lor. În fine mai atrage atenţia proporţia ridicată a ţiganilor casnici în acest grup de 12 sate. În cele 23 de sate în care s-au aşezat mulţi imigranţi, locuiau doar 8 familii ţigăneşti, deci abia 0,9% din populaţie; în cele 12 sate, din care oamenii plecau, găsim 172 de familii ţigăneşti (18,3%), din care dispar circa 140.

Să vedem ce putem desluşi din acest amestec destul de derutant de date punctuale.

Ne întrebăm în primul rând de unde proveneau cei 236 de imigranţi decelaţi în analiza noastră (vezi tabela 15 a). Vin oare din interiorul sau din exteriorul ocolului Vicovelor? Desprindem din datele punctuale – aflate la baza tabelei 10 a – că între 1774 şi 1775 clerul şi notabilităţile rămân practic neschimbate. Categoriile recenzate explicit în recensământul moldovenesc şi nerecenzate punctual în cel austriac, sunt femeile sărace, ţiganii şi scutelnicii (inclusiv slugile). Acestea însumează în cele 23 de sate 235 de familii, adică aproape exact atât, cu cât trebuie să scadă oricum numărul de recenzaţi între 1774 şi 1775. Prin urmare cei 236 de imigranţi sunt intraţi realmente *din afara* ocolului Vicovelor.

Revenim la întrebarea: de unde proveneau aceşti imigranţi? Cei mai mulţi s-au aşezat între Rădăuţi şi graniţa de răsărit a Bucovinei cu Moldova, între valea Sucevei şi a Siretului. Câteva dintre aceste sate ca Mileşăuţi, Mărăţei, Şerbăuţi, Dărmăneşti şi Călineştii lui Ienache şi Cuparencu, în care numărul familiilor imigrate se cifrează între 8 şi 28, sunt locuite până astăzi de un număr de ruteni. Calea cea mai probabilă de acces ar putea să fie din Galiţia sau din Câmpulungul Rusesc peste Seletin de-a lungul Sucevei. Că râurile ce izvorăsc din Carpaţii Păduroşi, curgând spre sud-est, erau căi de imigraţie ruteană spontană sau organizată o dovedesc două citate din recensământul din 1774: *Panca – 7 ruşi străini ce s-au dus din ţara Leşască acum la luna lui mai* şi *Ruşii ot Coşciuia – 7 ruşi putileni ot Câmpulung rusesc*. Satele sunt în ocolul Berhometelor.

În ceea ce-i priveşte pe evreii galiţieni, aceştia par să fi ars etapele oprindu-se pe aceeaşi vale abia la un punct de atracţie puternică, târgul Sucevei. Pe de altă parte, cea mai puternică imigraţie a suferit-o satul rămas curat românesc până în 1880, Botuşana – 39 de familii –, dar aceasta se găseşte mult mai la sud de râul Suceava, aproape de graniţa cu ocolul Mijlocului. Problema rămâne aşadar în faza supoziţiilor.

Bate mai departe la ochi faptul că, în cele două sate fără ţigani (nr. 24 şi 25), emigraţia este cea mai slabă (7,8%); în satele 27 şi 28, fie cu ţigani, fie cu scutelnici, ea se ridică la 18,3%: în satul 28 atinge 28,6%; iar în cele aproape exclusiv ţigăneşti (29 şi 30) cu 84,6 respectiv 100% populaţie ţigănească, satele „emigrează" total, prin dispariţie. Să reţinem încă faptul că în cele două sate (26 şi 28), în care găsim în 1774 un număr de 47 de scutelnici, îi regăsim pe toţi, ca ţărani, în datele recensământului din 1775. De altfel, putem constata acelaşi lucru şi în cele 23 de sate în care au avut loc imigrări. O evaluare aproximativă arată, de asemenea, că cei vreo 30 de moldoveni şi 130 de ţigani „emigraţi" din primele 7 sate de pe lista din tabela 15 b se găsesc printre locuitorii din 1775 ai celor 5 sate mari care încheie această listă şi despre care vom discuta în continuare.

Într-adevăr aceste sate mari – în medie locuite de 128 de familii fiecare – prezintă o situaţie deosebită: în 1774 nu aveau nici un birnic. Fiind proprietăţi fie a unei episcopii – Rădăuţii –, fie a unei mănăstiri ca Humorul – Pârteştii, Putna, Frătăuţii, Solca – Solca şi Suceviţa – Volovăţul, aveau oricum la un loc 299 de scutelnici pe „vedomostia" (lista) divanului. Dintr-o motivaţie pe care n-am putut s-o desluşim, mareşalul „graf" P. A. Rumianţev acordă restul ţăranilor, până la ultimul din sat, o „salvgvardie", care-l scuteşte de bir şi de orice altă obligaţie obştească. Cei 248 de scutelnici ai grafului formau o fracţiune importantă (45,3%) din totalitatea celor 547 de scutelnici. Numărul calculat al emigranţilor se cifrează la 166 de familii (25,9% din cei 640 de locuitori din 1774 ai satelor, procentajele individuale variind între 8% pentru Frătăuţi şi 49% pentru Rădăuţi). Datele globale de mai sus nu ne permit să decidem din care tip de scutelnici, cei ai divanului sau cei ai grafului, s-au recrutat emigranţii. În orice caz, analiza globală dovedeşte că slaba emigraţie rezultantă de 91 de familii din ocolul Vicovelor este realizată şi condiţionată de marele număr de scutelnici din aceste 5 sate. Şi în timp ce aşa-zisa emigrare masivă a numeroşilor ţigani se dovedeşte a fi de fapt o migrare internă, emigrarea scutelnicilor din cele 5 sate decisive este una externă ocolului. Din fericire datele punctuale pentru emigrarea, din Rădăuţi, a scutelnicilor episcopiei şi ai grafului ne obligă să concludem că cei 88 de emigranţi s-au recrutat cel puţin în proporţie de circa 60% dintre scutelnicii grafului, cei 24 de scutelnici ai episcopiei nefiind suficient de numeroşi. Datele punctuale existente pentru celelalte 4 localităţi ne permit numai să sugerăm că aceeaşi atitudine vor fi avut-o şi scutelnicii lor. Mai există în favoarea acestei interpretări faptul că, în întreg ocolul Vicovelor, toţi scutelnicii au rămas în sate până la recensământul din 1775. Am mai constatat că poziţia de scutelnic nu era prea atrăgătoare în general şi că-i îndemna pe mulţi spre emigrare. Dar în cazul scutelnicilor grafului, acesta părea să aibă un anumit interes – a creat prin salvgvardie în ţinutul Suceava nu mai puţin de 395 de scutelnici ai săi în 12 sate provocând în unele numeroase emigrări, în afara satului Bosanci al mitropoliei, unde proporţia scutelnicilor săi, de abia 17 din 128, era probabil prea neînsemnată. care va fi fost interesul său şi care cauza plecării scutelnicilor din sat? Nu era oare vorba de o camuflare a înrolării lor „bună voie"

în armata rusească? Ne permitem să punem aici această întrebare, cunoscând sensul cuvântului „voluntar" atât sub țari, cât și sub comuniști.

Să comentăm acum și alte aspecte ce rezultă din examinarea datelor demografice ale tranziției 1774–1775 caracteristice ținutului Sucevei.

Am accentuat mai sus manifestarea evidentă a coeziunii neamului românesc pe deasupra hotarelor statale. Aș vrea să remarc aici și accentuarea solidarității sociale, care se manifestă în acest ținut în comparație cu ținutul Cernăuți.

Exceptarea de la bir a văduvelor, practicată în ținutul Cernăuți era limitată atât la sexul feminin, cât și la poziția socială de văduvă. În ținutul Suceava scutită de bir era orice femeie săracă; deci se ținea seama numai de starea ei materială, oricare ar fi fost cauza degradării acesteia, și de lipsa unui bărbat, cap de familie. Dar de același avantaj se bucurau și bărbații „nevolnici" – ce frumos sună față de „handicapați" – adeseori și bejenarii, soldații cu slujba terminată, iar în târgul Sucevei „cei 64 de târgoveți care poartă toate beilicurile (case de oaspeți) și cheltuielile ofițerilor care șed iarna în cvartiruri și țin poșta cu caii lor".

De unde rezultă că solidaritatea națională, materială și caritatea se sprijineau reciproc.

Ar mai fi fost interesant să mai putem afla din datele de recensământ, care era repartiția în ținut a proprietății pământului e diferite stări sociale, adică boierimea mare și măruntă, răzeșii și mănăstirile, pentru a putea analiza eventuale deosebiri în oglindirea formei de proprietate în datele și mișcările demografice. Am putut obține astfel de informații de bază pentru ținutul Cernăuți, nu însă și pentru cel al Sucevei, căci din recensământul 1772 n-a supraviețuit decât un mic fragment, iar cel din 1774 nu este cunoscut numai sub forma „Extrat", care nu furnizează informația necesară; cel din 1775 este și el mult mai sumar.

Putem să constatăm însă că, în recensământul austriac din 1880, domeniile private (Gutsgebiete) din cele două foste ținuturi moldovenești, Cernăuți și Suceava, câte rămăseseră în cuprinsul Bucovinei, conțineau practic același număr relativ de familii (case) de 3,5 respectiv 3,6% față de numărul familiilor din orașe și sate. În schimb, constatăm că, între 1772 și 1774, în ținutul Cernăuți procentajul slugilor și al scutelnicilor nebirnici a crescut de la 4,9% la 11,75% față de țăranii birnici. În ținutul Suceava nu putem urmări dinamica creșterii slugilor și scutelnicilor din cauza lipsei datelor recensământului din 1772; dar în 1774 numărul acestei categorii de birnici potențiali, sustrași de la îndatoririle obștești, deci și de la birul către domnie, se cifrau în iulie 1774 la 2237 în acest ținut. Acest fapt reprezenta echivalentul unei evaziuni fiscale de 48%, știind că numărul țăranilor birnici din ținut se ridica doar la 2420. Simpla suprimare a acestei evaziuni prin transferul în categoria birnicilor a slugilor și scutelnicilor, care-i îmbogățeau prin munca lor pe boieri, mazili și alți privilegiați în dauna bugetului de stat – cum am spune astăzi –, ar fi dus ea singură la creșterea numărului țăranilor birnici la 4657 de familii, adică la 84,5% din totalul celor 5509 de recenzați în 1775. Adăugând cele 527 de familii țigănești din ținut celor 4657 de

ţărani contribuabili realizaţi prin desfiinţarea scutelniciei, ajungem la 5184 de ţărani, toţi birnici, adică la 94,2% din populaţia totală a ţinutului, fără să fi făcut apel la nici o fracţiune a celor 613 de femei sărace şi nevolnice.

Constatăm, astfel, în primul rând că:

– sustragerea masivă de la contribuţia fiscală, esenţială pentru ţară în folosul clasei necontribuabile privilegiate a notabililor s-a accentuat o dată cu accentuarea crizei de autoritate în Moldova;

– ea a luat forme cu atât mai grave, cu cât regiunea recenzată era mai apropiată de sediul puterii, adică de capitala ţării, Iaşii, deci în Bucovina de la miazănoapte spre miazăzi;

– această metodă de spoliere a statului moldovenesc începuse să-l intereseze şi pe comandantul trupelor de ocupaţie ruse;

– această spoliere luase proporţii incredibile la unele familii boiereşti puternice.

Astfel, pe cele două moşii de la Rus-Plăvălar, ce aparţineau la 1774 stolnicesei Ilinca Balş (mama lui Vasile Balş, viitorul „deputat al Bucovinei" şi autor al *Descrierii Bucovinei şi al stării sale lăuntrice* din 1780) respectiv Agăi Iordache Balş, se găseau conform recensământului în total 151 de case. Dintre familiile ce locuiau în aceste case nu mai puţin de 20 de slugi, 60 de scutelnici şi 25 de ţigani, adică 105 familii nu plăteau bir statului; doar 23 de familii erau contribuabile. Pentru comparaţie, în acelaşi an, în cele 31 de sate din ocolul Nistrului al ţinutului Cernăuţi, s-au recenzat 78 de scutelnici faţă de 1231 de birnici.

Ştiind că familia Balş stăpânea în Moldova la 1803 nu mai puţin de 60 de moşii (după *Condica liuzilor* a lui Alexandru Moruzi, citat din Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 313), nu este de mirare că Spléný, care voia să procure vistieriei de la Viena venituri cât mai mari, tuna şi fulgera în *Descrierea Bucovinei* împotriva instituţiei scutelniciei, în timp ce Balş se lupta în multiplele sale memorii către împărăţie pentru respectarea strictă a privilegiilor adevăraţilor, marilor boieri, negându-le mazililor calitatea de nobili nebirnici, pe care aceştia o obţinuseră de la autorităţile austriece.

Cel ce se va încumeta să încerce să evalueze, din punct de vedere economic, tranziţia Bucovinei de la suzeranitatea turcească la suveranitatea habsburgică, va trebui să ţină seama de faptul că, sub regimul fanariot, venitul statului ieşea aproape în întregime din ţară, trecând în buzunarele ierarhiei superioare a Imperiului Otoman şi ale familiilor fanariote de la Stambul. Puţinul ce rămânea în ţară nu se investea, ci era folosit pentru întreţinerea fastuoasei curţi domneşti în stil bizantin şi a câtorva lucrări publice foarte puţin numeroase. Partea de venit deviată spre boieri nu era sub formă de bani, ci de produse rurale. Acestea rămâneau ce-i drept în ţară, dar valorificarea lor pentru investiţii productive era practic nulă. Sub regimul austriac după 1775 din Bucovina, toate veniturile provenite din contribuţia ţărănească reveneau vistieriei sub formă lichidă şi deci, deşi o mare parte de bani mergeau în afara provinciei, la Viena, partea rămasă pe loc putea fi investită la faţa locului. Şi trebuie recunoscut că aceste investiţii s-au realizat, contribuind la modernizarea şi

occidentalizarea Bucovinei. În schimb marii boieri moldoveni au părăsit aproape cu totul Bucovina, lăsând până la urmă toate posesiunile lor pe mâini străine.

În sfârşit, să comentăm o gravă consecinţă a mişcărilor de populaţie induse de evenimentele anilor 1774–1775, şi anume cele care au trimis peste graniţele Bucovinei, spre Moldova, o fracţiune semnificativă a populaţiei rurale, care constituia pe atunci aproape singura stare socială productivă. Generalul Splény, el însuşi originar din lumea rurală, ştia că pământul, oricât de fertil, văduvit de populaţie productivă, nu are aproape nici o valoare şi era de aceea oricum îngrijorat de densitatea redusă a ţărănimii bucovinene. Se convinsese prin recensământul său de realitatea acestei situaţii, căci luase măsuri energice şi eficiente împotriva evitării recenzării şi căutase, cu aparent succes momentan, să convingă populaţia autohtonă că această operaţie nu este preludiul unei recrutări pentru serviciul militar, de care poporul avea oroare. Tendinţa de emigrare masivă din noua provincie îl îngrijora suplimentar, căci menţinerea ei putea agrava în viitor depopularea, în timp ce el însuşi urmărea cu tot dinadinsul „impopularea".

Într-un memoriu adresat în decembrie 1774, la cerere, autorităţile militare superioare, el constata, în legătură cu „impopularea" provinciei, că partea Moldovei atunci ocupată de trupele sale, a fost mai demult şi este şi recent teritoriu de imigraţie din Polonia, Ungaria şi Transilvania. Dacă terenul pentru aşezarea tuturor doritorilor de colonizare ar deveni neîndestulător, atunci, pe măsura sosirii unor „moldoveni adevăraţi", imigranţii proveniţi din ţările imperial-regeşti ar putea fi trimişi înapoi. Acest scop, foarte favorabil preaînaltei vistierii – zice el – s-ar putea realiza uşor, oferind reducerea contribuţiilor, a unor libertăţi ideale şi prin protejarea bisericii greceşti, adică ortodoxe (vezi G. Splény, *Proiect nedeterminant de organizare militară a teritoriului moldovean enclavat în monarhia împărătesc-regească* (Ohnmaßgeblicher Entwurf zu einer militärischen Einrichtung des k.k. enclavirten moldauischen Antheils), publicat de R. Wagner în *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Hofmann Verlag, Augsburg, 1991, p. 380).

De altfel, în 1780, şi Vasile Balş se declara de acord cu colonizarea Bucovinei, dar cu condiţia ca noii veniţi să fie şi ei ortodocşi, condiţie îndeplinită numai de români ortodocşi, fie ei din Moldova sau din Transilvania, ungurii fiind catolici sau calvini, polonezii catolici şi rutenii greco-catolici.

Recensământul organizat de Splény în toamna 1775, deci la circa 8 luni după redactarea *Proiectului* amintit mai sus, dovedeşte că nici emigrarea românilor din ţinutul Sucevei nu a fost reversibil într-un interval de timp atât de scurt, nici cei din alte părţi mai depărtate nu s-au îmbulzit să se aşeze în Bucovina aflată sub regim militar austriac.

Acest fapt l-a făcut pe Splény să declare în partea a III-a, cap. 1 al *Descrierii Bucovinei*, redactat cam în acelaşi timp cu încheierea recensământului că „după o îndelungată reflecţie" – adică după circa 8 luni – i-a venit ideea să atragă din ţările de nord, unde pământul era nisipos şi sărac, şi unde oamenii sunt harnici; pentru colonizare, să li se ofere avantaje suplimentare ca: toleranţă religioasă pentru

protestanţi, acoperirea cheltuielilor de deplasare, perioade de graţie relativ lungi pentru contribuţii băneşti şi prestări de servicii şi chiar case gata construite, precum şi protecţia contra turcilor a puternicii dinastii a Casei de Habsburg.

Ajungem astfel la concluzia că aparenta ireversibilitate a emigraţiei populaţiei autohtone, în special din ţinutul Sucevei, provocată de înaintarea din februarie 1775 a trupelor austriece, a contribuit esenţial la naşterea ideii colonizării Bucovinei cu elemente germane, precum şi la tolerarea şi chiar şi sprijinirea imigrării spontane a elementelor slave şi evreieşti din Polonia şi din teritorii foste sau, pe atunci încă poloneze. Totuşi, în cazul evreilor, însuşi Splény şi, în mult mai mare măsură, urmaşul său, generalul von Enzenberg, au procedat chiar la expulzări masive de imigranţi, îndeosebi din mediul urban.

Astfel, în mod paradoxal, emigraţia masivă din ţinutul Sucevei a contribuit indirect la crearea Bucovinei multietnice şi multiconfesionale.

7. ŢINUTUL CÂMPULUNG–CERNĂUŢI

Acest ţinut apare în traducerea în limba rusă a recensământului moldoveesc din 1772 sub denumirea hibridă Кымпулунг – Чернауцкуй цинут, fiind împărţit în două ocoale denumite, primul, стан Кымпулунгулуй al doilea уезд путилий.

Prezente în ocolul Câmpulungului – denumit în alte surse cu adausul *rusesc* – sunt 5 localităţi. Trei dintre ele poartă şi pe harta lui G. Freytag aceleaşi toponime cu rezonanţă slavă: Iablonița, Stebnici şi Rastoacili + Zaharancea, situate toate pe Ceremuş; Câmpulungul, de pe acelaşi râu, se identifică cu localitatea denumită atât pe harta lui Mieg, cât şi pe cea mult mai târzie a lui Freytag cu satul Dolhopole, toponim care nu este decât traducerea slavonă a Câmpulungului. Stranie este absenţa de pe amândouă hărţile a localităţii Vatra Câmpulungului, denumire păstrată în această formă şi în traducere rusească. Că era vorba de centrul politico-administrativ al ocolului este neîndoielnic: avea cu mult mai mulţi locuitori decât orice altă localitate din ocol, cu mult mai mulţi vatamani şi 10 panţiri, mai mult decât toate celelalte sate împreună. Toponimul Vatra Câmpulungului îl vom mai întâlni în recensământul din 1774; dar atunci el va identifica târgul Câmpulungul moldovenesc, despre care vom vorbi mai jos.

Va fi fost o eroare a translatorului sau a pisarului – că sunt destul de multe în varianta rusească a recensământului din 1772 – sau comuna Câmpulungului rusesc va fi fost atât de întinsă, încât a fost împărţită în două localităţi, una fiind centrul administrativ şi economic al ocolului şi cealaltă pur şi simplu un sat. Această din urmă soluţie mi-a fost sugerată de existenţa unui document emis la 1623 de Ştefan Tomşa, care întăreşte pârcălabului de Hotin, Mihail Tăutu, printre alte sate de pe Ceremuş, „giumătate de sat din Câmpulung" (vezi N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, I, Bucureşti, 1996, p. 210). Cine ştie? În orice caz, toate localităţile menţionate se găsesc pe Ceremuşul Alb, care formează graniţa vestică dintre Bucovina şi Galiţia.

Celălalt ocol, al Putilei, cuprinde şi el o Vatră a Putilei, astfel denumită şi în traducerea rusească, netrecută pe nici o hartă. Dintre celelalte 3 sate enumerate de recensământ, două şi anume Gura Putilei şi Maranici se găsesc în apropierea vărsării apei Putilei în Ceremuşul Alb, iar al treilea lângă izvoarele Putilei, pe cumpăna apelor ce separă marele sistem higrografic al Ceremuşului de valea superioară a Sucevei: pe harta lui Mieg nu apar decât satele Gura Putilei, sub denumirea lui Putilóv, şi Marinici. Pe harta lui Freytag găsim înşirate pe valea Putilei nu mai puţin de 10 sate, inclusiv Plosca, locuite – după Em. Grigoroviţa, *op. cit.* – predominant de huţani. Ocolul Putilei cuprindea prin urmare toată valea Putilei şi a afluenţilor săi şi o mică porţiune din valea Ceremuşului, care întrerupea continuitatea ocolului Câmpulungului rusesc (vezi harta 2).

Cel mai probabil candidat la titlul de Vatră a Putilei mi se pare marele sat Storoneţ-Putila, situat la mijlocul cursului apei Putilei, la confluenţa lui cu marele pârâu al Storoneţului. De fapt este vorba de două sate reunite, fiecare cu numeroase cătune împrăştiate până departe, având un număr de locuitori de 392 de familii, mai mult decât de 3 ori cât celelalte 3 sate împreună. După Em. Grigoroviţă, op. cit., p. 206, satul devenise imediat după ocuparea Bucovinei sediul unei judecătorii de ocol, al unei percepţii şi al altor oficii mai mici. În 1900 avea un oficiu telegrafo-poştal, o şcoală populară cu două clase, două biserici, mai multe bănci de credit şi o casă de economie. Aceste date mi se par destul de convingătoare, pentru a putea lansa ipoteza de mai sus.

Datele demografice pentru cele două ocoale, separat, şi ale întregului ţinut al Câmpulungului–Cernăuţi pentru anul 1772 se găsesc în tabela 16, 17 şi 18.

Tabela 16

Ţinutul Câmpulung–Cernăuţi – Ocolul Câmpulungului rusesc

Felul localităţilor	NUMĂRUL	Anul	Case			Cler		Ţărani liberi		Notabili			slujbaşi militari	văduve	jidovi	armeni...	ţigani	slugi scutelnici
			total	pustii	locuite	nr.	%	birnici	%	boieri	mazili	ruptaşi						
Sate	5	72	422	36	386	18	4,3	376	97,4	-	–	–	25	–	–	–	1	–
		75	433	–	433	12	2,8	421	97,2	-	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabela 17

Ţinutul Câmpulung–Cernăuţi – Ocolul Putilei

Sate	4	72	514	30	484	21	4,1	470	97,1	–	–	--	23	–	–	–	–	–
		75	529	–	529	5	0,9	524	99,1	–	–	–	–	–	–	–	–	--

Tabela 18

Ţinutul Câmpulung–Cernăuţi

Sate	9	72	936	66	870	39	4,2	846	97,2	–	--	–	48	–	–	–	1	–
		75	962	–	962	17	1,8	945	98,2	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabela 19

Ţinutul Câmpulung-Suceava – Ocolul Câmpulungului moldovenesc

a) Vatra Câmpulungului	1	74	396	–	396	10	2,5	359	90,7	–	–	–	6	12	–	–	–	9
		75	397	–	397	6	1,6	360	98,1	1	–	–	–	–	–	–	–	–
b) Sate	12	74	1046	–	1046	24	2,3	855	81,7	–	–	–	10	45	–	–	54	58
		75	959	–	959	20	2,1	939	97,9	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabela 20

Ţinutul (Ocolul) Câmpulungului (moldovenesc)

Total	13	74	1442	–	1442	34	2,4	1214	84,2	–	–	–	16	57	–	–	54	67
Ţinut		75	1326	–	1326	26	2,0	1299	98,0	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Am mai menţionat că, pentru acest ţinut, nu dispunem de date provenite din recensământul moldovenesc din 1774. Vom trece deci direct la cel austriac din 1775.

Aici apar imediat o serie de dificultăţi deosebite în calea comparării datelor recensământurilor din 1772 şi 1775, pe lângă simpla existenţă a unei lacune în timp şi a deosebirilor de criterii şi recenzare.

În primul rând ţinutul este împărţit la 1775 doar în trei localităţi mari, nu în două ocoale. Aici Splény urmează, probabil fără să ştie, modelul folosit în Vasile Lupu, când acesta „stabileşte dijma locuitorilor din Câmpulungul rusesc, Putila şi Răstoace pentru o serie de munţi". Denumirile satelor urmează exact aceeaşi schemă, cu schimonosirea obişnuite a numelor: Buttillóv, Kimpolongo, Russesti şi Rostoki (vezi N. Grămadă, op. cit., p. 211 şi BPD, partea a II-a).

Pentru a îngreuia şi mai mult posibilitatea de a compara datele celor două recensăminturi, fiecăruia dintre cele 3 sate li se atribuie un număr neobişnuit de mare de „atenanse" (vezi BPD, partea a II-a). Faţă de 1772 se constată la cele 8 atenanse ale Putilei mutarea centrului administrativ de pe partea mijlocie a cursului apei Putilei spre Gura Putilei, unde se afla pe harta lui Mieg satul Putilóv. Acesta va deveni mai târziu, sub numele de Uscie Putilla, capitala districtului judiciar (Gerichtsbezirk) cu acelaşi nume până la 1918. Printre atenansele sale e găsesc, spre amonte pe Ceremuş, satele evident româneşti Iablonitza–Voloska şi Steby-Wolosky, deşi între ele se găseşte pe hartă – lucru straniu – Câmpulungul rusesc, al doilea dintre cele 3 sate mari. Satul Buttillóv are de altfel şi atenanse la răsărit de cumpăna apelor dintre izvorul Putilei şi cel al Sucevei: ca Şipotul şi Seletinul.

În schimb Câmpulungul rusesc are atenanse în aval pe Ceremuş, printre care se găseşte – culmea ironiei – satul Uszy Buttilowa, primul dintre cele 3 sate mari, precum şi satul Nisipitul de pe apa Brodinei, un afluent al Sucevei, astăzi cap de linie al căilor ferate române, pe linia Dorneşti–Rădăuţi–Nisipitul.

În sfârşit, al treilea sat mare, Răstoacele, se găseşte încă mai mult în aval pe Ceremuş, iar cele 5 atenanse ale sale sunt împrăştiate care încotro. Una dintre ele

este satul Falcău, situat la confluența Brodinei cu Suceava, la o distanță în linie dreaptă de Răstoace de 40 de km peste Carpații împăduriți.

Am intrat în toate aceste amănunte, pentru a demonstra că, îndeosebi cunoștințele geografice și împărțirea administrativă pusă la baza recensământului austriac din 1775 privitoare la ținutul Câmpulungului–Cernăuți erau cu totul fanteziste. În aceste condiții orice comparație punctuală între cele două recensăminturi era iluzorie. Se putea încerca totuși o comparare globală, bazată pe cât posibil pe criterii geografice.

Pe de o parte, am contopit datele privitoare la cele două megasate, Câmpulungul rusesc și Răstoacele din recensământul austriac, și le-am comparat cu ocolul Câmpulungului rusesc al recensământului moldovenesc din 1772. Pe de altă parte am comparat megasatul austriac Buttillóv cu ocolul moldovenesc al Putilei. Astfel au luat naștere datele din mai sus menționatele tabele 16, 17 și 18.

Cu atât mai surprinzătoare apare plauzibilitatea datelor astfel obținute. În mai puțin de trei ani, numărul caselor locuite a crescut de la 386 la 433 în ocolul Câmpulungului rusesc; rezultă un plus de 47 de familii imigrante. Pentru ocolul Putilei, creșterea de populație calculată în același mod este de 45 de familii, adică, pentru tot ținutul, de 92 de familii sau 10,6%.

Analiza acestor date globale și incerte – singura care s-a putut efectua – duce firește la concluzii ambigue.

Cert este că pustiirea relativ frecventă a caselor înainte de 1772 nu putea fi cauzată de intrarea trupelor austriece, care nu interveniseră încă în regiune. Așa-zisa *pustiire* a caselor nu a fost o distrugere violentă, ci bejenia tradițională a oierilor localnici în camuflajul pădurilor, impenetrabile pentru autoritățile moldovenești și, cu atât mai mult, pentru topografii austrieci, cum dovedesc hărțile contemporane ale maiorului von Mieg, care menționează aproape exclusiv localitățile situate pe valea mai ușor accesibilă a Ceremușului Alb, precum și de încurcăturile create de recenzenții militari din 1775 cu privire la poziția geografică a „atenanselor”.

În aceste condiții „imigrarea” celor 92 de familii s-ar putea să nu fi fost decât revenirea bejenarilor din adâncul pădurilor greu accesibile. Iar concluzia mea, desigur discutabilă, este că acest ținut semiautonom al Moldovei a fost scutit, datorită inaccesibilității sale terestre și poziției sale ambigue în relația sa cu țara suverană, de frământări și mișcări majore de populație spre exteriorul ținutului în intervalul dintre cele două recensăminturi din 1772 și 1775.

8. ȚINUTUL CÂMPULUNGULUI-SUCEAVA

Este timpul să spunem analizei noastre ultima unitate administrativă a Moldovei anilor 1772–1775 de interes pentru istoria Bucovinei: ținutul Câmpulungului-Suceava, cum îl intitulează recensământul moldovenesc din 1774 sau Moldauisch Kimpolunger Antheil, cum îl denumește recensământul austriac din 1775.

I se spune de obicei „ocolul Câmpulungului”. Este muntos, iar populația sa este relativ rară și renumită pentru spiritul ei de frondă față de o autoritate abuzivă.

Doi cercetători bucovineni, T. V. Stefanelli şi Teodor Bălan s-au aplecat cu perseverenţă şi simpatie asupra istoriei acestui ocol, strângând şi comentând numeroase documente, evocând şi interpretând evenimente desfăşurate în această regiune înainte şi după restaurarea regimului austriac.

Am arătat în introducere că nu dispunem de datele statistice ale recensământului moldovenesc din 1772 pentru acest ţinut. Va trebui deci să ne mărginim mai jos şi în tabelele 19 şi 20 la anii 1774 şi 1775.

Vatra Câmpulungului (moldovenesc), având un pronunţat grad de urbanizare, a fost încadrată imediat după ocuparea Bucovinei drept târg. De aceea am cuprins-o în tabela 19 separat de sate. Curând denumirea de Vatră a fost înlocuită cu aceea de Câmpulungul moldovenesc, a fost declarat oraş şi a devenit capitală de district politic (politischer Bezirk). Numele şi l-a păstrat până astăzi, dar în calitate de capitală de judeţ.

Privit global, ocolul Câmpulungului moldovenesc nu pare să fi fost puternic afectat de evenimentele anilor 1774–1775. De pildă, nu se semnalează case pustiite. În 1774 cei 16 panţiri erau, cu excepţia unui sas, români şi localnici. bate la ochi absenţa notabililor şi nu se semnalează prezenţa nici unui străin, nici măcar în capitala Vatra; abia în 1775 apare un singur boier şi, în consecinţă, populaţia oricum redusă, de 1442 de familii în 1774, nu include decât 67 de slugi şi scutelnici, în majoritate (55) ai mănăstirilor, iar dintre „liuzii" lor, cei 18 ai Voronețului şi 35 ai Moldoviţei erau ţigani.

Faţă de aceste cifre, mişcările de populaţie sunt în general minore: 156 de emigranţi şi 40 de imigranţi; rămân deci 116 emigranţi efectivi, adică 8,0% din populaţie. Câştigul de ţărani birnici realizat prin noile criterii de recenzare ale lui Splény este şi el modest: numărul lor creşte de la 1214 la 1229, adică cu 5,9%, în timp ce populaţia creşte cu 8,0%.

Dacă analizăm rezultatele punctuale, pe localităţi şi pe stările sociale ale localnicilor, emigraţia cea mai puternică o suferă în numere absolute capitala ocolului, Vatra. La cele 29 de familii emigrate (7,9%) au contribuit aproape integral toate rufeturile (preoţi, femei sărace, scutelnici şi panţiri în număr de 31); aceştia au plecat din localitate pe alte tărâmuri, fără să sporească sensibil numărul ţăranilor contribuabili: de la 359 la 360. La Vatra Dornei lucrurile s-au petrecut asemănător, dar fireşte la scară mai redusă. Din cele 67 de familii ale satului Liuzii Moldoviţei, compuse din 35 de case ţigăneşti, 32 de scutelnici şi nici un birnic în 1774, emigraseră cu adevărat în 1775 cei 32 de scutelnici, iar satul rămăsese numai cu cei 35 de ţigani în chip de ţărani birnici.

Oarecum asemănător din punct de vedere al absorbirii ţiganilor casnici în ţărănimea locală este şi cazul satelor Bucşoaia şi Frumosul. În amândouă apare un plus de 9, respectiv 10 familii imigrate, care pare să fi fost suplinit de cele 19 familii de ţigani plecate de la Voroneţ. Astfel se realizează toată creşterea de populaţie ţărănească a Bucşoaiei, mic sat românesc din apropiere. În cazul satului Frumosul, lipsit şi el de orice ţăran birnic în 1774, nu prea depărtat nici el de Voroneţ şi apropiat

de Vama, ceilalți 10 țigani din Voroneț împreună cu cei 23 de scutelnici din satul însuşi constituie în 1775 noul contingent de 33 de țărani birnici ai satului.

Cu totul diferit este cazul satelor huțăneşti Ruşii Moldoviței şi Argel de pe valea superioară a Moldoviței. Populația lor scade în circa un an de la 113 la 97 de familii, deci cu 21,1%, iar numărul birnicilor de la 115 la 95, deci cu 17,4%. În sate mai existau 7 femei sărace şi un panțir. Cunoscând ce s-a petrecut în ocolul Putilei al ținutului Câmpulung-Cernăuți, este de presupus că o parte apreciabilă din huțani s-au dus în bejenie ca măsură de protecție pentru averea lor, vitele, şi încă nu reveniseră în momentul recensământului din 1775. La o scară mai redusă, lucrurile s-au petrecut la fel şi în alte sate de pe valea Moldovei, unde populații aproape identice între ele au scăzut cu 10–16 familii şi numărul birnicilor a scăzut şi el, deşi mai puțin.

În alte trei sate, atât populațiile totale, cât şi numărul țăranilor birnici au crescut. În două sate izolate de pe valea Suhei, variațiile sunt nesemnificative; dar în marele sat Vama populația a crescut cu 11,5%, iar numărul țăranilor chiar cu 30,7%. Explicația este simplă: din *Descrierea Bucovinei* a lui Splény (vezi BPD, partea I-a) aflăm că, în dreptul acestei localități, armata austriacă a ridicat lucrări primitive, dar ample de fortificații defensive la granița cu Moldova, deşi încălcau astfel prevederile înțelegerii cu Înalta Poartă şi că ele au atras atenția şefului delegației turceşti la tratativele de fixare definitivă a graniței.

Am relatat aceste amănunte în toată diversitatea lor, pentru a dovedi că, în acest ocol semiautonom al Moldovei, operațiile militare austriece au declanşat în general mişcări interne de populație. De altfel, noua administrație a ținut seama încă multă vreme de tradițiile de autoadministrare şi de reacțiile sale radicale la abuzurile ocupantului (T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1915; Teodor Bălan, *Răscoala țăranilor din ocolul Câmpulungului moldovenesc din anul 1805*, Cernăuți, 1922). Ei se considerau invincibili în apărarea drepturilor şi libertăților lor şi căutau scăparea în fugă. În această atitudine erau ajutați, ca şi alte populații ale unor mici state din Europa, atât de terenul muntos şi împădurit, cât şi de tradiția trecutului lor bazat pe autonomie parțială. Descriind şi comentând răzvrătirea țăranilor câmpulungeni împotriva unui recensământ, care li se părea – pe drept sau pe nedrept – să pregătească recrutarea în armata austriacă, Teodor Bălan încheie studiul său cu următoarele cuvinte: „Autoritățile austriece, cunoscând situația excepțională în care se află țăranii din Câmpulung, vor fi resignat (renunțat) a pedepsii pe conducătorii revoltei. Suntem îndemnați a crede că statul austriac şi-a dat silință ca, de acum înainte, să fie mai indulgent cu țăranii din ocolul Câmpulungului, cari nu fuseseră niciodată iobagi, nici nu serviseră nimănuia în calitate de soldați, ci din 'moşi-strămoşi' fuseseră liberi". Cum au fost tratați în împrejurări oarecum similae huțanii de către sovietici, ştim.

9. BUCOVINA

Nu putem încheia prezentul studiu fără a arunca o ultimă privire globală asupra Bucovinei, după ce am acordat atâta atenție aspectelor punctuale. Am arătat

în repetate rânduri că nu putem efectua o comparaţie completă decât pentru ţinutul Cernăuţi şi pentru cele 9 sate din ţinutul Hotinului, în timp ce pentru ţinutul Sucevei ne lipsesc aproape total datele recensământului din 1772, iar cele din 1774 sunt reduse la cele mult mai sumare oferite de „Extrate". pentru ţinutul Câmpulung–Suceava dispunem de datele complete ale recensământului din 1774, iar pentru ţinutul Câmpulung–Cernăuţi dispunem doar de datele recensământului din 1772, cu care vom substitui la nevoie pe cele lipsă din 1774. Complete, dar cam sumare sunt datele recensământului austriac din 1775.

Să vedem mai întâi în ce măsură a reuşit generalul Splény să sporească, prin noua sa structurare a stărilor sociale din punct de vedere fiscal, numărul ţăranilor, în acelaşi timp principalii producători de bunuri şi contribuabili. Tabela 21 prezintă numărul şi procentajul faţă de populaţie, precum şi creşterea, între 1774 şi 1775 a ţăranilor birnici în ţinuturile înglobate în Bucovina extinsă şi în totalitatea ei.

Tabela 21

Bucovina – Sporul ţăranilor birnici între 1774 şi 1775, pe ţinuturi

Ţinutul	birnici	scutelnici	birnici	populaţia prezentă		birnici în populaţie		sporul birnicilor în %
	1774		1775	1774	1775*	1774	1775	1775/1774
Cernăuţi	4375	514	6867	6909	7517	63,3%	91,4%	57,0%
Hotin	404	30	480	447	491	90,4%	97,8%	18,8%
Suceava	2420	2237	5118	6763	5509	35,8%	92,9%	111,5%
Câmpulung–Cernăuţi	846**	-	945	870	962	97,2%	98,2%	11,7%
Câmpulung–Suceava	1214	67	1299	1442	1326	84,2%	98,0%	7,0%
Bucovina lărgită	9259	2848	14709	16431	15805	56,4%	93,1%	58,9%

Creşterea absolută şi procentuală a numărului contribuabililor rurali este impresionantă: în medie de 56,4%, dar de mai mult de două ori în ţinutul Suceava. Analiza precedentă, dusă până la nivelul satelor, ne-a arătat că ea s-a realizat prin restrângerea drastică a privilegiilor elitelor sociale: ale nobilimii mari şi mici, dar şi a negustorilor şi breslaşilor, încadraţi în alt sistem de impunere (vezi *Descrierea Bucovinei*, partea a II-a). În felul acesta contribuţia bănească era concentrată la vistieria statului, respectiv a suveranului. Am mai accentuat că, după 1775, aceşti bani se scurgeau prin Viena, de unde o parte apreciabilă se întorcea în Bucovina sub forma unor investiţii utile, dar aceasta nu s-a mai întâmplat nici pe departe în aceeaşi măsură după înglobarea Bucovinei ca circumscripţie („cerc") în Galiţia.

Am mai arătat că procentajul faţă de populaţie al ţăranilor birnici din ţinutul Suceava era deosebit de coborât; tabela 21 indică o valoare de 35,5%. În contrast puternic, în ţinuturile mai depărtate din capitală, ca cel al Hotinului, unde unele sate rămăseseră fără proprietar, în Câmpulung moldovenesc semiautonom faţă de Moldova, unde nu trăia nici un boier şi nici un mazil şi doar mănăstirile dispuneau de

scutelnici, precum şi în Câmpulung rusesc, izolat de lume, procentajul acesta lua respectiv valorile de 90,7%, 84,2% şi 97,2%. Ţinutul Cernăuţi, cu ale sale 58,9%, se situa undeva pe la mijloc. După criteriul fiscal al lui Splény, procentajul mediu se ridicase în 1775 la 93,1%, încadrându-se în toate ţinuturile între limitele înguste de 91% şi 98%. Din aceeaşi tabelă mai reiese clar rolul predominant pe care l-au jucat slugile şi scutelnicii nebirnici în diminuarea veniturilor statului în anii ce au precedat ocuparea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic şi au coincis cu ocupaţia rusească.

Al doilea ţel pe care-l urmărea Splény era „impopularea" Bucovinei, pe care o considera subpopulată şi ineficient exploatată, mai ales ţinând seama de fertilitatea excepţională a solului şi neconsiderând drept agricultură cultivarea porumbului. Oricum, ne place sau nu, popularea Bucovinei, atât cea spontană, cât şi cea organizată prin colonizare a fost şi ea încununată de succes din punct de vedere pur cantitativ. În 1930, când Bucovina nu era încă ciopârţită şi se organizase în România un recensământ serios şi obiectiv, densitatea populaţiei ajunsese în Bucovina la 81,7 locuitori pe km^2, cea mai mare valoare din toate provinciile istorice ale ţării. Ele variau între 34,7% loc./km^2 în Dobrogea şi 76,7 loc./km^2 în Muntenia, media pe ţară situându-se la 61,2 loc./km^2, mult superioară celei din Europa (fără URSS) de 44,3 loc./km^2.

Dar care erau valorile între anii 1772–1775? Era într-adevăr Bucovina o *terra deserta*, „eine Oede", cum aprecia Iosif al doilea? Oare recensământurile moldoveneşti, de care dispunem, erau şi ele afectate de subevaluări datorită corupţiei, care afectau valorile reale ale populaţiei în mod sistematic cu o treime în minus, cum aprecia Splény? El însuşi luase măsuri energice şi, pe cât se părea, eficiente, pentru a împiedica astfel de falsuri. Şi ce se petrecuse oare în acele 14 luni care se scurseseră între încheierile celor două recensământuri dintre 1774 şi 1775?

Datele numerice trecute în tabelele noastre permit să calculăm cu destulă precizie populaţia Bucovinei extinse temporar până la graniţe determinate de înaintarea trupelor austriece, începută şi încheiată în februarie 1775. Acest teritoriu figura fireşte în întregime şi în recensământul din 1774 al întregii ţări a Moldovei. Deci comparaţia proiectată între aceste două recensământuri pentru aceşti doi ani şi teritoriul Bucovinei temporar extinse se poate întreprinde.

Pentru a aplica aceleaşi criterii de recenzare amânduror operaţiilor, nu am luat în considerare în cazul recensământului din 1774 „toată suma caselor", ci numai suma caselor locuite, scăzând casele pustii. Aceste date reprezintă în general numărul tuturor familiilor prezente în fiecare localitate cu excepţia străinilor. Cum numărul familiilor indicat în dreptul fiecărei localităţi şi a atenanselor sale nu include, în cazul recensământului din 1775, şi pe cel al negustorilor, armenilor, evreilor şi al ţiganilor nomazi, care sunt recenzaţi numai global, pe toată provincia, va trebui să adăugăm toate datele globale la suma tuturor datelor punctuale, pentru a putea compara populaţia totală recenzată în 1775 cu cea recenzată în 1774. Excepţie vor face ţiganii nomazi, care nu au fost recenzaţi decât extrem de rar în 1774 şi n-au fost cuprinşi în „toată suma caselor", cum era logic.

Tabela 22

Populaţia Bucovinei lărgită din anul 1775, calculată din imigrările şi emigrările suferite de populaţia din anul 1774

Ţinutul	Localităţi	Case locuite 1774	Imigranţi	Emigranţi	Diferenţă	Case locuite 1775
Cernăuţi	124	7779	+1429	-727	+702	8479
Hotin	9	464	+115	-88	+27	491
Succava	152	8205	+646	-2018	-1372	6835
Bucovina lărgită	285	16448	+2190	-2833	-643	15805
						+526 evrei
						+58 armeni
						+45 negustori
						16434 case locuite
					Total	16434 case locuite

Rezumatul acestor calcule, redate în tabela 22, este pur şi simplu uluitor şi cere o explicaţie, nu pentru precizia sa, care este întâmplătoare, ci pentru a înţelege cum a luat naştere din jocul migraţiilor.

Prin urmare:

– în anul 1774 populaţia Bucovinei extinse, cuprinsă în cele 285 de localităţi ale sale, se cifra la 16 488 de familii casnice, deci, convenţional la 82 400 de locuitori. Lipseşte târgul Sadagura, care n-a putut fi recenzat din cauza interdicţiei generalului Rumianţev, cum s-a arătat mai sus.

– în anul 1775 Bucovina extinsă avea, după recensământ, 290 de localităţi. Discrepanţa este cauzată de jocul contopirilor, scindărilor şi trecerilor în categoria de atenansă a diferite localităţi şi nu are în fond nici o semnificaţie. Am putut calcula aici numai populaţia Bucovinei extinse temporar, fiindcă nu ştim cum să repartizăm numărul global de negustori, armeni şi evrei între cele 229 de localităţi rămase definitiv în Bucovina după iulie 1776 şi cele 56 de localităţi retrocedate Moldovei, deşi ştim că numărul de familii retrocedate ce făceau parte din categoriile sociale recenzate în 1775 se ridica la 2116. Numărul familiilor recenzate punctual în 1775 este egal cu 15 805. Adăugând cele 620 de familii recenzate numai global, obţinem rezultatul final de 16 436 de familii, într-un acord prea bun, pentru a nu fi datorat hazardului, având în vedere toate aproximaţiile făcute, impreciziile inerente oricărui recensământ şi trecerii unui interval de timp de 14 luni.

Semnalez în primul rând faptul că datele privind pe negustori, armeni şi jidovi ale amânduror recensământurilor sunt în oricare dezacord cu principiile de recenzare valabile pentru recensământul moldovenesc din 1774. În acest recensământ apare pe ici pe colo câte un „marchitan" (în germană Marketender), care erau negustori ambulanţi, deci necasnici, ce însoţeau armatele în mişcare şi le aprovizionau. Ei nu apăreau ca birnici obşteşti. Armenii apar printre rufeturi la Cernăuţi, şi anume „7 străini care şed cu casele lor la Snetin, iar cu dughenile's aicea în târg"; iar în Suceava apar, pe lângă 45 de străini nespecificaţi, 56 de armeni pur şi simplu şi 25 de

armeni străini. Deci, în total, 77 de armeni, dintre care doar 55 cu case în oraş. Splény recenzează 58 de familii armeneşti, ceea ce pare apropiat de adevăr.

În cazul evreilor desacordul este mai important.

În ţinutul Cernăuţi recensământurile din 1772 şi 1774 separă clar evreii aşezaţi în oraşe de cei aşezaţi la sate. Cum am arătat în prima parte a prezentului studiu, ei s-au concentrat la oraş, dar s-au dispersat şi la sate, ajungând din 1772 la 1774 de la aproximativ 1 familie per sat la peste două familii per sat (vezi tabelele 1 la 5), unde rămâneau deci numeric o minoritate neglijabilă. În schimb formau în oraşe o fracţiune importantă, chiar dominantă a populaţiei, eliminând treptat elementele băştinaşe legate de economia rurală, fie ei ţărani, sau meseriaşi ce satisfăceau nevoile gospodăriilor ţărăneşti. Una peste alta, populaţia evreiască recenzată în ţinutul Cernăuţi a sporit în cele 18 luni dintre decembrie 1772 la iunie 1774 de la 265 la 347 de familii, deci cu circa 30%. Recalculată pentru un interval de timp de 12 luni, acest procentaj corespunde unui spor anual al populaţiei evreieşti de 20,0%:

În celălalt mare ţinut, cel al Sucevei, recenzarea punctuală a evreilor devine sporadică: doar 9 în ocolul Siretului de Sus şi în târgul Suceava 105 „jidovi din târg i afară de târg". Nu ştim dacă acest „în afară" se referă numai la ocolul Mijlocului, din care făcea parte capitala Suceava, sau la tot ţinutul. În ocoalele Berhometelor şi Vicovelor nu se semnalează în 1774 nici un jidov, deşi în 1772 se recenzaseră în 6 din cele 21 de sate în fragmentul de document existent, privitor la ocolul Berhometelor, în total 9 jidovi, care dispar complet în recensământul din 1774. O situaţie similară părea să existe şi în cazul celor nouă sate din ţinutul Hotin. Cei 9 evrei recenzaţi în aceste sate, în 1772, par să fi dispărut cu toţii în 1774. De fapt, la sfârşitul listelor nominale ale recenzaţilor întregului ţinut, apare mai întâi lista celor 94 de locuitori ai târgului Hotin, care – zice titlul – „nu dă nici la o rânduială", urmată de o mică listă a „rufeturilor" – un popă, un diacon şi un răspopă – şi, în fine, o listă lungă cu 59 de „jidovi ai târgului Hotin". Recenzia ţinutului se încheie cu un capitol intitulat „Jidovii din ţinut, ce sunt şezători prin satele ţinutului". Lista, structurată pe ocoale, cuprinde prenumele fiecăruia din 163 de evrei şi numele satului în care s-a aşezat. Astfel se constată precis că într-un sat un evreu a luat locul unui grec, că în două sate s-a aşezat un evreu în plus şi că unul din cei doi evrei din Colincăuţi, satul care a emigrat în 1774 în proporţie de 82%, au plecat nu numai cei doi preoţi, dar şi unul dintre evrei.

„Dispariţia" în 1774 a celor 9 evrei, recenzaţi în ocolul Berhometelor în 1772, nu-şi găseşte explicaţia decât în incoerenţele existente între modurile de recenzare a evreilor în diferitele ţinuturi şi ocoale ale Moldovei. Astfel în 1774 în ocolul Berhometelor nu mai apar decât evrei şi turci botezaţi; în ocolul Vicovelor numai turci botezaţi; în ocolul Mijlocului toţi evreii din ocol sunt recenzaţi global; în ocolul Siretului de sus sunt recenzaţi punctual, dar printre rufeturi, iar în Câmpulungul–Sucevei găsim, la capătul listei birnicilor din Vatra Câmpulungului, 10 evrei, printre care un velnicer, inclusiv pe starostele lor.

Dacă îi însumăm pe toţi evreii cuprinşi în datele recensământului din anul 1774, adică 347 din ţinutul Cernăuţi, 11 din ocolul de sus al ţinutului Hotin, 124 din

ţinutul Suceava şi 10 din ocolul Câmpulungului moldovenesc, obţinem un număr de 492 de familii. Scăzând acest număr din cele 526 de familii evreieşti recenzate global de Spléy în 1775, obţinem pentru toată Bucovia o creştere procentuală a populaţiei evreieşti de 6,9%. Creşterea anuală calculată separat pentru nordul Bucovinei extinse (Cernăuţi + Hotin), ne dă o valoare de 20% pentru intervalul de timp 1772–1774. Acest ritm de creştere anuală corespunde unei cotropiri. Faţă de el sporul anual mediu de 6,9% pare modest, dar această diminuare se datoreşte includerii în calcul a sudului Bucovinei. El este totuşi foarte departe de a putea fi considerat natural.

Mai trebuie remarcat în acest context că, în conformitate cu datele de mai sus, în 1775 proporţia evreilor în populaţia Bucovinei extinse era de 526/16500=3,2%, deci mult mai mare decât în 1786, când, datorită măsurilor de expulzare luate de generalul Enzenberg, ea scăzuse la 1,14% şi atinge din nou valoarea din 1775 abia în jurul anului 1830*.

Un ultim comentariu privitor la acest aspect dinamic al recensământurilor analizate comparativ în studiul de faţă. Simpla coincidenţă numerică între datele furnizate de două recensăminturi aproape simultane, întreprinse de autorităţi cât se poate de diferite ce urmăreau interese nu numai diverse, dar adeseori contradictorii şi totuşi doritoare să cunoască situaţia demografică reală, confirmă că aceste date reprezintă aceeaşi realitate, abia după o analiză punctuală şi critică. Putem regreta numai că, până în prezent, nu au ieşit la iveală documente cu privire la datele raportate curţii sau divanului de la Iaşi, în acelaşi interval de timp, de către ispravnicii ţinuturilor înglobate în Bucovina, drept bază de impunerea birului. Abia o comparaţie între astfel de date şi cele evident corecte ale recensământurilor din 1772, 1774 şi 1775 ar putea confirma sau infirma acuzaţia lui Splény din *Descrierea Bucovinei*, partea I-a, cap. 6, § *Tributul*, cum că mărimea populaţiei era sistematic subevaluată cu o treime faţă de realitate cu aprobarea interesată obţinută de săteni prin coruperea ispravnicilor nesalarizaţi.

Am mai fi datori să justificăm, prin migrările spre sau dinspre exterior, aparenta invarianţă şi lipsa de perturbare a populaţiei Bucovinei. Lucrul ar fi fost posibil, dacă am fi fost în stare să separăm neîndoielnic migrările externe de cele interne; dar informaţiile pe care ni le pun la dispoziţie cele 3 recensăminturi sunt insuficiente pentru stabilirea unui algoritm atât de performant. Doar în cazul unor sisteme de dimensiuni reduse, cum era ocolul Câmpulungului moldovenesc, ne-am hazardat să sugerăm unele soluţii cel mult plauzibile, pe care ne-am permis să le împingem până la a afirma drept probabilă presupunerea că toate mişcările e populaţie înregistrate în acest ocol între 1774 şi 1775 ar fi fost fie emigrări, fie mişcări interne, fără nici o imigrare în afara sa. În sisteme de dimensiuni mai mari, cum ar fi vreun ocol al ţinutului Sucevei, nici cel puţin o astfel de soluţie ipotetică nu se poate propune.

Ne vom mulţumi de aceea să sintetizăm în tabela 23, pentru toată Bucovina, datele asupra migrărilor de populaţie obţinute în cursul analizei punctuale a datelor

* Vezi R. Grigorovici, „Analele Bucovinei", II, 2, 1995, p. 351, fig. 3; Ştefan Purici, *ibidem*, p. 371, tabela 2; Eugen Glück, „Analele Bucovinei", III, 1, p. 111–129, III, 2, p. 363–466.

demografice ale recensământurilor din anii 1774 şi 1775. Desfăşurarea este destul de amănunţită, pentru a permite cititorului interesat găsirea în textul studiului, în tabelele anterioare şi în hărţi a unor aspecte particulare ale analizelor.

Tabela 23

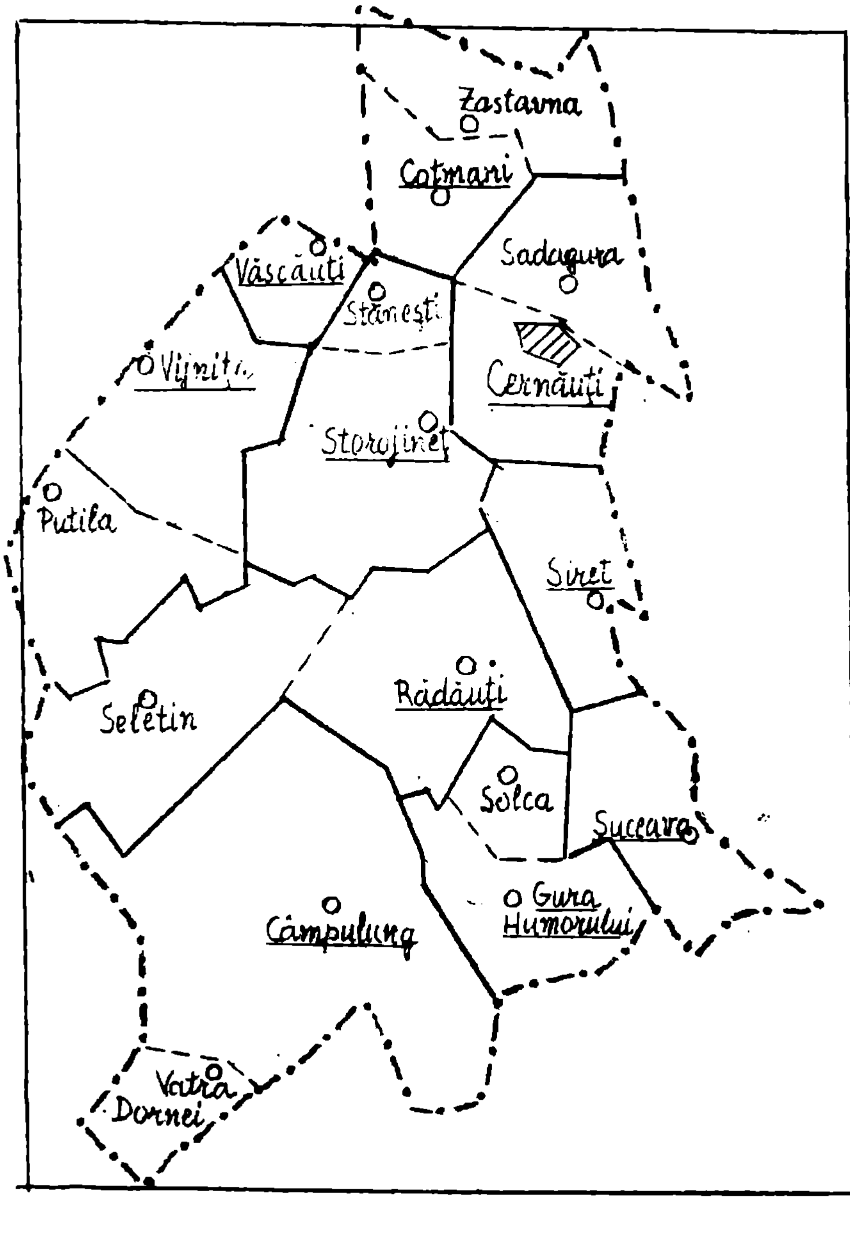
Bucovina lărgită – migraţii între iunie 1774 şi septembrie 1775

Ţinuturi, ocoale, oraşe, sate	Localităţi	Mişcări			Populaţie	
		Imigrări	Emigrări	Diferenţă	1774	1775*
I. Ţinutul Cernăuţi						
1. Târgul Cernăuţi şi Roşia	2	–	–211	–211	537	324
2. Ocolul Târgului, sate rămase în Bucovina	12	+58	–54	+4	799	803
3. Ocolul Târgului, sate ocupate temporar	13	+26	–184	–158	581	423
4. Ocolul Prutului	33	+597	–68	+529	2017	2546
5. Ocolul Nistrului	31	+326	–62	+264	1626	1890
6. Târgul Vijniţa	1	–	–88	–88	153	65
7. Ocolul Ceremuşului	22	+330	–60	+270	1196	1466
8. Ocolul Câmpulungului rusesc	5	+47	–	+47	386**	433
9. Ocolul Putilei	4	+45	–	+45	484**	529
Suma ţinutului Cernăuţi	124	+1429	–727	+1702	7779	8479
II. Ţinutul Hotin, ocupat temporar						
1. Ocolul de Sus, sate pe Nistru, departe de Hotin	5	+115	–	+115	283	398
2. Ocolul de Sus, sate pe Nistru, aproape de Hotin	3	–	–11	–11	87	76
3. Ocolul de Sus, sat pe Răchitna	1	–	–77	–77	94	17
Suma ţinutului Hotin	9	+115	–88	+27	464	491
III. Ţinutul Suceava + 4 sate din ţinutul Botoşani						
1. Ocolul Berhometelor, sate rămase în Bucovina	33	+160	–123	+37	1067	1104
2. Ocolul Berhometelor, sate ocupate în Bucovina	4	+24	–48	–24	174	150
3. Ocolul Vicovelor sate fără scutelnici ai „grafului"	30	+238	–162	+76	1162	6238
4. Ocolul Vicovelor sate cu scutelnici ai „grafului"	5	–	–167	–167	640	473
5. Oraşul Suceava	1	–	–289	–289	365	76
6. Ocolul Mijlocului, sate rămase în Bucovina	18	+58	–189	–131	928	797
7. Ocolul Mijlocului, sate ocupate temporar	3	–	–129	–129	379	250
8. Ocolul Siretului de Sus, sate rămase în Bucovina	14	+26	–101	–75	489	414
9. Ocolul Siretului de Sus + 4 sate din ţinutul Botoşani ocupate temporar	31	+100	–652	–552	1559	1007
10. Vatra Câmpulungului moldovenesc	1	–	–29	–29	39611	3679
11. Ocolul Câmpulungului moldovenesc	12	+40	–127	–87	046	959
Suma ţinutului Suceava	152	+646	–2016	–1372	8205	6835

Note: * Fără negustori
** Date din 1772

*

În încheiere mă simt dator să mulţumesc dlui dr. Dimitrie Vatamaniuc pentru punerea la dispoziţie a unui bogat material documentar, dnei Rodica Marchidan pentru corelarea denumirilor localităţilor din recensământurile moldoveneşti şi cel austriac şi academicianului Vladimir Trebici pentru iniţierea mea în principiile şi metodica demografiei istorice.

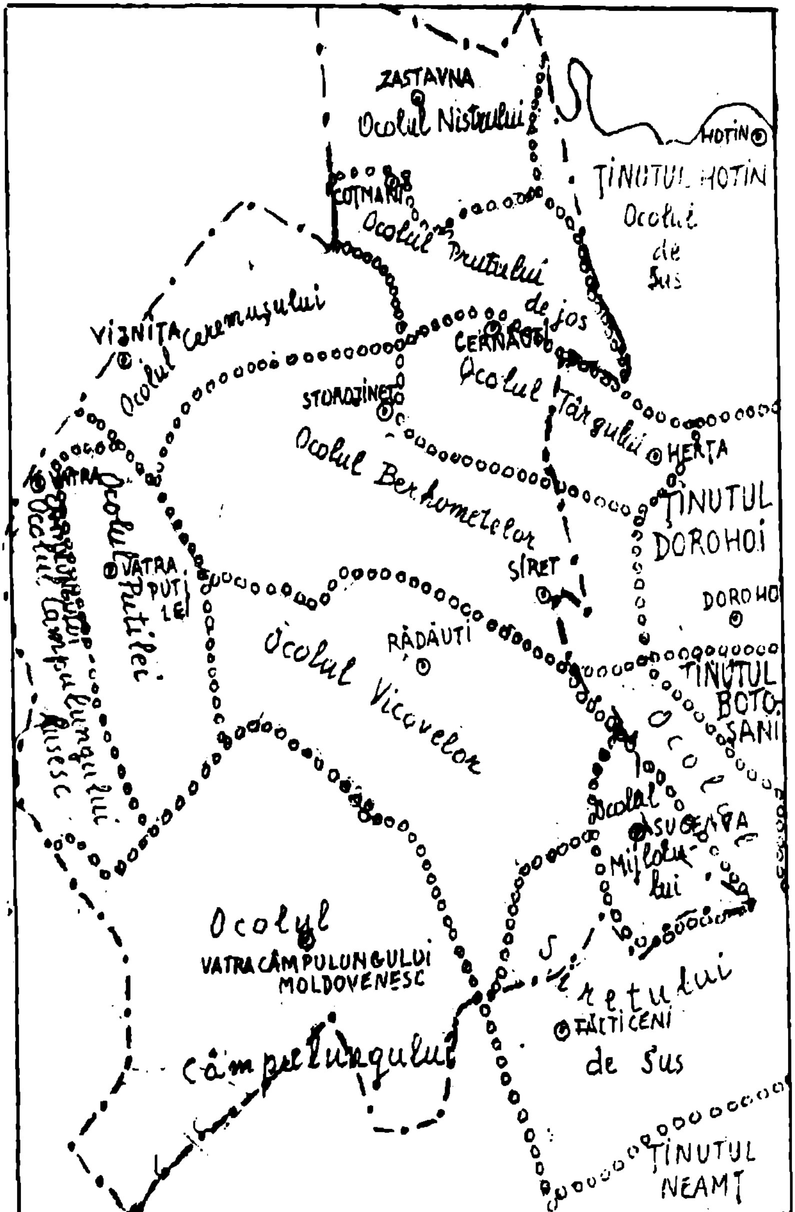
Harta 1 – Harta schematică a Bucovinei. Împărţirea administrativă în districte judiciare, 1918; după harta G. Freytag & Artaria, Viena.

Legenda:

-·-·-·-·-·- Graniţa ţării Bucovina.

———— Graniţele districtelor politice; capitalele subliniate.

———— Graniţele districtelor judiciare şi capitalele lor.

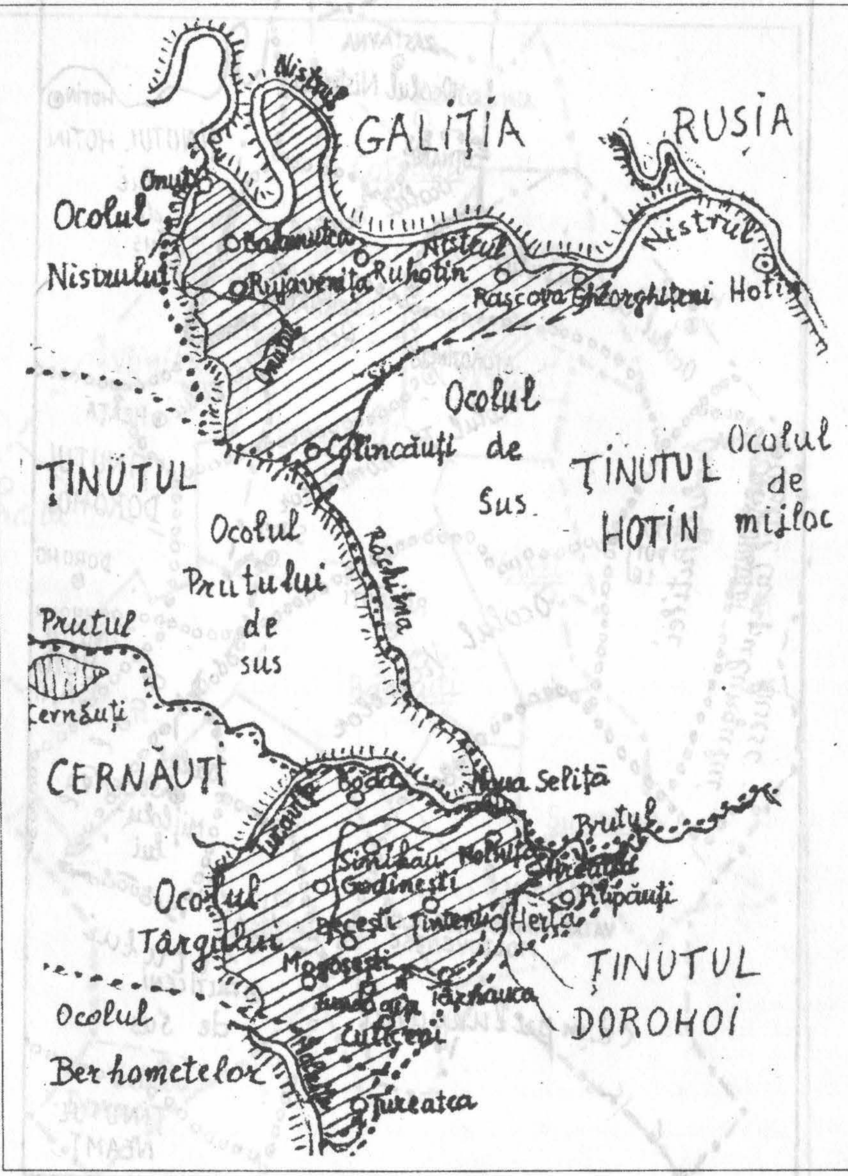
Harta 2 – Harta schematică a nord-vestului Moldovei. Împărțirea administrativă în ocoale ale ținuturilor Cernăuți și Suceava (integral) și Hotin, Dorohoi și Botoșani (parțial). 1774.

Legenda:

-·-·-·-·-·-·- Granița definitivă a Bucovinei. 1776.

OOOOOOOO Granițe între ocoale.

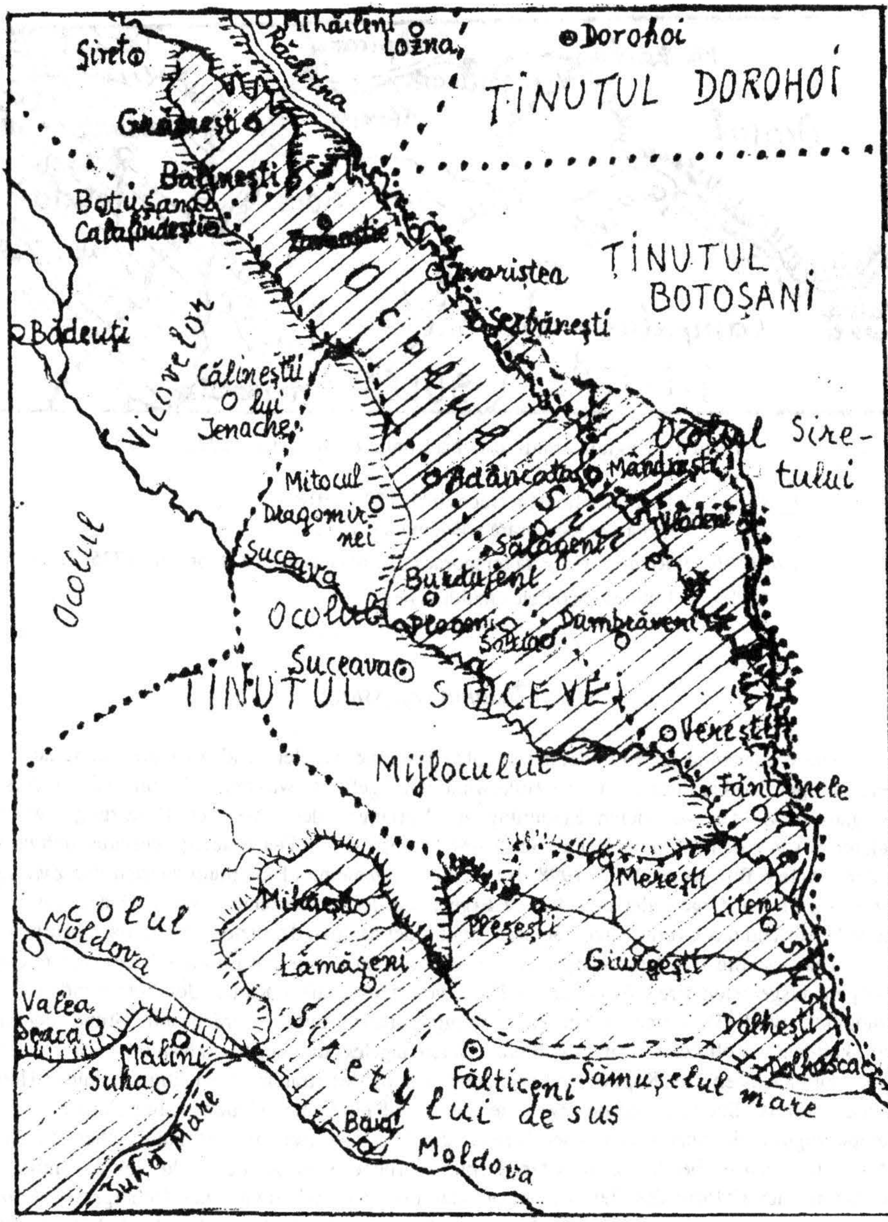
⊙ Localități mai importante.

Harta 3 – Regiunea nord-estică a graniței Bucovinei, 1774–1776.

Legenda:

IIIIIIIIIII	Frontiera finală a Bucovinei, 1776–1918.
– – – – – – – – –	Frontiera temporară a Bucovinei, 1775–1776.
////////////////	Regiune ocupată temporar de armata austriacă (februarie 1775 – iulie 1776).
. . . .	Limitele ocoalelor moldovenești.

Harta 4 – Regiunea sud-estică a frontierei Bucovinei, 1775 – 1776.

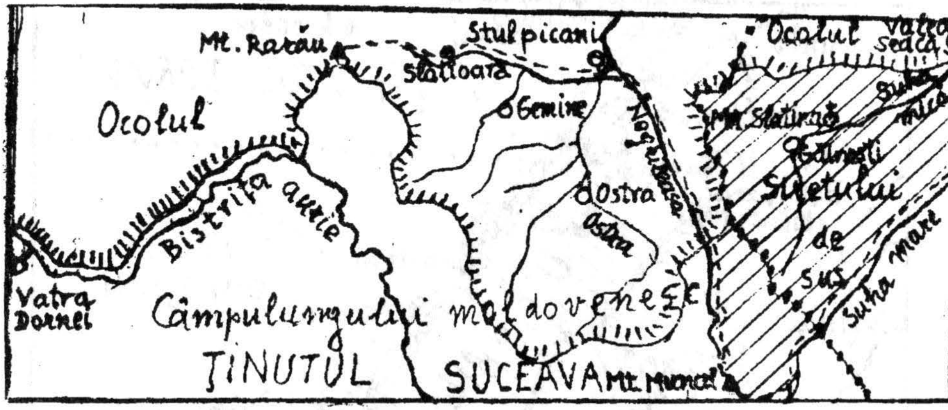
Legenda:

||||||||||| Frontiera finală a Bucovinei, 1776–1918.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ Frontiera temporară a Bucovinei, 1775–1776.

//////////////// Regiune ocupată temporar de armata austriacă (februarie 1775 – iulie 1776).

. . . . Limitele ocoalelor moldovenești.

Harta 5 – Regiunea sud-vestică a frontierei Bucovinei, 1775 – 1776.
Legenda:
||||||||||| Frontiera finală a Bucovinei, 1776–1918.
--------- Frontiera temporară a Bucovinei, 1775–1776.
//////////////// Regiune ocupată temporar de armata austriacă (februarie 1775 – iulie 1776).
. . . . Limitele ocoalelor moldoveneşti.

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit bildet den zweiten Teil einer vergleichenden Untersuchung der beinahe gleichzeitigen Volkszählungen in der Bukowina, durchgeführt zwischen 1772 und 1775 einerseits in der ganzen Moldau von deren Regierung auf Verlangen der russischen Besatzungstruppen und andererseits von den österreichischen Besatzungstruppen selber. Der erste Teil befindet sich im Druck in den Analele Bucovinei, V, 2, 1998. Nach einer allgemeinen Einleitung werden das Ziel und die Arbeitsmethoden dargestellet und die die Ergebnisse der Untersuchung der in Gänze vorliegenden Daten betreffend das Czernowitzer Gebiet („ținut") der Moldau dzargelegt und kritisch bearbeitet.

Dabei stellte sich heraus, dass das Verständnis der durch den Einmarsch der österreichischen Truppen ausgelösten Ereignisse nur an Hand von zeitgemäßen Karten des betreffenden Gebietes ermöglicht wird. Derartige, wenn auch wenig genaue Karten wurden auf Grund der in den Protokollen der Volkszählungen eflindlichen Daten angelegt und liegen im Kapital 4 vor.

Die nächsten vier Kapitel sind der Untersuchung des strategisch wichtigen „ținuts" Hotin des grossen „ținuts" Suceava und der zwei kleineren, halbautonomen Gebiete Câmpulungul rusesc und Câmpulungul moldovenesc gewidmet. Obwohl die dem Verfasser zur Verfügung stehenden Daten im Vergleich zu jenen über as Czernowitzer Gebiet spärlicher sind, gelingt es die von der militärischen Besetzung, der Reform des Besteuerungswesens und der Einleitung eines Ueberganges von einer Pastoral – zu einer Agraroekonomie hervorgerufenen lokalen und zwischenstaatlichen Migrationen im Detail aus den vorliegenden statistischen Daten herauszuschälen.

Schließlich kommt der Verfasser, in dem er im abschließenden 9. Kapitel die Bukowina als Ganzen betrachtet, zum Schlusse, dass die zwei Volkszählungen von 1774 und 1775, obwohl sie von zwei Großmächten, die ähnliche Ziele mit entgegenesetzten Interessen verfolgten und diese Erhebungen angeregt oder sogar durchgeführt haben, dabei aber die tatsächliche Lage erfahren wollten, die Wirklichkeit in vollkommenem Einlang wahr heitsgemäß widerspiegeln.

BISERICA SFÂNTUL GHEORGHE – MĂNĂSTIREA SFÂNTUL IOAN CEL NOU DE LA SUCEAVA

MIRCEA PAHOMI

Complexul mănăstiresc Sf. Ioan cel Nou de la Suceava este situat pe strada Ioan Vodă cel Viteaz, nr. 2, el constituindu-se ca atare într-o lungă perioadă de timp. Biserica cu hramul Sf. Gheorghe, de proporţii monumentale, cu destinaţia de catedrală mitropolitană, este considerată un edificiu de răscruce în evoluţia arhitecturii în perioada cuprinsă între epoca lui Ştefan cel Mare şi cea a lui Petru Rareş. Întrucât această biserică adăposteşte moaştele marelui mucenic Ioan cel Nou, iar la începutul secolului XX a fost transformată în mănăstire independentă, ea mai este cunoscută şi sub numele acestui mucenic.

Ctitorii bisericii sunt menţionaţi în pisania slavonă: „Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh, a binevoit binecinstitorul şi de Hristos iubitorul, Io Bogdan-Voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul Ţării Moldovei, a zidit biserica Mitropoliei din Suceava, unde este hramul Sfântului marelui mucenic şi biruitor Gheorghe. Şi a început a o zidi în anul 7022 <1514> şi n-a putut s-o săvârşească, iar fiul său, Io Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul Ţării Moldovei, cu ajutorul lui Dumnezeu, de sub ferestre mai departe, a zidit-o şi săvârşit-o în anul 7030 <1522>, luna noiembrie 6, iar al domniei sale, anul al şaselea curgător. Şi a fost sfinţită de preafericitul mitropolit chir Teoctist".

Continuarea lucrărilor s-a făcut în perioada de minorat a lui Ştefăniţă-Vodă, când toate treburile Moldovei au fost conduse de Luca Arbore, portar de Suceava. După sfinţire, biserica a devenit catedrala Mitropoliei Suceava, luând locul bisericii Mirăuţilor, fiind şi locul de încoronare al domnitorilor Moldovei, începând cu Petru Rareş[1].

La sfârşitul anului 1522, Ştefăniţă-Vodă îl trimite în Polonia pe solul său, Luca Cârje, acesta expunând în faţa Seimului Poloniei propunerile Moldovei de alianţă antiotomană şi solicitând, în continuarea prezentării soliei sale, şi unele

[1] G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul XVI*, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" (BCMI), fasc. 55–58, Bucureşti, Tiparul „Cultura Naţională", 1928, p. 46; Nicolae Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, Vălenii de Munte, Tip. Datina Românească, 1938, p. 379; Emil I. Emandi, *Muzeul de Istorie, Suceava*, Bucureşti, Edit. Sport-Turism, 1985, p. 188–189.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 83–104, Bucureşti, 1999

aprobări din partea regelui: „Aşi ruga pe Măria Sa, Regele, pentru 50 centnari de plumb, cumpăraţi cu banii domnului, pentru acoperirea Mitropoliei din Suceava, pe care sfinţit-o în anul acesta, şi cere carte de la Măria Sa, Regele, pentru vama acelui plumb". Regele Poloniei aprobă solicitarea respectivă, dând „voie unui negustor de-al său să meargă la iarmaroc la Lublin, să cumpere 50 centnari de plumb, să-l ducă în ţara sa, pentru acoperirea Mitropoliei din Suceava"[2].

Se menţionează că hramul Sf. Gheorghe l-au păstrat toate catedralele mitropolitane, cea de la Mirăuţi, cea nouă din Suceava şi apoi cea din Iaşi, după mutarea scaunului mitropolitan în noua capitală a Moldovei.

Noua catedrală din Suceava a fost pictată în frescă atât în interior, cât şi în exterior. Tabloul votiv din catedrală îl reprezintă pe Bogdan al III-lea împreună cu fiii săi, Şefăniţă şi Petru, precum şi două feţe care au fost tăiate o dată cu mărirea ferestrelor de către egumenul Antonie Ilisevici. Deasupra capului lui Ştefăniţă-Vodă se află inscripţia slavonă „Doamne Iisuse Hristoase, mult milostiv, primeşte biserica aceasta". Fresca bisericii aparţine epocii lui Petru Rareş, conform studiilor întreprinse de criticul de artă Sorin Ulea, pe baza argumentelor iconografice şi de stil, luând în considerare şi afirmaţiile cronicarului Grigore Ureche, care a scris despre domnitorul moldovean că multe lucruri bune a făcut, „cumu-i mitropolia de la Roman şi mitropolia de la Suceava". Sorin Ulea datează pictura Bisericii Sf. Gheorghe între anii 1532–1534, descoperind un fragment final al inscripţiei votive pictate, încadrată într-un chenar special, distrusă prin dărâmarea peretelui median între naos şi pronaos, în vederea luminării mai mari a naosului: „... în anul 7042 <1534> luna". Acest fragment al inscripţiei pictate se află deasupra tabloului votiv.

Fresca pictată în interiorul bisericii a suferit din cauza intemperiilor produse de-a lungul timpului, ea putându-se vedea, foarte ştearsă, pe faţadele din sudul şi vestul lăcaşului. În pictura interioară, Teodora Voinescu a distins figura unui personaj care-l reprezintă pe mitropolitul Teoctist al II-lea, cel care a sfinţit biserica, el murind la 15 ianuarie, 1528. Portretul mitropolitului conţine şi un fragment de inscripţie: „... ierodiacon Gheorghe zugravul" care ar putea să fie pictorul frescelor[3].

Alexandru Lăpuşneanu, domnul Moldovei (1552–1561; 1564–1568) a înzestrat Catedrala Sf. Gheorghe cu odoare, înlocuindu-le pe cele luate de Despot-Vodă (1561–1563); după informaţiile transmise de cronicarul Nicolae Costin, Despot-Vodă a stabilit ca de fiecare cap de om din Moldova să se dea câte un galben de aur, dajdie care neputându-se strânge repede, „au poruncit de au luat câte

[2] Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă Vodă*, Iaşi, Tipografia „Viaţa Românească", 1933, p. 530–557.

[3] G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul XVII–XVIII*, Bucureşti, Fundaţia Ferdinand I, 1933, p. 556–558; Sorin Ulea, *Datarea frescelor Bisericii mitropolitane Sf. Gheorghe din Suceava*, Bucureşti, SCIA, Arte Plastice, 2/1966, p. 219; Teodora Voinescu, *Pomelnicul cu donatori al Mănăstirii Moldoviţa*, SCIA, 1/1963, p. 20; Virgil Vătăşeanu, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1959, p. 294–296; Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, ESPLA, 1958, p. 166.

un policandru şi nişte sfeşnice de argintu, ce făcusă Alexandru-Vodă în mitropolie, şi le-au strâcat de au făcut bani de plata oştirii". Tot Nicolae Costin scrie că după ce Despot-Vodă l-a învins pe Alexandru Lăpuşneanu în bătălia de la Verbia, acesta ajunge cu oastea la Suceava, „unde au pus de au zugrăvit pe păreţii le uliţa ce să chiamă Uliţa Tătărească, războiul lui Despot cu Alexandru-Vodă chipurile căpitanilor, osăbi de a<l> domnilor, cu mare meşterşug scrise chipurile hatmanilor şi anume, care zugrăvitură şi scrisoare cu vremea pre urmă au căzut şi s-au ştersu"[4].

Petru Şchiopul, domn al Moldovei între 1574–1577, 1578–1579, 1582–1591, a făcut o serie de reparaţii la Biserica Sf. Gheorghe, după cum rezultă din cronica murală în limba slavonă, pictată cu litere de aur şi plasată pe peretele de sud al naosului, text care cuprinde şi alte date din timpul domniei sale: „7082 <1574> iulie 24, a stat la domnie Io Petru-Voievod"; „În anul 7097 <1589> iunie 24, a acoperit biserica mitropoliei şi a făcut şi clopotniţa şi a adus şi pe Sfântul Ioan la mitropolie"; „În anul 7092 <1584> iulie 31, s-a născut Şefan-Voievod, fiul lui Petru-Voievod. Şi iarăşi, în anul 7097 <1589> februarie 2, cu ajutorul lui Dumnezeu, i-au adus lui steagul de la împăratul turcesc, şi a fost uns la domnie cu mâna preasfinţitului părintele nostru chir Gheorghe Movilovici, mitropolit a toată Ţara Moldovei"[5]. Cronica murală a fost scrisă în perioada 1589–1591, când Petru Şchiopul părăseşte tronul Moldovei, luând calea pribegiei fără de întoarcere.

Înţelegem că plumbul solicitat de Ştefăniţă-Vodă pentru acoperirea bisericii nu a mai fost procurat, astfel că acoperirea iniţială s-a făcut, probabil, cu draniţă, de vreme ce a trebuit să fie înlocuită în 1589, dată la care se construieşte şi clopotniţa.

Între 1627–1628, mitropolitul Anastasie Crimca mort în 1629, a ridicat în incinta bisericii o clisiarniţă, care a fost utilizată pentru păstrarea veşmintelor şi odoarelor mitropoliei, ea având următoarea inscripţie slavonă: „Această clisiarniţă a făcut-o arhiepiscopul Anastasie Crimcovici, mitropolit al Sucevei în zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorul domn Miron Barnovschi-Voievod, domnul Moldovei în anul 7...". Pictorul Vladimir Mironescu a zugrăvit în 1895 o serie de scene religioase pe faţada clisiarniţei[6].

În aceeaşi perioadă, domnitorul Miron Barnovschi a făcut pentru moaştele Sf. Ioan mâinile din argint, precum şi o cunună, tot din argint, pusă pe craniul sfântului, cu inscripţia: „Această cunună a făcut-o Ioan Miron Barnovschi Movilă domn Ţării Moldovei, pe timpul mitropolitului chir Anastasie Crimcovici, în anul 7135 <1627>"[7]. Catapeteasma Bisericii Sf. Gheorghe nu mai este cea originală ci alta, din 1796, reînnoită în 1870. Un document redactat în limba română, cu litere

[4] Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 şi de la 1709-1711*, Ediţia C. A. Stoide, I. Lăzărescu, Iaşi, Edit. Junimea, 1976, p. 201, 203.

[5] *Cronicile slavo-române. Secolele XV–XVI, publicate de Ioan Bogdan*. Ediţia P. P. Panaitescu, Edit. Academiei Române, 1959, p. 162–163.

[6] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 380.

[7] Simion Florea Marian, *Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava*, Bucureşti, Ediţia Academiei Române, 1895, p. 73.

chirilice, păstrat la Arhivele Statului din Suceava (VI/94), cuprinde un contract încheiat între zugravul Nicolai Malar şi Mihai Andronic, prior al Bisericii Sf. Gheorghe, care prevede zugrăvirea şi poleirea cu aur a iconostasului: „Adică eu, mai gios iscălitul, eu Nicolai zugrav ot Cutul Mitropoliei, dat-am scrisoare(a) me(a) la mâna preasfinţiei sale părintelui Mihail, duhovnic Sucevii ot Mitropolie, precum că am făcut tocmala cu părinţii ca să zugrăvescu şi să poliesc cu aur şi argint. Tijşi alte cheltuele ce vor mai trebui la lucrul catapetesmei, iarăş(i) să fie al dumilorsale ctitorilor, care din mila lui Dumnezeu au miluit, şi vor da la sf(â)nta biserică. Şi tocmala am avut 115 lei şi 23 crăiţar(i) şi celelalte toate cheltuele. Iară (şi) despre partea biserici(i), să aibă a ni le da, numai lucrul să fie al meu. Şi eu să aibă a zugrăvi catapiteasma pe giumătate, pân(ă) la cele 12 praznice, drept aceşti 115 lei şi 23 creiţar(i), după tocmala care s-au zis mai sus. Iară întâmplându-să ca să nu mă ţin de tocmala care am făcut cu Sfinţia sa părintele Mihail, câtă cheltuială s-ar face, întâmplându-să vreo giudecată, toată să fie despre mine. Şi pentru aceasta m-am iscălit. 1 fev(ruarie) 1789. Eu, Nicolai Malar din Suceava. Eu, Andrei sineţar, întru aceasta. Ş(i) eu Mih(a)lachi blănari, m-am tâmplat de faţă". Dar, din motive necunoscute, nu s-a dat curs executării lucrării.

Actuala catapeteasmă are deasupra uşilor împărăteşti o inscripţie în limba română cu litere chirilice: „Această catapeteasmă a fost făcută de cinstită jupâneasă Angheluşa Sulger din Mlenăuţi (Dorohoi), la anul 1796 septembrie 25, şi, fiind cu totul învechită, acum s-au zugrăvit şi poleit cu totul din nou, de doamna Ana Balş şi domnul Alexandru Dumitru Ghica, şi doamna Ana Botez, prin stăruinţa preacuviosului arhimandrit Darie Tarnovieţchi, la anul 1870". Pictorul din 1870 pare să fie Carol Arend, care deţinea funcţii oficiale pe lângă Mitropolia Bucovinei[8]. Despre catapeteasma respectivă, în stil baroc moldovenesc, pomelnicele din 1796 şi 1805 fac menţiunea că sulgerul Toader Manole şi soţia sa Angheluşa din Mlenăuţi ţinutul Dorohoi (Moldova), au făcut în 1796 o nouă catapeteasmă pentru biserică, precum şi o icoană Voscrăsenie (Înălţarea), aflată în pridvor.

Grafite de la Biserica Sf. Gheorghe au fost publicate de Nicolae Iorga. Astfel, pe partea de jos a icoanei Maicii Domnului, care se găseşte lângă strana arhierească, putem citi: „Anno 1690, Die 15,7 Szepitak Koriezye... apostolnie... Gorscki". Personajul respectiv este un curtean cleric din suita regelui Poloniei, Jan Sobieski. Alte grafite redate cronologic: „Niculau Priluţchi, 1653"; „Vasile diiacu ot Ghedeon mitropolit, vlt. 7166 <1657> oct(ombrie) 12"; „Antonie din Munten(ia) ot Argeş vl. 7188 <1680>"; „Postilachi, 7227 <1719>"; „Crăstea Brălădeanu"; „Toader diiacu"; „Constantin diac Sucevianul, 1761, săpt. 1"; „Vlet 1793 au fost Sf. Gheorghe în sâmbăta Paştilor şi nemţii stăpânesc... vreme..."; Paisie Ioanovici, 1821; „Paisie Ioanovici, 1821"[9].

[8] V. Miron, N. Penlelescu, *Un zugrav sucevean necunoscut*, Iaşi, „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", nr. 5–6/1971, p. 382–393.

[9] Nicolae Iorga, *Inscripţiuni din bisericile României*, vol. II, Bucureşti, Edit. Minerva, 1908, p. 10–11.

Clopotniţa bisericii a fost construită în anul 1589 de Petru Şchiopul, după menţiunea din cronica murală aflată în interiorul lăcaşului. În trecut, biserica avea 3 clopote, dintre care cel (unul) mare era aşezat în turn, pe un schelet vechi din lemn, deteriorat de ploaia ce pătrundea prin acoperişul spart. În 1860, Mitropolia Moldovei din Iaşi, care rămăsese patroana vechii mitropolii din Suceava şi după ocuparea Bucovinei de către Austria, a obţinut de la Înalta Cameră a Moldovei o subvenţie, din care au fost făcute şi cheltuieli şi pentru reparaţii la clopotniţă şi clopote. S-a refăcut temelia clopotniţei, treptele de piatră stratul clopotelor, dulgheria şi lemnăria de ancorare a clopotelor, care au fost coborâte. Li s-au reparat urechile, legăturile şi ferecăturile din fier, fiind apoi urcate în stratul de zidărie refăcut. Cu ocazia ultimei restaurări, de la începutul secolului XX, clopotniţei i s-a mai adăugat un etaj.

Pomelnicul bisericii din 1805 menţionează „un clopot de la Ştefan-Voievod (Tomşa), din veleatul de la zidirea lumii 7071 <1563> septembrie”, care se afla în clopotniţa Mitropoliei din Suceava; pe el scris că fusese dăruit bisericii cu hramul Înălţarea Domnului Iisus Hristos (Ispasul). Acest clopot mai este menţionat în jalba sucevenilor din 1813 contra Mitropoliei din Iaşi, pentru uzurparea unor terenuri orăşeneşti.

În 1860, clopotul mic, probabil datând din 1563, era stricat; inscripţia actuală menţionează că este de la Ştefan-Voievod, şi că fost returnat în anul 1860, când s-au plătit 708 florini şi 35 cruciri pentru vărsarea clopotului mic, stricat, şi pentru adaos la mărirea celui nou. Vărsarea unui clopot mai mare s-a făcut de către clopotarul Vasile Făgăraş (din Pătrăuţi–Suceava), limba lui s-a executat la Fabrica de fier a lui Mihai Moroşan din Prisaca (Dornei?), confecţionându-se un strat nou din lemn de stejar, două tigăi noi şi fierul pentru legarea lui, care au şi fost montate de meşterul fierar Mainrih Kert, fiind apoi ridicat în clopotniţă.

Clopotul luat de la Rohatin (Polonia) de Bogdan al III-lea, despre care cronicarul Grigore Ureche scria că „iaste la mitropolie la Suceava”, nu se află nici la Mitropolia Veche (Biserica Mirăuţi), nici la biserica mitropolitană din Suceava.

Un clopot în greutate de 1920 kg a fost donat de Olga Alexievna Orsoiamcova din Moscova, iar altul, cântărind 1412 kg, a fost dăruit de ieromonahul Mleşniţă şi binefăcătorul săracilor, protosingelul Pancratie Sidorovici. Pomelnicul din 1805 adaugă şi alţi donatori: familia baron Cărste şi Catrina Fliondor au dat materialul de lemn pentru acoperişul clopotniţei; ajutor la facerea clopotului au dat Alexandru Jianu, 2 galbeni olandezi de aur, mazilii Vasile Zota, Mihai Macranschi, Vasile Gafencu, Gheorghe şi Safta Stârce ş.a.[10].

În colecţia Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou se păstrează două bucăţi de lemn de păr, care conţine pe ambele părţi patru xilogravuri-clişee, din suita de scene, comentariu

[10] Nicolae Iorga, *Românismul*, p. 380; Ion Zugrav, *Biserica Sf. Gheorghe de la Mănăstirea Sf. Ioan din Suceava*, Iaşi, „Mitropolia Moldovei şi Sucevei” (MMS) nr. 5–7/1957, p. 473–479; Ion Zugrav, *Două pomelnice ale Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava*, MMS, nr. 1–2/1960, p. 32–48; *Suceava. File de istorie*, Bucureşti, Edit. Arhivele Statului, 1989, p. 676–683.

şi ilustraţii la rugăciunea domnească, constituind cele mai vechi piese tipografice păstrate în ţara noastră. Primele trei compoziţii din suita *Tatăl Nostru* au gravaţi anii 1658–1659, fără menţionarea autorului. A patra compoziţie are, în partea finală, inscripţia: „Anul Domnului Dumnezeu 1659. Opera lui Iv(an) (M)oldoveanul (dzograv), scriitor, Ioil monah sculptor în Uniev, la biserica Adormirea Maicii Domnului". O altă xilogravură-clişeu, aflată în aceeaşi colecţie, are o inscripţie slavonă ce se desfăşoară pe un chenar: „Anul Domnului Dumnezeu. Ioan din Moldova". Scena respectivei xilogravuri este din lucrarea *Imaginea celor două căi*. În anul 1678 apare, la tipografia Mitropoliei din Bucureşti, lucrarea *Cheia înţelesului*, având titlul încadrat într-o xilogravură care are în partea de jos, la dreapta, anul 1678, iar la stânga „Ivan din Bacău"; în altă parte apare „Ioană Bacov". Se poate presupune că este aceeaşi persoană care a executat şi lucrările din Suceava[11].

Din cererile de milostenii pentru refacerea stricăciunilor Mitropoliei, aflăm despre distrugeri pe care le-a suferit Biserica Sf. Gheorghe. Aşa, în anul 1652, mitropolitul Varlaam se adresează cu plecăciune ţarului Rusiei, Alexei Mihailovici, informând despre jefuirea Moldovei în 1650, de către hanul crâmlean şi cazacii lui Timuş Hmelniţchi. El a solicitat milostenie pentru „construirea unei biserici" în incinta distrusei Mănăstiri Sf. Gheorghe. Cererea a fost înaintată prin arhimandritul Mihail, care se afla la Moscova. Acesta a fost primit în audienţă la ţar, vizitând şi Troiţe-Serghiev. ţarul a acordat mitropolitului o mare danie, iar acesta i-a trimis blănuri de samur în valoare de 100 de ruble.

În jurul anului 1686, arhimandritul Lavrentie, având o scrisoare de recomandare de la mitropolitul Dosoftei, obţine de la Petru cel Mare, ţarul Rusiei, bani pentru restaurarea Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava. În 1717 a sosit, la Moscova, egumenul Isaia de la Suceava, solicitând odăjdii bisericeşti şi cărţi. Egumenul Varnava, diaconul Serapion şi Paisie, călugări de la Mitropolia Sucevei, duc ţarului Petru cel Mare două cruciuliţe sculptate în lemn de chiparos şi primesc daruri pentru restaurarea mănăstirii[12].

Vechile pomelnice ale catedralei mitropolitane din Suceava nu mai sunt cunoscute, dar s-au păstrat altele două, din 1796 şi 1805. Pomelnicul din 1796, scris în limba română, cu litere chirilice pe o placă din scândură cu dimensiunile 50 × 50 cm, este intitulat: Pomelnicul cititorilor şi adăugătorilor sfintei vechi Mitropolii din Suceava, unde se prăznuieşte hramul marelui mucenic Gheorghe, şi se află sfintele moaşte a(le) Sfântului marelui mucenic Ion Novi, care a pătimit la anul 1332. Aciastă sfântă biserică s-a început a se zidi la anul 1514 e Bogdan Voievod şi s-au săvârşit la anul 1522 de fiul său Ştefan-Voievod în luna noiembrie, iar acum s-au înoit şi s-au împodobit înăuntru cu catapeteasmă noaă, la anul 1796.

[11] Nestor Vornicescu, *Identificarea unui xilogravor român în sec. XVII*, MMS, nr. 1–2/1972, p. 26–32.

[12] L. Semenova, *Relaţiile Bisericii din Moldova şi Muntenia cu Biserica rusă în secolul XVII*, Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", Iaşi, XXXI, 1994, p. 563; P. Constantinescu-Iaşi, *Relaţiile culturale româno-ruse*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1954, p. 171 şi 176.

Registrele pomelnicului cuprind coloanele: împăraţi, între care figurează şi cei ai Austriei, ctitori, mitropoliţi, ieromonahi, boieri şi făcători de bine. La ctitori figurează Ştefan Voievod, Maria doamna, Bogdan Voievod, Petru Voievod, Elena doamna, Alexandru Voievod, Ieremia Voievod, Simion Voievod, Elisaveta doamna şi Constantin Voievod (Movilă). La mitropoliţi figurează cu precădere cei ai Sucevei şi ai Moldovei, chiar şi din perioada Austriei, când sunt trecuţi cei din Iaşi, aceştia păstrându-şi patronatul asupra fostei Mitropolii din Suceava.

Pomelnicul conţine o serie de menţiuni documentare, dintre care reţinem: anul 1796, catapeteasma nouă făcută de soţii Teodor şi Anghelușa Manole din Mlenăuţi. Între boieri, apar Gheorghe şi Casandra Cantacuzino, Ilie Ilschi şi Zoiţa Dobrovolsca. În anul 1829, Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei, acoperă biserica şi clopotniţa, pardoseşte biserica cu lespezi de piatră, costul lucrărilor ridicându-se la 13 775 florini, din care Mitropolia de la Iaşi a contribuit cu 6 151 florini şi 35 creiţari.

În 1837, mitropolitul Veniamin Costachi realizează pe spezele sale un pridvoraş propriu şi înzestrează mănăstirea cu 50 fălci de pământ din moşiile Tătăraşi şi Areni–Suceava. Între 1875–1876, biserica a fost acoperită cu şindrilă, vopsită în verde (tablă?), reparaţiile costând 17 505 florini, reprezentând contribuţia Mitropoliei Moldovei. Pomelnicul conţine multe nume ale donatorilor, care au contribuit la repararea sau înzestrarea bisericii.

Pomelnicul din 1805 este un manuscris românesc sub formă de carte, cu 102 foi sau „frunze", format 27 × 20 cm, cu numerotare defectuoasă şi parţială, intitulat: *Pomelnic al fericiţilor ctitori şi făcători de bine, agiutătorilor sfintei besereci ai sfinţilor marilor mucenici Gheorghe şi Ioan Novi, a cărora este hramul la Mitropolia Veche în târgul Sucevii... Prefăcutu-s-au şi s-au scris în vestitul oraş Suceava, de smeritul Constantin Ioanovici sau voiţi (dregători), care acmu se află statrichter acestui oraş şi epitrop acestii sfinte băsereci, împreună cu dumnealui Neculachi Riga. Proin egumen era Antonie Ilievici.* În el au fost incluse şi multe din pomenirile ce apar în exemplarul din 1796. *Cuvântul înainte* este precedat de *Stihuri făcute în versuri poeticeşti.* Pomelnicul începe cu zidirea bisericii, până la ferestre, de către Bogdan Voievod şi terminată de fiul său, Ştefan Voievod în 7030 <1522>, iar „Când era scaunul domnesc într-acest oraşi domnesc Suciava, au fost Mitropolie. Care besărică când s-au pustiit vestitul oraşi Suciava şi alte oraşe şi târguri şi sfintele beseareci, atunce s-au pustiit şi această sfântă besărică mitropolie. Mutându-se scaunul domnesc la Iaşi şi fiind atâţia ani părăsită şi mai de tot pustiită, şi-au perit acoperemântul ei şi s-au stricat podoaba ei. Şi-au crescut copaci pe zidurile ei, măcar deşi face preoţii de la o vreme încoace la o zi liturghie întrânsa".

Mitropolitul Iacov Putneanul, cu cheltuiala sa acoperă, tocmind şi terminând turnul de deasupra, care „a trăit până la anul 1791". La 14 iunie 1783, împăratul Austriei, Franz Iosif, vizitează Suceava şi biserica mitropoliei; tot atunci a aprobat şi readucerea moaştelor Sf. Ioan de la cetatea Jolfca. Episcopul Dositei Herescu pune pe lângă moaşte pe duhovnicul Mihail, care a împodobit biserica, „făcând alt schip (sicriu) nou sfintelor moaşte, aducând clopote, veşminte etc.". Urmează proin

egumenul chir Antonie Ilievici, care face catapeteasma, două ferestre, deschide zidul din mijlocul bisericii, fiind ajutat de către epitropii Constantin Ioanovici statrichter (judecător) şi Ioaniţii Arhip nobel, Neculachi Riga cupeţ (negustor). Se confirmă că planul iniţial al bisericii avea despărţit naosul de pronaos printr-un zid masiv, cu uşă de comunicare între ele, astfel că prin dărâmarea lui s-au distrus pictura aflată pe el şi unele inscripţii pictate. La capitolul domnitori, pomelnicul cuprinde, în afara ctitorilor, pe Petru Voievod: „iar Petru Voievod (Rareş) a făcut Besărica Sf. Dimitrie şi Besărica Voscrăsenie (Învierea) unde acmu au cuprins-o catolicii, străcând turnul deasupra şi au făcut-o după gustul lor".

La capitolul mitropoliţi apar: Iacov Putneanul şi părinţii săi, Adrian ieroschimonah şi Mariana monahia; Veniamin (Costachi), mitropolitul Moldovei, cu menţiunea că a dăruit spre răscumpărare argintul de racla sfântului şi 100 galbeni (1400 lei), apoi la anul 1829 au acoperit toată besărica aceasta; mitropolitul Iacov Ardeleanul (Stamate), „au dat agiutoriu la îngrăditul cu zaplaz ograda besăricii, 200 lei, leat 1789"; Dosoftei mitropolitul, care a dat moştele spre pază la cetatea Jolfca în Ţara Leşească (1686), fiind aduse înapoi de Dositei, apiscop de Rădăuţi.

Între boierii donatori, pomelnicul îi menţionează pe: Maria Volcinsca, în octombrie 1862, care a dat „un acoperemânt pe sfintele moaşte, foarte iscusit lucrat de mânele dumisale, cum şi trei acoperemintе pe sfintele vase"; Cannano, care a donat „o candelă mare de argint cu trei fofezi, o cruce mare ferecată şi suflată cu aur pe alocurea, preţ de 146 galbeni, 1865, decembrie 13"; monah Atanasie Cilibia, donează, în decembrie 1848, 300 lei; Iordache Ciolac „mare vornic, 100 galbeni, care a făcut baldachinul sfântului, o candelă mare, un rând de vase sfinte în preţ de 30 galbeni împărăteşti"; Ana Balş, Alexandru Ghica şi Ana Botez, „donaţiuni pentru înoirea catapetesmei în 1870"; Nădejda Marcovici dăruieşte un rând de veşminte de mare preţ din Rusia; Toader şi soţia sa Angheluşa Manole din Mlăneuţi, „au zugrăvit catapeteasma, au făcut o icoană Voscrăsenie în pridvor, 1796"; Zoiţa, postelniceasa din Huşi, soţia lui Lascarachi Sturza, 1821, au dat „un acoperemânt de buhur alb cu feluri de cusături pe racla sfântului"; familia Vasilco din Berhomet-Storojineţ, dă în 1826, „agiutoriu la acoperământul besăricii 10 000 leaţuri, 80 000 şindrilă şi 10 oameni la cioplitul lemnului"; familia baron Cârste şi Catrina Fliondor au dat materialul de lemn la acoperământul clopotniţei; „agiutor la facerea clopotului au dat Alexandru Jianu (2 galbeni în aur olandez), mazilii Vasile Zota, Mihai Macranschi, vasile Gafencu, Gheorghe şi Safta Stârce"; „Nicolai Albu şi soţia Maria din Fântâna Mare, districtul Suceava, donează 400 galbeni pentru acoperirea bisericii în 1871"; Titus, Zenovia, Ironim Vasilco, dăruieşte două sfeşnice în preţ de 150 florini.

Pomelnicul epitropilor, între care figurează Grigorie şi Ileana Calinciuc, „neguţători din Suceava şi poporani la această sfânt(ă) besărecă", care au dat „un policandru de crăştal de 6 galbeni"[13].

[13] Ion Zugrav, *op. cit.*, p. 32–48.

Inscripţie cusută pe o poală: „Această poală s-au făcut întru lauda Sfântului Ioan Novi, în zilele preasfinţitului Veniamin Costachi, mitropolit Sucevii şi Moldovii, prin osârdia robilor lui Dumnezeu, Ioan Ghenovici polcovnic şi a soţului său Zmaranda, afierosită sfintelor moaşte, spre a lor pomenire şi tot neamul, 1833". O altă poală a fost dăruită de către egumenul Darie Tarnovieţchi, împreună cu alţi ieromonahi de la mănăstire, în anul 1859[14].

În preajma Bisericii Sf. Gheorghe, catedrala mitropolitană a Sucevei, a existat şi un cimitir, care se întindea, probabil, foarte aproape de lăcaş. În anul 1789, curtea mănăstirii a fost îngrădită cu zaplaz, având şi un ajutor de 200 lei de la mitropolitul Iacob Ardeleanu (Stamate) de la Iaşi. Este posibil ca atunci să fi fost încastrate în zidul despărţitor dintre grădină şi curte o serie de pietre funerare, cu inscripţii care se păstrează până în prezent:

1) „Acest pridvor l-a făcut Teofan mitropolitul, care a venit de la Râşca, în cinstea marelui mucenic Ioan cel Nou, în zilele blagocestivului domnul nostru Io Petru Voievod (Şchiopul), în anul 7087 <1579>". Nu se ştie la ce construcţie a fost pusă această piatră cu pisanie, întrucât pridvorul existent este întreţesut în zidurile bisericii, fiind contemporan acesteia. Se poate avansa ipoteza că această piatră a fost plasată pe locul unde a fost amenajat spaţiul în care s-au aşezat moaştele sfântului, cunoscând că în 1589 acestea au fost aduse de la Biserica Mirăuţi din Suceava[15].

2) „Această piatră de mormânt a făcut-o şi împodobit-o... sale Ana care s-a pristăvit la veşnicele lăcaşuri, veşnica ei pomenire. S-a îngropat în anul 7108 <1599>, luna octombrie".

3) „Această piatră a făcut-o şi împodobit-o pan Vasilie hatmanul şi soţia sa Marina, fiicei sale Maria, şi s-a pristăvit în zilele lui Io Gheorghe Ştefan-Voievod, în anul 7163 <164–1655> luna... în 28 zile". Placa este din marmură, cu text slavon.

4) „Această piatră a făcut-o şi înfrumuseţat-o pan Fi(lip) fiului său Vasile, ca să-i fie veşnică pomenire. În zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului Io Grigorie -Voievod, în anul 7270 <1762>, luna aprilie 26". Textul este în slavonă.

5) „Acest mormânt l-a făcut panul... Andrie(ş), mare vornic al Ţării Moldovei, fiicei sale M(aria), care s-a pristăvit la veşnic(ul) lăcaş în anul 7099 <1591> iul(ie) 15 zile". Piatra funerară, cu inscripţie slavonă, a fost găsită încastrată în fundaţiile construcţiei, cu ocazia renovării din 1967 a clădirii care cuprinde chiliile călugăreşti.

6) În anul 1896, cu ocazia ridicării noii stăreţii, au fost scoase şi mutate în noul cimitir orăşenesc de pe dealul de lângă cetate, mormintele stareţului Darie Tarnoveţchi († 1888), precum şi cel al marelui logofăt al Moldovei, principele Gheorghe Cantacuzino, care se refugiase în 1821 la Suceava, din cauza eteriştilor lui Ipsilanti; principele a decedat în 17 mai 1826. Mormântul are două inscripţii în limba română, cea de pe grilajul de fier fiind cu litere latine: „Aice zace robul lui

[14] Gh. Ghibănescu, *Inscripţii şi notiţe de pe cărţi*, Iaşi, „Ion Neculce", fasc. 9, II, 1933, p. 227–228.

[15] Ion Zugrav, *Biserica Sf. Gheorghe*, p. 473–479.

Dumnăzău marile logofăt al Moldovei, prinţipul Gheorghe Cantacuzino care la an(ul) 1821 viind în Suceava, s-au săvârşit la an(ul) 1826, mai 17". Inscripţia de pe grilajul mormântului: „Aice zace robolu lui Dumnăzău, marele logofăt alu Moldovei, prinţiulu Gheorghie Cantacuzino, care la anulu 1825 venind în Suceava, s-au săvârşitu din vieaţia la anulu 1826, luna mai 17. Pusu de fiica sa Elena, la 1862".

Insciptiile, atât cele slavone, cât şi cele latine, de pe vechile pietre funerare din cimitirul orăşenesc aflat lângă biserica Sf. Gheorghe, pe coasta ce coboară spre pârâu, dovedesc că el a fost utilizat indiferent de confesiunea religioasă.

7) „Aici odihnesc două fete, Aniţa cu sora ei Dorotheia, care au murit în aceiaşi zi. Le-a făcut pomenire Gerusia (?) în anul 1586" – piatră funerară cu text latin şi litere majuscule.

8) „Această piatră de mormânt a făcut-o şi împodobit-o Onciul, surorii sale Anghelina, care s-a pristăvit la veşnicele lăcaşuri, în anul 7109 <1600> decembrie 31" – mormântul cu inscripţie slavonă.

9) „S-a îngropat milostiva doamnă Elisabeta, soţia lui Tarnovschi centurionul prealuminatului domn al Moldovei, Ieremia Moghilă, care a ispăşit viaţa la 13 august 1605. Odihnească în Hristos Iisus, domnul nostru întru învierea vieţii" – mormânt cu inscripţie latină şi litere majuscule.

10) „Această piatră a făcut-o şi înfrumuseţat-o soţia Maria, fiica lui Fialta (Fialtin?), panului ei, Gavril stolnicul, şi portar al Sucevei. Şi s-a pristăvit la veşnicile lăcaşuri, veşnica pomenire. În anul 7135 <1627> luna august 17 zile" – mormânt cu inscripţie slavonă.

11)) „Această piatră a făcut-o şi înfrumuseţat-o pan Zota căpitanul (cupeţ?) şi soţia sa Ana, fiului lor Mihalachi, care s-a pristăvit la veşnicile lăcaşuri şi a fost înmormântat în ziua de sâmbătă, anul 7155 <1647>, luna aprilie 10 zile" – piatră de mormânt cu o frumoasă ornamentaţie şi inscripţie slavonă.

12) Piatră de mormânt a primului chirurg austriac din Suceava, care a luat toată piatra din Biserica ortodoxă Uspenia, din care şi-a construit propria casă. Textul este în limba latină cu litere majuscule: „TIBERIU GUTTER CAE (AREO) REG (IUS) MED (ICINAE) DOCTOR, NATUS MDCCLIV <1754> MORTUS MDCCLXXXXVIII <1798>"[16].

„Din cauza vremurilor tulburi de răzmeriţă", domnitorul Constantin Cantemir (1686–1691) mută scaunul Mitropoliei Sucevei la Iaşi, ducând acolo şi moaştele Sf. Ioan cel Nou, precum şi tezaurul artistic şi documentar-istoric. Conducerea Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava a fost încredinţată unui protoiereu-dichiu, care avea în subordine pe toţi preoţii şi călugării din Suceava.

La 7 septembrie 1686, Ian Sobieski, regele Poloniei, care intrase cu oştile sale în Moldova, ajunge la Iaşi de unde, sub pretextul siguranţei moaştelor mucenicului şi a tezaurului Mitropoliei Sucevei, le ia şi le duce, împreună cu mitropolitul Dosoftei, la Styre–Polonia, unde au rămas până în 1783, când s-a reuşit repatrierea lor.

[16] Ion Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava*, Iaşi, MMS, nr. 3–4/1969, p. 181–194; Nicolae Iorga, ***Românismul***, p. 380.

Despre biserica mitropolitană din Suceava au relatat şi unii călători străini. Astfel, la 1641, Pietro Bogdan Baksič, relatează că mitropolitul stă tot timpul pe lângă domn la Iaşi, „şi merge în fiecare zi la curte, călare pe un cal negru, cu doi servitori şi doi monahi". În Suceava, moldovenii au 16 biserici, o mănăstire închinată unui călugăr Ioan (cel Nou), care este şi reşedinţa mitropolitului. În timpul cât mitropolitul se află pe lângă domn, în mănăstire stă vicarul său cu alţi călugări; la 1677–1678, Ioan Gninski, palatin de Culm, la întoarcerea sa de la Istambul, trece prin Suceava, „care nu demult fusese prădată de bandiţi. De altfel, peste tot în Moldova era mare pustietate, într-un chip îngrozitor"[17]; la 1700, solul polon Rafael Leszynscki scrie despre Suceava în relaţia I. Suceava este pe un deal, iar sub el, „oraşul vechi, unde se văd biserici pustii, dar foarte frumoase, zugrăvite al fresco". În relaţia II, de la întoarcerea sa, el scrie despre Suceava „unde se află mai bine de 10 biserici, dintre care una este soborul (Sf. Ioan cel Nou), zugrăvită pe dinafară şi dinăuntru, care zugrăveală se păstrează şi acum". Lângă biserica soborului este un palat domnesc de zid, este pustiu, căci mai înainte, în vechime, aici locuiau domnii ţării. Aminteşte oraşul vechi „unde se află zidurile pustii ale mănăstirilor împodobite şi ale caselor mari de piatră, şi ruinele unui oraş odinioară populat"[18]. Preotul armean Minas Pajaşkian a făcut, în prima parte a secolului XIX o călătorie prin Europa, publicând, în 1830, la Veneţia, un jurnal care cuprinde şi unele informaţii despre Suceava. „Este grandioasă vechea biserică a moldovenilor, construită în 1500 (corect, 1522) cu hramul Sf. Gheorghe, după cum am văzut pe inscripţia pusă deasupra porţii. Înaintea altarului am văzut într-un coşciug învelit în argint, întregul trup al Sf. Ioan din Trapezunt, acelui martin care pentru legea creştină, dispunând şi învingând pe evrei, aceştia l-au trădat în mâna celor de altă lege – musulmană – care luându-l, l-au torturat cu multe chinuri, apoi legându-l de coada unui cal, l-au plimbat prin stânci până ce şi-a dat duhul. Acolo s-au arătat multe minuni, după cum se povesteşte. După ce şi-a dat sfârşitul, calul a rămas nemişcat, până a venit poruncă să-l îngroape acolo. Ducele Sucevei, auzind toate acestea, a solicitat trupul lui de la paşa Akkerman şi ducându-l l-au pus în biserică cu alai grandios. Iar după ce leşii au luat Suceava, au transportat trupul sfântului la Jolfka, iar de 50 de ani locuitorii din această localitate rugând pe împăratul Iosif, l-au înapoiat în locul său, unde-l frecventează mulţi pelerini"[19]. Între 1837–1848, Partenie, călugăr rus, trece din Moldova în Bucovina prin satul Bosanci ajunge la Suceava, „în vechea capitală moldovenească". Sărută moaştele Sf. Ioan cel Nou, „mucenic în Belgorod, numit astăzi Akkerman, în Basarabia, sub stăpânire rusească. Slujba sfântului se face în limba moldovenească, fiind sărbătorit la

[17] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, Tipografia Cultura Naţională, p. 70, 84–97; *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1973, p. 225–226, 238–239.

[18] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 94–97.

[19] H. Dj. Siruni, *Un cântec românesc în târgul Kharasu din Crimeia*, Bucureşti, „Anuarul ANI", 1942, p. 3–4.

2 iunie. Suceava este oraş cu clădiri şi dughene, şi multe biserici pravoslavnice, latineşti şi armeneşti"[20]. La 7 iulie 1883, Dimitrie Onciul relatează: „Dorind guvernul imperial rusesc ca în biserica de la Cetatea Albă să existe o părticică din relicvele moaştelor Sf. Ioan cel Nou, cu aprobarea guvernului austriac, la 7 iulie 1883, mitropolitul Bucovinei, dr. Silvestru Morariu a tăiat, cu un fierăstrău subţire, o parte din femurul unui picior al sfântului, în prezent arhimandriţilor Miron Constantinescu şi Darie Tarnoviţchi, a mai multor preoţi şi a secretarului consulului rus din Cernăuţi, Dimitrievici. Osul tăiat a fost pus într-un vas de argint şi depus în catapeteasma bisericii din Cetatea Albă"[21].

După mărturia basarabeanului Pavel Bălan, în anul 1990, biserica din Cetatea Albă, cu locul vechiului mormânt din secolul XIV al Sf. Ioan cel Nou, era o ruină plină cu o murdărie de nedescris.

*

În Mitropolia Sucevei au existat multe manuscrise şi carte veche, dar cele cunoscute în prezent sunt puţine, datorită, pe de o parte, mutării sediului ei la Iaşi şi, pe de altă parte, ducerii lor în Polonia, de către Ian Sobieski, de unde nu au mai fost restituite decât puţine exemplare. Prezentăm câteva dintre ele:

a) *Tetraevanghel*, manuscris slavon cuprinzând miniaturi pe câte o pagină întreagă, exemplar păstrat în Biblioteca Naţională din Varşovia, Polonia. Este scris pe pergament, cuprinde 231 file şi poate fi considerat că este exemplarul Evangheliei aflate în inventarul mitropolitului Dosoftei, din anul 1686, care conţinea obiectele duse în Polonia. Manuscrisul poate fi datat în prima parte a secolului XVI, fiind vorba despre descendenţi ai lui Vlaicu, unchiul lui Ştefan cel Mare. Însemnarea slavonă, încadrată într-un chenar, aflată la finele manuscrisului, constituie colofoniul acestuia: „Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh. S-a scris şi s-a ferecat acest Tetraevanghel, cu cuget bun şi cu osârdia sufletului spre Dumnezeu, de către stăpâna şi cneaghina Teodora, numită Dragna, fiica lui Duma pârcălab, pentru sufletul său şi al părinţilor săi, şi al bunicilor săi, Vlaicu şi alţii, şi al copiilor săi, Ion zis Vlaicu spătarul, şi fratele lui, Isac, şi sora Ana, şi fiul Ilia, şi altor neamuri drept credincioase ale ei. Şi a dat sfânta Evanghelie Mitropoliei din Suceava, unde este hramul marelui mucenic Gheorghe; a dat neclintit în vecii vecilor, amin"[22].

b) *Tetraevanghel*, manuscris slavo-român, pe hârtie, cuprinde miniaturile celor patru evanghelişti, frontispicii, chenar şi litere capitale, împodobite şi aurite, exemplar cercetat în 1885 de Ion Bianu, în Biblioteca Bisericii Bazilicanilor din

[20] Gheorghe Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 343.

[21] Animpodist Daşchievici, *Ceva nou din trecutul oraşului Suceava*, Suceava, 1899, p. 343.

[22] Constantin Razachevici, *Un Tetraevanghel necunoscut aparţinând familiei dinspre mamă a lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, „Studii şi Materiale de Istorie Medie" (SMIM), VIII, 1975, p. 168.

Zolkiew, Polonia. Este cea de-a doua Evanghelie menţionată în inventarul mitropolitului Dosoftei, din 1686, întocmit în Polonia. Ferecătura manuscrisului este menţionată separat în inventarul menţionat mai sus. Evanghelia lui Luca începe cu o însemnare slavonă: „Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvârţirea Sfântului Duh. Au scris şi au legat în argint acest sfânt Tetraevanghel, cu bună cugetare şi osândie către Dumnezeu, breazla zugravilor. Şi când s-a început a se lega cu argint, unii dintre ei voiau să-l ducă la vreo biserică, iar alţii au voit să-l dea la alte biserici; şi pentru aceasta a fost ceartă între ei, pentrucă unii dintre zugravi, n-au dat nici un ajutor la acest Tetraevanghel, iar acei ce l-au făcut, s-au sfătuit aşa, ca să-l dea la noua Mitropolie din Suceava, precum l-au şi dat, unde este hramul sfântului şi slăvitului mare mucenic şi biruitor, lăudatul Gheorghe şi Ioan cel Nou. În zilele domnului Bogdan Voievod (Lăpuşneanu), fiind mitropolit chir Teofan al Sucevei, şi cu blagoslovenia sfinţiei sale, s-au pus pre sfântul altar, în sfânta mitropolie. Iar cine va voi dintre noi zugravii, sau alţi oameni, altfel să-l prefacă şi să strice a noastră danie şi tocmeală, sau să-l ia de la acest hram sfânt şi să-l dea la alte locuri, să fie afurisiţi de Domnul Dumnezeul nostru Iisus Hristos Dumnezeu, să aibă pâră de la Sf. Gheorghe şi de la Sf. Ioan cel Nou. La anul 7178 <1570>, luna ianuarie 18"[23].

c) *Tetraevanghel*, manuscris slavon, pergament, cu 278 foi, splendid scrise, legat în scoarţe de stejar şi catifea. Ferecătura originală a dispărut. Miniaturile şi iniţialele sunt lucrate în aur. Conţine miniaturile celor patru evanghelişti. Manuscrisul se află în Biblioteca Academiei de Ştiinţe din Kiev (Ms. D.A./434), având însemnările legate de soarta cărţii: F 72 v şi 122 v. – „Cu bunăvoirea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi săvârşirea Duhului Sfânt; a făcut acest *Tetraevanghel* Ion Golia, mare Logofăt şi soţia sa Ana, în zilele evlaviosului domn Io Petru Voievod (Şchiopul). Şi am îngăduit cu inima curată şi luminată şi l-am dat la această dumnezeiască biserică pentru sufletul şi amintirea noastră şi ai părinţilor noştri, şi a dăruiţilor de Dumnezeu fiii noştri. Şi cine se va ispiti să-l ia, sau să-l dea altcuiva, acela are să dea răspuns înaintea groaznicei şi nepărtinitoarei judecăţi a lui Hristos. În anul 7084 <1575> luna lui octombrie, 3".

Însemnarea scrisă cu mâna proprie a mitropolitului Teofan, după evanghelia lui Ioan: „Cu bunăvoirea dumnezeiască acest Tetraevanghel l-a făcut şi l-a ferecat Ioan Golie, marele logofăt, şi chinuindu-l Iancul Voievod, nefiind vinovat, în sfârşit i-a tăiat capul, şi i-a luat toate averile, şi acest Tetraevanghel, şi după aceasta fiind gonit Iancul din domnie, a fugit în oraşul Liow. Atunci şi eu, Teofan, mitropolitul Sucevei, am fugit de fuga lui Iancul; şi răpind leahul toate averile lui şi văzând şi acest Tetraevanghel răpit de străini, şi scârbindu-mă cu duhul cum îl defaimă străinii latini, şi ca să nu piară amintirea ferecătorului lui, l-am

[23] Ion Bianu, *Însemnări istorice şi literare adunate din biblioteci şi archive galiţene, în vara anului 1885*, Bucureşti, Extras din „Analele Academiei Române", seria II, tomul VIII, secţiunea I, 1886, p. 11–12.

răscumpărat de la leah, dând leşilor 100 unghi (tătăreşti de aur) pentru Tetraevanghel, şi neputând să-l scot de la ei, şi încă silindu-l Domniţa, şi cu mare greutate abia l-am scos din mâinile leşilor, şi am mai adăugat dând încă 100 taleri, încât puţin de nu mi-am dat tot al meu, şi l-am răscumpărat. Atunci m-am întors apoi şi-am venit în ţara mea şi l-am dat la biserica zidită de mine, cu hramul cinstitului Prooroc înainte mergător şi Botezătorul Ioan, în mănăstirea Râşca. Aşa dar, cine din fiii panului Golăi îl va lua, sau soţia lui, şi vroiesc să-l plătească, pentru amintirea părinţilor lor, ei să dea banii de mai sus, 100 unghi şi 100 taleri mănăstirii Râşca, şi după plată sunt slobozi să-l ia. Iar altfel, cine se va ispiti să-l mute din biserică, acela să fie blestemat de domnul Dumnezeu, de Botezătorul Ioan şi de smerenia noastră. Am scris în anul 7090 <1582> septembrie în 10”[24].

d) Manuscris slavo-român, cu 129 foi, pe hârtie, iniţialele de la începutul fiecărui text în culorile roşu, galben şi verde; a fost cercetat în 1885 de Ion Bianu, la mănăstirea Bazilicanilor din Zolkiew, a cărei bibliotecă a ars în 1840. Manuscrisul face parte dintre cărţile care au aparţinut Mitropoliei Sucevei şi au fost duse în Polonia în 1686. El cuprinde *Slujba, paraclisul şi martiriul Sfântului mare mucenic Ioan cel Nou, care s-a muncitu în Cetatea Albă*, precum şi *Martiriul Sfântului mare mucenic şi biruitor Gheorghe*. Însemnările aflate pe manuscris: „S-au scrisu de Grigore moahu(l) şi presbiterul bisericii celei mari a Moldo-Vlahiei”; este vorba de Grigore Ţamblac, prezent la Mitropolia Sucevei pe timpul aducerii moaştelor la Suceava. F.I. „Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi îndeplinirea Sfântului Duh. S-au început şi s-au săvârşit această carte de cântare la mormântul (pogreb) marelui mucenic şi biruitor Gheorghe şi Ioan cel Nou, cu porunca şi darea preasfinţitului mitropolit Ghedeon al Sucevei, care-şi are metania la sfânta mănăstire ce se numeşte Săcul. Şi au dat la sfânta Mitropolie Suceava, ca să-i fie pomenirea lui în veci, amin. La anul 7163 <1655>, luna iulie 5 zile. Şi s-au scris cu osteneala mâinii mult păcătosului ieromonah Teofan, în sfânta mănăstire a Neamţului. Mărire săvârşitorului nostru în veci. Amin”. Cele 12 foi, pe care se află paraclisul Sf. Ioan cel Nou, sunt cu totul înnegrite pe margini, datorită permanentelor sale folosiri[25].

e) În *Catalogul manuscriselor slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, exemplar dactilografiat, întocmit de P. P. Panaitescu, se află şi manuscrisul slav nr. 314, copie din secolul XVII, cu titlul scris pe foile 2–13: „Luna iunie, 2 zile. Pătimirea marelui mucenic Ioan cel Nou, numit de către Grigore (Ţamblac) monah, egumen al Mănăstirii Pantocratorului (Neamţ), care a fost presviter al marii biserici a Moldo-Vlahiei”.

f) *Psaltirea* episcopului Macarie de la Roman, manuscris slavon, pe hârtie pergamentoasă, frumos caligrafiat, cu chenare şi iniţiale ornate în aur şi chinovar, scrisă

[24] Ion Bianu, *op. cit.*, p. 9–12.

[25] Ştefan Berechet, *Însemnări pe manuscrise slavo-româneşti din Biblioteca Academiei Imperiale din Kiev*. Secţiunea manuscrise, p. 9–10.

pentru Teoctist, mitropolit de Suceava, între 1509–1538, când muri „la adânci bătrâneţe", fiind înmormântat la Mănăstirea Neamţ. Istoricul Alexandru Lapedatu a cercetat manuscrisul la Mănăstirea Râşca, publicând însemnările cuprinse în el.

„Această Psaltire o au scris părintele Macarie, părintelui său, arhiepiscopul Ţării Moldovei, chir Teoctist, vleat 7013 <1523>. Însă după mutarea sfinţiei sale către Dumnezeu, în Mănăstirea Neamţului, mai pre urmă de Dumnezeu alesul Teofan mitropolitul, ucenicul părintelui cu sfinţii odihnitului episcopului Macarie, văzând lucrul mâinilor sfinţiei sale şi fiind atras de dragostea părintelui său, au dorit să aducă aciastă Psaltire la sine, nu cu vr-o asupreală care cumva, ce cu voia igumenului şi a tot soborul Mănăstirii Neamţului. S-au tocmit şi au dat pre dânsa 30 taleri de argint, şi-au dat şi altă Psaltire în locul aceştiia, întru pomenirea ce-i scris mai sus. Şi o au dat la besereca avinţii sale, unde este hramul Naşterea înaintemergătorului Ioan în Mănăstirea Răcicăi, să ţie pravilă numai în postul mare pre această Psaltire, pre cine va alege Dumnezeu. Iară într-alte zile preste an, să nu o poarte nici în besearecă, nici în chilii. Iar de-ar îndrăzni făr(ă) de porunca părintelui ce-i scris mai sus, sau să o poarte din mână în mână, sau din mănăstire să o scoată, pre unul ca acela îl blastămă foarte rău în ispisocul cel vechiu, precum se vede aicea în scândură. Iară noi am apucat mai pre urmă de cetiam pre aciastă Psaltire în beseareca lui Sfeti Niculai numai în postul cel mare, iar într-alte zile nu umbla nici nu o purta, pentru aceea ştiind-o că-i scrisă de mâna părintelui Macarie. Şi văzând-o risipită, eu smeritul şi mai micul între ermonahi Ghedeon, am plătit de o am strânsu (să şi) o am legat ca să fie la beseareca lui Sfeti Niculai, la Răcica. Iară cine va îndrăzni să o fure, sau să o scoată într-alt loc făr(ă) de poronca nastoatelui (?) de la Mănăstirea Răcicăi, unul ca acela să fie sib blăstămul ispisocului celui vechiu, în veci neiertat, amin. Iar eu ticălosul mă smeresc milostivelor voastre să mă iertaţi şi Dumnezeu să vă ierte. Vleat 7224 <1716> meseţa mai 25 dni".

Alte însemnări pe: F. 278–288: „Eu, monah Atanasi, m-am călugărit în Slatina şi iaram de-un cot când m-au călugărit. Ioanichi Abăza m-au călugărit în zilele lui Mi(h)ai Vodă, când au mărsu tătarii în Ţara Ungurească (1718). Şi era mitropolit Gheorghie (Gheorghe, 1723–1729). Şi-am fugit de la stareţul mieu, de la Abăza, ce mă bătia şi nu scăpam o zi nebătut. Şi m-am sculat de e-am lepădat călugărie. Şi cine va ceti... să zică... toţi, Dumnezeu să-l iarte, căci nici un om nu iaste fără greşeală"; F. 305v: „Io Racoviţă-Voevod"; F. 334–336: „Această Psaltire sărbească fiind foarte rău stricată şi dezlegată, s-au legat cu cheltuiala sfinţii sale, părintelui Calistru Ene, egumen de Râşca, vlet 1772 ghen(aria)l". Egumenia lui Calistru la Râşca a fost între anii 1750–1778[26]. (Ms. slav, 505 B.A.R.)

g) *Pravila cea mică*, manuscris slavon nr. 726 din B.A.R., copiat în 1618 din porunca arhiepiscopului Teofan al III-lea al Moldovei (1617–1619), pentru biserica

[26] Alexandru Lapedatu, *Manuscrisele de la Bisericani şi Râşca*, Bucureşti, Edit. Socec, 1906. p. 13–15; P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din B.A.R.*, vol. II, dactilografiat, p. 573–575 (ms. nr. 505 B.A.R.).

Mitropoliei din Suceava, după cum rezultă din colofoniul aflat pe foaia 198. Ulterior, din această însemnare, a fost şters oraşul Suceava. Acest exemplar din Pravilă a fost împrumutat pentru un timp de la Mitropolia din Suceava, de către Udrişte Năsturel (cumnatul domnitorului Matei Basarab al Munteniei), după cum rezultă din însemnarea acestuia pe vechea copertă originală. Udrişte Năsturel a tipărit această Pravilă la Govora în 1640, fiind singurul manuscris al cărui text slavon corespunde integral celui românesc tipărit. O altă însemnre aminteşte de mitropolitul Iacob II Stamate (1792–1803) al Moldovei, apoi manuscrisul ajunge la Mănăstirea Bistriţa din Vâlcea după o altă însemnare, tot pe foaia 198. Alexandru Odobescu descoperă manuscrisul la Bistriţa, luându-l şi depunându-l la Muzeul Naţional de Antichităţi, de unde a fost trecut ulterior la Biblioteca Academiei Române (B.A.R.)[27].

h) *Minei*, manuscris slavon, pe hârtie filigranată reprezentând un om cu pălărie şi suliţă în mâna dreaptă, având însemnările: „Adecă eu domnul diiac Dumitraş, ficiorul popei Gligorie Pădure, protopop la sfânta Mitropolie din târgul Sucevei, să să ştie. La anul 7189 <1681> luna iulie 8 zile"; „Anul 7180 <1672> luna august 17 dzile, sâmbăta seara, a răpăusat domnul Enachie Barbălată. Multă jelanie şi târguire a fost după dânsul. Şi atunci a luat împăratul turcesc Cameniţa din Ţara Leşească. Ca să să ştie". Enache Barbălată a fost conducătorul breslei blănarilor şi cojocarilor din Suceava, iar înnoirea Catastifului acesteia la 31 ianurie 1673, s-a făcut pentru pomenirea sufletului său[28].

i) *Pravilele sau poruncile sfinţilor apostoli*, traducere din limba rusă făcută de mitropolitul Dosoftei, în timpul exilului său în Polonia. Manuscrisul poartă numărul 232 (61) în Biblioteca Sf. Sofia din Kiev, având o însemnare pe foaia 1: „Orânduelele sau poruncile sfinţilor apostoli, tălmăcite din greceşte, sau elineşte, dintr-un foarte bun izvor din limba rusă, de mine smeritul Dosoftei, mitropolitul Sucevei, în anul 7200 <1692>, la Stryj în castel, pe lângă Sf. Ioan Suceveanul marele mucenic al lui Hristos". Copistul manuscrisului notează la foaia 158 v: „Tălmăcitorul acestei cărţi este preasfinţitul Dosoftei mitropolit ortodox din Suceava. Mulţi povestesc bine despre el, că nepărăsind moaştele sfântului marelui mucenic al lui Hristos, Ioan cel Nou de la Suceava, vieţuind pe lângă sfintele moaşte până la sfârşitul său, trudindu-se şi sârguindu-se spre întărirea evlaviei. Cartea aceasta este mărturia sfintelor lui lucrări. Şi adormi în pace întru domnul, în Zolkiew şi fu îngropat tot acolo, pe lângă moaştele mucenicului"[29].

j) manuscrisul românesc nr. 4431 din B.A.R., cu însemnarea lui Constantin diac din Suceava, pe foaia 1v: „La cursul anilor de la zidirea lumii 7291, iar de la

[27] Radu Constantinescu, *Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor*, Bucureşti, Edit. Arhivele Statului, 1984, p. 117–118.

[28] Simion Fl. Marian, *Inscripţiuni de pe manuscripte şi cărţi vechi din Bucovina*, vol. I, Suceava, Tip. Suceava, 1900, p. 53–54.

[29] Ştefan Ciobanu, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei, şi activitatea lui literară*, Iaşi, 1918, p. 108.

mântuirea lumii 1783, luna lui săptembrie 27 zile, au răposat protopopul Mihalache (Andronic) de la ţinutul Sucevii. la care vreme şi Sfântul Ioan Novi din Ţara Leşească au venit şi s-au aşezat la Mitropolia Sucevii, la locul unde a fost înainte. Şi la acea vreme au fugit şi părintele Meletie (Ghica) arhimandritul în Ţările Turceşti (Moldova) cu multă avere. Şi aşa am rămas cu toţi singuri, cu plângerea şi tânguirea şi curgerea lacrimilor neoprit, şi ca nişte oi făr(ă) de păstori, ce umblă rătăcind"[30].

k) *Biblia* tipărită la Blaj, în 1795, păstrată la Biserica Sf. Gheorghe din Suceava, care a aparţinut negustorului sucevean Neculai Pantazi, fost epitrop al acestui lăcaş. Conţine multe însemnări cu caracter familiar, din care redăm câteva: „La anul (1)812 iulie 3 k(alendarul) v(echi) s-au întâmplat de au fost puhoi aşa de mari, cât n-au rămas iazuri nerupte şi mori nestricate de obşte, cum şi pe apile curgătoare iarăşi asămine. Şi într-această vreme s-au întâmplat de au rupt iazul meu, de am făcut eu moară la Nimirceni, în drumul Fulticenilor, pe moşiile mitropoliei cu bezmen (arendă) aşezat. Neculai Pantazi din târgul Suciava, neguţători"; „Am însămnat şi pentru răposarea părinţilor mei, anume Constantin Panta(zi) şi maică me(a) Dafina, care la acea vreme au răposat. Tatăl meu au răposat la anul (1)797 april(ie) 26 k.v. Maică la anul (1)812 august 12 k.v., şă să află îngropaţi în biserica Precistei din Iţcani, unde să prăznuieşte hramul Sfintei Adormiri"; „Tot la anul (1)812 în luna august, au făcut pace moscalii cu turcii, că având bătălie cu bună parte, împăratului franţăzilor sau Napoliun"; „La 11 ghenar (1)838 s-au cutremurat pământul noaptea, în ziua preacuviosului părintelui nostru Teodosie începătoriul obştei"[31].

l) Manuscrisul românesc nr. 4474, foaia 121 din B.A.R., cu însemnarea lui Vasile Ţintilă di Cernăuţi: „Să să ştie de când au fost împăratul nemţăscu Iosif în Cernăuţi şi în toată Bucovina şi au scos pe Ioan Novi de la Jolfka şi l-au aşezat la Suceava, la anul 1783"[32].

*

La anexarea în 1775 a ţinuturilor din nordul Moldovei (Cernăuţi, Suceava şi ocolul Câmpulung Moldovenesc, denumite apoi Bucovina, de către austrieci), oraşul Suceava împreună cu Iţcani, Cut şi Isaura, aveau 369 de familii, respectiv circa 2500 persoane, Suceava fiind cel mai important oraş din această provincie detrunchiată din pământul Moldovei.

Valerian Dragoş Boca publică o serie de date statistice din anul 1777, după informaţiile generalului austriac G. Spleny, primul guvernator militar al Bucovinei

[30] Ilie Corfus, *Câteva însemnări privind biserica Moldovei*, Iaşi, „M.M.S.", nr. 1–2/1974, p. 120.

[31] Ion Zugrav, *Cărţi rare cu diferite însemnări în Biblioteca M-rii Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, Iaşi, „M.M.S.", nr. 5–6/1968, p. 322–324.

[32] Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iaşi, Edit. Junimea, 1975, p. 75.

înstrăinate. Această provincie avea trei oraşe, Suceava, Siret şi Cernăuţi, 229 de sate, o populaţie de circa 75 000 de locuitori, dintre care 55 000 erau români, 12 000 ruteni, restul fiind armeni, evrei şi ţigani. Repartizarea locuitorilor pe capi de familie: 197 boieri şi mazili, 149 rutaşi, impuşi la visterie cu rupta, 415 preoţi, 86 dascăli, 466 călugări, 88 călugăriţe, 285 impegaţi inferiori, 45 negustori, 58 armeni, 526 evrei, 294 ţigani, 14 992 ţărani români. Suceava era cea mai importantă localitate, fiind capitală de ţinut ce cuprindea 130 de sate. În 1784, ţinutul Suceava avea 47 de parohii, 50 de biserici, 54 de preoţi şi 4787 de familii ortodoxe[33].

Austria şi-a orientat politica religioasă asupra bisericii ortodoxe din Bucovina, punând în practică următoarele măsuri: ruperea tuturor legăturilor cu Mitropolia din Iaşi, transformarea Episcopiei de Rădăuţi în Episcopia Bucovinei, cu sediul în Cernăuţi şi subordonată Mitropoliei de la Carlowitz; secularizarea averilor mănăstireşti, crearea Fondului Bisericesc, care a fost pus sub controlul deplin al statului; desfiinţarea mănăstirilor şi schiturilor, de la care au fost exceptate doar Mănăstirile Putna, Suceviţa şi Dragomirna.

În 1786, episcopul Dositei Herescu a reorganizat parohiile şi protopopiatele din Bucovina; Biserica Sf. Gheorghe a rămas parohie, cu o circumscripţie de enoriaşi în jurul ei, dar Mitropolia Moldovei din Iaşi şi-a păstrat mai departe dreptul de patronat asupra fostei catedrale mitropolitane din Suceava. În această calitate, contribuie la cheltuielile de reparaţie şi de înzestrare a ei, cu trei cincimi din valoarea devizului, având şi dreptul de a confirma numirea priorului bisericii, propus de episcopul Bucovinei. După anul 1860, biserica a fost declarată expozitură a mănăstirii Dragomirna, iar în 1904 a fost declarată mănăstire independentă, numită Sf. Ioan cel Nou[34].

După desfiinţarea Academiei Duhovniceşti de la Mănăsirea Putna, în anul 1786 şi a şcolii de pe lângă Episcopia de Rădăuţi, a fost înfiinţată pe lângă bisericile Sf. Gheorghe şi Sf. Ilie o şcoală catihetică, condusă de Daniil Vlahovici, viitorul episcop al Bucovinei, care pregătea clerul bucovinean. La scurt timp, şcoala a fost mutată la Cernăuţi.

Austria a înfiinţat o comisie aulică de delimitare a proprietăţilor din Bucovina, care a lucrat la Cernăuţi, Suceava şi Siret. Mitropolia de la Iaşi a fost convocată de comisie la Suceava, în 4 martie 1782, pentru a-şi prezenta înscrisurile pe care le avea pentru proprietăţile deţinute în cadrul Cordunului (Bucovina). Ca delegaţi, Mitropolia de la Iaşi i-a numit pe Anania, egumenul Mănăstirii Teodoreni din Burdujeni, episcop onorific de Sevestos, şi pe Meletie Ghica, arhimandrit, egumen al Mănăstirii Ilişeşti şi dichiu al Mitropoliei Vechi din Suceava, care răspund întrebărilor Comisiei. Primele întrebări au fost legate de întemeierea Mitropoliei, de ctitorirea Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava şi de moşiile,

[33] Valerian Doboş, *Însemnări de demult*, Iaşi, Edit. Junimea, 1975, p. 75.

[34] Victor Morariu, *Călăuza istorică a oraşului Suceava*, Cernăuţi, Edit. Glasul Bucovinei, 1930, p. 32; S. Reli, *Din viaţa religioasă şi bisericească a Sucevei, sec. XII-XIX*, „Candela", ian.–mart., Cernăuţi, 1931, p. 28.

terenurile aflate în Cordun. Delegaţii răspund că la început au fost numai episcopi, supuşi mitropolitului şi patriarhului de Ohrida-Serbia. Când domnitorul Alexandru cel Bun a fost încoronat de împăratul bizantin Ioan Paleologul, el l-a numit pe episcopul de Rădăuţi ca mitropolit al ţării, supunându-l patriarhilor de Constantinopol, punând capăt dependenţei de Mitropolia Ohridei. Nu cunosc daniile făcute bisericii, întrucât regele Ioan Sobieski l-a luat cu sine în Polonia (1686), pe mitropolit, pe Sf. Ioan cel Nou şi toate scrisorile Mitropoliei, iar prin lipsa înscrisurilor, nu se poate şti cine a dăruit ceva acestei biserici. Mitropolitul „şi-a menţinut până acum aici moşiile sale, numai prin mărturiile oamenilor evlavioşi, care au mărturisit cu carte de blestem, că acestea sau alte moşii au aparţinut Mitropoliei". Delegaţii comunică comisiei că în Moldova „nici o biserică nu are pământuri sau moşii proprii, deoarece mereu acelaş care are moşii, se îngrijeşte de biserică şi în caz de distrugere, trebuie să o refacă".

Mitropolia deţine următoarele sate şi predii: satele Uideşti, Bosanci, Tătăraşi cu 16 case, Areni cu 15 case; moşiile: Nemerceni, Podeni, Frumoasa, Luciu, Strâmbul; terenul din jurul Mitropoliei, pe care trăiesc ţiganii, 10 stânjeni de loc în Uliţa Mare, care a fost numit şi Arenda Mitropoliei; o casă cu pivniţă în oraş, numită casa lui Harmota; un loc de pivniţă lângă biserica armenească (probabil cea dăruită în 1627 de domnitorul Miron Barnovschi). Pentru unele proprietăţi cumpărate de Mitropolie existau înscrisuri şi hotarnice, dar pentru cele pe care le „stăpâneşte Mitropolia din timpuri imemorabile" – Uideşti, Bosanci, Podeni, Frumoasa, terenul Ţigănia şi Arenda Mitropoliei – nu existau. Mitropolia stăpânea proprietăţile în linişte.

La 27 septembrie 1783, comisia de delimitare a administraţiei militare cezaro-crăieşti, înfiinţează cartea fundoară a oraşului Suceava, ce avea anexate unele observaţii privind condiţiile care au condus la decăderea şi pustiirea oraşului. La apogeul ei, Suceava era mărginită spre răsărit cu Tişăuţi, Ipoteşti şi Bosanci, spre miazăzi cu Nemerceni şi Liteni, spre apus cu Zahareşti, Stroieşti, Bârnova, spre miazănoapte cu râul Suceava. La data menţionată, oraşul se mărginea cu Şcheia, Mănăstirea Sf. Ilie, moşia Areni a Mitropoliei şi hotarul cu Moldova. Cartea fundoară descria hotarul de atunci al oraşului, fiind semnată între alţii de Costache Borcilă, judele oraşului, Gheorghe Tupilat, starostele moldovenilor din Suceava, împuterniciţii Mănăstirii Sf. Ilie, ai Mitropoliei precum şi de membrii Comisiei.

Între 22–27 septembrie 1783, Comisia de delimitare, constatând că posesiunile Mitropoliei Moldovei se înşiră unele după altele şi fac hotar comun, hotărăşte să le cuprindă într-un singur hotar, sub numele de „moşiile Mitropoliei", astfel că hotarnica s-a redactat în consecinţă. Acest fapt a condus la acapararea unor terenuri orăşeneşti de către Mitropolie. La 26 septembrie 1683 s-a făcut şi hotarnica moşiei Podeni, aparţinând tot Mitropoliei Moldovei[35].

[35] *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului*, Bucureşti, Edit. Arhivele Statului, 1989, p. 460–464, 470–472; *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente*, Bucureşti, Edit. Arhivele Statului, 1983, p. 468–471.

Teritoriul oraşului Suceava a fost restrâns din toate părţile, multe proprietăţi fiind uzurpate de Mitropolie, ceea ce a condus la un lung proces între orăşenii din Suceava şi Mitropolia Moldovei din Iaşi.

Din vremuri strămoşeşti, oraşul Suceava poseda, fără plată, păşunea, care a fost restrânsă din ce în ce mai mult de arendaşii Mitropoliei. Comisarul ţinutal Ducilovici încheie la 5 iulie 1793 un protocol de hotărnicie a păşunii cu reprezentanţii oraşului Suceava, aşa cum ar fi fost cu 10–15 ani în urmă, şi nu cum erau „hotarele din timpurile străvechi”. Partea vătămată are dreptul de a căuta calea justiţiei. La 8 aprilie 1811, Administraţia Bucovinei din Cernăuţi dă hotărârea către Magistratul Oraşului Suceava privind folosirea moşiei Tătăraşi ca imaş pentru vite (500 fălci) spre binele târgoveţilor săraci şi a visteriei târgului.

La 28 mai 1813, orăşenii din Suceava prezintă o Însemnare cuprinzând documentele depuse ca o mărturie în procesul cu Mitropolia Moldovei pentru redobândirea moşiei oraşului.

În urma procesului cu Mitropolia, la 17/19 iunie 1820, domnul Ţării Moldovei, mitropolitul Moldovei, Veniamin Costachi, prin delegaţi, încheie la Cernăuţi un contract cu reprezentantul oraşului Suceava, Carl Eitelberg, prin care Mitropolia dă orăşenilor parte din moşiile Tătăraşi şi Areni pentru loc de imaş, stingându-se, astfel, vechiul conflict. Partea cedată se referă în fapt la cea stabilită de orăşeni în anul 1793, cu drept de imaş şi arătură iar în plus, în noul sat Cut, numai dreptul de păşunat, fără de arătură.

În 1837, mitropolitul Moldovei, Veniamin Costachi dăruieşte Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava 50 de fălci de pământ situat la nord de iazul Bulai.

Satul Bosanci, împreună cu terenurile din Tătăraşi şi Areni, ce ţineau de domeniul Bosancilor, a intrat în stăpânirea principelui Mihai Sturdza, care, la cererea sucevenilor, pune capăt procesului între părţi şi încheie prin delegaţi oficiali un protocol prin care cedează şi donează terenurile Tătăraşi şi Areni, cu o suprafaţă de 1543 iugăre de pământ, în proprietatea deplină locuitorilor oraşului Suceava. Comuna urbană Suceava urmează să plătească impozitele visteriei şi prestaţiile fixate pentru bucata de păşune Tătăraşi şi Areni, din anii de mai înainte şi până acum, fără ca moşia Bosanci să aibă a suferi cu nimic. Locuitorii din satul Cut, alipit de Suceava, pot exercita în mod egal numai dreptul de păşunat şi în nici un caz dreptul de arătură[36].

Domeniul Bosanci era arendat lui Neculai şi Ana Petrovici, care „sunt lăcustele moşiilor... caută cu lăcomie de lup” ca să ia imaşul târgului, pretinzând că acesta face parte din averea şi hotarul Bosancilor. Târgoveţii cer la 1 februarie 1828 sprijinul lui Neculai Cantacuzino din Iaşi, fost mare postelnic, pe care îl cunosc din „vremea bejeniei” din 1821, când a stat la Suceava, ca să intervină pe lângă mitropolitul Vetamian al Moldovei, pentru a le lăsa Arenii şi Tătăraşii ca

[36] *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului*, Bucureşti, Edit. Arhivele Statului, 1989, p. 629–636.

imaş, după cum a fost din „zilile mai vechi şi din zilili celi mai noao, au fost şi esti păşunat de vitile târgului, tristă rămăşiţă din toată averea moşilor şi strămoşilor".

Pentru sprijinul pe care l-a acordat pe lângă mitropolitul Veniamin Costachi, în apărarea drepturilor târgului asupra imaşului Tătăraşi şi Areni, sucevenii îi trimit la 30 iunie / 12 iulie 1828, o scrisoare de mulţumire lui Neculai Cantacuzino din Iaşi.

*

Între anii 1826–1829, pe timpul stareţului Melchisedec Lemne, s-a făcut o reparaţie capitală a bisericii, prin contribuţia Mitropoliei Moldovei, precum şi a altor persoane, înnoindu-se acoperişul bisericii, pardoseala clopotniţei, a chiliilor, a zidului împrejmuitor, a grajdului, şurii şi hambarului. În 8/20 octombrie 1832, Melchisedec proistos trimite Consistoriului Episcopal din Cernăuţi un raport cu cheltuirea banilor daţi de Mitropolia Moldovei în sumă de 6 151 de lei şi 36 de creiţari.

În anul 1860, „Înalta Cameră a Moldovei" a acordat o subvenţie pentru restaurarea Bisericii Sf. Ioan cel Nou, în virtutea vechiului drept de patronat, pentru care, în 31 ianuarie / 12 februarie 1861, protosingelul Darie Tarnovieţchi prezintă lista cheltuielilor făcute. Acoperişul din draniţă, făcut în 1829, a fost „meremetisit" din nou peste tot, s-a reparat clopotniţa, un clopot fiind returnat. Chiliile nacealniceşti şi cele interimare pentru oaspeţi, trapeza şi cuhnia, care erau stricate „de când au fost în vremea bătăliilor ruşilor cu turcii şi aliaţi Franţie(i) cu engleji, fiind oaste multă în Suceava, s-au luat de casarnie" (războiul Crimeii din 1856?), s-au reparat, iar chiliile nacealniceşti, cu pământ pe jos, au fost podite cu scânduri. Vechea strană arhierească era un „hârb"; s-a făcut alta, care a fost zugrăvită, poleită şi vopsită de zugravul Laurenti Ghialcovschi. Ferestrele bisericii erau putrezite, s-au făcut altele, s-a pus sticlă, s-au înlocuit 40 de lespezi pătrate din pardoseală, aducându-se de la Trimbovie–Galiţia. S-a reparat gardul, racla Sf. Ioan cel Nou, s-au cumpărat: lumânări de ceară albă şi galbenă, untdelemn pentru candele, veselă, alimente, băutură pentru serbarea praznicului etc., cheltuindu-se 5 338 florini şi 41 cruciri, sau 25 832 lei[37].

Între anii 1894–1896, a fost ridicată clădirea stăreţiei, s-au reclădit chiliile, restaurându-se clopotniţa şi zidul împrejmuitor.

Între 1898–1910, Biserica Sf. Gheorghe a fost renovată de arhitectul austriac K. A. Romstorfer, care-i măreşte ferestrele, înlocuieşte acoperişul de draniţă cu altul, nepotrivit, din olane smălţuite, denaturându-i aspectul arhitectonic iniţial. Tot în aceeaşi perioadă, vechea pictură în frescă a fost reîmprospătată stângaci de pictorul vienez Iacob Viertelberger[38].

Referitor la restaurarea vechii fresce din Biserica Sf. Gheroghe, sunt cunoscute unele amănunte cuprinse în scrisoarea lui Eudoxiu Hurmuzachi din 17 februarie 107, adresată Consistoriului Mitropoliei din Cernăuţi.

[37] *Ibidem*, p. 637, 676–683.

[38] Simion Reli, *În jurul unei vechi catedrale a Mitropoliei din Suceava*, în vol. *Omagiu profesorului Ion Nistor*, Bucureşti, 1941; Victor Morariu, *op. cit.*, p. 32.

La iniţiativa unchiului său, Alexandru Hurmuzachi, proprietar din Cernauca (Cernăuţi), membru al Academiei Române, Guvernul României a hotărât, în calitatea sa de reprezentant al patronului Bisericii Sf. Gheorghe din Suceava, să repare picturile vechi în biserică înainte de 40 de ani. Prin mijlocirea unchiului său, a fost angajat renumitul pictor din Viena, Iobst; pentru lucrări, s-au realizat 17 planuri după picturile originale, planuri care se aflau în posesia lui Eudoxiu Hurmuzachi. Din cauza greutăţilor ivite, Mitropolia din Iaşi nu a mai putut duce la bun sfârşit „acest act pios şi de interes istoric şi cultural, aşa de mare pentru mărirea bisericii noastre". După moartea sa, chestiunea a fost uitată. Aflând de intenţia Consistoriului de a reconstitui vechile picturi ale bisericii, oferă planurile, în vederea aplicării lor. În cazul în care Consistoriul nu le va întrebuinţa, şi ca să nu fie uitate, se prevedea ca aceste planuri să fie predate Muzeului Ţării (din Cernăuţi), ca „un dar de la mine şi în vecinică amintire". La scrisoare sunt anexate cele 17 planuri[39].

În anul 1914, izbucnind primul război mondial iar Suceava fiind în zona frontului ruso-austro-ungar, sicriul cu moaştele muceniculului Ioan cel Nou a fost dus la Viena şi aşezat la biserica ortodoxă română din capitala Austriei. La 25 iulie 1918, sicriul cu moaştele a fost readus şi depus în Biserica Iţcanii Vechi, la 27 iulie, iar duminică, 28 iulie, moaştele au fost aşezate în Biserica Sf. Gheorghe din Suceava[40].

Zusammenfassung

Mit dem Wunsch, die zuweilen umstrittene Geschichte der Kirchen und Kloster, die im daufe der Zeit von den Fürsten der Moldau gestiffet wurden, zu präsentiere, bezieht sich jetzt Mircea Pahomi auf die *„Sfântul Gheorghe" Kirche – die Kloster „Sfântul Ioan cel Nou" de la Suceava.* Das Kirchengebände stellt ein Wendepunkt in der Entwicklung der moldauischen Architektur des 16. Jahrhunderts das. Die „Sfântul Gheorghe" Kirche als Metropolitankatedrale entworfen, wurde 1514 von Bogdan, Sohn des Ştefan des Großen gestiftet und 1522 während der Regienung von Ştefăniţă-Vodă fertiggebaut. Der Autor des Studiums macht eine ausführliche Darstellung der noch in der Kirche aufbewahrten Patrimoniums – gegenstände und Dokumente. Die Kirche hat zusammen mit den heiligen Reliquien von Sfântul Ioan cel Nou auch seinen Namen bekommen.

[39] *Suceava...*, p. 718–719.
[40] Victor Morariu, *op. cit.*, p. 32.

UNIVERSITATEA DIN CERNĂUŢI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (I)[1]

MIRCEA GRIGOROVIŢĂ

Facultatea de Drept

Bibliografia unei astfel de teme viza consultarea anuarelor universităţii, însă, pentru anii de studiu, acestea lipsesc. De asemenea, lipsesc şi unele programe ale cursurilor, lucrărilor de seminarii, institute şi laboratoare. Semnatarul acestor rânduri posedă programele pentru anii de studii 1937/1938, 1938/1939, 1939/1940, care i-au fost utile în elaborarea acestui studiu. În ceea ce priveşte celelalte surse bibliografice, de mare folos ne-au fost volumele *Ştiinţa în Bucovina*[2], şi *Enciclopedia „Cugetarea"*[3]. În anul 1971 a fost editat un volum colectiv despre evoluţia învăţământului în România[4], Universităţii din Cernăuţi rezervându-i-se un loc modest. Se menţionează faptul că a fost creată în anul 1875, se aminteşte despre învăţământul biologic de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea şi se evocă prezenţa la Cernăuţi a lui Sextil Puşcariu, Constantin Brătescu şi Constantin Pârvulescu.

Pentru a ne putea forma o imagine comparativă a evoluţiei cursurilor Facultăţii de Drept în cele două perioade ale universităţii cernăuţene – austriacă şi românească – redăm programa cursurilor, seminariilor şi a lucrărilor de laborator ţinute la facultate în anul de studiu 1912/1913. Aceasta subsumează cursurile în şapte grupe: I. *Ştiinţa juridică generală, filosofică, dreptul viu; Istoria filosofiei dreptului; Teoria generală a dreptului*; II. *Dreptul roman, izvoare, istoria*

[1] Despre evoluţia Universităţii din Cernăuţi în perioada interbelică a se vedea şi: Mircea Grigoroviţă, *Universitatea din Cernăuţi în perioada interbelică. Preliminarii*, „Glasul Bucovinei", revistă trimestrială de istorie şi cultură, Cernăuţi–Bucureşti, II, nr. 6 (2), 1995, p. 120–129; *Universitatea din Cernăuţi în perioada interbelică.* Misiunea educativă şi ştiinţifică, *ibidem*, II, 1995, nr. 7 (3), p. 68–78; Idem, *Facultatea de Filosofie şi Litere din Cernăuţi în perioada interbelică*, *ibidem*, II, nr. 8 (4), 1995, p. 105–119; Idem, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775–1994)*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1993.

[2] *Ştiinţa în Bucovina. Ghid bibliografic*, vol. I, Suceava, 1982.

[3] Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea"*. Memorial românesc. Oameni şi înfăptuiri, Bucureşti, 1940.

[4] *Istoria învăţământului din România*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1971.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 105–118, Bucureşti, 1999

constituției, legile fundamentale și procesul civil; III. *Dreptul german; Istoria dreptului german; Istoria izvoarelor dreptului; Dreptul privat german, Istoria dreptului public*; IV. *Dreptul bisericesc*: seminar și proseminar; *Drept matrimonial bisericesc; Recapitulări ale dreptului german și canonic bisericesc*; V. *Dreptul civil, Dreptul comercial, Dreptul cambial, Dreptul austriac al obligațiilor; Exerciții de drept comercial și cambial, Exerciții de drept civil, drept austriac general civil, drept real, drept austriac*; VI. *Dreptul penal austriac*; VII. *Dreptul procedural austriac și dreptul la jurisdicția voluntară.* Dintre profesorii de atunci, îi amintim pe Franz Exner, Paul August Leder, Eugen Ehrlich, Adolf Last, Ferdinand Kogler, Otto von Dungern, Rudolf Köstler, Karl Adler, Joseph Manczka, Achill Rappaport, Georg Petsche și Constantin Isopescu Grecul[5].

În anul 1918, după revenirea Bucovinei la România, s-a pus problema reorganizării universității. La Facultatea de Drept, unde se predase până la Unire dreptul austriac, trebuiau efectuate unele modificări, dreptul românesc urmând a sta la baza studiului juridic. La început, la această facultate cursurile pentru obținerea licenței durau trei ani, iar doctoratul, doi ani, apoi pentru licență erau necesari patru ani, iar pentru doctorat un an.

Planificarea inițială a cursurilor a fost următoarea:

Anul I licență: *Enciclopedia dreptului, Drept roman, Drept civil, Drept constituțional, Economie politică și națională.*

Anul II licență: *Drept roman, Drept civil, Drept administrativ, Drept penal, Procedură penală, Finanțe și statistică.*

Anul III licență: *Drept comercial și procedură comercială, Procedură civilă, Drept internațional public și privat, Istoria dreptului și în special a dreptului român, Criminologia, știința și legislația penitenciară, Medicină legală.*

Cursuri pentru doctorat:

A. Secția juridică:

Anul I: *Dreptul roman* (materie specială aprofundată), *Drept civil comparat* (materie specială aprofundată), *Drept constituțional comparat, Drept penal comparat și criminologie.*

Anul II: *Drept internațional privat aprofundat, Drept comercial comparat și maritim, Drept bisericesc comparat și politică bisericească, Sociologia și filosofia dreptului.*

B. Secția politico-economică:

Anul I: *Politica și presa, Economia politică și națională aprofundată, Finanțele și statistica aprofundată, Drept constituțional comparat.*

Anul II: *Drept comercial comparat și maritim, Drept internațional public aprofundat, Drept administrativ comparat, Drept bisericesc comparat, Politica bisericească.*

[5] *Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen im Wintersemester, 1912/1913.*

În regulament se specifică faptul că, pe lângă aceste cursuri obligatorii, se mai puteau face cursuri speciale de doctorat în ambele secţii, cu avizul consiliului facultăţii. Titlul de doctor în drept se obţinea pe baza examenelor din anii I şi II de doctorat şi a unei teze.

În anul de studiu 1937/1938, cursurile obligatorii pentru licenţă au fost următoarele:

Anul I: *Îndrumare în dreptul penal, Îndrumare în dreptul privat* (curs şi seminar), *Sociologia juridică, Îndrumare în istoria dreptului roman, Îndrumare în ştiinţele economice, Îndrumare în dreptul public.*

Anul II: *Drept civil* (curs şi seminar), *Enciclopedia dreptului* (curs şi seminar), *Drept roman, Economie politică şi naţională* (curs şi seminar), *Drept constituţional.*

Anul III: *Drept civil, Drept penal* (curs şi seminar), *Drept administrativ, Finanţe şi credit, Drept roman* (curs şi seminar), *Drept administrativ special.*

Anul IV: *Drept comercial* (curs şi seminar), *Drept internaţional* (curs şi seminar), *Criminologie, ştiinţă şi legislaţie penitenciară, Istoria dreptului şi în special a dreptului român* (curs şi seminar), *Procedură civilă* (curs şi seminar).

Cursuri speciale pentru doctori:

Secţia juridică: *Drept penal comparat şi criminologie, Drept civil comparat* (curs şi seminar), *Drept constituţional comparat, Drept comercial comparat şi maritim* (curs şi seminar), *Sociologia şi filosofia dreptului* (curs şi seminar), *Drept roman* (Pandecte, materie specială aprofundată – curs şi seminar).

Secţia politico-economică: *Politica şi presa* (curs şi seminar), *Finanţe şi statistică aprofundată, Drept constituţional comparat, Economie politică şi naţională aprofundată* (curs şi seminar), *Drept internaţional aprofundat, Drept administrativ comparat* (curs şi seminar).

Pentru exemplificare, redăm după *Anuarul Universităţii pe anul 1936/1937*, titlurile unora dintre tezele de doctorat susţinute la Universitatea cernăuţeană: *Obligaţiile internaţionale ale Poloniei în domeniul protecţiei universităţilor* (Stanislaw Schwann), *Răspunderea politică a miniştrilor* (Corneliu Popescu), *Regimul reprezentativ în România* (Georgeta Margareta Frăţişă), *Tratatul de la Versailles în lumina dreptului şi politica internaţională* (Condrea Scarlat), *Istoricul şi dezvoltarea presei române din Bucovina* (Nicolae Giurumia) etc.

Vom cita în continuare diferitele cursuri predate la Facultatea de Drept: *Drept roman* (Ion Lunguleac, Ilie Popescu Spinei); *Drept civil* (Gheorghe Drăgănescu, Alexandru Popovici, Alexandru Emil Lăzărescu, Constantin Isopescu Grecul, Aurel Căpăţână, Traian Ionaşcu, Vasile Negru); *Drept constituţional* (Gheorghe Alexianu, Constantin Berariu, Alexandru Papacostea); *Enciclopedia dreptului* (Anastase Ştefănescu Galaţi); *Procedură penală* (Aurel Tarnavschi); *Introducere în dreptul privat* (Gheorghe Drăgănescu); *Economia politică şi naţională* (Cristofor

Coroamă, Friederich Kleiwächter); *Sociologia juridică* (Anastasie Ștefănescu Galați); *Introducere în dreptul public* (Gheorghe Alexianu); *Drept administrativ* (Constantin Berariu, Constantin Rădulescu, Constantin Petrescu Ercea, Iulian Pascu, Erast Didi Tarangul, Constantin Angelescu); *Drept penal și procedură penală* (Constantin Isopescu Grecul, Aurel Tarnavschi, Ion Ghițescu, Constantin A. Spulber); *Psihologie juridică* (C. Rădulescu); *Teoria generală a dreptului* (Ioan Rădulescu); *Finanțe și statistică* (Dimitrie Busuioceanu, Ioan Ghițescu); *Drept administrativ special* (George Cristescu); *Istoria dreptului și în special a dreptului românesc* (C. A. Spulber); *Criminologie și știința și legislația penitenciară* (C. Rădulescu, I. Ghițescu); *Procedură civilă* (Alexandru Popovici, Dimitrie Gălășescu Pyk); *Drept comercial și cambial* (Maximilian Hacman); *Drept internațional, public și privat* (Maximilian Hacman, Traian Ionașcu, Ioan Țurcan); *Drept constituțional comparat* (G. Alexianu, Alexandru Papacostea, Constantin C. Angelescu); *Drept penal comparat și criminologie* (C. Rădulescu, I. Rădulescu, I. Ghițescu); *Drept roman – Pandecte, materie aprofundată* (Ioan Lunguleac, Valentin Al. Georgescu); *Drept civil comparat* (G. Drăgănescu, T. Ionașcu); *Drept comercial comparat și maritim* (D. Gălășescu Pyk); *Sociologia și filosofia dreptului* (Traian Brăileanu, Constantin Damian); *Finanțe și statistică aprofundată* (I. Ghițescu); *Politica și presa* (A. Ștefănescu Galați); *Drept internațional aprofundat* (I. Țurcan); *Drept administrativ comparat* (C. Berariu, C. Petrescu Ercea, E. D. Tarangul); *Curs special de drept falimentar și concordatar* (Constantin Cudalbu); *Curs de medicină legală* (dr. Vespasian Pauliuc Burlă).

Prezentăm în continuare, în măsura în care ne-au fost accesibile unele date, lista corpului didactic care a activat la Facultatea de Drept a Universității cernăuțene. Vom face o departajare în trei categorii: profesorii care și-au desfășurat activitatea mai mult timp la Cernăuți, cei care au activat sporadic și cei care și-au început activitatea cu puțin timp înainte de anul 1940.

1. PERSONALUL DIDACTIC ACTIV MAI MULT TIMP LA CERNĂUȚI

Gheorghe Alexianu și-a desfășurat activitatea la universitatea cernăuțeană începând de la 1 octombrie 1926. În anul 1930 a devenit profesor titular. C. Hamangiu, în prefața volumului *Drept constituțional* (1926), îl considera pe Gh. Alexianu drept unul dintre cei mai eminenți reprezentanți ai noii generații de juriști români.

Gh. Alexianu a desfășurat o intensă activitate, a făcut călătorii de studii în Franța, Italia, Austria, Ungaria, Cehoslovacia. A fost rezident regal al Ținutului Suceava (cu capitala la Cernăuți), apoi al ținutului Bucegi. În perioada celui de al doilea război mondial a fost guvernator al Transnistriei. A activat la Institutul de Științe Administrative din București, la Consiliul Legislativ, la Curtea de Casație.

A îndrumat Fondul Bisericesc ortodox-român din Bucovina şi a fost sfetnicul mitropolitului Bucovinei, Visarion Puiu. Gh. Alexianu a condus publicaţiile „Codul general al României", „Pandectele săptămânale", a coordonat Colecţia legilor României. A colaborat la publicaţiile: „Pandectele Române", „Revista de drept public", „Revue de droit publique" etc. Constantin Radu l-a considerat drept autorul celui mai complet şi documentat curs universitar. A scris şi manuale şcolare de instrucţie civică. A tradus din Charles Gide şi Charles Rist. Gh. Alexianu a scris cinci volume de drept constituţional, comparat şi administrativ. La Biblioteca Academiei Române există în jur de 40 lucrări semnate de Gh. Alexianu, unele fiind redactate în colaborare cu alţi autori (*Instituţia jurătorilor în vechiul nostru drept, Principii de drept constituţional, Dreptul constituţional, Curs de drept constituţional, Statutul funcţionarilor publici*).

Constantin Berariu (1870–1929) este cunoscut mai mult ca poet, dramaturg şi traducător, decât ca jurist. Doctor în drept la Cernăuţi (1920), a studiat şi la Universitatea din Innsbruck. A fost funcţionar administrativ şi redactor al „Foii legilor şi ordonanţelor Ţării Bucovina" (1906–1918). C. Berariu a fost avocat, membru delegat al Ministerului de Interne la Comisia de Apel Cernăuţi (1924–1929). Din anul 1919 a fost conferenţiar universitar la Cernăuţi, profesor agregat (1921), profesor titular de drept constituţional şi administrativ din 1927. Ca jurist a publicat *Noua Constituţie a României. Reflexiuni şi anteproiect* (1922). A tipărit un curs de drept constituţional.

Dumitru Busuiocescu (1874–1934) a fost doctor în ştiinţe economice şi financiare la Leipzig (1905). A avut următoarele funcţii: bibliotecar, secretar general şi subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii şi domeniilor, profesor de economie politică la Şcoala Superioară de Înalte Studii Agronomice (Bucureşti) şi la Politehnica bucureşteană. La Universitatea din Cernăuţi a funcţionat de la 1 septembrie 1921, ca profesor agregat de ştiinţe financiare şi statistică şi, din 1928, ca profesor titular.

La Biblioteca Academiei Române se află înregistrat un număr de şapte lucrări, între care citãm: *Scuzele în materie penală* şi *Das Tabakmonopol in Rumänien*.

Cristofor Coroamă (1890–1964). A fost doctor în drept la Cernăuţi, efectuând studii de specializare la Viena. A desfăşurat o bogată activitate ca profesor de economie politică şi naţională. A predat şi cursuri de drept roman. Şi-a început cariera didactică ca docent, devenind, în 1921, profesor agregat şi în 1927 profesor titular.

La Biblioteca Academiei Române se găsesc opt lucrări de drept economic şi financiar, între care amintim: *Consideraţiuni asupra problemei valorii. Utilitatea şi costul de producţie, Der Kausalzusammenhang zwischwen dem Wert der Produkte und dem Wert der Produktivmitteln, Caracterul economiei politice ca ştiinţă şi raporturile ei cu celelalte discipline, Teoria social-economică a monedei.*

George Cristescu (1893–1940). În anul 1925 a obţinut doctoratul în drept la Bucureşti, cu teza *Reorganizarea tribunalelor speciale de represiune*. A făcut studii şi cercetări de administraţie publică în Belgia şi cercetări şi experimente în Laboratorul de poliţie ştiinţifică din Paris şi la Institutul de Poliţie Ştiinţifică a Universităţii din Lausanne. A funcţionat 15 ani ca magistrat în justiţia militară. La facultatea de Drept a universităţii cernăuţene a funcţionat de la 1 februarie 1931, conferenţiar fiind numit la 8 februarie 1938. A predat drept administrativ, drept administrativ special, criminologie şi ştiinţe penitenciare, drept şi procedură penală, drept penal comparat. G. Cristescu a fost şi profesor de drept public la Şcoala Superioară de Război, profesor de organizare, metodologie şi administraţie la Şcoala Superioară de Ştiinţe Administrative, profesor de poliţie ştiinţifică la Şcoala Superioară de Documentare şi Ştiinţe Administrative. G. Cristescu a fost membru în diferite societăţi ştiinţifice din ţară şi străinătate.

La Biblioteca Academiei Române se găsesc şase lucrări semnate de G. Cristescu: *Reorganizarea instanţelor judiciare militare de represiune, Introducere în ştiinţa dreptului penal, Incapacitatea industrială a statului, Legislaţia noastră faţă de principiile de organizare raţională, Problema reformei statului democrat, Dreptul internaţional în antichitate.*

Constantin C. Damian, doctor de ştiinţe politico-economice la Paris (1922), şi-a început cariera universitară la Cernăuţi, ca suplinitor, în anul de studii 1924/1925; din 1932 a fost conferenţiar definitiv şi, din 1938, profesor titular de sociologia şi filosofia dreptului.

La Biblioteca Academiei Române se află patru lucrări: *La Manques populaires en Roumaine, Reforma agrară din 1918–1920 (studiu social-economic), Evoluţia crizei în România (studiu social-economic), Sisteme de filosofie juridică.*

George Drăgănescu, doctor în drept la Facultatea de Drept a Universităţii din Berlin (1913), profesor suplinitor de drept la Universitatea din Bucureşti, avocat şi consilier al Asociaţiei patronale din Ministerul Muncii, membru al Comitetului agrar din Bucureşti, preşedinte al Comitetului Agrar Cernăuţi, membru al Comisiei pentru unificarea legislativă. Din anul 1920 a fost profesor titular de drept civil la Universitatea din Cernăuţi, unde a funcţionat ca decan şi rector. A publicat cursuri de drept civil, drept civil comparat şi enciclopedia dreptului.

La Biblioteca Academiei Române se află 16 lucrări semnate de G. Drăgănescu, dintre care cităm: *Quellen des rumänischen Rechts, Rumänische Hochzeitsgebräuche, Studien zur Dogmatik des rumänischen Näherrechts, Introducere în studiul dreptului civil şi comparat.*

Dimitrie Gălăşescu Pyc a fost o personalitate remarcabilă în ştiinţa dreptului românesc. A obţinut doctoratul în drept la Paris, în 1914. Începând cu anul 1932 a fost conferenţiar suplinitor la Catedra de drept comparat şi maritim a Facultăţii de Drept a Universităţii din Cernăuţi. A fost membru în comitetul de redacţie al revistei „Curierul judiciar”.

La Biblioteca Academiei Române sunt consemnate 19 lucrări semnate de D. Gălăşescu Pyc, dintre care cităm: *Cecul, studiu economico-juridic cu doctrina şi jurisprudenţa română şi străină, Cambia şi biletul de ordin, Rolul Facultăţilor de Drept, Contractul de deschidere de credit – studiu de drept comparat, Anteproiectul codului comercial unificat al Românei Mari* (în colaborare), *Acţiunile privilegiate în societăţile anonime – studiu de drept comercial comparat şi de jure concendo, Autonomia dreptului aeronautic, Despre sechestrul asigurărilor, Cecul modern, Neconstituţionalitatea concordatului preventiv.*

Ioan Ghiţescu şi-a început cariera universitară la 1 noiembrie 1919, în calitate de conferenţiat suplinitor, devenind, în anul 1924, profesor titular, predând finanţele şi statistica. Doctor în filosofie la Universitatea din Göttingen (1913). I. Ghiţescu a publicat un curs de ştiinţă financiară aprofundată.

La Biblioteca Academiei Române se găsesc două lucrări: *Prescripţiunea achizitivă în dreptul roman şi român* şi *Agrarfrage und Genossenschaftswesen in Rumänien.*

Maximilian Hacman (1877–1961) a fost profesor de drept comercial. A obţinut doctoratul în drept la Cernăuţi în anul 1904, cu studii de specializare la Zürich şi Berlin. Candidat de avocat, bibliotecar (1906–1919), secretar al Consiliului Naţional Român din Bucovina în 1918, a fost profesor titular la Facultatea de Drept a universităţii cernăuţene, din 1919, senator al universităţii şi senator al judeţului Cernăuţi. A avut o bogată activitate didactică, fiind şi în strânsă legătură culturală cu studenţimea cernăuţeană, ţinând conferinţe la Societatea studenţească „Junimea". Înainte de refugiul din martie 1944, M. Hacman a fost ales preşedinte al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina.

Profesorul a colaborat la „Revista de drept public", „Pandectele române", „Revista societăţilor şi dreptului comercial". A publicat studii de drept internaţional public şi privat, de drept comercial şi cambial. În volumul *Ştiinţa în Bucovina* (II) se citează 17 lucrări ale lui E. Hacman. Biblioteca Academiei Române posedă 14 lucrări, dintre care amintim: *Reforma studiului de drept, Tratat elementar de drept cambial, Drept comercial comparat, Diplomaţia germană antebelică, Tratat de drept internaţional public şi privat, Convenţia secretă între România şi Austro-Ungaria de la 1883.*

Constantin Isopescu-Grecul (1871–1938) a fost profesor de drept penal şi de procedură penală, doctor în drept în 1897, la Cernăuţi, cu studii de specializare la Viena, Leipzig, Berlin şi Heidelberg. Din anul 1906 a fost docent privat la Facultatea de Drept, iar din 1909 titular. A fost şi candidat de avocat, notar, judecător de instrucţie, procuror, consilier de tribunal şi preşedinte de şedinţă. C. Isopescu-Grecul a fost şi deputat în Camera de la Viena şi în Dieta Bucovinei, preşedinte al Consiliului Naţional Român din Viena (1918–1919), ministru plenipotenţiar la Viena (1919–1922), deputat şi vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor şi senator. Ca poet a semnat Constantin Verdi.

În Biblioteca Academiei Române se află două lucrări: *Das Wucherstrafrecht. Der Kredit-und Barwucher in vergleichenderdogmenhistorischer, dogmatischer und Kriminalpolitischer Darstellung* şi *Teoria valorii potenţialului individual şi încadrarea ei în doctrina economiei politice*. În volumul *Ştiinţa în Bucovina* (III) este citat şi un articol dintr-un ziar vienez (1929), *Paneuropa und die Vereinheitlichung des Rechtes*.

Friedrich Kleinwächter (1838–1927) a obţinut doctoratul în drept în anul 1862, a fost docent la Praga, profesor la Şcoala Superioară de Agricultură din Liebward (Boemia), la Politehnica din Riga. Între anii 1875–1918 a funcţionat la Universitatea din Cernăuţi ca profesor titular la Catedra de economie politică şi naţională. După anul 1918 s-a pensionat, dar şi-a continuat activitatea didactică la Facultatea de Drept. A fost membru de onoare al Academiei Române şi cetăţean de onoare al oraşului Cernăuţi.

La Biblioteca Academiei Române se găsesc opt dintre lucrările lui F. Kleinwächter, dintre care amintim: *Das Einkommen und seine Verteilung, Die Entwicklung des Geld und – Währungswesens in Österreinch-Ungarn, Lehrbuch der Nationalökonomie, Der Entwicklungsgang der national-ökonomischen Wissenschaft in Deutschland, Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie.*

Ioan Lunguleac (1866–1942) a obţinut doctoratul în drept la Cernăuţi, în anul 1911. Şi-a început cariera universitară în octombrie 1919, ca profesor suplinitor, devenind titular în 1926. V. Al. Georgescu a scris un impresionant necrolog al acestui profesor, publicat în „Revista clasică. Secţia de drept roman" (1941–1943), scoţând în evidenţă vasta cultură, pătrunzătoarea inteligenţă a decedatului. În amintirea lui I. Lunguleac, V. Al. Georgescu citează următoarele lucrări: *Das Hindernis der höheren Weihe in der griechischen und unierten Kirche, Die römischen Wurzelen der Hypotheck im römischen Rechte, Depreciarea banului ca problemă de drept, O lege a impreviziunii din anul 1811*. I. Lunguleac a mai publicat şi un curs de drept roman.

Alexandru Popovici, profesor de drept civil, din 1924, profesor suplinitor, de la data de 1 februarie 1926, profesor agregat, din 1930, profesor titular. A fost doctor în drept şi vicepreşedinte al Tribunalului din Cernăuţi.

La Biblioteca Academiei Române pot fi consultate trei lucrări semnate de A. Popovici: *Curs de procedură civilă (Principiile procedurii moderne), Reflexiuni asupra clauzei „Rebus sic stantibus" (Studiu de drept comparat în legătură cu noua teorie a impreviziunii), Concurenţa neleală în teorie şi practică* (în acest domeniu autorul aduce elemente de inovaţie).

Constantin Rădulescu (1872–1938), doctor în drept la Bruxelles, a fost substitut de procuror, judecător de instrucţie, judecător sindic şi judecător de şedinţe de tribunal în diferite localităţi, iar din 1894, retrăgându-se din magistratură, a devenit avocat. La Facultatea de Drept din Bucureşti a suplinit Catedra de criminologie şi de drept penal şi procedură penală. La 1 octombrie 1920, a devenit titularul Catedrei de criminologie la Facultatea de Drept a universităţii cernăuţene. A

publicat un curs de criminologie, ştiinţă şi legislaţie penitenciară, un curs de drept penal şi procedură penală şi un curs de drept penal comparat.

La Biblioteca Academiei Române se află patru lucrări ale lui Constantin Rădulescu: *Căsătoria în dreptul roman, Studiu penal comparat asupra trecerii Administraţiei închisorilor sub dependenţa Ministerului de Justiţie, Concepţia evolutivă şi contemporană a ştiinţelor criminale cu un memoriu sumar şi comparat asupra lipsurilor noii organizări a învăţământului penal din facultăţile noastre juridice, Organizarea interioară a Caselor de asigurări sociale.*

Ioan (Jean) Rădulescu (1896–1939) a fost profesor de drept penal comparat şi criminologie. Avocat şi membru în Comisia legislativă, şi-a început activitatea didactică la Cernăuţi în anul 1926, când a devenit şi profesor agregat, iar în 1930, profesor titular. În 1936 a fost transferat la Iaşi.

La Biblioteca Academiei Române se găsesc şapte lucrări, toate elaborate până în 1929, dintre care amintim: *De l'influence de l'erreur sur la responsabilité pénale, Erorile judiciare şi reparaţiunea lor, Influenţa motivelor asupra represiunii (Studiu de politică criminală şi drept penal), Des différentes espèces des mesures de sureté, La responsabilité pénale des personnes morales.*

Constantin A. Spulber (1876–1947) a fost o personalitate marcantă a culturii româneşti. Licenţiat în filosofie şi doctorat în drept (1908), C. A. Spulber a ocupat diferite funcţii în magistratură, apoi a fost avocat, consilier la Curtea de Apel din Cernăuţi (1919–1929) şi deputat de Storojineţ. La Facultatea de Drept a activat din 1919, iar profesor titular a devenit în 1921. L-a preocupat dreptul bizantin şi dreptul românesc, fiind titular la Catedra de istoria dreptului general şi a dreptului românesc. A publicat cursuri de istoria dreptului.

Biblioteca Academiei Române are în posesia ei 17 lucrări semnate de C. Spulber, dintre care menţionăm: *L'Églogue des lauriens, Cea mai veche Pravilă românească, Les Nouvelles de Léon le Sage, Îndreptarea legii: Le code valaque de 1652, Qui fût Emandiophantes? Le concept byzantin de la loi juridique, Latina juridică clasică şi medievală (Texte alese din legi, formule, documente, scrisori, pentru uzul studenţilor în drept).*

Anastase Ştefănescu Galaţi, licenţiat în drept şi filosofie în anul 1908; a fost bibliotecar la Fundaţia Universitară „Carol I" (Bucureşti) şi între anii 1908–1922 a fost profesor secundar. Cariera universitară a început-o la Cernăuţi, în anul 1922, ca profesor suplinitor, devenind titular în anul 1923, la Catedra de politică şi presă. Într-un „Memoriu de titluri şi lucrări"[6], A. Ştefănescu Galaţi aminteşte de 34 lucrări. A publicat în „Revista judiciară", „Curierul judiciar", „Democraţia", „Viaţa românească" etc. Între lucrările aflate la Biblioteca Academiei Române, amintim, din 11 titluri, următoarele: *Mediul social şi criminalistic în România (Familia, presa, penitenciarele), Asupra statisticei criminale (Încercare de*

[6] La Biblioteca Academiei Române se găsesc şi „Memoriile de titluri şi lucrări" ale lui Constantin A. Angelescu, V. Al. Georgescu, G. Cristescu, Ilie Popescu-Spinei, Erast Didi Tarangul şi Ion Ţurcanu.

sociologie criminală), Lui C. A. Rosetti (1816–1916), la o sută de ani de la naşterea sa, Contribuţii bibliografice pentru cunoaşterea evoluţiei vieţii poporului român, Întemeierea Statului Român (Pagini de istorie politică contemporană), Evoluţia şi cultura politică – o problemă naţională (Constatări şi îndrumări), Evoluţia cugetării social-politice.

Erast Didi Tarangul a obţinut doctoratul în drept la Cernăuţi în 1924. A făcut studii de specializare la Bordeaux (1925/1926). Şi-a început cariera în 1926, la 1 ianuarie 1932 a devenit conferenţiar titular, în specialitatea: drept administrativ comparat. A colaborat la „Revista română de drept public", „Arhiva de drept public", „Pandectele române", „Bucovina", „Revue internationale de la theorie du droit", „Analele Facultăţii de Drept din Cluj" etc. În „Memoriul de titluri şi lucrări" sunt citate patru monografii, şase articole şi 12 recenzii. Erast Didi Tarangul a fost considerat o personalitate marcantă a dreptului românesc, la Biblioteca Academiei Române înregistrându-se 16 lucrări, dintre care amintim: *Contenciosul de anulare din Franţa şi România, Neugestaltung der Demokratie, La démocratie moderne et l'administration, Puterea discreţionară a administraţiei, Problema metodei în ştiinţa dreptului, Le sincretisme des méthodes et la théorie pure de droit, Caracterul constituţional al republicilor europene, Teoria lui Duguit asupra raportului dintre drept şi stat.*

Ioan Ţurcan (1889–1964) a devenit în anul 1940 profesor titular. Din „Memoriul de titluri şi lucrări" (1937) aflăm că I. Ţurcan a fost diplomat al Academiei de Înalte Studii Comerciale (Hochschule für Welthandel), fiind şi absolvent al Facultăţii de Drept din Viena, iar din 1913, doctor în drept *utriusque juris* al universităţii vieneze, cu menţiunea „sub summis auspiciis imperatoria". A fost docent la Universitatea din Cluj, iar din anul 1924 a fost conferenţiar suplinitor la conferinţa de drept internaţional public la Universitatea din Cernăuţi. Între 1940–1949 a funcţionat la Facultatea din Iaşi. Profesorul a urmat stagii de specializare la Universitatea din Oxford (1911–1912), Paris (1913–1914) şi Berlin (1920–1921). În anul 1924 a participat la cursurile de vară ale Academiei de Drept Internaţional de la Haga.

La Biblioteca Academiei Române se află lucrările: *Sistemul securităţii colective, Dreptul internaţional în antichitate, Dreptul matrimonial în legislaţia statelor europene, Responsabilitatea statelor pentru delicte internaţionale.* I. Ţurcan a publicat articole şi în revista „Bucovina".

Din anul 1921 la Facultatea de Drept de la Universitatea din Cernăuţi s-au ţinut şi cursuri de medicină legală. Docent şi conferenţiar a fost Vespasian Pauliuc Burlă, care era şi medic legist la Tribunalul Cernăuţi, membru în consiliul de igienă şi de ocrotire al municipiului Cernăuţi şi medic-şef al dispensarului academic al Universităţii cernăuţene. Între 1908–1925 V. P. Burlă a publicat 45 de lucrări. La Biblioteca Academiei Române se află lucrările publicate până în anul 1938, 19 titluri în total. Pentru istoria universităţii cernăuţene de interes sunt lucrările: *Muzeul de ortogenetcă şi biotipologie Cernăuţi, Dispensarul Academic al*

Universităţii „Regele Carol al II-lea" din Cernăuţi (Program de activitate, Prima dare de seamă de la inaugurare, Perspective şi şanse de evoluţie).

2. PERSONALUL DIDACTIC ACTIV MAI PUŢIN TIMP LA CERNĂUŢI

Ne vom referi în continuare la profesorii care au activat mai puţin timp la universitatea cernăuţeană. Aceştia, fie că s-au transferat la alt centru universitar, fie că au decedat subit.

Constantin C. Angelescu, licenţiat în drept, diplomat în studii superioare de drept public şi de economie politică (Facultatea de Drept – Paris), doctor în drept la Paris, diplomat al Şcolii de Ştiinţe Politice (1931) referent stagiar la Consiliul legislativ. A fost asistent la Facultatea de Drept din Bucureşti (1934), profesor agregat la Catedra de drept constituţional comparat la Universitatea din Cernăuţi (1936). În anul 1937 a fost chemat la Iaşi, la Catedra de drept constituţional şi administrativ, ca profesor titular.

Aurel Căpăţână (1881–1970), doctor în drept, consilier la Curtea de Apel Cernăuţi, a suplinit Catedra de drept civil din anul de studii 1922/1923 – 1925/1926, publicând şi un curs de drept civil.

Traian Ionaşcu a fost profesor universitar şi membru al Academiei Române, doctor în drept la Paris. Şi-a început cariera universitară la 1 februarie 1923, ca suplinitor la Iaşi, pentru conferinţa de drept civil, apoi ca profesor suplinitor de drept internaţional la Cernăuţi (1 noiembrie 1923), profesor agregat de drept civil comparat (1 decembrie 1924). La 23 septembrie 1925 a fost transferat la Universitatea din Iaşi. A publicat numeroase lucrări ştiinţifice, iar după anul 1948 a devenit conducătorul Institutului de Cercetări Juridice al Academiei Române. Traian Ionaşcu a fost şi rezident regal al Ţinutului Prut.

Alexandru Emil Lăzărescu a fost doctor în drept la Paris, docent universitar pentru cursul de drept civil, iar între anii 1924–1926, profesor suplinitor. La Biblioteca Academiei Române se află următoarele lucrări: *Les droits du conjoint survival. Despre ideea de subrogaţiune, Regula de drept şi jurisprudenţa actuală, Tendinţe sociale în dreptul privat.*

Alexandru Papacostea (1884–1925), licenţiat în drept la Bucureşti. Cu sprijinul lui Simeon Mehedinţi şi al lui Duiliu Zamfirescu a putut să studieze la Berlin economia politică; a studiat şi la Paris, între 1909–1912, unde şi-a dat doctoratul în ştiinţele politice şi financiare. Din 1912 a fost substituit de procuror, apoi judecător la Tribunalul din Iaşi, după care revine la Bucureşti. În anul de studii 1923/1924 a primit, ca suplinitor, Catedra de drept constituţional comparat, iar la 1 ianuarie 1924 a devenit profesor titular. A fost şi director al Sindicatelor agricole, deputat şi secretar general la Ministerul Industriei şi Comerţului.

Articolele şi studiile lui Al. Papacostea au fost publicate în diferite periodice. Ele au fost adunate în volum de fratele său, Cezar Papacostea: *România politică (Doctrină–Idei–Figuri).*

Iuliu Grigore Pascu, doctor în drept la Iaşi, în 1918. În anul de studiu 1924/1925 a fost docent la Universitatea din Cernăuţi, profesor suplinitor de drept administrativ în 1925/1926. A fost profesor şi la Şcoala de Poliţie Ştiinţifică din Bucureşti. Între 1915/1937 a publicat mai multe lucrări, între care amintim: *Modurile de stingere ale obligaţiilor, Moralitatea şi socializarea luxului, Clasarea funcţionarilor publici, Organizarea învăţământului administrativ superior, Organizarea serviciului administrativ ales şi numit, Democratizarea constituţiei, Impozitul şi expropierea industrială, Le droit et la procédure policière, Le droit et la procédure disciplinaire* etc. A publicat şi un curs de drept administrativ românesc.

Constantin Petrescu-Ercea, doctor în drept la Paris (1923), membru în Societatea de Legislaţie Comparată (Paris) deputat în 1926. În anul 1924 a fost docent la Cernăuţi, iar în 1925/1926, profesor suplinitor în drept administrativ şi administrativ comparat. A devenit apoi profesor la Universitatea din Cluj. La Biblioteca Academiei Române se găsesc şapte lucrări, între care amintim: *La puissance maritale en droit (Envisagée en dehors matrimonial des époux), Curs elementar de drept comercial, Criza parlamentarismului, Curs de drept comercial.*

Ilie Popescu-Spinei (1894–1964), licenţiat în drept, teologie, litere şi filosofie, ospitant la Şcoala Română de la Fontenay aux Roses (1923), doctor în drept la Paris (1923), a fost magistrat, avocat, profesor la liceul din Slatina, membru al Societăţii Regale Române de Geografie şi al Société d'Histoire du Droit (Paris). Îşi începe cariera universitară la Cernăuţi, la 15 decembrie 1926 (drept roman), devenind profesor agregat de la 15 decembrie 1927. A fost transferat la Iaşi în anul 1929. La Biblioteca Academiei Române sunt înregistrate 19 lucrări, dintre care amintim: *La fonction pénitentielle des arrhes dans la vente sous Justinian, Observări critice asupra unui pretins contract roman, Contractele formaliste la romani, Litterarum obligatio sub Justinian, Metoda studiului dreptului roman.*

Aurel Tarnavschi, doctor în drept în 1910, prim-procuror la Tribunalul Cernăuţi, abilitat în 1921 pentru drept penal şi procedură penală, docent.

3. ÎNCEPUTURI DE CARIERĂ ÎNAINTE DE ANUL 1940

Înainte de anul 1940, la Universitatea din Cernăuţi şi-a început cariera universitară noi cadre, a căror activitate a fost brusc întreruptă de evenimentele anului 1940.

Valentin Al. Georgescu (1908–1995), o interesantă personalitate a culturii române, licenţiat în litere de drept, doctor în drept la Paris, cu studii de specializare în drept roman la Heidelberg, Bruxelles, Viena şi Haga, a devenit şi membru al Academiei Române. La Cernăuţi a fost profesor suplinitor de drept roman (1936–1940). După 1940 a fost profesor la Bucureşti şi Iaşi. După 1951 a fost cercetător

ştiinţific la Iaşi, apoi la Bucureşti şef de secţie la Institutul de Studii Sud-Est Europene. La Cernăuţi, Valentin Al. Georgescu a desfăşurat o bogată activitate, fiind şi scriitor, făcând parte din „Gruparea de literatură şi artă – Suceava", din care a făcut parte şi Mircea Streinul. A fost şi membru al „Societăţii Scriitorilor Bucovineni", al cărei preşedinte a fost profesorul şi istoricul literar Constantin Loghin.

Două „Memorii de titluri şi lucrări" (1937 şi 1941), oglindesc sugestiv începuturile activităţii lui V. Al. Georgescu. Până în anul 1940 şi după aceea a publicat numeroase lucrări, studii, articole de drept roman şi de drept în general, studii de filologie etc. Biblioteca Academiei Române deţine o parte dintre lucrările lui V. Al. Georgescu.

Vasile Negru a obţinut licenţa în drept la Cernăuţi, doctoratul la Bordeaux (1931), a fost asistent la Catedra de drept civil din anul 1936, iar din 1937, conferenţiar. După 1940 a fost profesor la Universitatea din Iaşi. Biblioteca Academiei Române deţine o singură lucrare publicată înainte de 1940, *Sisteme de publicitate a drepturilor reale imobiliare*, alături de alte şase lucrări tipărite după 1940. Volumul *Ştiinţa în Bucovina* (III) citează şapte lucrări apărute înainte de anul 1940 (între care şi teza de doctorat, *Curs de drept civil: Teoria generală a obligaţiilor*). Dintre lucrările apărute după anul 1940, sunt citate 14 titluri.

Octavian Ştefănescu (Ştefanovici)-Ioniţă, doctor în drept, studii de specialitate la Bordeaux, asistent din 1937 la Catedra de drept internaţional la Universitatea din Cernăuţi. S-a stabilit apoi la Geneva. Biblioteca Academiei Române deţine şase lucrări tipărite înainte de 1940, dintre care citām: *Pactul balcanic şi interesele României, Noua convenţie a strâmtorilor (Montreux, 20 iulie 1936), Le droit international universel et continental, Convenţia de la Sinaia (18 august 1938) şi comisia europeană a Dunării.*

Andrei Munteanu, magistrat, a fost asistent de drept comercial comparat şi maritim.

At. Antoniu, doctor în drept, procuror la Tribunalul din Cernăuţi, asistent la Catedra de drept penal comparat şi criminologie. Biblioteca Academiei Române deţine o singură lucrare semnată de At. Antoniu.

Constantin Lascăr Pop, doctor în drept, asistent la Catedra de drept constituţional şi procedură penală. La Biblioteca Academiei Române se află o singură lucrare a lui C. L. Pop.

Constantin Cudalbu, doctor în drept, cu studii de specializare la Paris, asistent la Catedra de drept comercial. A ţinut şi un curs special de drept falimentar şi concordatar.

Facultatea de Drept a Universităţii din Cernăuţi nu a editat periodice în perioada interbelică, după cum au publicat celelalte facultăţi[7]. În comparare cu alte personalităţi culturale, profesorii de la facultatea juridică au editat revista „Bucovina – revistă lunară de drept, sociologie şi criminologie. Doctrină-legislaţie

[7] Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775–1994)*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1993, p. 150–161.

și jurisprudență. Sociologie generală–știință clinică și legislație penitenciară comparată. Antropologie și antropometrie – psihiatrie – psihologie și patologie criminală" (martie 1827–octombrie 1928)[8]. O altă revistă cernăuțeană a fost „Pagini juridice – Doctrină–jurisprudență–legislație" (15 iunie 1933–15 mai 1940), cu suplimentul „Buletinul Cercului de Studiu de Drept Public" (iunie 1933–mai 1940)[9].

O publicație care a scăpat atenției cercetătorilor bucovineni a fost „Arhiva pentru drept și politică", editat în 1919, la București, din comitetul de redacție făcând parte și Gheorghe Drăgănescu, care va deveni profesor universitar la Universitatea din Cernăuți. În această revistă publică diverse articole D. Costeanu și Anastase Ștefănescu-Galați, viitori profesori ai Universității cernăuțene. Între 1922–1923 revista a apărut la Cernăuți, volumul fiind dedicat îndeosebi unificării legislației din România. Colaboratori ai revistei au fost, printre alții, Maximilian Hacman, Constantin Isopescu-Grecul, Constantin Berariu, Ion Țurcanu, Ioan Lunguleac, Alexandru Popovici.

Activitatea științifică desfășurată la Facultatea de Drept a universității cernăuțene s-a concretizat și prin participări la congrese științifice organizate în țară și străinătate.

Activitatea corpului didactic al facultății juridice a cuprins și sfera cursurilor de popularizare, prin care profesorii cernăuțeni au contribuit la dezvoltarea culturală a provinciei după revenirea acesteia la România.

În ceea ce privește numărul studenților. facultatea de Drept, alături de cea de Teologie, a fost una dintre cele mai populate. În anul de studii 1933/1934 de pildă, au fost înscriși peste 1000 de studenți. În același an de studii au promovat 110 licențiați și opt doctori, în 1934/1935, 208 licențiați și cinci doctori. Regretăm că nu avem lista completă a licențiaților și doctorilor de la Facultatea de Drept din Cernăuți. În perioada interbelică a început să se formeze o nouă generație de juriști care a contribuit la dezvoltarea și promovarea dreptului în societatea românească.

Résumé

L'Université de Cernăuți pendant l'entre - deux - guerres est une étude monographique de cette institution. L'auteur présente, dans cette première partie, l'activité scientifique des professeurs qui ont enseigné à la Faculté de Droit de l'Université.

[8] *Ibidem*, p. 154.
[9] *Ibidem*, p. 157–158.

VECHEA DOINĂ BUCOVINEANĂ SAU DOINA DIN ŢINUTUL RĂDĂUŢILOR (I)

FLORIN BUCESCU

În cadrul unor cercetări de teren efectuate în zona folclorică Rădăuţi, judeţul Suceava, între anii 1965–1979, a fost cules un bogat material muzical de peste 500 de cântece, doine, bocete şi jocuri, interpretate în stil melodic unitar. O parte din aceasta a fost prezentată în lucrarea *Bătrâneasca – doine, bocete, cântece şi jocuri din ţinutul Rădăuţilor* (cercetare monografică) – 1979, volum inaugural al *Caietelor Arhivelor de folclor* – Iaşi[1].

Studiul de faţă, continuând cercetarea anterior menţionată, abordează un singur gen existent în stilul muzical doina – **bătrâneasca**, gen muzical care se impune în aproape tot repertoriul muzical de aici. El vizează o raportare amplă a doinei – **bătrâneasca** la doina bucovineană tip **Mândră floare-i norocu**, spre a evidenţia trăsăturile specifice şi pentru a găsi sursa aspectelor comune.

Lărgind comparaţia doinei rădăuţene la zona mai îndepărtată din ţară, care deţin un folclor similar, studiul urmăreşte să sublinieze *vechimea acestui gen*, dovedind că în ea rezidă stratul arhaic al doinei bucovinene, iar tipul **Mândră floare-i norocu** reprezintă un stadiu evoluat, adus de năsăudeni în Bucovina.

Se propune astfel o reconsiderare asupra vechii doine bucovinene, despre care s-a crezut că a dispărut cu ani în urmă, cauza fiind insuficienta cunoaştere a realităţilor de pe teren[2].

I. PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA DOINEI

1. VECHI ATESTĂRI, CONSIDERAŢII ALE CERCETĂTORILOR

În concepţia lui Dimitrie Cantemir, primul care a dat o atestare scrisă a cuvântului **doină**, termenul ar proveni de la numele unei zeităţi geto-dacice, iar muzical ar fi fost o **intrada** pentru toate cântecele care aminteau isprăvile vitejeşti

[1] Publicarea *Caietelor Arhivelor de folclor* a început cu acest volum în 1979 din iniţiativa şi sub îngrijirea lui Ion H. Ciubotaru. Autorii primului *Caiet* sunt: Florin Bucescu, Silvia Ciubotaru şi Viorel Bârleanu.

[2] C. Zamfir, *Contribuţii la cunoaşterea muzicii poporului român. Despre periodizarea unor melodii de doină din Năsăud*, „Revista de etnografie şi folclor" (în continuare REF), Bucureşti, X, 1965, nr. 9, p. 372.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 119–140, Bucureşti, 1999

din războaie[3] sau pentru alte cântece ale moldovenilor. Informaţia aceasta – în sprijinul căreia Cantemir nu aduce argumente – este totuşi preţioasă întrucât sugerează originea geto-dacă a termenului, arătând totodată rolul important al acestui gen muzical la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor. Ea merită să fie luată în seamă şi pentru că aparţine unui om de o largă cultură, care a avut şi preocupări de muzică orientală. Recitalurile sale instrumentale, tratatul de teorie cu noul sistem de notaţie şi compoziţii proprii, precum şi amintirea frumoasă pe care a lăsat-o ucenicilor săi într-ale muzicii, i-au creat lui Dimitrie Cantemir renumele de „cel mai mare cântăreţ al tamburului din cetatea constantinopolitană" de la sfârşitul secolului al XVII-lea[4].

Pentru Franz Joseph Sulzer, doina este anterioară dacilor şi nu are numai rolul unei **intrada**; doinele sunt „arii întregi", entităţi muzicale cu o personalitate proprie, pe care valahul le „tărăgănează" („dudeln") fără cuvinte sau le zice cu unul singur: doina. Acceptând traducerea cuvântului dudeln prin „a tărăgăna", se poate admite că în importanta sa lucrare *Geschichte des transalpinischen Daciens*[5], Franz Joseph Sulzer ne-a dat prima atestare scrisă a caracterului improvizatoric al doinei.

Originea folclorului nostru ar trebui căutată în muzica vechilor traci ca şi a popoarelor învecinate, susţinea Nicolae Iorga[6].

Faptul că melodia doinei din Maramureş şi Ugocea a fost găsită în forma improvizată, l-a făcut pe Béla Bartók să afirme că aceasta a fost împrumutată de la ucraineni. Mai târziu, tot el a renunţat la teoria asupra originii ucrainene a doinei româneşti, propunând ca loc de obârşie a acesteia sud-estul Asiei (Persia–Arabia)[7]. La aceeaşi părere va subscrie mai târziu şi Constantin Brăiloiu[8].

Emil Riegler-Dinu s-a referit la stilul doinei, pe care l-a apropiat de cel al makamului oriental, şi a încercat o explicaţie a acestuia prin „condiţiile economice şi de structură psihică"[9].

Existenţa doinei la mai multe popoare, cu care românii nu au întreţinut relaţii de nici un fel, este explicată de Emilia Comişel prin ipoteza poligenezei[10]. Cele mai recente contribuţii referitoare la vechimea doinei le-a adus Gh. Ciobanu prin compararea stilului folcloric liber ca muzica gregoriană. „Dacă stilul, liber este

[3] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere de Gh. Guţu, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1976, p. 340.

[4] Eugenia Popescu-Judetz, *D. Cantemir. Cartea ştiinţei muzicii*, Bucureşti, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din România, 1973, p. 14.

[5] Apud T. Alexandru, *Muzica populară românească*, Bucureşti, Edit. Muzicală, 1975, p. 46.

[6] *Muzica românească*, în vol. *Muzica românească de azi*, Cartea Sindicatului Artiştilor Instrumentişti din România (P. Niţulescu), Bucureşti, 1939, p. 17.

[7] T. Alexandru, *Béla Bartók despre folclorul românesc*, Bucureşti, Edit. Muzicală, 1958, p. 73.

[8] Apud Gh. Ciobanu, *Lăutarii din Clejani. Repertoriu şi stil de interpretare*, Bucureşti, Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1969, p. 28.

[9] Apud Emilia Comişel, *Preliminarii la studiul ştiinţific al doinei*, „Revista de folclor", IV, 1959, nr. 1–2, p. 150.

[10] *Folclor muzical*, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1967, p. 70.

prezent în folclor şi în muzica eclesiastică şi dacă elementele de bază sunt în linii mari aceleaşi în ambele cântări, atunci suntem îndreptăţiţi să mergem mai înapoi decât secolul al XVI-lea, când acest stil, adus de turci, s-a făcut simţit în Europa centrală şi să considerăm mult mai veche apariţia la noi"[11]. Gh. Ciobanu nu pune semnul egalităţii între creaţia muzicală bizantină şi cea populară, ci demonstrează „originea popular-orientală a stilului liber" chiar şi pentru stilul cântării bisericeşti[12].

Stilul improvizatoric în care se înscrie şi doina a fost moştenit de la strămoşi după ce în prealabil a pătruns la noi, fie pe calea contractelor directe (relaţii comerciale, migraţii), fie prin intermediul lumii eline, cu care populaţia din vechea Dacie a venit în contact cu mult înaintea erei noastre[13]. După instaurarea suzeranităţii turceşti, acest stil a dobândit noi condiţii de dezvoltare. Iată cum, datorită cunoaşterii muzicale bizantine şi gregoriene, precum şi a analizei fenomenelor de interdependenţă, Gh. Ciobanu a reuşit să demonstreze că stilul improvizatoric popular, ca şi cel al muzicii bizantine culte, îşi au originea chiar în perioada premergătoare creştinismului în arta populară a Orientului.

2. DEFINIREA DOINEI

Deşi de la prima atestare scrisă a termenului cu doină s-au scurs două veacuri şi jumătate, se constată că definirea completă şi corectă a acesteia o avem doar din primele decenii ale veacului al XX-lea. Starea de confuzie în privinţa acestui gen muzical-literar s-a datorat atât statului incipient al cercetărilor de folclor muzical de la noi din ţară, cât şi neglijării uni caracter esenţial al folclorului – sincretismul (îngemănarea muzică-poezie). De aceea, s-a ajuns la definiţii parţiale ale doinei, numai dintr-un punct de vedere, şi anume cel literar, care a predominat asupra criteriilor muzicale.

Altă cauză a persistenţei incertitudinilor referitoare la acest gen muzical a constituit-o preferinţa cercetărilor de a culege folclor numai de la lăutari şi prin aceasta, îndepărtarea folcloristicii de sate, adevăratele vetre ale culturii populare.

Prima variantă de doină a fost notată de Carol Miculi[14], probabil în 1854 (Gh. Ciobanu)[15], urmând alte câteva atestări muzicale, e drept, destul de rare. Cât despre caracteristicile muzicale ale doinei ca gen, acestea au fost elucidate doar de câteva decenii.

Progrese vizibile au fost posibile doar atunci când, renunţând la vechiul stil de cercetare muzicală, etnomuzicologia şi-a precizat obiectul, domeniul şi metoda

[11] Gh. Ciobanu, *op. cit.*, p. 28.
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*
[14] Apud Gh. Ciobanu, *Izvoare ale muzicii româneşti*, vol. I, *Culegeri de folclor şi cântece de lume*, Bucureşti, Edit. Muzicală, 1976, p. 106–109.
[15] *Ibidem*, p. 101.

de cercetare folclorică, Constantin Brăiloiu aducând la aceasta o însemnată contribuţie, atât prin opere teoretice[16] cât şi prin culegeri pe teren.

Primele precizări ştiinţifice despre melodica doinei le-a făcut Béla Bartók, în urma descoperirii *horei lungi* maramureşene. Marele muzician şi-a expus unele din concluziile proprii în colecţiile de studii de folclor: *Cântece populare din Comitatul Bihor* (1913), *Volksmusik der Rumänen von Maramuresch* (1923), *Melodien der Rumänischen Colinde* (1935), *Dialectul românilor din Hunedoara* (tradus şi publicat în româneşte de C. Brăiloiu în 1936). Bartók arată că doina este „cel mai vechi stil melodic al Vechiului Regat, al Maramureşului şi Ugocei", reprezentată printr-o melodie unică, fără nici o legătură cu pentatonia maghiară.

Aceste concluzii au fost preluate de C. Brăiloiu, care a dat doinei o definiţie recunoscută până azi ca cea mai apropiată e realitate: „doina este o melopee pe care executantul o construieşte liber, pe care o improvizează, mai bine zis, ordonând în felul sau câteva elemente melodice invariabile"[17].

Elevă al lui C. Brăiloiu şi colaboratoare la „Arhiva de folclor", Emilia Comişel a sintetizat toate descoperirile de până atunci referitoare la doină[18].

Ilarion Cocişiu, în studiul dedicat folclorului din Târnava Mare[19], luând în consideraţie şi doine din alte zone folclorice ale ţării, a demonstrat existenţa unei mari unităţi muzicale a stilului doinit pe întreg teritoriul românesc. Această unitate muzicală a doinei nu merge până la desfiinţarea specificului zonal.

3. ARII DE RĂSPÂNDIRE MUZICALĂ

În anumite regiuni ale ţării, condiţiile geografice, social-istorice şi etnice au imprimat doinei trăsături zonale proprii.

Mai întâi, Béla Bartók a sesizat conţinutul melodic al *horei lungi* maramureşene, după care C. Brăiloiu a făcut acelaşi lucru, pentru partea dinspre munte a Bucovinei (1928). Apoi au fost, rând pe rând, scoase din anonimat doina arhaică din Oltenia de nord, doina năsăudeană, doina din Muntenia. Se cereau însă cercetări de anvergură pe teren, în fiecare zonă şi în toate localităţile acestora. Această sarcină a început să fie realizată mai ales după anul 1955, prin culegerile şi cercetările sistematice organizate de fostul Institut de folclor din Bucureşti.

[16] Vezi studiile lui C. Brăiloiu, *Schiţă a unei metode de folclor muzical: Despre folclorul muzical în cercetarea monografică; Viaţa muzicală a unui sat*, în *Opere*, vol. IV, Bucureşti, Edit. Muzicală, 1979, p. 33–54; p. 71–72; p. 101–291.

[17] Apud Emilia Comişel, *op. cit.*, p. 148–149.

[18] Emilia Comişel, *op. cit.*; Idem, *Genurile muzicale populare româneşti – Doina*, „Studii de muzicologie", V, 1969, p. 21–22; Idem, *Folclor muzical* (curs), p. 269–288; Idem, *Coordonate ale formei libere în creaţia folclorică*, „Studii de muzicologie", XIV, 1979, p. 168–186.

[19] Ilarion Cocişiu, *Folclor din judeţul Târnava Mare*, Sighişoara, 1944.

S-au remarcat în studierea aspectelor doinei pe zone geografice: Mariana Kahane[20], Elisabeta Moldoveanu-Nestor, Victoria Dosios[21], Constantin Zamfir[22], Paula Carp[23], Gh. Ciobanu[24], V. D. Nicolescu, și C. Prichici[25], Eugenia Cernea[26], Larisa Agapie[27].

Studiile menționate se referă la principalele tipuri de doină existente în țară, unele oprindu-se și la doina bucovineană.

4. DESCOPERIREA DOINEI VOCALE PROPRIU-ZISE DIN ZONA RĂDĂUȚI

În analizele făcute până acum doinei bucovinene, s-a avut în vedere numai zona de la munte: Câmpulung Moldovenesc–Humor–Dorna. Din folclorul muzical al satelor de pe valea Sucevei s-au făcut consemnări sporadice, mai ales despre repertoriul de dans. De fapt, până la apariția studiului semnat de Fl. Bucescu și V. Bârleanu, nimeni cu credea că în satele rădăuțene s-ar putea vorbi despre prezența genului vocal al doinei propriu-zise, deși Voevidca culesese acest tip de doină cu 50 de ani în urmă[28]. Nici un *studiu* însă n-o consemnase, deși a existat cu mulți ani înainte într-o formă uimitor de simplă. Oamenii îi spun și astăzi **Bătrânească**, la fel ca odinioară. Anchete recente au consemnat zeci și sute de variante. Mai mult însă, s-a constatat că stilul doinei viețuiește nu izolat de celelalte genuri, ci întrepătrunde și alte repertorii, dovedind existența unui fenomen muzical unitar.

Cum se explică neglijarea fenomenului muzical rădăuțean? S-a văzut că, până acum 60 de ani, etnomuzicologia noastră nu descoperise încă particularitățile muzicale ale doinei, încât nimeni nu știa despre doina maramureșeană până la Bartók sau despre doina bucovineană până la Al. Voevidca și C. Brăiloiu. Vechimea acestora însă se numără cu veacurile – prin care melodiile au trecut și au

[20] Mariana Kahane, *Doine din Oltenia subcarpatică*, „Revista de Folclor", VII, 1963., nr. 1–2, p. 99–116; Idem, *Baza prepentatonică a melodicii din Oltenia subcarpatică*, REF, IX, 1964, nr. 4–5, p. 387–410; Idem, *Trăsături specifice ale doinei din Oltenia subcarpatică*, REF, XII, 1962, nr. 3, p. 203–211.

[21] Elisabeta Moldoveanu-Nestor, Victoria Dosios, C. Zamfir, *132 Cântece și doine din Năsăud*, București, Edit. Muzicală, 1958.

[22] C. Zamfir, *Contribuții la cunoașterea istoriei muzicii populare românești*, în *132 Cântece și doine din Năsăud*, p. 363–372; Idem, *Despre obârșia și filiația unor melodii de doină*, „Studii de muzicologie", VIII, 1972, p. 265–290.

[23] Paula Carp, Al. Amzulescu, *Cântece și jocuri din Muscel*, București, 1964.

[24] Gh. Ciobanu, *op. cit.*; Idem (în colaborare cu V. D. Nicolescu), *200 Cântece și doine*, București, Edit Muzicală, 1962.

[25] V. D. Nicolescu, C. Prichici, *Cântece și jocuri din Moldova*, București, 1962.

[26] Eugenia Cernea, *Despre evoluția doinei bucovinene*, REF, 1970, nr. 2, p. 130–142; Idem, *Aspecte ale structurii particularităților evoluției doinei bucovinene*, „Studii de muzicologie", XV, 1980, p. 298–341.

[27] Larisa Agapie, *Doina bucovineană – Contribuții la cunoașterea cântecului popular*, REF, XVI, 1971, nr. 3, p. 215–223.

[28] M. Friedwagner, *Rumänische Volkslieder der Bukowina*, Bd. I, „Liebeslieder", Würzburg, 1940.

rezistat, ca poporul însuşi – deşi nu fusese consemnate în scris. Esenţa muzicală a doinei nu s-a lăsat uşor descifrată. Însuşi muzicianul Béla Bartók s-a mândrit cu *hora lungă* pe care o socotea „cea mai mare descoperire" a etnomuzicologiei între cele două războaie (descoperire care îi aparţine)[29].

O altă cauză a necunoaşterii doinei rădăuţene este lipsa cercetărilor folcloric-muzicale la Rădăuţi. Excepţie face Alexandru Voevidca, ale cărui manuscrise muzicale ne-au rămas necunoscute pentru că nu au intrat în circuitul folcloristicii româneşti. La această situaţie a contribuit şi faptul că C. Brăiloiu şi-a făcut anchetele, în 1928, la Fundu Moldovei, nu la Straja-Rădăuţi. Acolo a descoperit o doină amplă, evoluată, pe care a popularizat-o prin radio, sub numele de doină bucovineană. Astfel, prin termenii „doină bucovineană" au fost şi sunt desemnate doar variantele câmpulungene şi humorene.

O a treia cauză, ultima expusă dar nu şi ca importanţă, ţine oarecum de metoda de cercetare. Se ştie că după 1945, dar mai ales după 1960, cercetarea ştiinţifică a luat avânt în toate domeniile culturii. Chiar doina rădăuţeană a început să fie consemnată, mai ales în cadrul concursurilor cultural artistice, prin informatori ţărani şi chiar profesionişti. Pe alocuri, au atestat-o unii folclorişti din provincie, dar izolat. Felul acesta de cercetare nu a contribuit la lămurirea lucrurilor. De aceea, se credea că muzica rădăuţeană ar fi huţulă, germană – după naţionalităţile care, de-a lungul anilor, au convieţuit cu românii bucovineni.

Trebuia studiat fenomenul muzical în întregime. Meritul iniţierii cercetării ştiinţifice a acestei zone revine Cercului studenţesc de folclor din Iaşi, îndrumat, între anii 1965–1970, de etnomuzicologul Gh. Ciobanu. Analizând culegerile studenţilor realizate la Rădăuţi, s-a constatat că este vorba de un strat folcloric arhaic. Amplificând cercetările, a reieşit că nu era vorba de cazuri singulare, izolate, ci de un adevărat *stil unitar*, prezent în aproape toate genurile muzicale locale. Astfel a fost descoperit stilul muzical **Bătrâneasca.**

Oamenii apreciază ca pe o creaţie nouă orice variantă de acest tip. După 1970, cercetările au contribuit în cadrul „Arhivei de folclor a Moldovei şi Bucovina", unele rezultate fiind comunicate în sesiunile ştiinţifice ţinute la Iaşi[30]. Prima consemnare scrisă a doinei vocale rădăuţene a apărut într-o publicaţie ieşeană[31] şi apoi, mai bogat ilustrată sub toate aspectele, în lucrarea *Bătrâneasca, doine, bocete, cântece şi jocuri din ţinutul Rădăuţilor* (Cercetare monografică) apărută la Iaşi, în 1979[32].

[29] Emilia Comişel, *Preliminarii la studiul ştiinţific al doinei...*, p. 140.

[30] Sesiunea de comunicări folclorice din 1972 a Institutului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor – unde a fost ţinută comunicarea *Un tip de doină specific Moldovei de Nord. Contribuţie la cunoaşterea cântecului popular românesc.*

[31] V. Bârleanu, Fl. Bucescu, *Un tip de doină specific Moldovei de Nord. Contribuţie la cunoaşterea cântecului popular românesc*. „Anuarul de lingvistică şi istorie literară" (Iaşi), XXIV, 1973, p. 175–184.

[32] Supra 1.

Din succintele date prezentate, reiese că în Bucovina există o mare varietate muzicală, genul doinei nefiind suficient cunoscut. De aceea, în cele ce urmează, vor fi prezentate, rând pe rând: doina bucovineană **Mândră floare-i norocu** sau doina „de jale" şi originea acesteia; stilul melodic rădăuţean şi doina **Bătrânească**, iar în final vor fi comparate, spre a determina vechea doină bucovineană.

II. ASPECTE ÎN CADRUL DOINEI BUCOVINENE

A. DOINA **MÂNDRĂ FLOARE-I NOROCU** („DE JALE")

a. *Atestări*

Poziţia oarecum privilegiată a acestui tip de doină, în cercetarea muzicologică, este sugerată de existenţa atestărilor scrise şi de faptul că a fost luată în discuţie în mai multe studii. Prima notare şi publicare a unei variante poate fi socotită cea a lui Carol Miculi[33]. În colecţia lui Miculi nu se menţionează locul de unde a fost culeasă melodia „doinei". Comparând însă frazele melodiei cu variante de mai târziu, se constată evidente asemănări. Adăugând şi faptul îndeobşte cunoscut, că Miculi şi-a desfăşurat o bună parte a activităţii în Bucovina, se poate admite că ne aflăm în faţa primei variante notate a doinei bucovinene.

Alexandru Voevidca este, în mod cert, folcloristul care a adunat melodii, începând din 1907, din toată Bucovina – deci şi de „la munte" – unele variante culese de acesta fiind publicate de Friedwagner[34]. Doine „de jale" au mai fost culese la Năsăud[35], Fălticeni[36], Humor[37]. După anul 1928, doina „de jale" a intrat tot mai mult în atenţia folcloriştilor. Culegerile făcute la Fundu Moldovei de către C. Brăiloiu (1928)[38] au stimulat interesul pentru această zonă şi astăzi suntem în posesia unor studii de specialitate dedicate acestei probleme[39].

b. *Răspândire geografică*

Din punct de vedere al răspândirii geografice, acest tip de melodie („de jale") ocupă o arie destul de vastă, având rădăcinile în trei provincii româneşti: Bucovina, Transilvania şi Moldova[40].

[33] Supra 14.

[34] M. Friedwagner, *op. cit.*, passim.

[35] I. Cocişiu, *Cântece populare româneşti*, Bucureşti, Edit Muzicală, 1960, p. 79.

[36] D. G. Khiriac, *Cântece populare româneşti*, Bucureşti, Edit Muzicală, 1960, p. 37–39.

[37] M. Friedwagner, *op. cit.*, p. 352.

[38] C. Zamfir, *Despre obârşia şi filiaţia unor melodii de doină...*, p. 179, 282.

[39] Supra 23, 26, 27, 28.

[40] Eugenia Cernea, *Aspecte ale structurii, particularităţilor şi evoluţiei doinei bucovinene...*, p. 279; Larisa Agapie, *op. cit.*, p. 215. Autoarele dau numele satelor numai din Moldova şi Bucovina în care circulă tipul **Mândră floare-i norocu.**

Din toate tipurile de doină româneşti de doină propriu-zisă, numai tipul denumit „oltenesc" depăşeşte ca răspândire doina bucovineană. Tipul de doină **Mândră floare-i norocu** nu este caracteristic satelor bucovinene de pe valea Sucevei. Zona de maximă circulaţie este în satele din jurul oraşelor Câmpulung Moldovenesc, Gura Humorului, Vatra Dornei în care, începând din secolul al XIV-lea până în secolul al XVIII-lea, s-au aşezat numeroşi băjenari ardeleni[41]. „Consignaţiunile" din 1778, alcătuite din ordinul guvernatorului general din Lemberg, dovedesc cu prisosinţă acest lucru.

Încă din secolul al XV-lea, problema băjenarilor ardeleni se punea la nivel oficial. Astfel, un document din 1440 arăta că sate ca Şieu, Salva, Sân-Georgiu, Poiana, Rebra, Năsăud, Zagra au fost părăsite de locuitori, iar în 1447 nobilii ardeleni se jeluiau lui Iancu de Hunedoara că „sătenii părăseau comunele şi fugeau în Moldova"[42].

Cele mai mari strămutări de populaţii ardelene spre Moldova, în masă, au avut loc în secolul al XVIII-lea. Într-un raport consular se arată că numai în 1769 au fugit 24000 de familii. Plecările din Ardeal nu au încetat nici după 1778, anul în care s-au întocmit „consignaţiunile"[43]. Cercetările recente[44] dovedesc că satele de pe valea Şomuzului, cu frecvenţă maximă a tipului **Mândră floare-i norocu**, sunt cele de la izvoare: Corlata, Drăgoieşti, Stupca, Măzănăieşti, în care populaţia majoritară era formată din băjenari năsăudeni[45].

Ca o concluzie firească se impune ideea originii năsăudene a tipului „de jale", aşa cum se manifestă pe valea Şomuzului Mare[46]. În acest caz, părerile recente ale cercetătoarei Eugenia Cernea despre originea bucovineană a tipului în discuţie[47] (**Mândră floare-i norocu**) şi care nu sunt decât o reluare a ipotezei formulate de Constantin Zamfir[48], pot fi considerate ca nefondate.

Un alt argument în privinţa originii năsăudene este oferit de faptul că doina „de jale" a circulat şi circulă intens şi în Năsăud, nu numai în Bucovina. Cu alte cuvinte, năsăudenii refugiaţi cu secole în urmă în Bucovina au dus cu ei acest tip de doină, ca o importantă zestre spirituală şi au renunţat la ea în noile aşezări. Năsăudenii rămaşi în satele lor de baştină au continuat s-o cânte, ca şi cei mutaţi peste munţi. Ipoteza reîntoarcerii năsăudenilor băjeniţi în fostele lor aşezări şi a dezvoltării doinei pe ambele părţi ale Carpaţilor, nu poate fi susţinută din punct de

[41] Ion Nistor, *Băjenarii ardeleni în Bucovina*, „Codrul Cosminului. Buletinul Institutului de Istorie" (Cernăuţi), II–III, 1925–1926, p. 427–533.

[42] Apud Ion Nistor, *op. cit.*, p. 447.

[43] *Ibidem*, p. 460.

[44] V. Bârleanu, *Structuri arhaice muzicale pe valea Şomuzului Mare* (ms. dactilo), Iaşi, 1981, p. 28–29.

[45] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 469–527.

[46] Larisa Agapie, *op. cit.*, p. 218–227.

[47] Eugenia Cernea, *op. cit.*, p. 229–331.

[48] C. Zamfir, *op. cit.*, p. 367–373.

vedere istoric. Năsăudenii nu au învăţat tipul de doină **Mândră floare-i norocu** în Bucovina, ci l-au adus de acasă şi l-au răspândit în satele în care s-au aşezat.

Această concluzie a originii năsăudene a tipului ne este dovedită şi de caracteristicile muzicale ale doinei **Mândră floare-i norocu**. Pentru a determina aceste caracteristici ale doinei „de jale" am folosit atât culegeri existente în Arhiva de folclor a Moldovei şi Bucovinei din Iaşi, în transcrieri personale[49] cât şi alte studii şi culegeri care abordează acest fenomen muzical[50].

Fiind răspândită pe o arie atât de largă şi în atâtea variante, doina bucovineană, deşi are un caracter unitar, nu are o totală omogenitate, unele variante cu o circulaţie intensă numai în anumite părţi, constituindu-se în *subtipuri*. Problema subtipurilor bucovinene nu a fost abordată decât aproape în zilele noastre. Constantin Zamfir a renunţat la analiza subtipurilor doinei „de jale"[51]. Abia în 1968, după deplasarea la Botoşani[52] a unui grup de folclorişti, Larisa Agapie a semnalat existenţa unor subtipuri în cadrul doinei bucovinene, de asemenea, a relevat că în Bucovina circulă şi un alt tip de doină şi, pentru a exemplifica, publică doina **Mândruliţă mândră verde**, culeasă de Pavel Delion[53].

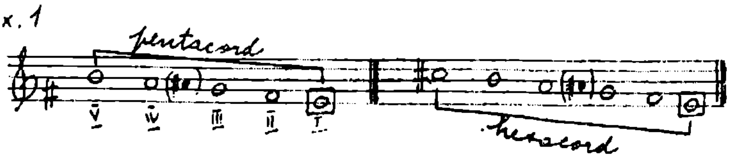
O altă părere, în privinţa acestui tip, are Eugenia Cernea, care consideră doina citată – **Mândruliţă mândră floare** – ca un „subtip", constând din ultimele două rânduri melodice ale tipului **Mândră floare-i norocu**[54].

În situaţia în care subtipurile au fost insuficient cunoscute, stabilirea unor trăsături generale ale doinei bucovinene, aşa cum s-a făcut până acum, apare destul de relativă, pentru că majoritatea cercetărilor au plecat de la varianta Mariei Surupat, variantă de la care tipul şi-a primit numele[55].

c. *Caracteristici ale tipului* ***Mândră floare-i norocu****. Melodica*

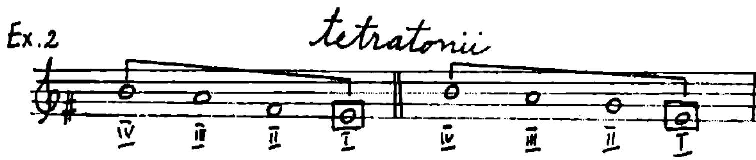
Scări: în variantele ample, scara pentacordală minoră şi hexacordală dorică sunt predominante. Sunetul de pe treapta a IV-a este mobil, poate fi urcat cu un semiton în rândul I melodic (A) şi devine diatonic, în rândul al II-lea (ex. 1).

Ex. 1
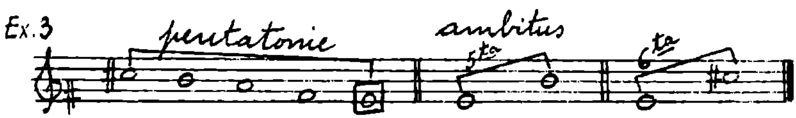

[49] Antologie, p. 95–101.
[50] Supra 23, 26, 27, 28.
[51] C. Zamfir, *op. cit.*, p. 290.
[52] Larisa Agapie, *op. cit.*, p. 215.
[53] *Ibidem*, p. 218–219.
[54] Eugenia Cernea, *op. cit.*, p. 302.
[55] *Ibidem*.

Există însă variante de doină „de jale” cu structuri tetratonice arhemitonice (ex. 2).

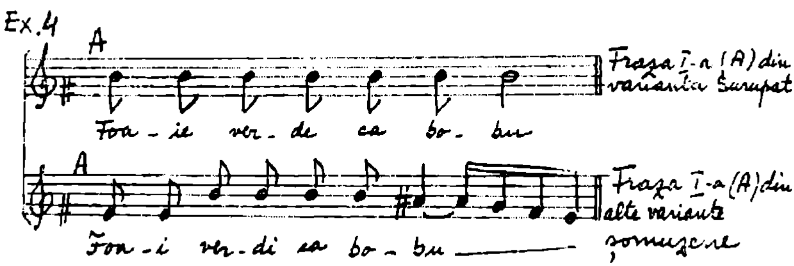

Se constată însă existenţa unui proces evolutiv în aceste scări prin extinderea tetratonului – proces care duce la naşterea pentatonului arhemitonic, cu pyenon[56] (ex. 3).

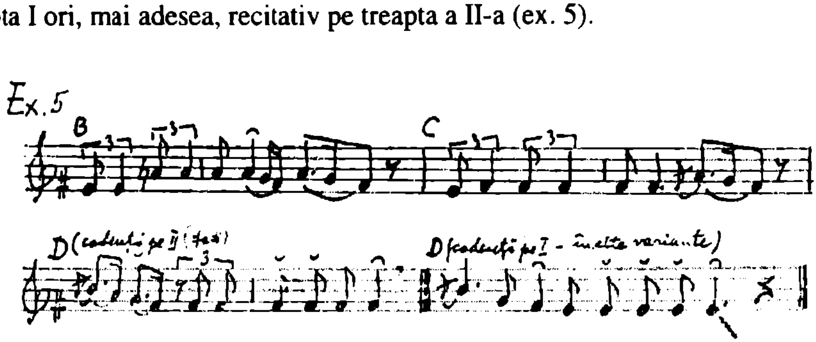

Ambitusul este cuprins într-un interval de cvintă, cel mai ades, intervalul de sextă fiind prezent în formele cele mai evoluate.

Rândurile melodice se diferenţiază prin stăruinţa sunetelor pe anumite trepte. Fraza cu cea mai mare stabilitate melodică este cea corespunzătoare primului rând melodic (A) şi constă într-un recitativ pe treapta a V-a (Si); în variantele şomuzene, începe de la Mi, urcă la Si şi revine la tonica Mi (ex. 4).

Rândul al doilea (B) se constituie ca un recitativ melodizat pe treapta a IV-a, rândul al treilea (C), pe treapta a II-a, iar în rândul (D) apare ori un recitativ pe treapta I ori, mai adesea, recitativ pe treapta a II-a (ex. 5).

[56] V. Bârleanu, *op. cit.*, p. 23–24.

Constantin Zamfir aminteşte numai aceste „trepte dominante" pentru rândurile melodice ale doinei „de jale"; Eugenia Cernea continuă schema „osaturii modale" a acestora pentru variantele mai extinse: în rândul al V-lea (E) treapta de sprijin este Sol (IV), în rândul VI (F) treapta de sprijin este Re (I), în rândul VII (G) acelaşi sunet (Re), iar în rândul al VIII-lea (H) „ treapta de sprijin" este difuză, uneori La[57].

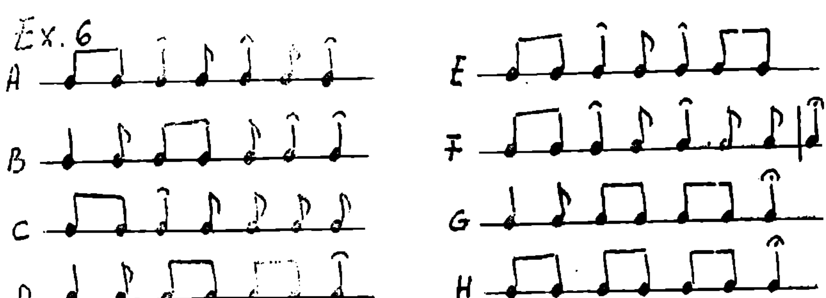
Deci rândurile melodice folosesc într-o mare proporţie recitative pe treptele V, IV, II, I, precum şi pasaje melodizate descendente – cel mai adesea reprezentate de pentacordul 5–1 – aşezate mai mult spre sfârşit de frază. Insistenţa pe anumite intervale mici, cum ar fi terţa, nu este o caracteristică a doinei „de jale". În schimb, alternarea treptelor 6–5, 5–4 şi invers, la intervalul de o secundă, se întâlneşte adeseori, ca şi în alte zone. Recitative drepte există, dar nu ca o caracteristică importantă, ele fiind de obicei melodizate, fapt care pledează pentru melodicitate, în tipul **Mândră floare-i norocu**.

În cadrul acestor recitative trebuie discutate şi pasajele vorbite, care apar între rândurile melodice. Ele coboară imprecis de la treapta I spre treapta a V-a inferioară, însă multe variante prezintă tendinţe de melodizare a pasajului vorbit, ca într-o cadenţă plagală, dar, în fond, neavând rostul unui filon melodic[58].

Renunţarea la pasajele vorbite, prin melodizare, care se observă în sate ca Fundu Moldovei, Sadova, Pojorâta, este un semn al îndepărtării de tipul vechi al doinei, aşa cum se va vedea.

Ritmul şi tempo-ul

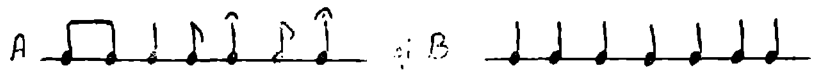
Doina „de jale" se desfăşoară pe un ritm la baza căruia stau valorile de optime şi pătrime. Forma ritmică a exemplului cristalizat **Mândră floare-i norocu** este destul de fixă la nivelul frazelor şi se bazează pe celule ritmice pirice, trohaice şi iambice. Această formă o putem găsi aproape invariabil în numeroase variante ritmice (*ex. 6*).

Din această schemă ritmică rezultă că, în mare, doina „de jale" se bazează mai ales pe două tipuri de formule ritmice (*ex. 7*)[59].

[57] *Ibidem*, p. 277.
[58] Eugenia Cernea, *op. cit.*, p. 310.
[59] *Ibidem*, p. 307–308.

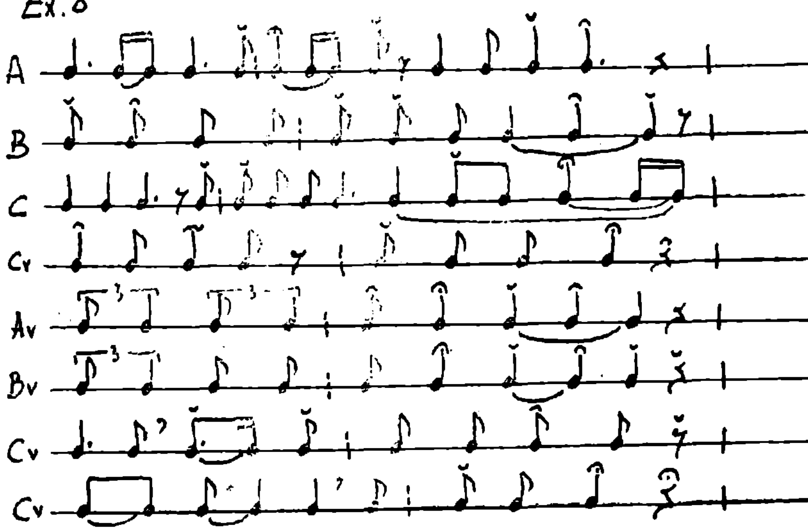
Ex. 7

Variantele necristalizate tind spre forme ritmice mai libere.

Iată frazele ritmice existente într-o doină culeasă de noi din Drăgoieşti-Humor, 1975 (*ex. 8*).

Ex. 8

Se remarcă o mai mare libertate ritmică. În multe doine, schema ritmică „tipică” a primei fraze (A) capătă la început două picioare pirice apoi, în cel de al doilea emistih, un sunet alungit.

Forma arhitectonică a tipului „de jale"

Rândurile melodice sunt organizate în secţiuni dezvoltate; acestea, la rândul lor, pot cuprinde 3–8 rânduri melodice.

Varianta Mariei Surupat are, în genere 8 rânduri melodice A, B, C, D, E, F, G, H, dar, în unele cazuri, chiar interpreta a cântat doar 6 rânduri melodice.

Arătăm forma acesteia întrucât, în analiza formei arhitectonice, unii cercetători[60] pornesc de la exemplarele cristalizate ale doinei, ca apoi să le compare cu cele cu o formă mai liberă-veche[61].

[60] *Ibidem*, p. 311, ex. 10 şi 11.
[61] *Ibidem*, p. 311.

Iată şi forma arhitectonică din alte exemple culese de noi în Drăgoieşti (**Frumoasă-i floare norocu – Vârvaroi**):

2 secţiuni de 4 rânduri melodice:

A B C Cv /

Av Bv Cv[62]

Pasăre galbenă-n cioc (Drăgoieşti)[63]

Sect. I 5 rânduri melodice AB (Av) C Cv Cv /

Sect. II Cv Cv Cv Cv /

Prima repetare continuă a frazei C – doină lasă impresia unei structuri primare.

Mândră floare-i norocu[64]

A B Bv Av Bv Bv / C (Av) Av

Bv Bv Av B B A A D Dv /

Cucule cu pană sură[65]

A B (Av_Av / A Bv Dv E Cv Cv /

Av Bv Cv /)

Cine n-are scârbă-n lume[66]

A B Bv / C Bv Bv /

forma arhitectonică în strofe de trei rânduri melodice:

Haida liuliu cu mama (Corlata)[67]

A (Mi–la) B (recit. pe Mi) Bv C (parlato)

Altă doină – din Corlata –, **Merg în lume, nu mi-i bine**, are secţiuni inegale:

A B C C / A B C D C /[68]

A B C Cv / de 1, 2 şi 4 rânduri melodice.

Prin caracteristicile arătate, fenomenul muzical de tip **Mândră floare-i norocu** se înscrie în coordonatele generale ale doinei româneşti.

Scările extinse până la pentacord şi hexacord doric, forma arhitectonică amplă (strofe de 4–8 rânduri melodice), formulele melodice contabile cu profil variat şi ritmul parlando-rubato, predominate de anumite scheme ritmice – principalele caracteristici ale acestui tip –, demonstrează că tipul doinei bucovinene **Mândră floare-i norocu** reprezintă o *ipostază evoluată* a doinei locale. Emilia

[62] Antologie nr. 97: **Frumoasă-i floare norocu.**

[63] Antologie nr. 98: **Pasăre galbenă-n cioc.**

[64] Antologie: **Mândră floare-i norocu.**

[65] Antologie nr. 99: **Cucule cu pană sură.**

[66] Antologie nr. 96: **Cine n-are scârbă-n lume.**

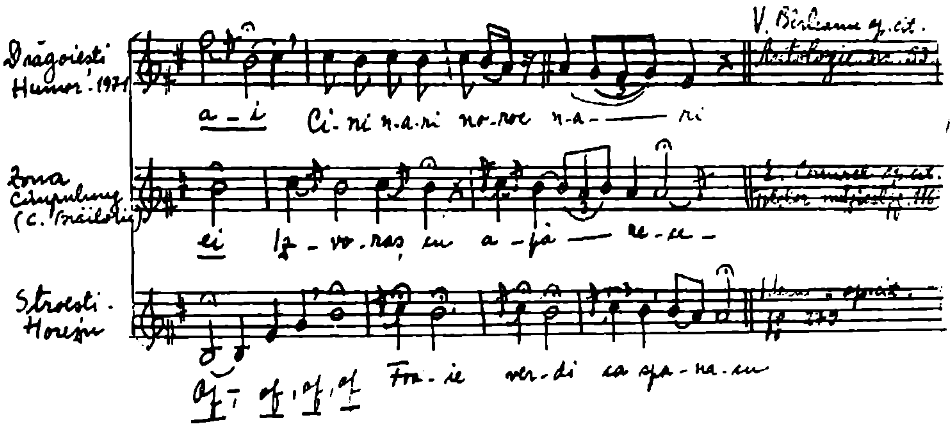
[67] Antologie nr. 101: **Haida liuliu cu mama.**

[68] Antologie nr. 100: **Merg în lume nu mi-i bine.**

Comişel a remarcat că are elemente care o apropie nu numai de tipul năsăudean ci şi de cel din Muntenia şi Oltenia[69]. Astfel, formula iniţială şi în Bucovina şi în Oltenia se constituie în unele variante[70], prin alternarea a două trepte alăturate 6–5, 5–4[71],, iar recitativele[72] preferă, în ambele cazuri, treptele 1, 5, 4 şi mai puţin treapta a doua în partea de sud a ţării.

Dăm spre exemplificare un tabel comparativ cuprinzând rânduri melodice asemănătoare din Bucovina şi Stroeşti–Horezu (*ex. 9*).

Ex. 9

Nu se poate susţine că aceste fraze melodice au apărut prin interinfluenţă, ci mai degrabă anumite elemente muzicale caracteristice doinei româneşti au fost folosite conform gustului muzical local.

Argumente muzicale pentru originea năsăudeană a tipului ***Mândră floare-i norocu***

În cele scrise anterior am subliniat existenţa evenimentelor istorice care au determinat mişcarea populaţiei din Transilvania spre Bucovina. O dată cu aceasta au migrat şi cântecele. Oamenii şi-au luat şi bunurile spirituale, între care cel mai de preţ era doina. În noile condiţii de viaţă, ea a putut căpăta o mai amplă dezvoltare.

Caracteristicile muzicale ale doinei bucovinene evoluate dovedesc apartenenţa acesteia la melodica năsăudeană, anume la tipul II din Năsăud[73].

[69] Emilia Comişel, *op. cit.*, p. 282. „doina bătrânească"
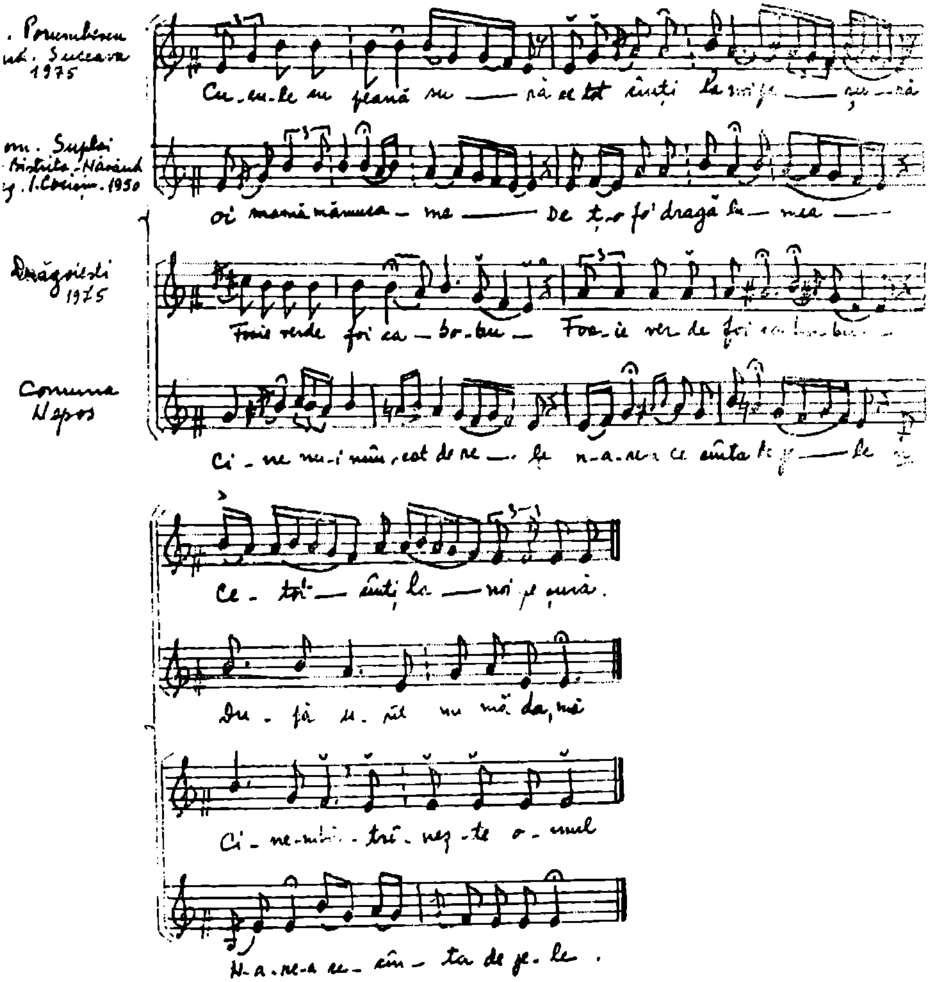
[70] *Ibidem*, p. 116–117, 279.

[71] Antologie nr. 99: **Mândră floare-i norocu** şi **Bogatul şi săracul.**

[72] Emilia Comişel, *op. cit.*, p. 275–277.

[73] C. Zamfir, *Contribuţii la cunoaşterea istoriei muzicii populare româneşti...*, p. 363–368.

Comparaţia unor variante din Năsăud şi Bucovina evidenţiază această situaţie, de altfel discutată în folcloristica noastră, după cum am menţionat (*ex. 10*).

În toate cele patru variante propuse – fraza A – debutează pe tonica Mi, dar renunţă la ea, stabilindu-se pe treapta a cincea – Si – pentru ca în finalul rândului melodic să revină la sunetul iniţial (Mi). Fraza B are acelaşi început, dar treapta dominantă pe care se aşază este La – a patra, cadenţând pe I. Fraza C prezintă la început un pasaj coborâtor Si – Mi, şi apoi un recitativ recto/tono pe treapta I.
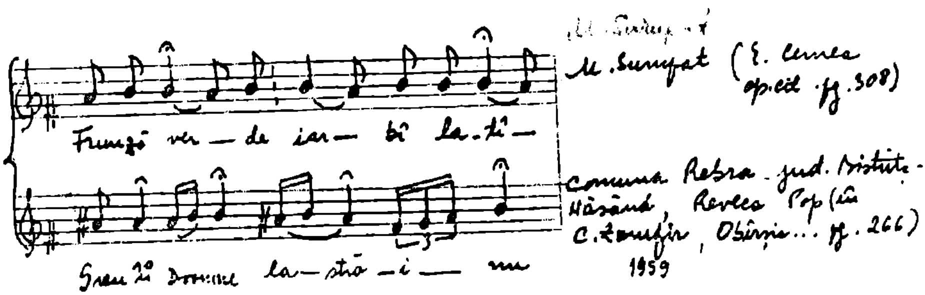
Numeroase asemenea variante ale tipului menţionat populează mai ales spaţiul văii Şomuzului Mare, unde s-au aşezat multe familii de năsăudeni.

S-a văzut că nu toate doinele bucovinene evoluate au acelaşi început (aceeaşi frază de incipit). Astfel, în varianta Mariei Surupat, incipitul este construit prin alternarea treptelor V–IV.

De unde provine conturul acestei fraze?

O comparaţie realizată de C. Zamfirescu[74] între începutul variantei Surupat şi cel al unei variante din tipul I „păstoresc" (Ana Nimigean – Leşu-Năsăud) demonstrează marea lor apropiere melodică (*ex. 11*).

Ex. 11

În ambele cazuri (în varianta păstorească, tipul I, din Leşu şi în cea din Sadova, tip bucovinean dezvoltat) melodia este structurată în jurul treptei dominante La (Si) – a V-a (restul sunetelor având rolul de melodizare a recitativului pe treapta a V-a), iar înrudirea lor muzicală este evidentă.

Pornind de la această înrudire şi asociind-o cu venirea băjenarilor ardeleni în Bucovina, putem presupune că şi incipitul Mariei Surupat este tot o provenienţă ardelenească, dar nu de tipul II, ci de tipul I păstoresc – năsăudean. Aceasta este dovedită de faptul că şi pe valea Someşului Mare au venit băjenari încă din 1440, aşa cum, de altfel, am menţionat.

În urma acestei analize, se poate conchide că tipul bucovinean **Mândră floare-i norocu** prezintă cel puţin două subtipuri: unul al Mariei Surupat (localizat mai mult spre Câmpulung Moldovenesc), dezvoltat, cu cadenţe şi recitative pe mai multe trepte (V, IV, II, I) şi alt subtip (localizat spre Humor), cu mai puţine rânduri melodice (3–4), care au incipitul Mi, Mi, Si, Si, Si, La, Sol diez, Fa, Mi, iar frazele tind să cadenţeze continuu pe treapta I (mai rar pe treapta a II-a).

Trebuie acceptată ideea că în doina bucovineană, fie ea şi evoluată, ca în cazul de faţă (adusă de năsăudeni), nu se poate să nu fi rămas urme cât de mici ale vechii doine locale. O comparaţie indică, din câte cunoaştem, lipsa recitativului vorbit la Năsăud. În acest caz, se poate considera că *pasajele vorbite* din tipul bucovinean evoluat provin din altă parte, anume dintr-o formă veche a doinei bucovinene la care ne vom referi.

În cercetarea fenomenului muzical al doinei bucovinene **Mândră floare-i norocu** nu ne-am mărginit doar la analizarea aspectelor foarte cunoscute, care pornesc de la varianta Mariei Surupat, ci am introdus şi unele variante culese de noi, care ne-au condus spre anumite precizări în legătură cu originea melodicii bucovinene.

[74] Idem, *Despre obârşia şi filiaţia unor melodii de doină...*, p. 282–283.

Am procedat aşa, întrucât practica de a se pleca în cercetare de la o variantă evoluată a doinei şi de a clasa pe toate celelalte în funcţie de caracteristicile acesteia, nu aduce nici un beneficiu fenomenului muzical respectiv.

Fenomenul viu şi interesant al improvizaţiei în spaţiul amintit, nu poate fi apreciat numai din perspectiva celei mai dezvoltate variante (a Mariei Surupat). Este adevărat că această interpretare a reuşit o variantă deosebit de realizată artistic, dar aceasta ne prezintă caracterul unei sinteze muzicale, în care au fost introduse elemente noi, iar altele, poate mai vechi, au fost negate. Negarea lor nu înseamnă dispariţia acestora din realitatea folclorică. Ele continuă să vieţuiască la alţi interpreţi în formele originale mai puţin spectaculoase dar la fel de improvizatorice cum erau înainte de apariţia formei evoluate. În acest sens, clasificarea lor doar în raport cu varianta Surupat nu are nici o justificare în cercetare.

B. ***Bătrâneasca*** – *stil melodic arhaic rădăuţean în care se păstrează vechea doină bucovineană*

Pentru o cât mai bună expunere a problematicii doinei[75] rădăuţene este necesară parcurgerea aspectelor geografice, a istoriei şi caracterizarea generală a muzicii de aici, în urma cărora se vor putea face precizări asupra particularităţilor acestui tip, în raport cu doina existentă.

Zona de circulaţie a stilului melodic ***Bătrâneasca***

a) *Răspândire*

Zona Rădăuţilor este aşezată în partea de nord a judeţului Suceava şi aparţine atât Obcinelor Bucovinei, cât şi Podişului Sucevei. Majoritatea aşezărilor omeneşti se află pe cursul râului Suceava, în partea superioară şi mijlocie a acesteia. Limita sudică a ţinutului este dată de afluenţii de pe partea stângă a Moldovei, iar cea estică de afluenţi ai Siretului.

Specialiştii sunt de acord că portul popular este foarte bine păstrat. Acelaşi lucru se poate spune şi despre creaţiile folclorice, intrate de mult în sfera de interes a cercetătorilor culturii populare româneşti.

b) *Atestări bibliografice*

Creaţii literare din zonă apar în culegerile folclorice efectuate de folcloriştii Ion Gh. Sbiera[76], Simeon Florea Marian[77] (balade, doine, hore) şi istoricul Dimitrie

[75] Datele referitoare la ţinutul Rădăuţilor şi caracterele generale ale muzicii rădăuţene sunt preluate din lucrarea *Bătrâneasca*. O parte din piesele muzicale au fost preluate din *Antologie*.

[76] I. Gh. Sbiera, *Poveşti şi poezii populare româneşti*, Bucureşti, Edit. Minerva, 1971, p. 471–490.

[77] S. Fl. Marian, *Poezii populare române*, I, II, Cernăuţi, 1873–1875.

Dan[78]. Creații similare sunt incluse și în colecțiile alcătuite de G. Weigand[79], M. Friedwagner[80] și alții.

Sub aspect muzical, primele notații ale unor melodii rădăuțene au fost realizate de Al. Voevidca. În ultimele decenii, melodiile de **Bătrânească** sunt slab reprezentate în culegeri. Menționăm colecțiile sau studiile alcătuite de P. Delion[81], D. Chiriac[82], G. Sârbu[83], Maria Schipor[84], Larisa Agapie[85], Eugenia Cernea[86].

O dată cu apariția lucrării *Bătrâneasca, doine, bocete, cântece și jocuri din ținutul Rădăuților*[87], asistăm la prima abordare științifică a zonei folclorice a Rădăuților și din punct de vedere muzical. Ea debutează cu un amplu studiu introductiv, în care sunt descrise ținutul Rădăuților și aspecte particulare a creației populare. În *Antologie*, întocmită selectiv, sunt reproduse exemplare melodice și poetice reprezentative, provenind din 51 de localități rădăuțene.

Partea muzicală a *Antologiei* grupează melodiile după criteriul scărilor, de la simplu la complex și, în măsura în care a fost posibil, după cel al genurilor.

În folcloristica românească, **Bătrâneasca** este prima cercetare monografică a unui stil muzical unitar. Pe lângă semnalarea existenței stilului amintit, **Bătrâneasca** are meritul de a fi prima colecție în care sunt publicate aproape 40 de doine rădăuțene. Presa a consemnat apariția lucrării. Astfel, în revista „Muzica", profesorul Gheorghe Ciobanu, discutând caracteristicele muzicale arhaice **Bătrâneasca** și lărgind investigația spre alte zone, ajunge la concluzii noi, deosebit de interesante, referitoare la vechimea întregului gen al doinei vocale propriu-zise. La Iași, revista „Cronica", a salutat apariția lucrării, prin pana folcloristului Pavel Delion.

c) *Caracteristici ale stilului muzical enunțial*

Investigarea celor peste 50 de localități din ținutul Rădăuților a necesitat timp îndelungat, aproape 15 ani. În urma cercetărilor, s-a constatat existența unui fenomen muzical asemănător celui descoperit de Béla Bartók în Maramureș și Oaș, Atunci, în anul 1913, compozitorul maghiar a sesizat existența unei înrudiri melodice între toate genurile muzicale ale Maramureșului și Ugocei. Uimit de stilul melodic al „horei lungi", care pătrunsese în toate melodiile zonei, indiferent de funcție, cercetătorul a emis ipoteza „horei lungi" ca melodie unică pe tot teritoriul

[78] Dimitrie Dan, *Comuna Straja și locuitorii ei.*

[79] G. Weigand, *Die Dialecte den Bukowina und Basarabiens*, Leipzig, 1904.

[80] M. Friedwagner, *op. cit.*

[81] P. Delion, *Cântece și melodii de jocuri populare din județul Suceava*, Suceava, 1973, p. 50.

[82] D. Chiriac, *Cântece din Țara de Sus*, Suceava, 1968, p. 17–18, 25, 28, 78–79, 89, 91–92.

[83] G. Sârbu, *Cântece și jocuri populare*, Suceava, p. 23, 27–29, 31, 34, 82, 148, 192.

[84] Maria Schipor, *Pe drumul care plec eu.Culegere de cântece populare din Moldova*, Iași, 1969, p. 7, 12, 24, 42, 5, 65, 67, 74, 79.

[85] Larisa Agapie, *op. cit.*

[86] Eugenia Cernea, *op. cit.*, p. 306–307, 315–316, 317, 321.

[87] Supra 1.

locuit de români. Mai târziu, după ce s-a constatat că stilul doinei exista şi în alte zone, şi-a reconsiderat teoriile[88].

Cercetând satele rădăuţene, am constatat că în ţinutul Rădăuţilor aproape toate melodiile se cântă în acelaşi stil melodic, numit de localnici **Bătrânească**. El cuprinde melodii interpretate în parlando-rubato (doine, cântece de leagăn, cântece de nuntă, bocete, cântece epice) şi melodii măsurate (jocuri vocale şi instrumentale, cântece de nuntă, cântece propriu-zise).

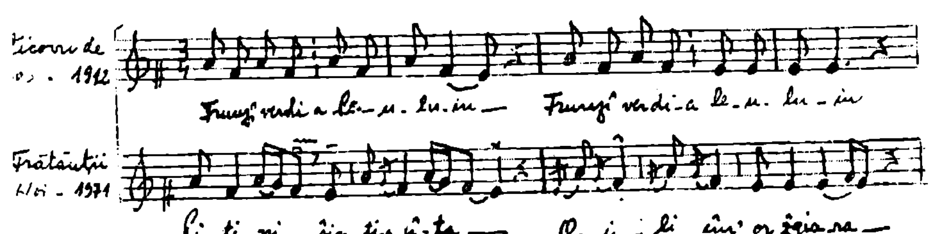
Între melodiile cântate în parlando-rubato, cunoscute în zonă sub denumirea de cântece trăgănate, se disting şi forme ale vechii doine bucovinene, despre care s-a afirmat că ar fi dispărut[89].

Acoperind un spaţiu foarte întins, cu arii de frecvenţă maximă sau de apariţii sporadice, stilul melodic rădăuţean este unitar şi viguros. Prin funcţiile sale multiple, melodica de **Bătrânească** a pătruns în majoritatea genurilor muzicale, dar deloc în colinde.

În culegerile noastre pe teren, am reconstituit, după 60 de ani, unele trasee ale lui Voevidca[90], mai ales în sate din zona Rădăuţi, pentru a constata modul cum s-a păstrat **Bătrâneasca** în această perioadă de timp.

Concluziile au fost revelatoare: toate cele patru variante de **Bătrânească** notate de Voevidca şi publicate postum, par a fi cântate azi. Dăm pentru comparaţie două partituri muzicale: o doină culeasă în 1912 din Vicovul e Jos şi o variantă recentă (*ex. 12*).

Ex. 12

[88] T. Alexandru, *op. cit.*; Idem, *Béla Bartók şi muzica poporului român*, în vol. *Folcloristica, analogie, muzicologie*, I, Bucureşti, Edit. Muzicală, 1978, p. 137–148.

[89] C. Zamfir, *op. cit.*, p. 372.

[90] În legătură cu manuscrisele lui Voevidca, primul volum este datat în anul 1907. După primul război mondial a alcătuit zece volume. Între 1919–1924 a cules şi notat ultimele melodii, în număr de 300. Aceste melodii au fost culese în Bucovina, atât în zona Câmpului Moldovenesc – Humor, cât şi la Rădăuţi. Materialele au fost organizate în ordine cronologică, indicându-se în fişe data, locul şi vârsta informatorului. Cf. Liviu Rusu, *Cronica muzicală pentru culegătoriul de cântece Al. Voevidca*, „Junimea literară", XXII, 1933–1934, nr. 1–3, p. 194. Efortul depus de Voevidca pentru culegerea melodiilor bucovinene nu este cu nimic mai prejos decât cel al lui Béla Bartók, numai că folcloristul bucovinean nu a reuşit să-şi publice, în volum, materialele adunate. Un studiu critic despre viaţa şi activitatea lui Al. Voevidca şi publicarea *post mortem* a unui volum din culegerile sale, aşa cum s-a făcut pentru Dimitrie Georgescu, Kiriak, Ilarion Cocişiu, ar fi un act justiţiar al prezentului pentru înlăturarea unei mari nedreptăţi făcute unui iubitor al valorilor culturii populare din trecut.

Cele două variante se aseamănă de parcă interpreta din 1912 i-ar fi dat „lecţii" de cântat Catrinei Fădur din Frătăuţii Noi, care ne-a cântat în 1971. Constatăm aici că transmiterea şi păstrarea structurilor muzicale într-un stil puternic înrădăcinat, cum este în cazul Rădăuţilor, se face cu multă fidelitate chiar în condiţiile actuale când, datorită intensificării contactelor în toate domeniile de activitate umană, se observă o tendinţă de uniformizare a melodiei diferitelor zone, prin pătrunderea masivă a unor influenţe mai noi.

Dacă în 60 de ani, plini de evenimente, care au impus mari înnoiri în viaţa satelor rădăuţene şi, în genere, în ţară, folclorul s-a păstrat aproape neschimbat, înseamnă că mai înainte modificările s-au făcut şi mai greu, poate pe parcursul unor lungi perioade de timp. Cu alte cuvinte, tradiţia muzicală locală aproape că nu s-a schimbat.

Aceste precizări asupra modului în care s-a transmis melodica de **Bătrânească** de-a lungul anilor aduc noi argumente în privinţa vechimii.

Stilul melodic vine dintr-un trecut îndepărtat, fiind o albie muzicală în care au curs şi curg variante mereu noi, dar cu puţine modificări.

Cu toată marea lui vechime, stilul rădăuţean nu s-a bucurat de nici un comentariu muzicologic până în 1979 când, în lucrarea *Bătrâneasca*[91] au fost expuse *caracteristicile lui generale*, pe baza analizei a peste 500 de melodii, din care 300 transcrise. Iată aceste caracteristici, într-o formă succintă. Ele vor evidenţia, cu argumente specific muzicale, caracterul unitar şi arhaic al stilului menţionat, în climatul căruia se dezvoltă doina propriu-zisă.

Melodica. Scările oligocordice (tritonii şi tetratonii) se constituie ca o caracteristică importantă a **Bătrâneştii**, fiind prezente în toate genurile şi aducând o probă importantă pentru încadrarea ei într-o „civilizaţie muzicală preistorică"[92].

În formulele melodice predomină terţa mică în asociaţie cu secunda mare, care devin principiu generator, aici, prin frecvenţă şi importanţă.

Recitativele şi pasajele vorbite constituie alte modalităţi importante de exprimare muzicală, având o pondere mai mare decât în oricare altă parte a ţării.

Ritmica. Melodiile de **Bătrânească** se încadrează în două subtipuri de ritm: *parlando-rubato* (doine, cântece de leagăn, bocete, cântece de nuntă) şi măsurat (jocuri vocale, dansuri instrumentale).

Cercetarea aspectelor ritmice denotă existenţa variaţiei la scara întregului stil, dar nu în aceeaşi măsură în toate genurile, în *parlando*. Ritmul măsurat preferă de obicei sistemul divizionar, cel *giusto* silabic fiind slab reprezentat.

[91] Supra 1.

[92] Kurt Sachs, *Prolegoménes à une prehistoire musicale de l'Europe*, apud I. Breazul, *Idei şi curente în cercetarea cântecului popular. Moduri pentatonice şi prepentatonice*, „Studii de muzicologie", Bucureşti, I, 1965, p. 36.

Forma arhitectonică. Formulele ritmico-melodice, organizate în rânduri melodice, primesc funcţii sintactice precise. De cele mai multe ori, începuturile frazei I constau în folosirea structurii oligocordice bazate pe intervalele arătate, iar rândul de încheiere dintr-un recitativ *recto tono*. Elemente mult melodizate neexistând, se constată preferinţa pentru secţiuni cu puţine rânduri melodice (2, 3, 4).

Cântecele ritmate au, de obicei, o formă pătrată (4 rânduri melodice), justificată de necesităţile coregrafiei locale.

Tipul de vers utilizat este octosilabic acatalectic şi catalectic, osmoza între structura versului şi a melodiei fiind evidentă.

Bătrâneasca poate fi cântată de voci de femei sau de bărbaţi, dar şi pe cale instrumentală. Între instrumente menţionăm: fluier, vioară, acordeon, instrumente de la fanfară care cântă la petreceri, nunţi, înmormântări.

*Aspecte pe genuri ale stilului de **Bătrânească**.*

Într-un cadru melodic atât de unitar, genurile îşi trăiesc totuşi viaţa lor, menţinând anumite particularităţi. Diferenţele mai evidente sunt între bocet, doină, joc vocal. Este drept că, uneori, femeile folosesc melodii de donă, fără nici o schimbare, în locul celei de bocet şi a cântecului de leagăn.

Bocetul este prezent în toate satele şi păstrează în mod fidel structura melodică arhaică. Se disting două tipuri melodice: cel bazat pe scara *la, sol, mi* (mai puţin răspândit) şi bocetul cu scara *La, Fa, Mi*, care are cea mai mare frecvenţă. Atunci când bocetul este cântat pe melodie de doină, capătă alte trăsături, apropiate de ale melodiei trăgănate. pentru că „a boci" nu înseamnă „a trăgăna", fiecare termen se referă la o funcţie deosebită. Din muzica vocală, aceşti termeni au fost transferaţi în muzica instrumentală, în care se poate „boci" cu fluierul, precum se şi poate „trăgăna". Bocitul la fluier este deosebit de impresionant.

Bocetele sunt mai apropiate de forma neimprovizatorică şi poate de aceea preferă cadenţe mai variate (pe tr. I şi V), spre a înlătura monotonia repetării oarecum neschimbate a frazelor.

În cântecele de leagăn remarcăm ritmuri mai precise repetate identic, impuse de funcţie (legănatul), prin apariţia refrenelor caracteristice.

Cântecele propriu-zise din stilul **Bătrâneştii** se deosebesc cu greu de doinele propriu-zise. Am cules însă şi câteva dintre acestea, în care caracterul strofic este evident.

Zusammenfassung

Florin Bucescus Studium *Die alte Bukowiner „doina" oder die „doina" aus dem Radautzer Gebiet* ist die natürliche Fortsetzungen einiger älterer Außenforschungen in dem Radautzer folklorischen Gebiet aus dem Kreis Suceava zwischen 1965–1979, die zur Sammlung eines reichen

musikalischen Material führten. In der vorliegenden Arbeit geht der Autor an die einzige Gattung heran, die es in dem musikalischen Stil der „doina bătrânească" gibt – eine musikalischen Gattung, die sich fast in dem ganzen hiesigen musikalischen Repertoir durchsetzt. Der Autor zielt auf eine umfangreiche Gegenüberstellung zweier Gattungen: „doina bătrânească" und „doina bucovineană", – die letzte ist aus der Reihe deren, die das Leitmotiv *Mândră floare-i norocu* enthalten – um die Besonderheiten darzustellen und die Quelle der gemeinsamen Aspekte zu finden.

ARHITECTURA GOTICĂ ÎN STILUL MOLDOVENESC DIN SECOLELE al XV-lea şi al XVI-lea (II)

MIRA VOITEC-DORDEA

Vom încerca în continuare să elucidăm problema atât de spinoasă a originii meşterilor care au realizat construcţiile moldoveneşti ale secolului al XV-lea.

Ni se pare cert că edificiile cu caracter militar – cele mai vechi creaţii ale arhitecturii moldoveneşti, justificate de împrejurări politice imperioase – impuneau o experienţă care obliga să se apeleze la meşterii străini, dar în acelaşi timp necesitau un volum de muncă imposibil de acoperit repede, fără concursul mâinii de lucru locale. S-a relevat, pe bună dreptate, în acest sens, pasajul din *Cronica slavo-română* contemporană privind concentrarea de forţe la construirea noii cetăţi a Chiliei, în 1479 (800 zidari şi 17 000 de ajutoare) şi timpul record în care a fost ea realizată: 25 de zile (22 iunie – 16 iulie). Numai această colaborare, devenită sistem general de lucru în arhitectura moldovenească, poate explica faptul că un edificiu ca biserica Sf. Ilie – Suceava a putut fi construită în cinci luni şi jumătate (1 mai – 15 octombrie 1488), ca de altfel şi celelalte edificii de dimensiuni comparabile şi datând din aceiaşi ani.

Trebuie să deducem, aşadar, următorul model al preluării motivelor gotice în arhitectura moldovenească prin însăşi practica de execuţie a edificiilor: o echipă de meşteri străini, compusă din specialişti (meşteri zidari şi pietrari), care odată ajunşi în Moldova au fost negreşit obligaţi să studieze îndeaproape (sau să se refere la ele dacă avea experienţa necesară) modelele bizantine identificate de beneficiar şi să-şi asimileze, într-o măsură fie şi minimă, spiritul acestor construcţii. Urmau consultări cu meşteri locali, necesare şi pentru cunoaşterea materialelor şi procedeelor de mult experimentate şi pe care un specialist străin serios nu le putea ignora fără riscuri. Ne pare de asemenea sigur că grupurile de lucrători autohtoni, pentru diferitele faze sau genuri de operaţii, erau conduse de meşteri localnici, care le puteau da indicaţiile cuvenite şi care făceau legătura cu meşterii străini amintiţi. În măsura în care este mai adevărat că primii meşteri români din arhitectura moldovenească au fost formaţi mai degrabă pe loc, decât prin călătorii în ţările de dezvoltare a stilului gotic, credem că aceşti meşteri au fost recrutaţi dintre şefii de echipe amintiţi, meseriaşi de talent, cu o învăţătură medie obişnuită pe atunci, cunoscători ai

Analele Bucovinei, VI, *1*, p. 141–155, 1999, Bucureşti

tradiției locale și capabili în același timp să înregistreze pentru beneficiul lor știința meșterilor străini cu care se aflau în contact. Este exclus, de asemenea, ca meșterii străini să se fi putut dispensa de ajutorul și de experiența celor locali.

Este foarte probabil că primele monumente realizate în noul stil să fi fost de dimensiuni mici. De aceea poate trecerea de la sistemul de boltire al calotei pe console de la Sf. Treime din Siret la bolta specific moldovenească a monumentelor vremii lui Ștefan cel Mare trebuie să fi fost rezultatul unor încercări succesive de experimentare a soluției, datorate acestor meșteri care au găsit în monumentele mici un șantier experimental ideal. Însă nu este exclus să fi existat și alte încercări intermediare, care tocmai datorită imperfecțiunii construcției să fi dispărut, ceea ce trebuia să întoarcă pe meșteri la încercări prudente, pe mici edificii. Caracterul deosebit pe care ctitorul, ca și meșterii, au vrut să-l imprime construcțiilor a fost, așadar, obținut mai întâi prin edificii mici – care au construit astfel tot atâtea faze de definitivare a stilului. Sub diferite raporturi (forma planului, tipul de boltire etc.) construcțiile ulterioare marchează toate un spor de măiestrie și experiență. Dar această curbă ascendentă care îi duce pe meșterii moldoveni de la încercări nereușite la experimente mereu mai sigure, apoi la desăvârșirea stilului creat de ei, presupune – chiar în condițiile apelului, uneori, la experiența altor școli – o anumită unitate a corpului de meșteri, contacte frecvente între echipele care vor fi lucrat separat și o atentă transmitere către ucenici a științelor celor mai în vârstă.

Posibilitatea grupării monumentelor după particularitățile constructive, care a fost întreprinsă de diferiți autori, vădește incontestabil fie execuția mai multor edificii de către aceeași echipă de meșteri, fie strânse legături între diferite echipe. Analiza decorației în piatră demonstrează același lucru și scoate totodată în relief contacte sigure între aceste echipe și gramatica decorativă practicată în Transilvania sau în alte regiuni de echipe de meșteri germani.

Ceea ce ne surprinde în primul rând, dacă analizăm decorația în piatră a celor mai vechi monumente din timpul lui Ștefan cel Mare sub raportul provenienței meșterilor, este calitatea superioară a execuției. Dacă am accepta ipoteza că acești pietrari erau localnici, modelele și tehnica execuției ne impun o altă ipoteză și anume că s-ar fi format peste hotare, pe lângă meșteri experți în decorația gotică. Ar trebui în acest caz să admitem un adevărat program de formare a acestor meșteri moldoveni în străinătate, în vederea unor viitoare construcții, și aceasta cu cel puțin câțiva ani înainte de începerea construcțiilor înseși, ceea ce nu ni se pare probabil. De asemenea, în lumina a ceea ce se știe despre organizarea și normele de afiliere la lojele de „compagnoni" din Europa de Apus și Centrală, ni se pare exclus ca acestea să fi primit ucenici din lumea ortodoxă a Moldovei sau ca acești ucenici să fi putut să-și însușească pe alte căi, în altă parte decât la ei în țară, cunoștințele acelor meșteri. În lojele la care ne referim (și acelea de pietrari făceau parte din această categorie) se practicau adevărate rituri de inițiere, candidații erau selecționați cu mare grijă, se folosea un complicat cod de simboluri și semne de recunoaștere, din care ne rămân, ca exemple, semnele de pietrari. Caracterul închis

al acestor confrerii este demonstrat[1]. În sfârşit, durata parcurgerii diferitelor trepte (ucenic, calfă, meşter) era de mulţi ani şi vedem greu cum un tânăr moldovean ar fi putut face asemenea stagii îndelungate peste hotare. Să mai adăugăm şi faptul că la intrarea într-o lojă, aspirantul primea un nume nou „compagnonic", compus în general din numele provinciei sau oraşului natal al compagnonului şi dintr-o poreclă, traducând calitatea prin care se distingea. Astfel, un compagnon pietrar se putea numi Sagesse de Fontainebleau, un dulgher – Lyonnais le Courageux, un tâmplar – Robert de Pontoise[2]. După ştiinţa noastră însă, arhivele occidentale nu ne relevă nume care să poată fi atribuite unui moldovean.

Semnele de pietrari aveau, după cum ştim, sens funcţional (pentru potrivirea amplasamentelor) sau de recunoaştere (a unui meşter, a unei loji) şi din cercetările întreprinse de Madelaine Andrianne Van De Winckel, reiese că cele dintâi „sunt extrem de rare în România"[3]. Ar trebui deci să atribuim semnelor (relevate de Balş sau de autoarea citată) de pe pietrele ce au putut fi examinate în Moldova, funcţiunea unei semnături, iar aceasta ne-ar îndrepta mai degrabă spre meşteri străini. Fireşte, cercetările în acest sens sunt dificile deoarece gramatica acestor semne de pe zidurile monumentelor este încă incomplet critică, aşadar cunoaşterea lor exhaustivă va mai întârzia. O concluzie provizorie se poate însă trage din compararea celor semnalate până acum cu semnele de pe monumentele transilvănene sau germane, semne cu care asemănarea merge până la identitate. Reiese că cel puţin 18 semne de pietrari din Moldova se întâlnesc frecvent, cum vom vedea mai departe, pe monumente aparţinând goticului din Transilvania sau monumentelor din secolele XIII şi XIV din Germania şi Cehoslovacia[4].

Analiza semnelor respective, întâlnite la opt monumente moldoveneşti (Borzeşti, Piatra, Sf. Gheorghe din Suceava, Episcopia Romanului, Humor, Moldoviţa, Suceviţa şi Dragomirna) apar în Transilvania, la biserica evanghelică din Bistriţa, la Biserica Neagră din Braşov şi biserica evanghelică din Sibiu, la corul bisericii evanghelice de la Sebeş–Alba, la biserica evanghelică Agnita, la Cluj şi la Dej. În zona cehă, semnele se întâlnesc la Trebic, Kutna Hora şi Praga, iar în Germania la numeroase monumente de pe văile Dunării şi Rinului.

Zona geografică definită mai sus ne indică, aşadar, o provenienţă germană trecută prin Cehia, Slovacia şi Transilvania, a unui atelier de pietrari care, în generaţii succesive, a lucrat în Moldova în secolele XV şi XVI şi poate şi în XVII. S-ar părea că apelul la pietrari din anumite zone învecinate (Transilvania şi, în special, Bistriţa-Năsăud) sau chiar mai îndepărtate (Germania) devenise o

[1] Luc Benoist, *Le compagnonnage et les métiers*, Paris, 1966, p. 66 şi urm.

[2] *Ibidem*, p. 77.

[3] Madelaine Andrianne Van De Winckel, *Introduction sommaire a l'etude des signes lapidaires de Roumaine*, în *Pagini de veche artă românească de la origini până la sfârşitul secolului al XVI-lea*. Bucureşti, 1970, p. 175.

[4] *Ibidem*, p. 184–187; Gh. Balş, *Biserica lui Ştefan cel Mare*, BCMI, XVIII, 1925, p. 215–217.

obişnuinţă în Moldova; în orice caz, aceşti meşteri îşi câştigaseră o bună reputaţie printre moldoveni.

În lumina informaţiilor de care dispunem cu privire la circulaţia în Europa medievală a acestor pietrari, venirea lor în Moldova de la mari distanţe nu trebuie să ne mire. Contrar celor ce le-am putea crede, potrivit prezumţiilor noastre de oameni ai secolului XX, Europa Evului Mediu constituia o singură ţară mare[5]. În această „ţară mare", meşteri circulau intens, cu scurte opriri în regiunile unde găseau de lucru. Faptul că erau străini poate fi dedus şi din absenţa surprinzătoare a meseriei de pietrar în rândul meşteşugurilor practicate în Evul Mediu în Ţările Române[6]. Cum ştim că documentele noastre medievale se referă în marea lor majoritate la transferuri şi întăriri de proprietate, un străin nu putea apărea în ele decât dacă s-ar fi aşezat la noi, ceea ce nu este cazul.

Cercetările privitoare la meşterii bisericilor moldoveneşti i-au preocupat de foarte mult timp pe istoricii artei noastre medievale. Astfel, Al. Lapedatu publica un articol cu această temă în 1912[7], încercând să concentreze informaţia cunoscută până atunci şi care se rezuma până la el la un meşter din timpul lui Alexandru cel Bun şi trei din vremea lui Ştefan cel Mare. Din legăturile moldo-polone şi din absenţa cererilor de zidari în corespondenţa lui Ştefan cu Ardealul, autorul trage concluzia, grăbită – după părerea noastră – că meşterii epocii lui Ştefan ar fi venit din Polonia, deşi acceptă şi participarea unor ardeleni în calitate de „conducători ai lucrărilor". Abia de la începutul secolului al XVI-lea accepta Lapedatu originea ardeleană a meşterilor. El citează în acest sens documentele de la Petru Rareş, ajungând la faimosul Johanes Murator (Hans Maurer). Meşterii ardeleni din 1546 (Adrian, George şi Andrei) se aflau sub conducerea unui „magistru". Doi ani mai târziu, Luca a fost tocmit de Iliaş Vodă să construiască biserica episcopală din Roman în locul lui Johanes Murator. Cererea de meşteri de peste munte continuă sub urmaşii lui Rareş. Astfel, Alexandru Lăpuşneanu cerea meşteri bistriţenilor în 1560, pentru terminarea construcţiei mănăstirii Slatina[8]. De remarcat, în corespondenţa citată dintre domnii moldoveni şi cetăţile ardelene, două menţiuni importante: lipsa de meşteri în ţară şi angajamentul formal pe care şi-l luau domnii de a permite meşterilor străini să se întoarcă acasă, după încheierea lucrărilor.

Revenind asupra lui Ioan Zidarul (Hans Maurer) într-un articol separat[9], Lapedatu reconstituie, în lumina documentelor, întregul proces al acestuia cu domnii moldoveni, de la Petru Rareş până la Alexandru Lăpuşneanu. Pentru

[5] Madeleine Andrianne Van de Winckel, *op. cit.*, p. 191.

[6] Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Cluj, 1954; Ştefan Olteanu, Constantin Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în Evul Mediu*, Bucureşti, 1969.

[7] Al Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene din secolul al XVI-lea*, BCMI, V, 1912, p. 23, 30.

[8] *Ibidem*, p. 27.

[9] Al. Lapedatu, *Ioan Zidarul lui Petru Vodă Rareş*, în BCMI, V, 1912, p. 83–86.

cercetarea de față ne interesează numai câteva informații. Ioan Zidarul era un sas din Suceava, deci un localnic. Stabilirea sa la Bistrița se explică prin fuga de Rareș pe care îl nemulțumise construcția defectuoasă a unei biserici din Suceava[10]. Cerând bistrițenilor să-l convingă pe fugar să se întoarcă în Moldova, domnul preciza că acesta va fi pus „să învețe și să conducă pe alții", iar nu să lucreze efectiv, adăugând: „căci ai voștri [adică zidarii ardeleni – n.n.] nu știu să construiască după obiceiul nostru"[11]; cum se vede, el făcea apel la experiența moldovenească a lui Ioan Zidarul.

Transilvania trimitea frecvent meșteri pietrari și zidari în Moldova, ca și în Țara Românească: „la 1519 sunt semnalați meșteri pietrari din Sibiu lucrând în Țara Românească; în Moldova, Ștefan cel Mare și mai ales Petru Rareș cereau în mai multe rânduri la Bistrița pietrari și zidari"[12]. În special, spre sfârșitul secolului al XVI-lea se înmulțesc informațiile despre existența carierelor de piatră; dar până în acest secol meșterii sunt adesea de origine germană, stabiliți de multă vreme în Moldova: în 1527, șoltuz al Sucevei era un „Trschler" Ianoș, iar în 1592, șoltuz al orașului Baia era un „Binder" Peter.

Cercetările profesorului C. C. Giurescu asupra orașelor moldovenești[13] dovedesc că mai întâi a existat un important număr de meșteri de origine germană (sași din Transilvania), așezați în special în târguri, între care zidari (meyrer), ca aceia folosiți de Ștefan în 1479 la Cetatea Chiliei. Acești meșteri își trimiteau uneori feciorii să învețe meserii în Transilvania. Ei aveau, în orice caz, legături de afaceri în orașele săsești de peste munți. În secolul al XV-lea aceste relații erau destul de importante pentru a naște fenomene de concurență și a necesita protecția regilor Ungariei sau domnilor Moldovei pentru „apărarea meșteșugarilor transilvăneni de concurența moldovenească"[14]. Certificatele eliberate de breslele saxone din Moldova ucenicilor sau calfelor erau recunoscute în Transilvania din secolul al XV-lea[15].

Pentru Transilvania informațiile sunt însă mai numeroase. Pentru secolele XIII–XIV, profesorul Ștefan Pascu[16] semnalează pietrari de origine germană, artiști informați asupra gramaticii decorative occidentale. În secolele XV–XVI[17] apar și câteva nume de zidari tot de origine germană. Nu apar urme despre organizarea lor în bresle în secolul al XV-lea, așadar autorul presupune că numărul lor era mic. Ei erau foarte apreciați, solicitați în Țara Românească și Moldova sau promovați în dregătorii orășenești. În secolul următor, meșterii zidari și pietrari erau organizați în bresle.

[10] Cf. M. D. Matei, Al. Rădulescu, Al. Artimon, *Bisericile din piatră de la Sf. Dumitru din Suceava*, SCIV, XX, 1969, nr. 4, p. 541–565.

[11] Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 83–84.

[12] Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969.

[13] C. C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovenești*, p. 106 și urm.

[14] *Ibidem*, p. 109–110.

[15] *Ibidem*, p. 112.

[16] Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Cluj, 1954, p. 67–68.

[17] *Ibidem*, p. 195 și urm.

Existau şi meseriaşi rămaşi în afara breslei, pentru a nu plăti dări, în concurenţă cu breslele, protejate de obştea saşilor, care adoptă în acest sens, în 1589, măsuri pentru toată Transilvania. Principalele centre de zidari şi pietrari erau Sibiul, Braşovul, Clujul şi Bistriţa. Cei din Bistriţa erau consideraţi, în 1567, drept foarte pricepuţi.

După S. Goldenberg[18], pietrarii (politores lapidu, lapicida) din Cluj „se numărăr printre primii locuitori ai oraşului". Către 1530, Clujul devenise o adevărată şcoală a pietrarilor din Transilvania, formând o „confraternitas lapicidorum". Către sfârşitul secolului al XVI-lea înregistrează o scădere a calităţii şi se citează pagubele suferite de concetăţeni de pe urma nepriceperii zidarilor clujeni. În 1589, statutul breslei pietrarilor din Cluj stabileşte – reluâd, neîndoielnic, prevederi din epoca bună – perioadele de angajare a calfelor şi dărilor pe care acestea le datorau breslei, cu intenţia vădită de a repune ordine în activitatea decadentă a acestor meseriaşi[19]. Este interesant de remarcat că în perioada dintre Paşti şi Sf. Maria Mică (aprilie–septembrie), calfele erau învoite să lucreze în afara oraşului şi chiar în străinătate („in locis videlicat extraneis") caz în care datoriile lor băneşti erau mai mici. Perioada coincide cu cea obişnuită pentru construcţiile moldoveneşti.

*

În legătură cu diferitele presupuneri făcute în privinţa originii meşterilor monumentelor moldoveneşti, trebuie să amintim ipoteza lui V. V. Vătăşianu[20], şi anume că pietrarii care au lucrat la bisericile Sf. Gheorghe din Hârlău, 1492; Bălineşti, 1492–1493; Borzeşti, 1493–1494; Popăuţi, 1496; Tazlău, 1496–1497; Neamţ, 1497; Piatra, 1497–1498; Arbore, 1502, monumente ce se caracterizează prin aceeaşi bună calitate a execuţiei şi prin asemănări de detalii, ar fi de origine poloneză. Argumentele sale sunt, pe de o parte semnele literare de pietrari descoperite la Popăuţi de V. Drăghiceanu[21] – a căror formă (litere în caractere latine şi cifre arabe) ar vădi scrisul unor meşteri polonezi şi, pe de altă parte, afirmaţia lui Balş[22], că celelalte semne de pietrari găsite ar aparţine în mare parte lojei din Strasburg, ai căror membri au lucrat în Polonia.

Argumentaţia nu rezistă, din mai multe motive. Mai întâi, semnele literare în caractere latine şi nu gotice nu înseamnă că meşterii nu erau germani, deoarece, după cum se ştie, „semnalele alfabetice sunt aproape toate tratate conform grafiei caracterelor romane"[23]. În al doilea rând, nimic din aceste semne nu ne îndrumă către un text polonez. În al treilea rând, este ştiut că după 1487 – când polonii încheiau pace cu turcii, obligând Moldova să accepte plata tributului către Poartă, zădărnicind astfel opera câtorva decenii de rezistenţă antiotomană condusă de

[18] S. Goldenberg, *Clujul în secolul al XVI-lea*, p. 102 şi urm.
[19] *Ibidem*, p. 389.
[20] V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, p. 647 717 passim.
[21] V. Drăghiceanu, *Semne lapidare la biserica din Popăuţi*, BCMI, 1916, Cronica, p. 93–94.
[22] Gh. Balş, *op. cit.*, p. 215–216.
[23] M. Adrianne Van De Winckel, *op. cit.*, p. 177.

Ştefan – relaţiile moldo-polone se înăspresc, culminând cu lupta de la Codrul Cosminului (1497). Abia după 1499 (încheierea tratatului între cele două ţări) aceste relaţii încep să se normalizeze dar, după cum am văzut, monumentele din grupul amintit datează tocmai din perioada când relaţiile Moldovei erau foarte bune cu vecinul din vest – Ungaria şi Transilvania. În sfârşit, eventualele asemănări de semne de pietrari sau de motive decorative între monumentele moldovene şi poloneze nu ne duc negreşit spre concluzia unor meşteri polonezi comuni: ele puteau fi datorate aceleiaşi influenţe apusene, germane. Un alt grup de monumente, şi anume bisericile din Dorohoi, Tazlău şi Volovăţ acuză asemănări evidente în decoraţia încadramentelor ferestrelor şi portalelor cu unele biserici realizate în Ungaria la sfârşitul secolului al XV-lea.

Am semnalat deja că specialiştii atribuie execuţia monumentelor din Ungaria unor meşteri saxoni din zona Meissen, lângă Torgau[24]. Între anii 1471–1485, la Meissen lucrează o echipă de meşteri saxoni, la o cetate a principilor Ernst şi Albrecht Wettin, echipă condusă de meşterul Konrad Pflügen. Încetarea lucrărilor, în 1485, determină plecarea echipei, pe care o regăsim anul următor la Dresda. Este posibil însă că, încă din 1484, Albrecht al Saxoniei, rudă cu Matei Corvin, să-i fi cedat temporar meşterii regelui ungar. Într-adevăr, în acel an încep construcţii la Vişegrad şi la biserica din Nyirabator, ctitorită de Ştefan Batory, o altă rudă a regelui. Autorul citat, Gyula Koroknay presupune că o dată cu venirea meşterilor italieni în Ungaria, această echipă de pietrari a căutat noi şantiere, îndreptându-se spre Moldova.

*

În ceea ce priveşte calea parcursă de elementele gotice până la preluarea lor de arhitectura moldovenească, în faza formării unui stat propriu, analiza noastră stabileşte calea de pătrundere a acestor elemente dinspre nord-vest (aşadar, din zona germană, prin Regatul maghiar şi Transilvania). Logica acestui parcurs, întărită de documente şi de examenul comparativ al decoraţiei monumentelor, ne îndeamnă totodată să atenuăm în mod apreciabil ipoteza unor influenţe venite dinspre zona arhitecturii poloneze. De altfel, înrudirile stilistice ale decoraţiei monumentelor moldoveneşti şi poloneze nu presupun neapărat contacte şi influenţe directe. Este cunoscut faptul că Silezia, ale cărei monumente prezintă atâtea asemănări în decoraţie cu cele moldoveneşti, a fost inclusă în Regatul ungar tocmai în perioada domniei lui Matei Corvin. Aşadar, înrudirea semnalată se explică în mod suficient în faptul că Polonia şi Moldova au primit influenţe gotice concomitent şi din aceeaşi direcţie. Această constatare, coroborată cu imposibilitatea demonstrării documentate a activităţii unor meşteri sau a unui atelier polonez în Moldova, este susceptibilă să

[24] Gyula Koroknai, *op. cit.*, p. 99–100; István Horváth, *op. cit.*, p. 86–96 şi fig. 3, p. 89. Prezenţa unui portal asemănător la biserica gotică Pirna, lângă Dresda, confirmă răspândirea acestui tip de ancadrament în zona Meissen-Dresda, pe valea Elbei, cf. Károly Kozák, *Tamulmányüt az N.D.K. BAN*, „Mümlékvedelem", 1960, nr. 3, p. 183–188.

infirme ipoteza unor specialişti care vedeau în vecinătatea şi contactele moldavo-poloneze din secolul al XV-lea suficiente argumente pentru explicarea venirii elementelor gotice pe această cale. Chiar analiza raporturilor politice, deseori încordate, între Polonia şi Moldova, în timpul lui Ştefan cel Mare şi al urmaşilor săi, dovedeşte că o asemenea ipoteză nu poate fi acceptată. De altfel, dacă ea ar fi întemeiată, cum ne-am explica absenţa în decoraţia monumentelor moldoveneşti a oricărui element specific polonez, ca de exemplu portalurile telescopice sau alte elemente ale „stilului Dlugosz", caracteristice arhitecturii poloneze realizată tocmai în perioada de avânt a stilului moldovenesc?

Ne-am putut astfel concentra asupra celeilalte proveniențe, cea dinspre zona de arhitectură germană prin intermediul Transilvaniei. Toate faptele ni s-au părut că pledează pentru acceptarea acestei proveniențe: semne de pietrari ce pot fi urmărite dinspre zona renană, cursul superior al Dunării, Boemia şi Transilvania, până în Moldova; elementele decorative aparţinând în mod cert repertoriului de forme practicat în aceleaşi zone; dovezi documentare ale apelului frecvent făcut de domnii români la meşteri din Transilvania, care au lucrat în Moldova de la sfârşitul secolului al XV-lea până în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu; relaţiile politice şi economice susţinute, dintre statul moldovenesc şi cel maghiar şi, în special, Transilvania (regiune unde este foarte probabil că a locuit Ştefan cel Mare înainte de fi luat domnia, unde a avut apoi posesiuni, unde succesorii săi, ca Petru Rareş sau Alexandru Lăpuşneanu au desfăşurat o politică activă).

În analiza stilului moldovenesc de arhitectură şi în special a gramaticii decoraţiei în piatră, putem conchide că Moldova trebuie considerată ca limita de sud-est a stilului gotic şi că linia prin care acest stil a ajuns aici trece prin Transilvania.

Prezenţa elementelor gotice şi integrarea lor rapidă în stilul moldovenesc necesită însă şi căutarea unei explicaţii privind perioada extrem de scurtă în care s-a format acest stil însuşi. Această explicaţie ni se pare că trebuie aflată în condiţiile social-politice şi culturale proprii unui secol privilegiat din istoria Moldovei şi anume de la domnia lui Ştefan cel Mare până la acea a ultimului său descendent de marcă, Alexandru Lăpuşneanu. Acest stil original, viguros şi de înaltă valoare artistică, s-a putut forma în timpul lui Ştefan, datorită unităţii de conducere şi de politică culturală asigurată de marele voievod timp de cinci decenii, datorită independenţei statului moldovean în tot acest interval şi a bunelor sale relaţii cu statul maghiar care beneficia, în acelaşi timp, de opera unui suveran protector al artelor şi literelor, Matei Corvin. Orientarea spre Europa a politicii lui Ştefan s-a întâlnit în mod fericit cu dezvoltarea agriculturii în Ungaria şi Transilvania, unde existau mari ateliere şi se creaseră atrăgătoare modele. Alte împrejurări, ca legăturile slabe, indirecte al Moldovei cu Bizanţul, căderea Constantinopolului, accentuarea presiunii otomane, explică această orientare spre Apus a arhitecturii moldoveneşti. Aceeaşi politică de larg orizont a lui Ştefan cel Mare justifică însă puternicul accent pus pe tradiţia locală, insistenţa asupra elementelor specifice, fapt care a dat note atât de originale stilului moldovenesc.

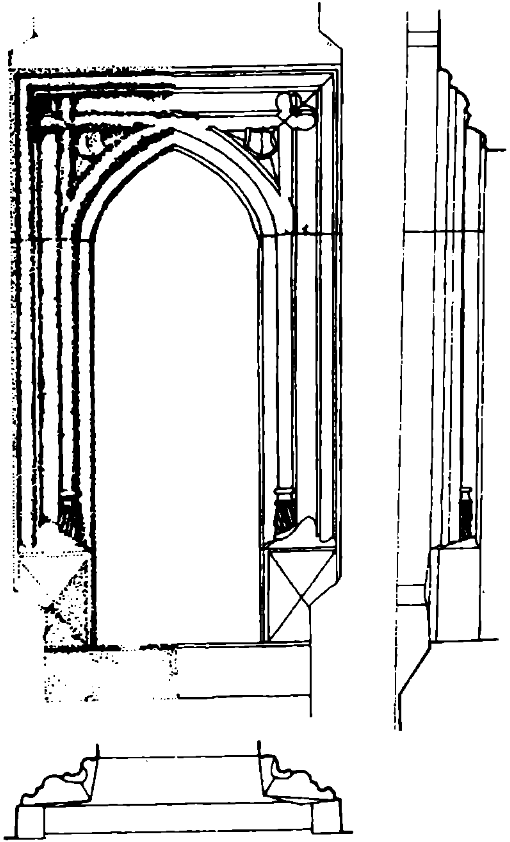

Fig. 11. Moldovița -- biserica mănăstirii, *fereastră la naos*.

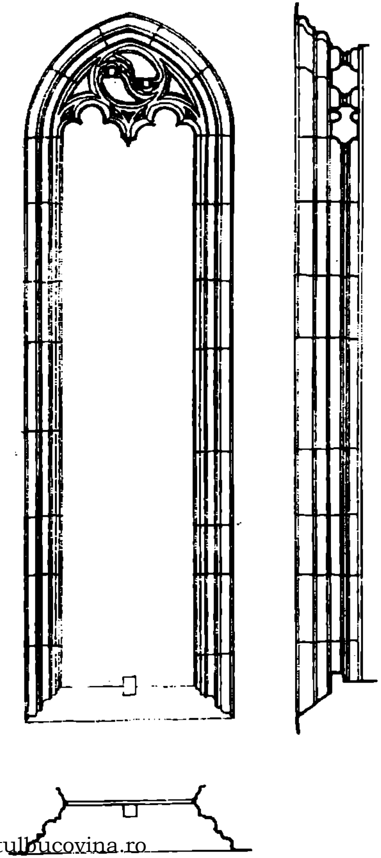

Fig. 12. Suceava – Biserica Sf. Dumitru, *fereastră la exonartex*.

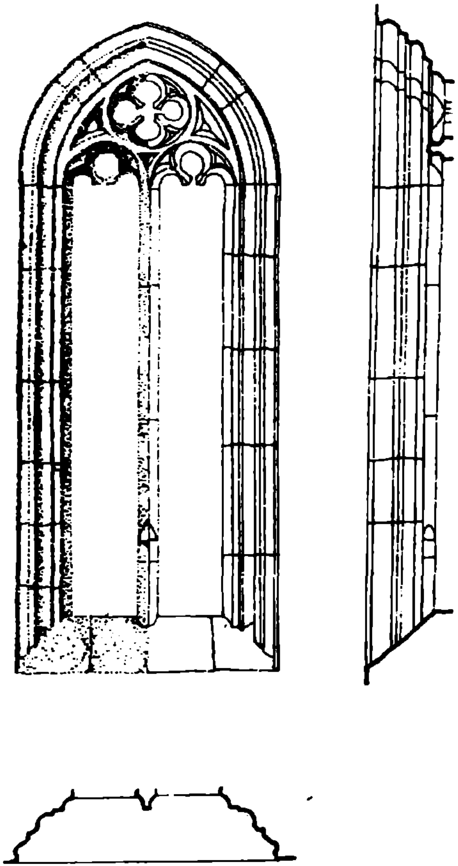

Fig. 13. Moldovița – biserica mănăstirii, *fereastră la pronaos.*

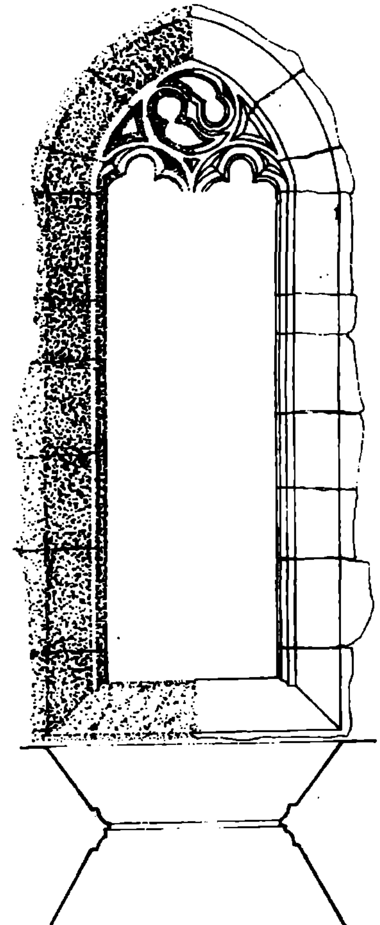

Fig. 14. Lechința (jud. Bistrița Năsăud) – biserică evanghelică, *fereastră.*

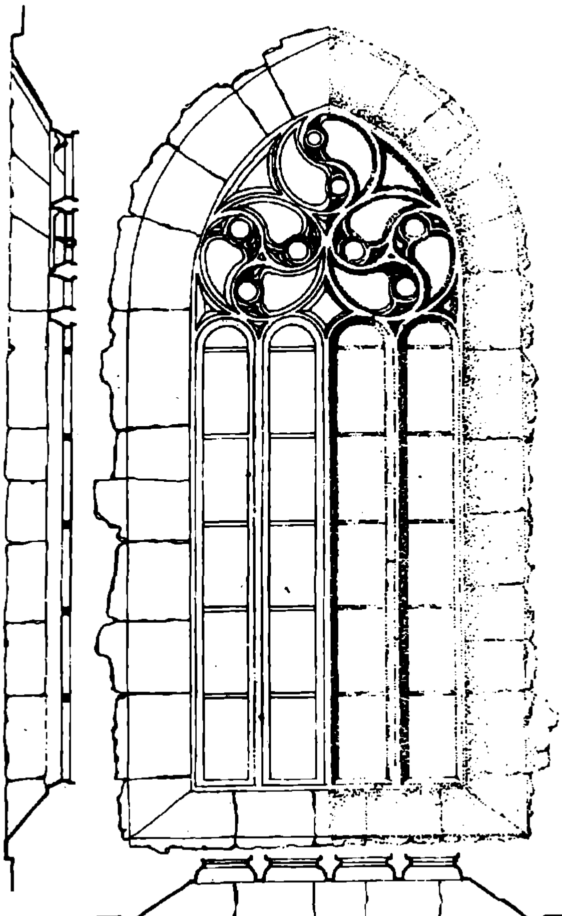

Fig. 15. Cluj – biserica reformată, *fereastră*.

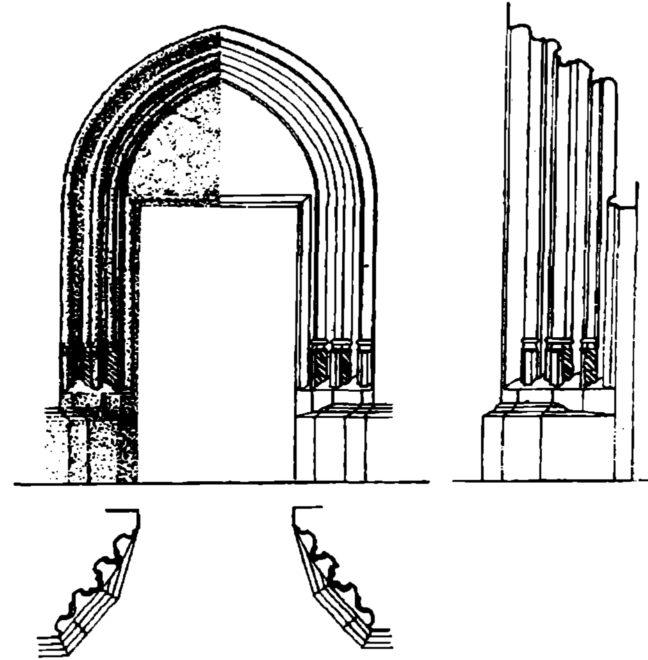

Fig. 16. Rădăuţi – Biserica episcopală Sf. Niculae, *portal principal*.

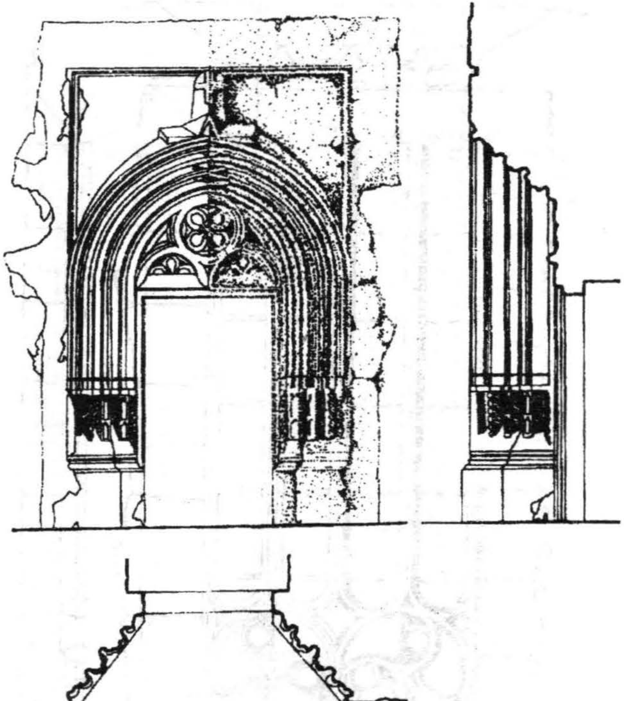

Fig. 17. Piatra Neamţ – Biserica Sf. Ion, *portal principal.*

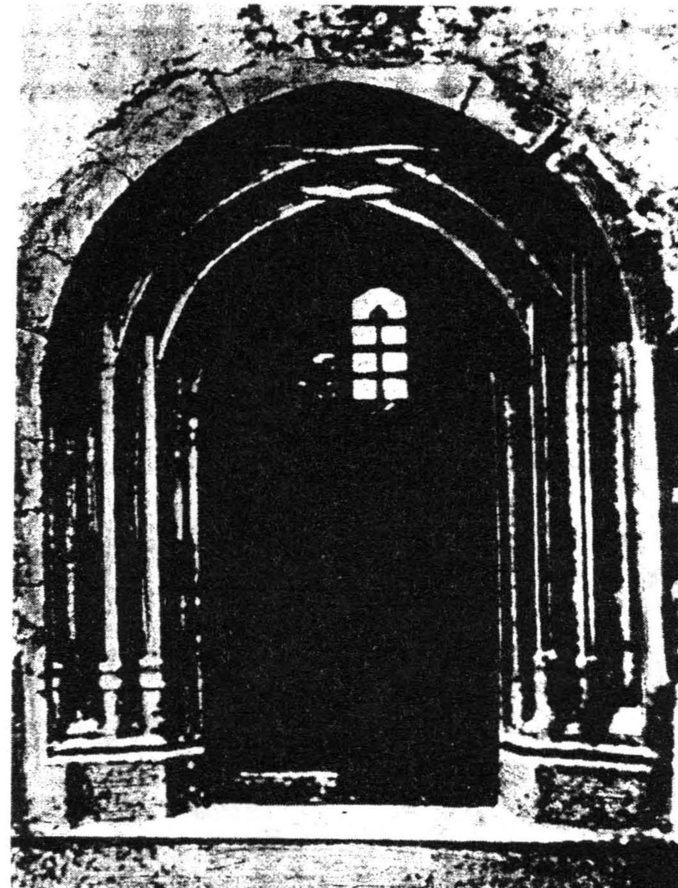

Fig. 18. Nyrbator (Ungaria) – biserica gotică, *portal de vest.*

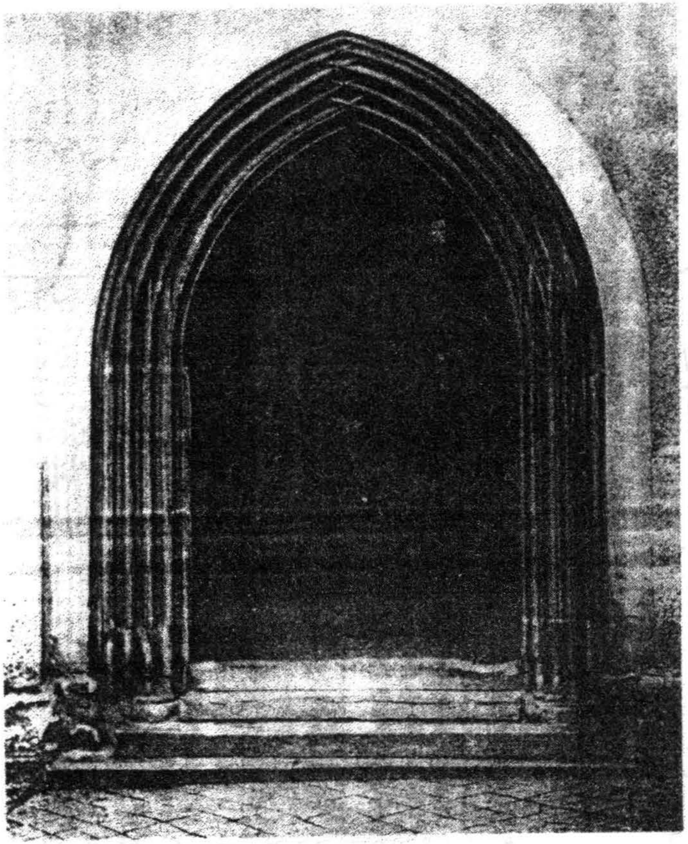

Fig. 19. Sibiu – fosta mănăstire a ursulinelor, *portal de vest*.

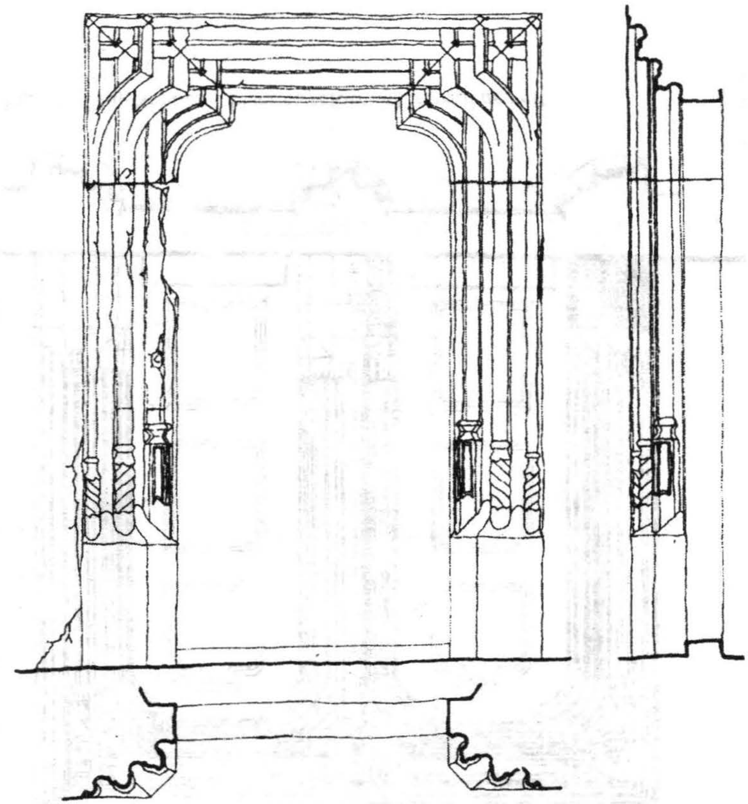

Fig. 20. Pătrăuți – Biserica Sf. Cruce, *portal interior*.

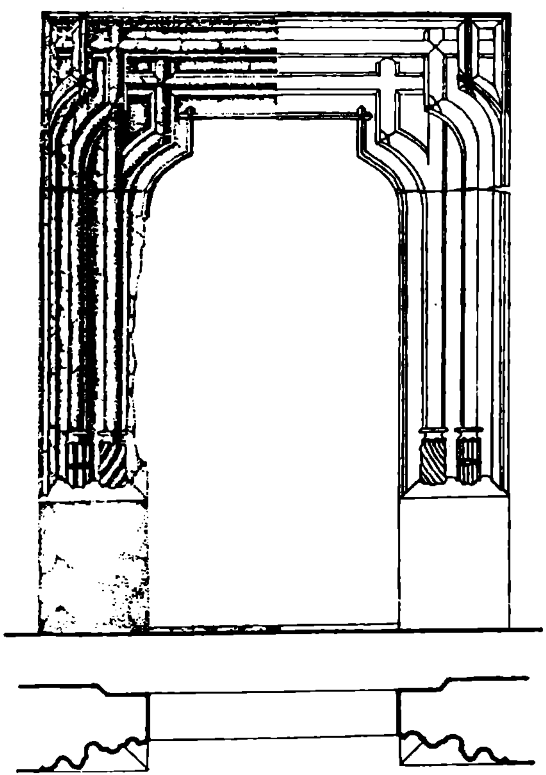

Fig. 21. Arbore – Biserica Tăierea Capului Sf. Ioan, *portal interior.*

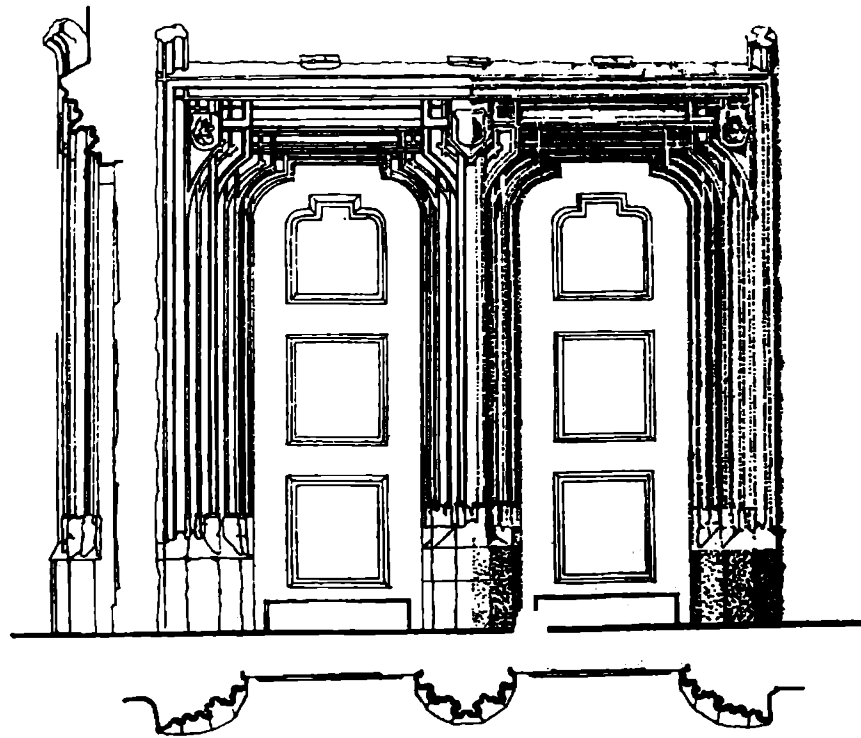

Fig. 22. Cluj-Napoca – biserica reformată, *portal de vest.*

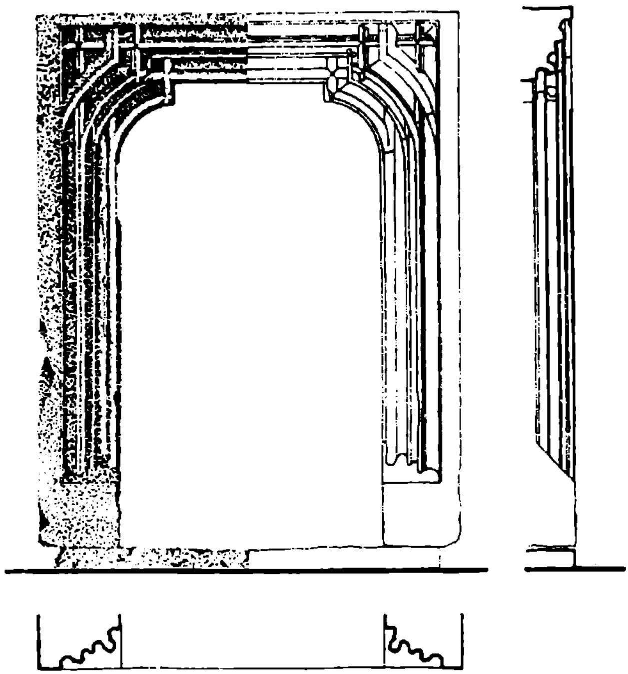

Fig. 23. Viişoara (jud. Bistriţa Năsăud) – biserica evanghelică, *portal de sud.*

Zusammenfassung

In dem zweiten Teil des Studiums *Die gotische Architektur im moldauischer Stil aus dem XV. und aus dem XVI. Jahrhundert* versucht Mira Voitec-Dordea, zu einigen anderen Problemen Lösungen zu finden: die Herkunft der Handwerker, die des XV. Autoren der moldauischen Bauten des XV. Jahrhunderts waren, der Weg der gotischen Elemente bis zu ihrer Ubernahme und Integrierung in der moldauischen Architektur. Sie gibt Erklärungen hinsichtlich der äußerst kurzen Zeit, in der sich der moldauischer Stil selbst gebildet hat.

O VALOROASĂ LUCRARE DE DOCTORAT CU IMPLICAȚII BENEFICE PENTRU CULTURA CARTOFULUI ÎN BUCOVINA

Recent a avut loc la Universitatea de Științe Agronomice și Medicină Veterinară – București o ședință publică pentru susținerea unei teze de doctorat de către domnișoara Ionela Dobrin, cu o temă deosebit de interesantă: *Contribuții asupra biologiei, ecologiei și combaterii nematozilor cu chiști (Globodera spp.) la cartof.* Lucrarea a fost executată sub îndrumarea prof. dr. Paul Pașol de la universitatea noastră.

Cartoful, care ocupă o arie întinsă în Bucovina, pe bună dreptate este considerat ca una dintre cele mai importante plante din „lumea nouă" care de-a lungul anilor a salvat omenirea de la foamete, substituind în unele locuri pâinea. Printre dușmanii acestei culturi – boli și dăunători – se numără și nematozii* care au constituit obiect de cercetare pentru tânăra asistentă care și-a ales ca zonă de studiu comuna Calafindești din județul Suceava, alături de alte zone renumite în cultura cartofului ca, de exemplu, județul Harghita.

Folosind tehnici moderne de studiu, Ionela Dobrin a ajuns la o serie de rezultate inedite în acest domeniu.

După extragerea și purificarea ADN-ului, din populațiile studiate, s-au folosit altele specifice, de amplificare, pentru identificarea speciilor de nematozi (*Globodera rostochiensis Wall* și *Globodera pallida Stone*):

Cu ajutorul reacției în lanț a polimerazei (polymerase chain reaction) s-a amplificat secvența de ADN a nematozilor, care codifică ARN-ul ribozomal. Aceste secvențe, care provin de la populații diferite de nematozi, au fost examinate de autoare prin tăierea ADN-ului cu enzime de restricție.

Folosirea acestei metode i-a permis să determine compoziția speciilor izolate de nematozi cu chiști din România și relația genetică a acestora cu alte populații izolate din Europa și America de Sud. Cu ajutorul unor soiuri și clone diferențiatoare de cartof s-au stabilit patotipurile celor două specii. În urma cercetărilor domnișoara Ionela Dobrin a stabilit prezența în România a celor două

* *Nematod* = microorganism din clasa *Nematodae*, încrengătura viermilor nemathelmiți, care parazitează diferite plante dintre care și cartoful. Este greu de combătut din cauză că femelele, ajunse la maturitate, se transformă în chiști care pot rezista în sol, în lipsa plantei gazdă, zeci de ani.

specii de nematozi cu chişti din genul Globodera în localitatea Calafindeşti, certificându-se şi prezenţa celei de-a doua specii Globodera pallida.

S-au identificat următoarele patotipuri ale speciilor de nematozi cu chişti în România: Globodera rostochiensis Wall, Ro_1, Ro_3, Ro_4 şi Globodera pallida Stone Pa_3.

În ceea ce priveşte similaritatea genetică, cercetările menţionate au arătat că populaţiile din Calafindeşti sunt similare din punct de vedere genetic cu populaţiile din Bolivia şi nu cu cele din Europa, cum ar fi fost normal, aceasta constituind o noutate, în acest domeniu, atât pe plan naţional, cât şi pe plan european.

După părerea noastră explicaţia ar consta în faptul că pentru fabrica de spirt din Rădăuţi materia primă o constituia cartoful, iar când Bucovina a fost sub ocupaţie austriacă materialul de sământă – cartofii – se aducea din Germania, importaţi din America de Sud şi o dată cu ei s-au adus şi cele două specii de nematozi.

O parte dintre cercetările efectuate, domnişoara Ionela Dobrin le-a făcut la Universitatea Queen's din Belfast – Irlanda de Nord sub îndrumarea prof. R. J. Marks care a făcut parte şi din comisia pentru recenzarea tezei.

După cum arată membrii comisiei de doctorat, Ionela Dobrin, în cercetarea sa, a folosit metode moderne, biochimice, unele dintre ele aplicate pentru prima oară în ţara noastră, însuşite de ea în perioada de perfecţionare făcută la Universitatea din Belfast. Cercetările efectuate i-au permis să dea la iveală noi date privind biologia, ecologia şi combaterea unor dăunători atât de periculoşi pentru cultura cartofului în România şi îndeosebi în Bucovina.

Prof. univ. dr. Nicolae Pomohaci

Zusammenfassung

Die vorgestellten Referaten heben den Wert der Doktorarbeit mit dem Titel *Beiträge zur Biologie, Ökologie und Bekämpfungder Zystennematoden der Kartoffel (Globodera spp.)* hervor, mit der M. Sc. Ing. Ionela Dobrin den Titel „Doktor in der Landwirtschaftskunde" im Juni 1998 erhielt. Als Forschungszone wählte die junge Assistentin die Gemeinde Calafindeşti, Stadt radautz, Kreis Suceava, zusammen mit anderen Gebieten, die für Kartoffelzucht bekannt sind (Joseni, Kreis Harghita). Die an der Arbeit zugrundeliegenden Forschungen ermöglichten die Entdeckung neuer Daten über die Biologie, Ökologie *und über die Bekämpfung einiger Schädlige, die gefährlich für die* Kartoffel zucht in Rumänien, insbesondere in der Bukowina sind.

REFERAT

privind teza de doctorat cu titlul: *Contribuţii asupra biologiei, ecologiei şi combaterii nematozilor cu chişti (Globodera spp.) la cartof*, prezentată de

ing. Ionela Dobrin

Subsemnatul, prof. dr. Cornel Gheorghieş, titularul disciplinei de *Fitopatologie – Catedra de protecţia plantelor*, din cadrul USAMV – Bucureşti, fiind numit referent oficial în Comisia pentru aprecierea şi susţinerea tezei de doctorat a d-rei ing. Ionela Dobrin, conform Deciziei nr. 443/ 1998, a rectorului USAMV – Bucureşti, procedând la analiza lucrării menţionate, refer următoarele:

Tema aleasă pentru teza de doctorat este de stringentă actualitate, având în vedere pericolul pe care îl prezintă pentru recoltele de cartofi, eventuala răspândire a nematozilor cu chişti, existenţi în prezent în focare izolate, pe teritoriul României.

Înscriindu-se în efortul general pentru cunoaşterea şi combaterea dăunătorilor culturilor agricole, teza de doctorat a domnişoarei Ionela Dobrin aduce contribuţii valoroase la cunoaşterea speciilor de nematozi cu chişti ai cartofului şi a posibilităţilor de combatere a lor.

Privind lucrarea în ansamblu, se remarcă nivelul ştiinţific ridicat al acesteia. Beneficiind de posibilitatea documentării în străinătate, Ionela Dobrin a valorificat din plin avantajele create de o bogată sursă de informaţii ştiinţifice de ultimă oră, de aparatura modernă avută la îndemână, ca şi de posibilitatea de a cunoaşte tehnicile moderne de cercetare.

Ca urmare, rezultatele obţinute prezintă garanţia unei înalte fidelităţi în execuţie, interpretare şi comparare cu alte cercetări efectuate în problema respectivă, la nivel mondial.

Pe un fundament teoretic solid, autoarea a grefat cercetări minuţioase utilizând o tehnică de vârf. Menţionăm în acest sens folosirea reacţiei în lanţ a polimerazei (PCR) pentru punerea în evidenţă a compoziţiei acestora cu alte populaţii de nematozi din Europa şi America de Sud. De asemenea, menţionăm stăpânirea la nivel de perfecţiune a tehnicilor de microscopie, fapt care i-a permis autoarei să pună în evidenţă posibilităţi de recunoaştere şi diferenţiere certă a celor două specii de nematozi cu chişti – *Globodera rostochiensis* şi *Globodera pallida*, existente în România.

Folosind, deci, o tehnică de înalt nivel, Ionela Dobrin aduce, în cuprinsul tezei de doctorat, contribuţii originale importante:

– utilizează, pentru prima dată în România metode moderne, biochimice, pentru identificarea speciilor de nematozi cu chişti ai cartofului (extragerea şi purificarea ADN-ului, folosirea alelelor specifice de amplificare, reacţia în lanţ a polimerazei);

– stabileşte cu certitudine faptul că în România este prezentă şi specia *Globodera pallida;*

– determină patotipurile speciilor de nematozi cu chişti existente în România: Ro_1, Ro_3 şi Ro_4 – pentru *Globodera rostochiensis* şi Pa_3 – pentru *Globodera pallida*. Dintre acestea, Ro_3 şi Pa_3 sunt semnalate pentru prima oară;

– stabileşte faptul că populaţiile de nematozi izolate din România sunt similare genetic cu cele din Bolivia;

– aduce contribuţii la cunoaşterea mijloacelor de combatere, stabilind, în urma testărilor, eficacitatea ridicată a produselor chimice: Counter 5 G, Vydate 10 G şi amestecul Mocap 10 G + Vydate 10 G, care au asigurat şi cel mai ridicat nivel al producţiei.

– o contribuţie originală importantă o reprezintă şi sinteza literaturii de specialitate în problema nematozilor cu chişti ai cartofului.

– de asemenea, subliniem valoarea deosebită a unor figuri originale cuprinse în teza de doctorat.

Rezultatele obţinute de d-ra Ionela Dobrin, cuprinse în teza de doctorat, pe lângă importanţa teoretică prezintă o mare valoare practică, punând la dispoziţia serviciului de carantină metode sigure pentru recunoaşterea celor două specii de nematozi cu chişti. De asemenea, pentru cultivatori, datele privind posibilităţile de prevenire şi de combatere chimică sunt de mare importanţă.

Ca formă, lucrarea se prezintă într-o ţinută impecabilă, fiind redactată cu deosebită acurateţe şi ilustrată cu numeroase grafice şi figuri originale, de o valoare deosebită.

Pe baza celor mai sus arătate, având în vedere conţinutul de mare valoare şi forma de excepţie a lucrării, susţinem cu toată convingerea că lucrarea poate fi prezentată public în vederea acordării titlului de doctor în agronomie d-rei ing. Ionela Dobrin.

3.06.1998

prof. dr. Cornel Gheorghieş
disciplina Fitopatologie
USAMV – Bucureşti

REFERAT DE APRECIERE

Thesis: Contributions to the biology, ecology and control of potato-cyst nematodes (Globodera spp.)

Candidate: Ing. Ionela Dobrin

According to „Decizia Rectorului USAMV Bucureşti nr. 443/1998, I, Professor J. Marks as an expert member of the commission for PhD. of Ionela DOBRIN, present my analysis of the Thesis:

Ionela Dobrin worked in the Nematology and Pest Molecular Biology sections of the Queen's University, Department of Applied Plant Science whilst attempting to characterise Romanian PCN (*Globodera pallida* and *Globodera rostochiensis*) isolates. During this time she obtained significant and novel data regarding the species and pathotype composition of PCN and the genetic relationships between Romanian isolates and other European and South American population.

The information on this aspect contained in the Thesis is an obtained whilst working in Belfast.

The candidate had to learn (quite quickly) new and demanding technical procedures. This she accomplished well and gained valuable experience and knowledge in a number of areas (e.g. species identification using morphometric analysis, using restriction enzyme digestion and pathotyping using differential *Solanum* clones).

The candidate developed a good understanding of the molecular basis of the various procedures she was using, though a complete and in-depth understanding would probably require a more long-term use of these procedures. It would be my hope that the scientific methodology widely applicable in the biological sciences, can now be extended in the candidate's future research in Romania.

Nevertheless, I have been pleased with her commitment and work and believe the research carried out in Belfast, and included within her Thesis, was of a standard expected for the degree of PhD.

The strength of the Thesis undoubtedly lies on the application, by the candidate, of molecular biological methods, specifically RFLP analysis of PCN-DNA coding for ribosomal enzymes and allele specific amplification using PCR. The candidate not only identified the presence, for the first in Romania, of *G. pallida* but also established homologies (genetic similarities) with non-Romanian sources of the species, particularly with Bolivian populations. This add to our knowledge of the introduction of PCN to Europe.

Some aspects of the Thesis were less strong. Although indicative, the use of differential clones to establish population species structure was less conclusive e.g. of the presence of Ro_3 and Ro_4 in Romania, I would have liked to have seen a wider PCR population-base used. Whilst the bioassay method has now been replaced internationally by molecular diagnostics, the Thesis would have benefited from a more critical analysis of the international pathotyping scheme of Kort et al. and the result obtained by this approach for the Romanian population. Nevertheless, the procedures were conducted correctly, for the first time in Romania, and valuable experience gained. The ground has therefore been prepared for further research in Romania on pathotypes, and the work has contributed to the picture of Europe. Additionally use of classical morphometrics for the identification of Romanian PCN provided valuable experience and was correctly applied.

Having now been able to examine the totality of Miss. DOBRIN Thesis in detail, including assistance in translation with the main body of her work, has enabled me to from the view that the Thesis makes a new and original contribution to our knowledge of PCN in Romania and *as such merits the award of PhD.*

Professor R. J. Marks
The Queen's University of Belfast

REFERAT DE APRECIERE

Teza: *Contribuţii asupra biologiei, ecologiei şi combaterii nematozilor cu chişti ai cartofului (Globodera spp.)*

Candidata: Ing. Ionela Dobrin

În conformitate cu Decizia Rectorului USAMV – Buc., nr. 443/ 1998, eu, profesor J. Marks, în calitate de membru de specialitate al comisiei de doctorat al Ionelei Dobrin prezint următoarea analiză a tezei:

Ionela Dobrin a lucrat în secţiile de Nematologie şi Biologie moleculară ale Universităţii Queen's şi a încercat să caracterizeze populaţiile româneşti de nematozi cu chişti ai cartofului (*Globodera pallida*).

În acest timp ea a obţinut date noi şi semnificative, privind compoziţia speciilor şi patotipurilor de nematozi cu chişti din România şi relaţiile genetice dintre populaţiile izolate din România şi alte populaţii din Europa şi America de Sud.

Din acest punct de vedere, informaţiile cuprinse în teză sunt corecte, rezultatele obţinute fiind obţinute în perioada stagiului efectuat în Belfast.

Candidata a avut de învăţat (foarte repede) numeroase tehnici noi de lucru. Ea a acumulat cunoştinţe şi experienţe în diferite domenii (ex. identificarea speciilor folosind analize morfometrice, enzimele de restricţie şi identificarea patotipurilor folosind diferite clone de *Solanum*).

Candidata a înţeles în profunzime bazele biologiei moleculare şi a tehnicilor variate folosite. Consider şi sper că aceste metode ştiinţifice noi vor fi aplicate în ştiinţele biologice şi vor fi extinse de către candidată în viitoarele cercetări din România.

Consider cu plăcere că munca şi cercetările efectuate în Belfast, incluse în teză, sunt de un standard acceptat în cadrul unei teze de doctorat.

Noutatea tezei, indiscutabil, este aplicarea de către candidată a metodelor moleculare biologice, în special analiza RFLP, analiza ADN-ului nematozilor cu

chişti care codifică ARN-ul ribozomal, folosirea enzimelor de restricţie şi amplificarea alelelor specifice folosind PCR.

Candidata nu numai că a identificat prezenţa pentru prima oară în România, a speciei *G. Pallida,* dar de asemenea a stabilit similaritatea genetică a populaţiilor luate în studiu, în special cu populaţiile din Bolivia. Aceasta va completa cunoştinţele noastre despre introducerea nematozilor cu chişti în Europa

Unele aspecte ale tezei pot fi ulterior dezvoltate. Astfel, folosirea diferitelor clone pentru a stabili structura speciilor în cadrul populaţiilor, cum este prezenţa patotipului Ro_3 şi a patotipului Ro_4, în România sunt mai puţin concludente. Aceasta presupune folosirea în viitor a metodei PCR. Tehnicile folosite au fost corect aplicate şi interpretate, folosite pentru prima oară în România.

Lucrarea reprezintă un început pentru viitoarele cercetări de identificare a patotipurilor în România.

Având posibilitatea să examinez în totalitate teza d-rei Dobrin, în detaliu, pot să spun că teza reprezintă o nouă şi originală contribuţie la cunoaşterea nematozilor cu chişti din România şi merită să fie susţinută în vederea obţinerii titlului de „doctor".

Prof. dr. R. J. Marks
Universitatea Queen's – Belfast

REFERAT

privind teza de doctorat: *Contribuţii asupra biologiei, ecologiei şi combaterii nematozilor cu chişti (Globodera spp.) la cartof,* elaborată de ing. Ionela Dobrin în vederea obţinerii titlului ştiinţific de „doctor în agronomie", specialitatea: protecţia plantelor.

Tema abordată de doctorandă este de actualitate şi de importanţă practică şi teoretică deosebită, întrucât nematozii cu chişti (*Globodera spp.*) sunt dăunători de carantină, semnalaţi în ţara noastră după anul 1984, extrem de periculoşi ai cartofului.

Teza de doctorat cuprinde 132 de pagini, inclusiv 30 de figuri şi 26 de tabele şi este împărţită după cum urmează:

Introducere, 3 p.;

Cap. 1 – *Istoricul cercetărilor, răspândire şi importanţă economică,* 12 p.;

Cap. 2 – *Sistematica genului Globodera,* 2 p.;

Cap. 3 – *Morfologia, anatomia, biologia şi ecologia nematozilor cu chişti ai cartofului – Globodera spp.,* 20 p.;

Cap. 4 – *Aspecte propuse spre cercetare,* 1 p.;

Cap. 5 – *Materialul şi metodele de lucru,* 4 p.;
Cap. 6 – *Rezultate obţinute,* 79 p.;
Cap. 7 – *Concluzii generale,* 2 p.;
Referinţe bibliografice, 9 p.

În continuare vom evidenţia contribuţiile mai importante aduse de ing. Ionela Dobrin prin cercetările sale efectuate asupra nematozilor cu chişti ai cartofului (*Globodera spp.*) în anii 1993–1997.

În introducere şi primele trei capitole, constituite ca parte generală a lucrării, desfăşurate pe 37 pagini care constituie 28% din teză, se tratează despre istoricul şi importanţa economică a cartofului, stadiul actual al cercetărilor privind nematozii cu chişti ai cartofului şi sistematica genului lor – *Globodera,* precum şi morfologia, anatomia, biologia şi ecologia nematozilor cu chişti.

În următoarele trei capitole, care formează partea specială a tezei, dezvoltate pe 86 pagini şi alcătuiesc 65% din lucrare, se prezintă aspectele propuse spre cercetare, materialul şi metodele de lucru şi rezultatele obţinute.

Contribuţiile aduse de doctorandă privesc aspecte noi, de importanţă teoretică şi practică deosebită, neelucidate până în prezent în ţara noastră.

1. S-a stabilit cu certitudine prezenţa în România a speciei *Globodera pallida* Stone, identificată în localitatea Calafindeşti – Suceava, cea de-a doua specie a genului *Globodera.*

2. S-au identificat patotipurile speciilor de nematozi cu chişti din România şi anume: *Globodera rostochiensis* Wollenweber Ro_1, Ro_3 şi Ro_4 şi *Globodera pallida* Stone Pa_3. Menţionăm că patotipurile Ro_3 şi Pa_3 sunt semnalate de doctorandă pentru prima oară.

3. S-a stabilit riguros ştiinţific că populaţiile româneşti ale nematozilor cu chişti ai cartofului (*Globodera rostochiensis* Wollenweber, *Globodera pallida* Stone) sunt similare din punct de vedere genetic cu populaţiile de nematozi cu chişti din Bolivia.

4. S-au testat noi produse în combaterea nematozilor cu chişti ai cartofului şi s-a stabilit eficacitatea foarte bună a preparatelor Counter 5 G şi Vydate 10 G.

În cercetările sale privind identificarea speciilor şi patotipurilor de *Globodera* doctoranda a folosit metode moderne, biochimice, unele din ele pentru prima oară în ţara noastră (extragerea şi purificarea ADN-ului, folosirea alelelor specifice de amplificare, reacţia în lanţ a polimerazei) şi clasice (prin utilizarea diferitelor soiuri şi clone de cartof).

Toate aceste contribuţii sunt cuprinse în concluziile generale ale tezei.

Bibliografia consultată de doctorandă este la zi şi amplă (89 titluri străine şi româneşti), toate lucrările fiind citate şi interpretate în mod corect.

Ing. Ionela Dobrin, cu o pregătire profesională de excepţie obţinută în Faculatea de Agricultură a USAMV – Bucureşti, un masterat în nematologie încheiat cu brio la Universitatea din Gent – Belgia şi trei specializări efectuate la

Facultatea de Agricultură din Belfast – Irlanda de Nord sub conducerea competentă şi atentă a d-lui profesor R. J. Marks şi cu ajutorul colaboratorilor săi dr. Sue Turner, dr. M. Trevor şi dr. C. Fleming, muncind susţinut, cu pasiune a reuşit să rezolve problemele propuse spre cercetare şi să aducă contribuţii noi şi valoroase în domeniul nematozilor cu chişti ai cartofului din România.

Realizările obţinute pe linie didactică şi de cercetare, până în prezent dovedesc din plin că ing. Ionela Dobrin este un valoros cadru didactic şi un specialist consacrat în domeniul nematologiei.

Apreciem că lucrarea ing. Ionela Dobrin îndeplineşte condiţiile de a fi prezentată ca teză pentru obţinerea titlului ştiinţific de „doctor în agronomie", specialitatea: protecţia plantelor.

Conducător ştiinţific,
Prof. dr. Paul Paşol
USAMV – Bucureşti

REFERAT DE APRECIERE

privind lucrarea *Contribuţii asupra biologiei, ecologiei şi combaterii nematozilor cu chişti „Globodera spp. la cartof"* întocmită de domnişoara Ionela Dobrin, pentru obţinerea titlului ştiinţific de „doctor în agronomie"

Subsemnata dr. Elena Rojancovschi, cercetător principal II, numit prin Decizia rectorului USAMV, nr. 443 din 1998, ca membru specialist în comisia de doctorat pentru analiza şi susţinerea publică a tezei domnişoarei Ionela Dobrin, prezint următorul referat:

Cartoful, apărut în Europa în ultimul sfert al secolului al XVI-lea, ca o curiozitate botanică, consumat la început ca o delicatesă, numai la curţile regale sau de către cei bogaţi, a fost cultivat pe scară largă abia două secole mai târziu. Din Europa, cartoful s-a răspândit în întreaga lume, iar de-a lungul anilor a salvat omenirea de la foamete, fiind şi o valoroasă materie primă pentru industrie.

Din datele FAO rezultă că, în întreaga lume, peste un miliard de oameni consumă cartofi, cultura acestei plante ocupând peste 15 milioane de hectare, cu o producţie de peste 250 milioane tone metrice anual.

Această plantă minunată are însă un număr mare de duşmani, boli şi dăunători, iar dintre aceştia, numai din clasa *Nematoda* sunt recunoscute 68 de specii aparţinând la 24 de genuri.

Importanţa economică cea mai ridicată o au nematozii cu chişti, cele două specii de genul *Globodera*, respectiv *Globodera rostochensis* (Woll. 1923) Behrens, 1975 şi *G. pallida* (Stone, 1973) Behrens, 1975.

Aceste două specii sunt înscrise pe lista dăunătorilor de carantină a ţării noastre şi au constituit întotdeauna un obiectiv important al controalelor de la frontieră, pentru materialul de sămânţă şi consum, provenit din import.

Începând din anul 1984, o dată cu depistarea nematozilor cu chişti ai cartofului în condiţii de câmp în ţara noastră, ei au focalizat atenţia Ministerului Agriculturii şi Alimentaţiei, prin Laboratorul Central de Carantină şi Inspectoratele Judeţene de Protecţia Plantelor şi Carantină Fitosanitară, pe de o parte, şi a Academiei de Ştiinţe Agricole şi Silvice „Gheorghe Ionescu Siseşti" prin institutele de cercetări şi Universitatea Agricolă, pe de altă parte. Astfel, Institutul de Cercetare şi Producţie a Cartofului – Braşov a iniţiat un amplu program de genetică şi ameliorare, în vederea creării şi depistării de noi soiuri de cartof, rezistente la nematozii cu chişti, iar Institutului de Cercetări pentru Protecţia Plantelor – Bucureşti i-a revenit sarcina identificării speciei şi patotipului existente în fiecare focar nou depistat.

În cadrul programului de colaborare intitulat Romanian Academic Links Programme (RALP), dintre ICPP Bucureşti şi Universitatea Queen's din Belfast, Irlanda de Nord, a fost stabilit obiectivul efectuării tezei de doctorat (split PhD) al domnişoarei Ionela Dobrin, parţial Queen's, sub îndrumarea domnului prof. R. J. Marks şi parţial, la Bucureşti sub îndrumarea domnului prof. P. Paşol.

Teza pe care o analizăm, rodul acestei colaborări, este structurată în 7 capitole şi 20 subcapitole fiind ilustrată cu 25 de desene şi fotografii, 31 de grafice şi tabele, şi cuprinde o bogată listă de bibliografie, cu 89 de titluri.

Partea generală, alcătuită pe baza datelor din literatura de specialitate, cuprinde, pe lângă istoricul cercetărilor asupra nematozilor, în general, şi istoricul cercetării nematozilor cu chişti ai cartofului, răspândirea şi importanţa lor economică. Sunt prezentate date ample asupra morfologiei, anatomiei, ciclului biologic şi ecologiei acestor dăunători, bine ilustrate cu desene şi fotografii.

Partea specială, originală a tezei, începe cu enunţarea aspectelor pe care doctoranda şi-a propus să le elucideze, prin cercetările desfăşurate pe parcursul a 5 ani.

Un prim aspect abordat a fost identificarea speciei şi patotipului existente în populaţiile de nematozi cu chişti ai cartofului, recoltate din localităţile Calafindeşti şi Rădăuţi, judeţul Suceava şi Joseni, judeţul Harghita. Pentru comparaţii s-au folosit populaţii identificate, provenite din Irlanda de Nord, Scoţia, Olanda, Bolivia şi Peru.

Pentru identificarea speciilor de *Globodera* s-au folosit, pe lângă metodele clasice tradiţionale (observaţii şi metode efectuate pe larve şi femele) şi metode moderne ca: focalizarea izoelectrică şi reacţia în lanţ a polimerazei (Polymerase Chain Reaction – PCR). Folosirea ultimei metode a permis determinarea speciilor

de nematozi cu chişti ai cartofului din populaţiile româneşti avute în studiu şi stabilirea relaţiei genetice a acestora cu alte populaţii izolate din Europa şi America de Sud.

După descrierea detaliată a metodei de lucru folosite, este prezentată compoziţia speciilor existente în populaţiile româneşti studiate. Totodată, folosindu-se populaţii de nematozi cu şti ai cartofului provenite din Olanda, Scoţia, Irlanda de Nord, Bolivia şi Peru, prelucrate prin aceeaşi metodă, s-a studiat originea genetică a acestor populaţii. Cu ajutorul a 4 din cele 8 enzime de restricţie utilizate pentru identificarea biochimică a speciilor prezente în populaţiile studiate, s-a determinat similaritatea genetică dintre populaţiile româneşti, respectiv populaţia din Calafindeşti, judeţul Suceava, care conţine un amestec al celor două specii – *Globodera rostochiensis* şi *G. pallida* şi cele din Bolivia. Această similaritate dintre populaţia de nematozi cu chişti ai cartofului existentă la Calafindeşti şi populaţiile din Bolivia, constituie o noutate, atât pe plan naţional, cât şi european, reprezentând un prim pas în cercetările ulterioare.

Pentru realizarea unei strategii eficiente de combatere a acestor dăunători, este necesară identificarea exactă atât a speciei, cât şi a patotipului prezent în fiecare populaţie. Sunt descrise pe larg materialul şi metoda de lucru, folosite în cei doi ani de experimentare, pentru identificarea patotipurilor speciilor existente în populaţiile studiate, cu comentarii ample asupra modului de comportare al clonelor şi soiurilor diferenţiatoare utilizate. În populaţiile studiate s-au identificat speciile *Globodera rostochiensis* şi *G. pallida* cu patotipurile Ro_1, Ro_3, Ro_4, Pa_3.

Un alt aspect al cercetărilor personale efectuate îl reprezintă studiul combaterii acestor dăunători. În introducerea acestui capitol sunt prezentate simptomele atacului, câteva date referitoare la dinamica populaţiilor, relaţia dintre nivelul populaţiei şi cuantumul daunei, ca şi definirea funcţiei daunei. O contribuţie deosebită la practica agricolă o constituie descrierea detaliată a modului de ridicare a probelor de sol şi de stabilire a nivelului de infestare al solului, atât înainte de aplicarea tratamentului (populaţia iniţială – Pi), cât şi după tratament (populaţia finală – Pf).

Se face apoi o trecere în revistă a măsurilor utilizate pentru combaterea acestor dăunători, diminuarea pagubelor şi limitarea răspândirii lor.

Sunt amplu descrise experienţele realizate pentru stabilirea eficacităţii sortimentelor de produse chimice folosite, nematicide şi insecticide cu efect nematicid.

Lucrarea se încheie cu concluziile generale, care subliniază de fapt, contribuţia adusă de doctorandă la dezvoltarea ştiinţei nematologice, în general, şi a practicii agricole, în special.

O menţiune deosebită trebuie acordată identificării speciilor şi patotipurilor din populaţiile româneşti studiate şi studiului genetic al acestora, care a relevat asemănări marcante cu populaţiile de nematozi cu chişti din Bolivia.

Domnişoara Ionela Dobrin, absolventă a Cursului Internaţional de Nematologie, la Universitatea de Stat din Gent (Belgia) şi autoarea unei teze de Master of Science la aceeaşi universitate, ne-a prezentat cu această teză, rezultatul unei munci intense, meticuloase, desfăşurată în laborator, seră şi câmp, şi a unei bogate documentări bibliografice.

Teza examinată, într-o formă grafică deosebită, are un bogat conţinut de idei şi o ţinută ştiinţifică de prezentare, care demonstrează din partea autoarei, maturitate de gândire, competenţă în cercetare şi o remarcabilă profunzime în analiza şi interpretarea datelor obţinute.

Bazat pe cele expuse, dar şi pe cunoaşterea activităţii doctorandei, consider că lucrarea *Contribuţii asupra biologiei, ecologiei şi combaterii nematozilor cu chişti Globodera spp. la cartof*, realizată de domnişoara Ionela Dobrin poate fi susţinută public în vederea acordării titlului de „doctor în agronomie".

Referend oficial,

dr. Elena Rojancovschi,
cercetător ştiinţific principal II,
Institutul de Cercetări pentru Protecţia Plantelor

DATE FENOLOGICE ALE MIGRAŢIEI PĂSĂRILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA

TUDOR ŢIBULEAC, LIUDMILA BUCIUCEANU,
VICTOR GAVRILENCO şi TUDOR GLĂVAN

INTRODUCERE

Datele fenologice asupra păsărilor sunt în general cunoscute, fiind obţinute atât de către specialişti, cât şi prin concursul amatorilor. În Republica Moldova şi în teritoriile limitrofe migraţia păsărilor este înregistrată preponderent de către ornitologi, amatorismul fiind slab dezvoltat. Un studiu global al acestui fenomen nu s-a întreprins. Cea mai amplă informaţie în acest domeniu, care apare însă nesistematizată, este cuprinsă în lucrarea *Ptiţî Moldavâî*[1]. Unele aspecte particulare ale migraţiei păsărilor au fost oglindite şi în alte publicaţii.

Studii avifenologice au fost efectuate în România, o schemă generală a migraţiei fiind întocmită şi pentru regiunile Sankt-Petersburg şi Sumî din Ucraina. Căile principale ale migraţiei păsărilor în Balcani sunt bine cunoscute. S-au întreprins studii speciale privind variaţia multianuală a datelor migrării, s-au găsit unele corelaţii între sosirea păsărilor şi datele înfloririi anumitor specii de plante.

Aflându-ne mai mulţi ani în mijlocul naturii, deseori sesizam abateri esenţiale de la datele cunoscute ale migraţiei, de cele mai multe ori, sosiri mai timpurii sau plecări mai târzii ale păsărilor. Aceste constatări ne-au sugerat ideea revizuirii fenologiei avifaunei regionale. Obiectivul propus a fost analiza retrospectivă a datelor medii şi extreme ale migraţiei păsărilor.

METODE DE STUDIU

Cercetările asupra fenologiei păsărilor au fost efectuate timp de 18 ani (1978–1995) în partea centrală a Republicii Moldova (raioanele Străşeni,

[1] Iu. V. Averân, Î. M. Gania, *Ptiţî Moldavâî*, Chişinău, 1970, t. 1, 240 p.; Idem, *Uspenskâî. Ptiţî Moldavâî*, Chişinău, 1971, t. 2, 236 p.

Analele Bucovinei, VI, *1*, p. 169–180, Bucureşti, 1999

Ialoveni, Criuleni). În rezervaţia „Codrii", au fost întreprinse observaţii regulate de către ornitologul V. Gavrilenko, în perioada 1978–1989, iar din anul 1990 ele au fost continuate de către T. Glăvan, T. Ţibuleac şi Ludmila Buciuceanu. De asemenea, au fost folosite şi datele observaţiilor fenologice efectuate de către alţi observatori din rezervaţia amintită. Acestea au fost efectuate după metodele stabilite de către D. Munteanu[2] şi E. V. Kumari[3]. Speciile s-au identificat auditiv şi vizual pentru a cuprinde şi primele apariţii (cele care nu cântă imediat după sosire).

Pentru fiecare an în parte s-a notat prima şi ultima înregistrare a speciei. Rezultatele obţinute reprezintă media multianuală şi datele extreme ale primelor apariţii mai puţin limitele şi mijlocul valului migraţional, deoarece sfârşitul valului migraţional este mai greu de determinat. De aceea, ne referim doar la speciile de pasaj (tabelul nr. 8). La analiza materialului (tabele nr. 5 şi 8) au fost luate în consideraţie toate datele întâlnirilor, inclusiv cele omise la calculul mediei multianuale.

Menţionăm că datele stabilite sunt valabile pentru zona centrală a Republicii Moldova – paralela Chişinău. În partea sudică păsările sosesc mai devreme şi pleacă mai târziu.

REZULTATE

Datele obţinute ne permit realizarea, pentru prima oară în Republica Moldova, a unei analize comparative a fenologiei şi migraţiei păsărilor. A fost determinată media aritmetică multianuală şi datele extreme ale migraţiei de primăvară (72 de specii – tabelul nr. 1) şi de toamnă (49 de specii – tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 1

Datele migraţiei de primăvară (1978–1996)

Specia	Termenii migraţiunii	N	Media	Limitele
Alauda arvensis	1.03.80–1.03.81–4.03.82–15.03.83–9.03.84–21.03.85–22.03.86–25.03.87–(31.03.88)–14.03.89–2.03.92–19.03.93–1.03.94–9.03.95	13	11.03	1.03–25.03
Anas platyrhynchos	2.03.80–10.03.81–15.03.82–19.03.83–27.03.84–(2.04.85)–23.03.86–22.03.87–22.03.88–1.03.89–12.03.92–20.03.93–14.03.94–27.02.95–(2.04.96)	13	14.03	27.02–27.03

[2] D. Munteanu, *Metode de cercetare a migraţiei păsărilor*, „Vânătorul şi pescarul", XVIII, nr. 4, p. 3–5.

[3] E. V. Kumarî, *Metodâka izucenâia bâdâmâj mâgraţâi ptâţ*, „Tartu", 1979, p. 58.

Anser anser	2.03.80–8.03.81–1.03.82–14.02.85–15.03.86–16.03.88–1.03.89–12.03.92–18.03.94–28.02.95	10	6.03	14.02–18.03
Anthus trivialis	9.04.81–(28.04.82)–23.03.83–13.04.84–10.04.85–7.04.86–7.04.87–13.04.88–11.04.89–5.04.90–10.04.91–7.04.92–5.04.93–2.04.94–(17.04.96)	13	7.04	23.03–13.04
Apus apus	4.05.79–24.04.80–4.05.81–27.04.83–3.05.84–3.05.88–27.04.91–27.04.92–6.05.93–(19.05.94)–20.04.95	10	30.04	20.04–6.05
Ardea cinerea	17.03.80–(15.04.82)–14.03.83–21.03.85–22.03.86–28.03.87–17.03.94	6	20.03	14.03–28.03
Buteo buteo	26.03.80–7.03.81–4.03.82–16.03.83–27.03.84–31.03.85–25.03.86–23.03.87–21.03.88–1.03.89–14.02.90–2.03.92–5.03.93–27.02.94–19.02.95	16	11.03	14.02–31.03
*Buteo lagopus**	29.03.84–14.03.85–23.03.86–26.03.87–22.03.88–(19.04.90)–16.03.93–(20.02.95)	6	22.03	14.03–29.03
*Bombycilla garrulus**	14.04.79–30.03.80–12.04.82–4.04.83–4.04.84–6.04.85–11.04.89–20.04.90–7.04.92–11.04.94–29.04.96	10	9.04	30.03–20.04
Caprimulgus europaeus	18.04.80–21.04.81–20.04.82–24.04.85–21.04.86–27.04.87	6	22.04	18.04–27.04
Carduelis chloris	4.07.79–1.04.80–18.03.81–21.03.83–2.04.85–25.03.86–2.04.87–21.03.88–17.03.89–22.03.92–23.03.93–28.03.94–10.03.95	13	24.03	10.03–4.04
*C. spinus**	8.04.81–18.04.82–6.04.83–(5.03.84)–12.04.85–28.03.86–31.03.87–6.04.88–4.04.89–14.03.90–14.04.92–7.04.94	11	5.04	14.03–18.04
Ciconia ciconia	24.03.81–3.04.83–26.03.84–20.03.85–25.03.86–28.03.87–13.03.88–18.03.89–29.03.91–26.03.92–12.03.93–17.03.94–18.03.95	13	23.03	12.03–3.04
C. nigra	10.04.84–19.05.88–31.03.92–27.03.94	3	2.04	27.03–10.04
Circus aeruginosus	23.04.81–18.03.87–6.03.89–2.04.92–20.04.92	5	1.04	6.03–23.04
Circus cyaneus	8.04.81–28.04.87–22.03.88–18.04.89	4	11.04	22.03–28.04
Coccothraustes coccothraustes	6.04.82–6.04.84–28.03.85–26.03.86–17.03.88–17.03.92	6	27.03	17.03–6.04
Columba oenas	(10.04.81)–19.03.85–28.03.86–(8.04.87)–17.03.88–10.03.82–18.03.94–20.03.95	6	10.03	10.03–28.03
C. palumbus	2.03.80–(2.02.82)–8.04.83–29.03.84–2.04.85–2.04.86–(17.04.87)–16.03.89–1.03.94	7	22.03	1.03–8.04
Coturnix coturnix	18.04.80–9.05.85–14.05.86–(20.05.93)–(19.05.94)	3	4.05	18.04–14.05
Crex crex	20.04.79–27.04.80–5.05.81–29.04.82–5.05.83–1.05.85–11.05.86–20.05.87–18.05.88–6.05.92	10	5.05	20.04–20.05
Cuculus canorus	15.04.78–4.04.79–10.04.81–12.04.82–10.04.83–4.04.84–12.04.85–8.04.86–20.04.87–19.04.88–6.04.89–11.04.91–1.04.92–9.04.92–9.04.93–10.04.94–18.04.95	16	11.04	1.04–20.04

Delichon urbica	24.04.79–17.04.80–20.04.82–30.04.83–23.04.84–10.04.85–13.04.86–21.04.87–19.04.89–19.04.90–9.04.92–20.04.93–11.04.94–21.04.95	14	18.04	9.04–30.04
Erithacus rubecula	23.03.80–10.03.81–12.03.83–28.03.84–19.03.85–25.03.86–26.03.87–15.03.88–16.03.89–15.03.90–25.03.92–2.03.94–10.03.95	13	17.03	2.03–28.03
Falco tinnunculus	8.04.81–27.04.82–6.04.83–10.04.84–2.04.85–2.04.86–27.03.87–16.04.92–20.04.93–7.04.94	10	9.04	27.03–27.04
Ficedula albicollis	23.04.80–17.04.81–21.04.82–12.04.84–7.04.85–9.04.86–20.04.87–7.04.89–7.04.92–20.04.93–10.04.94–18.04.95	12	14.04	7.04–21.04
F. hypoleuca	24.04.81–16.04.82–17.04.84–23.04.87–12.04.88–29.04.92–20.04.93–(6.05.94)	7	20.04	12.04–29.04
F. parya	27.04.80–30.04.81–29.04.82–5.05.83–1.05.84–11.04.85–24.04.86–20.04.87–12.04.89	9	24.04	11.04–5.05
Fringilla coelebs	5.03.79–5.03.80–6.03.81–3.03.82–15.03.83–15.03.84–13.03.95–9.03.86–20.03.87–21.03.88–1.03.89–22.03.91–2.03.92–23.03.93–2.03.94–5.03.95	16	10.03	1.03–23.03
*Fringilla montifringilla**	15.03.80–26.03.81–16.04.82–29.03.84–17.03.87–12.03.91	6	24.03	12.03–16.04
Gallinula chloropus	19.04.82–14.04.83–7.04.84–8.04.87–30.03.92–5.04.93–(16.02.94)–10.03.95	7	4.04	10.03–19.04
Grus grus	15.03.78–(1.04.80)–13.03.81–13.03.83–24.03.84–23.03.85–7.03.86–18.03.87–14.03.88–18.03.89–19.03.91–9.03.92–10.03.93–6.03.94–17.03.95	14	15.03	6.03–24.03
Hippolais icterina	8.05.83–8.05.84–5.05.86–29.04.87–5.05.89–27.04.89–(16.05.92)–(16.05.94)	6	4.05	27.04–8.05
Hirundo rustica	13.04.78–24.04.79–20.04.80–12.04.81–13.04.82–7.04.83–(2.05.84)–20.04.85–6.04.86–30.03.87–10.04.88–9.04.89–16.04.90–15.04.91–12.04.92– 12.04.93–7.04.94–19.04.95	17	13.04	30.03–24.04
Jynx torquilla	13.04.79–10.04.88–29.04.82–13.04.83–29.03.84–6.04.86–7.04.87–13.04.88–8.04.89–4.04.92–9.04.94	11	10.04	29.03–29.04
Lanius collurio	24.04.79–2.05.80–22.04.81–17.04.83–8.05.84–28.04.85–29.04.87–29.04.88–27.04.89–4.05.92–(19.05.93)–2.05.94–22.04.95	12	28.04	17.04–8.05
*L. excubitor**	25.03.84–28.03.86–28.03.87–12.03.90	4	23.03	12.03–28.03
Lullula arborea	(16.04.80)–2.04.81–21.03.83–27.03.84–29.03.85–25.03.86–27.03.87–16.03.88–6.03.89	8	23.03	6.03–2.04
Luscinia luscinia	29.03.78–24.04.79–20.04.80–17.04.81–17.04.82–14.04.83–(3.05.84)–19.04.85–11.04.86–22.04.87–25.04.88–18.04.89–23.04.91–18.04.92–14.04.94–20.04.95	15	17.04	29.03–25.04
Milvus migrans	3.03.82–6.04.83–27.03.93	3	22.03	3.03–6.04

Motacilla alba	13.03.78–7.03.80–20.03.81–(10.04.82)–19.03.83–26.03.84–25.03.85–14.03.86–29.03.87–17.03.88–5.03.89–3.04.90–16.03.91–15.03.92–17.03.93–14.03.94–18.03.95	16	18.03	5.03–3.04
M. cinerea	2.03.92–12.01.93–29.01.95–7.01.96	4	28.01	7.01–2.03
M. Flava	20.04.81–21.03.83–13.04.84–(15.05.86)–23.04.87–27.04.89–26.04.91–(4.05.92)–(19.05.93)–14.04.94	7	16.04	21.03–27.04
Muscicapa striata	(24.03.80)–17.04.84–29.04.85–23.04.87–9.04.94	4	20.04	9.04–29.04
Neophron percnopterus	6.04.83–6.05.85–30.04.86	3	24.04	6.04–6.05
Oenanthe oenanthe	6.04.83–18.04.84–6.04.86–4.04.87–12.04.93	5	9.04	4.04–18.04
Oriolus oriolus	3.05.79–1.05.80–30.04.81–4.05.82–30.04.83–5.05.84–28.04.85–1.05.88–25.04.89–27.04.91–20.04.92–(4.04.94)–29.04.95	12	29.04	20.04–5.05
*Parus ater**	14.03.93–15.03.94–25.03.96	3	18.03	14.03–25.03
Phoenicurus ochruros	4.04.83–6.04.86–30.04.92–15.04.93–11.04.94–18.04.95	6	14.04	4.04–30.04
Ph. phoenicurus	16.04.80–13.04.82–7.04.84–1.04.85–31.03.86–8.04.87–10.04.88–20.03.89–14.03.91–6.04.92–12.04.94–20.04.95	12	5.04	14.03–20.04
Phylloscopus collybita	26.03.80–24.03.82–23.03.83–(18.04.84)–(11.04.85)–26.03.86–30.03.87–26.03.88–18.03.89–25.03.91–25.03.92–23.03.93–21.03.94–10.03.93	12	23.03	10.03–30.03
Ph. sibilatrix	23.04.80–(15.03.81)–27.04.82–11.04.83–18.04.84–11.04.85–11.04.86–29.04.87–14.04.88–11.04.89–2.04.92–25.04.93–8.04.94–18.04.95	13	16.04	2.04–29.04
Ph. trochilus	24.04.80–21.04.81–20.04.82–19.04.83–4.04.84–12.04.85–7.04.86–19.04.88–7.04.89–2.04.92–21.04.93–9.04.94–18.04.95	13	14.04	2.04–24.04
Prunella modularis	1.04.82–31.03.85–27.03.86–8.04.87	4	1.04	27.03–8.04
*Pyrrhula pyrrhula**	10.04.80–24.04.82–5.03.84–14.03.85–25.03.86–7.04.87–10.03.88–16.03.89–15.03.93–15.03.94	10	23.03	5.03–24.04
*Regulus regulus**	20.03.80–3.03.83–2.04.84–2.04.85–3.04.86–6.04.87–16.03.89–2.04.92– 15.04.93–5.04.94	10	29.03	3.03–15.04
Saxicola rubetra	22.04.81–8.04.83–18.04.84–10.04.85–23.04.87–30.04.90	6	19.04	8.04–30.04
Saxicola torquata	1.04.82–23.03.83–1.04.84–10.04.85–25.03.86–8.04.87–5.04.88–24.03.89–30.03.92–8.04.94	10	1.04	23.03–10.04
Scolopax rusticola	21.03.80–(16.04.81)–4.03.82–8.04.83–2.04.84–4.04.85–2.04.86–14.03.88–6.03.89–(30.04.90)–8.04.91–26.02.92–6.04.93–20.02.94	12	19.03	21.02–8.04
Serinus serinus	20.04.79–7.04.81–11.04.82–8.04.83–6.04.84–2.04.86–5.04.87–6.04.88–12.04.89–14.04.90–7.04.92–2.04.94–(27.04.95)	12	6.04	14.03–20.04

Streptopelia turtur	3.04.78–21.04.79–14.04.80–16.04.81–20.04.82–18.04.93–23.04.84–23.04.87–21.04.88–25.04.89–28.04.90–20.04.92–21.04.93–14.04.94–23.04.95	15	19.04	3.04–28.04
Sturnus vulgaris	9.03.78–5.03.79–8.03.81–4.03.82–12.03.83–22.03.84–19.03.85–26.03.86–19.03.87–9.03.88–25.02.89–18.03.91–8.03.92–11.03.93–1.02.94–26.02.95	16	10.03	25.02–26.03
Sylvia atricapilla	16.04.80–13.04.81–13.04.82–8.04.83–9.04.85–2.04.86–(10.03.87)–12.04.88–3.04.89–9.04.92–20.04.93–9.04.94–19.04.95	12	11.04	2.04–20.04
S. communis	10.04.81–10.04.83–27.04.86–6.05.87–5.05.88–24.04.89–20.04.92–5.04.94	8	21.04	5.04–6.05
S. curruca	5.05.84–10.04.86–23.04.87–22.04.88–18.04.89–21.04.92–21.04.93–6.04.94–24.04.95–23.04.96	10	20.04	6.04–5.05
Turdus iliacus	16.03.81–16.04.82–30.03.84–2.04.85–4.04.88–19.03.93	6	30.03	16.03–16.04
T. merula	(9.04.79)–9.03.80–9.03.81–23.03.82–15.03.83–9.03.84–19.03.85–22.03.86–3.03.87–17.03.88–27.02.89–2.03.92–4.03.94–28.02.95	13	10.03	27.02–23.03
T. philomelos	10.03.80–9.03.81–15.03.82–19.03.83–27.03.84–23.03.85–22.03.86–22.03.87–16.03.88–2.03.89–15.03.90–10.03.91–13.03.92–7.03.94–27.02.92	15	14.03	27.02–27.03
*T. pilaris**	(30.01.79)–5.04.80–30.03.84–2.04.85–30.03.86–15.04.87–22.03.88–10.04.89–6.03.92–23.03.93–11.03.94–15.03.95	11	27.03	6.03–15.04
*T. viscivorus**	5.04.85–30.03.84–29.03.85–2.04.87–21.03.88–30.03.89–10.04.92	7	31.03	21.03–10.04
Upupa epops	14.04.82–11.04.84–1.04.85–2.04.86–4.04.87–4.04.89–1.04.92–3.04.94	8	5.04	1.04–14.04
Vanellus vanellus	23.03.83–1.04.84–3.04.85–2.04.86–14.03.89–25.03.91	6	27.03	14.03–3.04

* Plecarea oaspeţilor de iarnă (în tabel şi text); pentru speciile de pasaj se indică prima apariţie; anul este indicat prin două cifre; în paranteze, datele care nu se încadrează în termenii obişnuiţi ai migraţiei speciei, nefiind luate în considerare la calculul datelor medii.

Speciile ce nu au mai mult de două date sunt prezentate separat, după cum urmează: *Acrocephalus arundinaceus* – 26.04.91; *Alcedo atthis* – 24.03.81; *Anthus campestris* – 10.04.89; *Circus macrourus* – 06.03.89–07.04.85; *Cygnus olor* – 16.03.79–28.04.92; *Emberiza cirlus* – 25.02.91–27.04.94; *Falco subbuteo* – 18.03.87–04.04.89; *Falco vespertinus* – 04.04.87; *Locustella naevia* – 13.04.81–21.04.82; *Merops apiaster* – 05.05.88; *Pandion haliaetus* – 14.04.89; *Pernis apivorus* – 19.05.93–14.04.94; *Remiz pendulinus* – 11.04.84; *Sylvia nisoria* – 13.04.84; *Troglodytes troglodytes* – 25.03.84–01.03.89.

Tabelul nr. 2

Datele migrației de toamnă (1978–1996)

Specia	Datele migrațiunii	N	Media	Limitele
Alauda arvensis	14.10.86–14.10.87–14.10.88–26.10.89–20.10.93	5	18.10	14.10–26.10
Anser anser	26.10.80–1.11.81–(28.08.82)–6.11.85–26.10.87–30.10.88–(4.12.89)–1.11.92–27.10.93–14.10.94	9	25.10	14.10–6.11
Anthus campestris	22.09.86–15.10.87–30.09.88–26.10.89–8.10.95	5	10.10	22.09–26.10
A. trivialis	29.09.85–11.10.86–14.10.87–6.10.88–3.10.90–1.10.94–7.10.95	7	2.10	20.09–14.10
Buteo buteo	30.10.84–26.09.86–13.10.87–26.10.89–26.09.90–29.09.91–20.10.93–12.10.94–8.10.95	9	11.10	26.09–30.10
*B. lagopus**	(16.10.80)–7.12.83–6.12.84–(8.02.85)–6.12.86–18.12.87–6.12.88–13.12.89–7.11.91–14.11.92–3.11.93–(12.10.94)	9	29.11	3.11–18.12
*Bombycilla garrulus**	(15.01.79)–(20.01.80)–3.12.84–7.12.85–17.11.88–15.11.90	4	26.11	15.11–7.12
Caprimulgus europaeus	10.09.86–20.09.88–18.09.89	3	16.09	10.09–20.09
*Carduelis spinus**	17.10.81–27.09.83–12.10.84–20.09.85–14.10.86–3.10.88–19.10.89–26.09.90–8.10.90–20.10.93–19.10.94–3.10.95	12	8.10	20.09–20.10
Ciconia ciconia	12.09.78–13.08.79–1.09.80–12.08.81–31.08.82–26.08.83–30.08.84–29.08.87–15.08.88–25.08.89–29.08.91–20.08.92–(5.09.94)–19.08.95	13	25.08	13.08–12.09
Coccothraustes	16.09.86–20.09.88–8.10.95	3	25.09	16.09–8.10
Columba palumbus	17.10.83–30.10.84–10.10.85	3	19.10	10.10–30.10
Delichon urbica	15.09.82–(28.08.83)–25.09.84–26.09.85–18.09.87–17.09.88–2.10.91–1.10.95	7	23.09	15.09–2.10
Erithacus rubecula	28.10.81–28.10.83–12.09.85–14.10.86–22.10.87–26.10.89–23.10.91–30.09.92–8.10.95	9	15.10	12.09–28.10
Falco tinnunculus	28.10.81–10.10.84–10.10.85–(18.09.87)–4.10.88	4	13.10	4.10–28.10
Ficedula albicollis	15.09.84–16.09.87–18.09.88	3	16.09	15.09–18.09
Fringilla coelebs	17.11.81–17.10.83–30.10.84–29.10.85–10.10.86–(15.09.87)–4.10.88–26.10.89	7	23.10	4.10–17.11
Fringilla montifringilla	30.10.84–29.10.85–19.10.89–19.10.90–19.10.93–(26.01.94)	5	23.10	19.10–30.10
Gallinula chloropus	18.12.84–26.09.88–30.09.92–4.11.93–27.11.94–22.10.95	5	22.10	26.09–27.11
Grus grus	5.10.79–1.11.81–1.10.82–14.10.84–20.10.85–21.10.87–25.10.88–16.11.91–4.10.92–3.11.93–18.10.94	11	20.10	1.10–16.11
Hirundo rustica	8.09.78–28.09.79–23.09.81–25.09.82–16.09.83–16.09.84–5.10.85–11.09.86–10.09.87–20.09.88–15.09.89–4.10.91–1.10.95	13	21.09	8.09–5.10
Lanius collurio	25.09.84–10.09.87–20.09.88	3	18.09	10.09–25.09
*L. excubitor**	(4.01.84)–(11.12.86)–26.10.88–(6.02.90)–	4	17.10	10.10–26.10

	20.10.93–10.10.94–10.10.95			
Lullula arborea	(17.09.85)–14.10.87–5.10.88–(27.09.89)–22.10.93–8.10.95	4	12.10	5.10–22.10
Merops apiaster	11.09.78–3.09.87–16.09.88–5.09.89–9.10.92	5	15.09	3.09–9.10
Motacilla alba	17.10.83–13.10.84–10.10.85–22.09.87–28.09.89–7.10.91–23.09.92–8.10.95	8	5.10	22.09–17.10
M. cinerea	25.11.81–27.11.94–20.10.95	3	14.11	20.10–27.11
M. flava	8.10.84–22.10.86–(10.09.87)–(9.09.88)–9.10.92–2.10.94	4	10.10	2.10–22.10
Muscicapa striata	11.10.86–22.10.87–26.09.88–(5.09.89)–30.09.92–7.10.95	5	7.10	26.09–22.10
Oriolus oriolus	29.08.85–5.09.86–3.09.87–12.09.88	4	5.09	19.08–12.09
*Parus ater**	20.10.92–20.10.93–20.12.95	3	9.11	20.10–20.12
Phoenicurus ochruros	23.09.92–20.10.93–6.10.94–8.10.95	4	7.10	23.09–20.10
Ph. phoenicurus	9.10.84–11.10.86–18.09.87–23.09.92	4	30.09	18.09–11.10
Phylloscopus collybita	17.10.83–29.10.84–3.10.85–16.10.86–3.11.89–7.10.91–8.10.92–14.10.93–1.10.94–8.10.95	10	14.10	1.10–3.11
Ph. trochilus	18.09.87–28.09.89–23.09.92	3	23.09	18.09–28.09
*Pyrrhulla pyrrhulla**	1.11.80–18.10.81–23.10.83–(5.02.84)–20.10.85–11.10.86–9.11.87–23.10.88–26.10.89–2.11.90–25.10.91–23.10.92–19.10.93–4.10.94–5.10.95	14	22.10	4.10–9.11
*Regulus regulus**	6.10.80–16.09.83–5.10.84–11.10.85–1.10.87–1.11.88–22.09.89–7.10.91–20.09.92–13.10.93–1.10.94–25.09.95	12	3.10	16.09–1.11
Saxicola rubetra	13.10.83–10.10.87–20.10.93–8.10.94	4	13.10	8.10–20.10
S. torquata	15.09.83–12.09.86–20.10.93	3	26.09	12.09–20.10
Scolopax rusticola	8.11.80–14.10.81–1.10.82–17.10.84–15.10.85–15.11.86–11.11.87–13.10.88–3.11.89–25.10.91–(7.12.92)–20.10.93–12.10.94–5.10.95	13	22.10	1.10–15.11
Serinus serinus	5.10.84–29.09.85–22.10.86–16.10.87–28.09.89	5	9.10	28.09–22.10
Streptopelia turtur	15.10.79–12.09.82–27.09.85–10.09.86–15.09.87–26.09.90	6	23.09	10.09–15.10
Sturnus vulgaris	27.10.83–19.10.84–15.11.85–22.10.87–5.10.88–30.09.92–3.11.93–16.10.95	8	21.10	30.09–15.11
Sylvia atricapilla	12.10.83–13.09.84–5.09.87–2.10.88–26.09.90	5	24.09	5.09–12.10
Turdus merula	6.11.81–16.10.83–9.10.84–(16.09.86)–29.10.87–24.10.88–26.10.89	6	24.10	9.10–6.11
T. philomelos	6.11.81–16.10.83–29.10.84–28.10.88–3.11.89–3.11.91–9.10.92–4.10.94–8.10.95	9	22.10	4.10–6.11
T. iliacus	2.12.81–25.09.84–28.09.85	3	19.10	25.09–2.12
*T. pilaris**	8.11.80–7.10.82–12.10.84–1.10.86–21.10.87–10.88.17–17.10.89–18.10.93–1.10.94–15.10.95	10	16.10	1.10–8.11
*T. viscivorus**	15.10.79–8.11.80–(5.02.84)–18.09.85–10.10.86–1.10.87–17.10.89–20.10.91–11.10.92–19.10.93–12.10.94–10.10.95	11	13.10	18.09–8.11

* Sosirea oaspeţilor de iarnă (în tabel şi text); pentru speciile de pasaj se indică prima apariţie.

Speciile ce nu au mai mult de două date sunt prezentate separat, după cum urmează: *Alcedo artthis* – 31.08.88; *Anas platyrhynchos* – 18.09.91–16.10.95; *Apus apus* – 13.09.93; *Carduelis chloris* – 17.10.83; *Circus cyaneus* – 12.10.83; *C. aeruginosus* – 07.09.94; *Cygnus olor* – 15.12.91; *Ficedula hypoleuca* – 16.09.83; *F. parva* – 15.09.84–11.09.87; *Gallinago gallinago* – 03.11.83; *Luscinia luscinia* – 15.09.88; *Milvus migrans* – 03.09.87–14.09.88; *Pandion heliaetus* – 26.09.90; *Pernis apivorus* – 12.10.94; *Phyloscopus sibilatrix* – 08.10.84–26.09.89; *Rallus aquaticus* – 03.10.95; *Sylvia borin* – 15.09.83–10.09.87; *S. communis* – 14.09.84; *S. curruca* – 18.09.87; *Troglodytes troglodytes* – 17.11.81–03.11.95; *Upupa epops* – 15.09.88.

Particularităţile perioadei de studiu pot fi evidenţiate comparând datele obţinute cu cele anterioare[4]. Se observă o întârziere a sosirii oaspeţilor de vară cu aproximativ şase zile (tabel nr. 3), pentru explicarea căreia este necesar un studiu fenologic special.

Tabel nr. 3

Media multianuală a sosirii oaspeţilor de vară

Sosiri timpurii				Sosiri tardive			
	Anii*				Anii		
Specia	78–96	53–68	D	Specia	78–96	53–68	D
Cuculus canorus	11.04	12.04	1	*Alauda arvensis*	12.03	6.03	6
Delichon urbica	18.04	18.04	0	*Ardea cinerea*	20.03	12.03	8
Erithacus rubecula	17.03	22.03	5	*Columba oenas*	24.03	6.03	18
Luscinia luscinia	17.04	20.04	3	*Falco tinnunculus*	13.04	24.03	20
Apus apus	30.04	7.05	7	*Ficedula hypoleuca*	20.04	8.04	12
				Hirundo rustica	12.04	7.04	5
				Lullula arborea	10.04	8.04	2
				Lanius collurio	28.04	26.04	2
				Motacilla alba	19.03	10.03	9
				Oenanthe oenanthe	9.04	26.03	14
				Oriolus oriolus	27.04	26.04	1
				Ph. phoenicurus	4.04	2.04	2
				Ph. collybita	23.03	19.03	4
				Ph. sibilatrix	16.04	14.04	2
				St. turtur	18.04	17.04	1
				Sturnus vulgaris	9.03	12.02	25
				Upupa epops	5.04	24.03	12
Media			3,2				28,4

* 1978–1996 – datele autorilor; 1953–1968, datele lui Averân (pentru tabelele nr. 3, 4, 5, 6, 7).

Oaspeţii de iarnă sosesc cu aproximativ 13 zile mai târziu şi pleacă mai devreme cu 15 zile, faţă de perioada observaţiilor efectuate de Averân, perioada lor

[4] Iu. V. Averân, Î. M. Gania, *op. cit.*

de sejur reducându-se cu aproximativ o lună. Bănuim că acest fapt este corelat cu îmblânzirea iernilor atât la noi, cât şi în cartierele nordice.

Tabelul nr. 4

Date medii ale migraţiei oaspeţilor de iarnă

Specia	Sosire			Plecare		
	Anii		D	Anii		D
	78–96	53–68		78–96	53–68	
Carduelis spinus	8.10	20.09	18	5.04	18.04	13
Fringilla montifringilla	23.10	10.10	13	24.03	6.04	13
Pyrrhula pyrrhula	22.10	15.10	7	23.03	12.04	20
Media			13			15

Datele extreme ale sosirii oaspeţilor de vară (48 specii – tabelul nr. 1) sunt aproximativ aceleaşi ca şi în perioada precedentă (tabelul nr. 5). Poate părea straniu, dar păsările sosesc mai târziu, deşi datele extreme sunt aceleaşi.

Tabelul nr. 5

Datele extreme ale sosirii oaspeţilor de vară

Sosiri timpurii				Sosiri tardive			
Specia	Anii			Specia	Anii		
	78–96	53–68	D		78–96	53–68	D
Anser anser	14.02	17.02	3	*Alauda arvensis*	1.03	28.02	1
Anthus campestris	10.04.	12.04	2	*Anthus trivialis*	23.03	12.03	11
Apus apus	20.04	29.04	9	*Ardea cinerea*	14.03	5.03	9
Buteo buteo	14.02	5.03	19	*Caprimulgus eur.*	18.04	16.04	2
Columba palambus	1.03	5.03	4	*Ciconia ciconia*	12.03	3.03	9
Cuculus canorus	1.04	5.04	4	*Circus aerugin.*	6.03	25.02	9
Delichon urbica	9.04	12.04	3	*Columba oenas*	10.03	26.02	12
Ficedula parva	11.04	27.04	16	*Coturnix cotum.*	18.04	1.04	17
Erithacus rubecula	3.03	5.03	2	*Falco tinnunculus*	27.03	9.03	18
Fringilla coelebs	1.03	21.03	20	*Ficedula albicola*	7.04	6.04	1
Lanius collurio	17.04	22.04	5	*F. hipoleuca*	12.04	5.04	7
Luscinia luscinia	29.03	15.04	17	*Grus grus*	6.03	2.03	4
Motacilla flava	21.03	2.04	12	*Hippolais icterina*	27.04	24.04	3
Muscicapa striata	9.04	15.04	6	*Hirundo rustica*	30.03	30.03	0
Oriolus oriolus	20.04	23.04	3	*Jynx torquilla*	29.03	25.03	4
Ph. phoenicurus	14.03	24.03	10	*Lullula arborea*	6.03	17.02	17
Ph. collybita	10.03	21.03	11	*Motacilla alba*	5.03	5.03	0
Ph. sibilatrix	2.04	8.04	6	*O. oenanthe*	4.04	23.03	12
Sylvia atricapila	2.04	14.04	12	*Ph. ochruros*	4.04	26.03	9
S. communis	5.04	11.04	6	*Ph. trochilus*	2.04	30.03	3

S. curruca	6.04	21.04	15	*Saxicola rubetra*	8.04	29.03	10
Streptopelia turtur	3.04	12.04	9	*S. torquata*	23.03	14.03	9
Turdus philomelos	27.02	5.03	6	*Sturnus vulgaris*	25.02	6.02	19
T. iliacus	16.03	20.03	4	*Upupa epops*	1.04	19.03	13
Media			8,5				8,3

D – reprezintă diferenţa de zile.

Extremele plecării demonstrează o declanşare a migraţiilor cu 11 zile mai devreme faţă de perioada precedentă (tabelul nr. 6). Această comparaţie nu poate fi făcută pentru datele medii de plecare, deoarece ele lipsesc în lucrarea lui Averân.

Tabelul nr. 6

Date extreme ale plecării oaspeţilor de vară

Sosiri timpurii				Sosiri tardive			
Specia	Anii			Specia	Anii		
	78–96	53–68	D		78–96	53–68	D
Anser anser	4.12	28.11	6	*Alauda arvensis*	26.10	21.11	26
Anthus campestris	26.10	1.10	25	*Buteo buteo*	30.10	10.11	11
Grus grus	16.11	2.11	14	*Caprimulgus euro.*	20.09	28.10	38
Muscicapa striata	22.10	20.10	2	*Ciconia ciconia*	12.09	10.11	59
Scolopax rusticola	7.12	21.11	16	*Delichon urbica*	2.10	9.11	38
				Hirundo rustica	5.10	25.10	20
				Lanius collurio	25.09	5.10	10
				Merops apiaster	9.10	11.10	2
Media			12,6				25,5

Datele extreme ale migraţiei oaspeţilor de iarnă (tabel nr. 7) arată că media extremelor la sosire este întârziată cu patru zile, iar cea a plecărilor, cu 0,1 zile.

Tabel nr. 7

Date extreme ale migraţiei oaspeţilor de iarnă

Specia	Sosire			Plecare		
	anii		D	anii		D
	78–96	53–68		78–96	53–68	
Buteo lagopus	19.04	3.04	+16	12.10	22.09	–20
Bombicilla garrulus	29.04	3.05	–5	15.11	30.10	+15
Carduelis spinus	18.05	24.05	–6	20.09	20.09	0
Fringilla montifringilla	16.04	5.04	–11	19.10	15.10	–4
Pyrrhula pyrrhula	24.04	16.04	+8	4.10	26.09	–8
Regulus regulus	15.04	16.04	–1	16.09	22.10	+36
Turdus pilaris	15.04	15.04	0	1.10	8.10	+7
Media			0,1			3,7

Speciile de pasaj se caracterizează printr-un val migraţional uşor de determinat (tabelul nr. 8). Diferenţa dintre perioada pasajului de primăvară şi toamnă, la toate speciile cercetate, nu este semnificativă.

Tabelul nr. 8

Limitele valului migraţional

Specia		Primăvară			Toamnă		
		Media	Limitele	D	Media	Limitele	D
Anser anser	Î	6.03	1.03–16.03		22.10	20.10–30.10	
	S	18.03	15.03–20.03	12	29.10	26.10–1.11	11
Grus grus	Î	15.03	7.03–24.03		1.10	28.09–4.10	
	S	5.04	4.04–6.04	21	17.10	1.10–25.10	20
Scolopax rusticola	Î	24.03	26.02–2.04		1.10	6.09–14.10	
	S	17.04	8.04–29.04	34	25.10	15.09–4.12	25
Media				22			19

D – reprezintă diferenţa dintre media multianuală a începutului (Î) şi sfârşitului (S) valului migraţional pe zile.

O concluzie ce se desprinde din studiul efectuat ar fi aceea că oaspeţii de vară sosesc mai târziu şi pleacă mai devreme în migraţia de toamnă. Oaspeţii de iarnă şi-au redus substanţial în zona studiată. Schema elaborată pentru regiunea studiată aduce un aport substanţial la precizarea datelor fenologice pentru ultimele două decenii şi poate servi drept punct de reper pentru analize fenologice, fenoclimatice sau de altă natură, ulterioare.

Résumé

L'étude présente le schéma générale de la phénologie de la migration des oiseaux pour la parallèle de Chişinău. On a été déterminé la moyenne multiannuelle et les dates limite de 72 d'espèces des oiseaux migrateurs pour la migration de printemps et de 49 d'espèces pour celle d'automne.

En faisant une analyse comparative avec les dates précédentes, on constate que les oiseaux migrateurs arrivent avec six jours moyenne plus tard par rapport aux années '60, quoique la moyenne des dates limite soit la même. Les oiseaux migrateurs d'hiver réduissent leur durée de séjour approximativement avec un mois. Les dates limite de départ des oiseaux – hôtes d'été sont décalées avec onze jours en moyenne. La durée de la migration croît de l'oie d'été et la grue cendrié à la bécasse, avec différences insignifiantes pour printemps et l'automne.

REZERVAŢIA GEOLOGICĂ-GEOMORFOLOGICĂ CHEILE „MOARA DRACULUI" – RARĂU

OVIDIU BÂTĂ

Caracterizare. Sunt chei unice, situate în sinclinalul carstic al Masivului Rarău. Adăpostesc şi elemente de floră şi faună rară.

Localizare. Cheile „Moara Dracului" sunt situate sub creasta de nord a Masivului Rarău, pe valea pârâiaşului cu acelaşi nume, afluent de stânga al pârâului Valea Caselor, la rândul lui afluent de dreapta al râului Moldova, în aval de Câmpulung Moldovenesc.

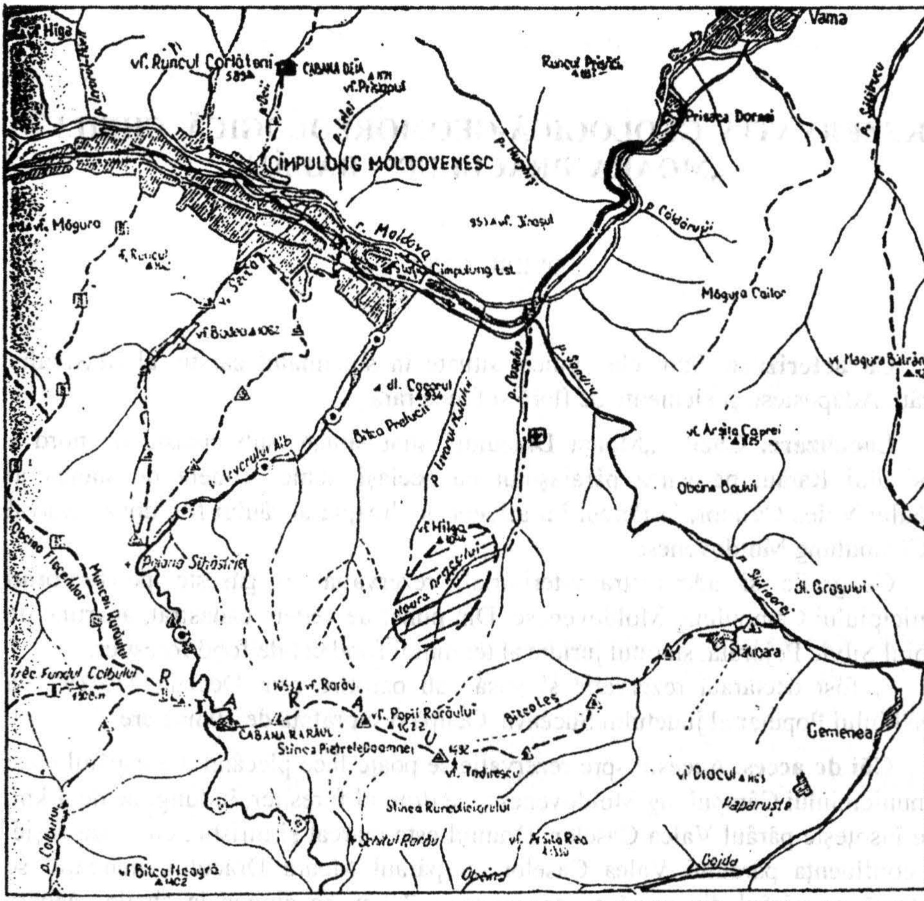
Geografic şi administrativ-teritorial, rezervaţia se găseşte pe teritoriul municipiului Câmpulung Moldovenesc. Din punct de vedere cadastral, aparţine de Ocolul Silvic Pojorâta, statutul juridic al terenului fiind cel de fond forestier.

A fost declarată rezervaţie şi pusă sub ocrotire prin Decizia 433/1971 a Consiliului Popular al judeţului Suceava. Ocupă o suprafaţă de 10 hectare.

Căi de acces. Accesul spre rezervaţie se poate face plecând din capătul estic al municipiului Câmpulung Moldovenesc, pe drumul forestier, în lungime de 4 km, care însoţeşte pârâul Valea Caselor. Drumul este marcat şi turistic, cu cruce roşie. La confluenţa pârâului Valea Caselor cu pârâul Moara Dracului, marcajul se continuă pe pârâul din urmă şi, aproximativ 2 km, se ajunge la cheile „Moara Dracului". După chei, poteca urcă pe sub vârful Hâlga (1093 m) şi se îndreaptă spre capătul nordic al Popilor Rarăului (1628 m), spre Şaua Ciobanilor (1550 m), unde se intersectează cu marcajul cu triunghi roşu ce se continuă spre vârful Rarău (1651 m) şi Hotelul alpin „Rarău" situat la altitudinea de 1520 m.

Geologia regiunii. Masivul Rarău are un aspect complex, atât sub raportul structurii geologice, cât şi al tectonicii. Structural, este un sinclinal suspendat (constituie o tipică inversiune de relief), dispus pe un fundament cristalin, umplut cu roci mezozoice (respectiv triasice şi cretacice), predominante fiind conglomeratele şi calcarele. Rocile metamorfice paleozoice şi mai vechi, sunt de tip epizonal şi sunt reprezentate de şisturi cloritice, şisturi sericitice, cuarţite, porfiroide, calcare cristaline, gnaise oculare „de Rarău" (mezometamorfice). Formaţiunile sedimentare mezozoice aparţin, ca vârstă, intervalului Triasic–Cretacic inferior inclusiv, cele mai tinere fiind de vârstă albiană. Se prezintă sub două

Analele Bucovinei, VI, *1*, p. 181–186, Bucureşti, 1999

Cheile „Moara Dracului": cadru geografic şi turistic.

faciesuri distincte. Se deosebeşte astfel o suită de depozite al căror facies indică originea lor neritico-litorală (conglomerate, gresii, dolomite, calcare recifale etc.) şi care alcătuiesc *suita bucovinică*. A doua suită de depozite sunt cele de origine pelagică (calcare fine, marnocalcare cu amoniţi etc.), constituind *suita transilvană*, întâlnită actual numai în situaţie alohtonă, fie sub forma unor pânze sau petice de acoperire, fie sub formă de blocuri împlântate în formaţiunea de wildfliş.

Suita bucovinică apare în situaţie normală faţă de substratul cristalin peste care se dispune transgresiv şi discordant. Suita depozitelor începe cu conglomerate, gresii şi dolomite stratificate (werfenian – anisian), continuă cu calcare recifale (ladinian), calacre roşietice (carnian), calcare detritice, calcare oolitice, jaspuri divers colorate, malnocalcare, microbrecii şi microconglomerate.

Deasupra seriei detritice seisiene şi uneori direct peste soclul cristalin se dispune un pachet calcaro-dolomitic a cărui grosime variază de la câtiva zeci de

metri până la peste 350 m. Aceste depozite prezintă un pachet bazal bine stratificat, fosilier, calcaro-dolomitic, revenind campilianului, urmat de masa dolomitelor propriu-zise, masive, atribuite stratigrafic anisianului. Dolomitele masive au cea mai mare răspândire areală din cadrul triasicului bucovinic, jalonând cele două flancuri ale sinclinalului Rarău–Breaza. Sunt roci masive, cu stratificaţie vagă, de culoare alb-gălbuie, roşietică sau cenuşie şi puternic fisurate, cu aspect rugos. Microfaciesul corespunde frecvent unor dolomicrite, de origine diagenetică (sedimente calcaroase mareice dolomitizate). Geochimic, dolomitele anisiene se plasează în diagrama Leighton-Pendexter în câmpul dolomitelor şi al dolomitelor calcaroase [CaMg(CO) – 80,30% – 94,02%].

Dolomitele apar pe valea Izvorul Alb (Piatra Buhei), pe Valea Seacă, Valea Caselor, alcătuiesc vârfurile Adam şi Eva de la Pojorâta. În aliniamentul lor de pe flancul estic al sinclinalului sunt tăiate şi Cheile „Moara Dracului".

Vârsta dolomitelor din această regiune a fost mult timp controversată, datorită faptului că nu se găseau fosile. V. Uhlig (1903), M. Ilie (1957) le-au atribuit Permianului; K. M. Paul (1876), Herbich (1878), S. Athanasiu (1913) le-au atribuit triasicului inferior, dar fără a avea dovezi paleontologice. Prima datare a dolomitelor pe baze paleontologice a fost făcută de I. Athanasiu (1928), care, pe baza faunei descoperite la Azodul Mare (Tulgheş), le atribuie vârsta campiliană. Ulterior, V. Mutihac a identificat şi în regiunea Rarău nivelul de Azodul Mare, găsind, pe Valea Caselor, o faună cu *Myophoria costata* Zenk şi *Pecten discites* Schl., fapt care precizează definitiv vârsta campilian-ansiană a dolomitelor din Rarău.

Nivelul de dolomite este urmat de jaspuri roşii şi calcare masive, întâlnite frecvent în vârful Todirescu, Piatra Zimbrului şi Piatra Şoimului.

Depozitele jurasice sunt alcătuite din calcare şi gresii, jaspuri roşii, calcare marnoase. Formaţiunile cretacice se dispun pe flancurile sinclinalului, fiind alcătuite din gresii, conglomerate şi brecii subconglomeratice.

Umplutura sinclinalului este alcătuită din wildfliş (sedimante neritico-litorale de gresii, marne, calcare, argile), brecii, conglomerate, argile cu blocuri, gresii şi conglomerate cu corali etc.

Relieful semeţ al masivului Rarău este generat pe seama dolomitelor şi calcarelor din care rezultă peisaje atrăgătoare şi variate – vârfuri, pereţi verticali, turnuri şi piramide, grote, îngrămădiri de grohotişuri. Văi adânci, cu cascade şi repezişuri, secţionează culmile, generând chei înguste de mare frumuseţe, cum sunt: cheile „Moara Dracului", Cheile Izvorul Alb de la Piatra Buhei etc.

Obiectul ocrotirii. În Bucovina există câteva chei dezvoltate în diferite tipuri de roci: *Cheile Moldovei,* situate de o parte şi de alta a culuarului depresionar Câmpulung Moldovenesc, în cadrul cărora se deosebesc *Cheile Pojorâtei* sau *Cheile Străjii* retezate în roci sedimentare (gresii, calcare, conglomerate), unde se află şi rezervaţia geologică *Stratele cu Aptychus*, şi *Cheile Strâmtura Roşie* dezvoltate în gresia cuarţoasă de Prisca; o serie de chei, dezvoltate secvenţial, pe

Valea Bistriţei Aurii, între Rotunda şi Argestru; *Cheile Izvorului Alb; Cheile Botuşului; Cheile Lucavei.*

Aspect din Cheile „Moara Dracului".

Cheile „Moara Dracului" sunt puţin cunoscute ca obiectiv turistic şi sub aspect ştiinţific, probabil datorită dimensiunilor lor mai modeste în comparaţie cu alte asemenea forme carstice din ţară. Prin faptul că este una din puţinele chei de acest tip din Bucovina, considerăm că ea prezintă interes, atât din punct de vedere turistic, cât şi ştiinţific.

Geografic, rezervaţia este situată în sectorul central al masivului Rarău, pe versantul de nord, dincolo de abruptul cu pereţi de peste 700 m. Potrivit din punct de vedere geologic, cheile sunt situate în compartimentul nordic al sinclinalului marginal extern, şi anume în sinclinalul Rarău–Breaza.

Orientarea cheilor este sud-vest – nord-estică. Sunt adâncite în dolomite calcaroase de vârstă Triasic inferior. În spărtură proaspătă, dolomitele au culoarea alb-gălbuie-cenuşie. Se caracterizează printr-o structură masivă, aspect brecios, spărtură colţuroasă. Sunt lipsite de fosile şi foarte pure.

Cheile se desfăşoară pe lungime de circa 90 m, sunt impunătoare datorită pereţilor înalţi, cu numeroase surplombe. Lăţimea lor medie este de 4–5 m. În lungul cheilor se individualizează două sectoare distincte:

– Sectorul din amonte, de circa 30 m lungime, cu caractere tipice de chei, cu pereţi verticali, înalţi. Partea inferioară a cheilor (15–18 m înălţime) are în medie 2,5 – 3 m lăţime, pereţii sunt verticali, cu numeroase surplombe. Partea superioară (70 m) are profilul în V, sunt prezente turnuri şi stânci ruiniforme, colţuri.

– Sectorul din aval, lung de circa 50–60 m (aproximativ 2/3 din lungimea totală a cheilor), are o lăţime de 5–6 m cu pereţi verticali de înălţime redusă.

Pe baza analizei morfologice, I. Iosep şi D. Paulenco au ajuns la concluzia că procesul de formare al cheilor nu a fost unitar. El s-a desfăşurat în două etape succesive, delimitate între ele în timp şi spaţiu: una veche şi alta mai recentă, cuaternară, sau ca urmare a conlucrării a două direcţii morfogenetice distincte – una carstică – subterană pentru etajul inferior şi una normală, subaeriană, pentru cel superior.

Debitul mic al pârâului Moara Dracului, grosimea mare a dolomitelor şi rezistenţa acestora la carstificare face ca evoluţia cheii să continue şi în prezent, în ritm lent.

Întâlnind condiţii necesare de dezvoltare, flora cheilor este bogată.

Întâlnim exemplare de tisă (*Taxus baccata*) alături de molid, brad, plop tremurător, sălcii. Dintre erbacee se întâlneşte floarea de colţ (*Leontopodium alpinum*), usturoiul sălbatic de munte (*Allium montanum*), vulturica, clopoţeii etc. Fauna rară este reprezentată de râs (*Lynx lynx*).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Grasu, C., Turculeţ, I., Catană, C., Niţă, Marilena, *Petrografia mezozoicului din „Sinclinatul marginal extern"*, Bucureşti, Edit. Academiei Române, 1955.

Grigore, M., *Defileuri, chei şi văi de tip canion în România*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.

Iosep, I., Paulenco, D., *Moara Dracului (Masivul Rarăului)*, „Studii şi comunicări de ocrotirea naturii", Suceava, 1972.

Oancea, D., Swizewski, C., *Rarău–Giumalău. Ghid turistic*, Colecţia „Munţii noştri", Bucureşti, Edit. Sport–Turism, 1983.

Seghedin, T. G., *Rezervaţiile naturale din Bucovina*, Bucureşti, Edit. Sport–Turism, 1983.
Turculeţ, I., *Masivul Rarău*,„Natura", Seria geologie–geografie, II, Bucureşti, 1968.

Résumé

L'auteur présente d'une manière complexe une réserve naturelle géologique-géomorphologique de la Bucovine, Les Gorges „Les Moulin du Diable", peu connues, appartenant au Massif du Rarău. Ce sont des gorges creusées en dolomites de 90 mètres de long, étroites, avec les murs dressés, imposantes. Les Gorges abritent aussi des espèces de flore et de faune rares.

MIŞCAREA LITERARĂ INTERBELICĂ DIN BUCOVINA* (AMINTIRI DE LA „ICONAR")

VASILE POSTEUCĂ

Cu greu iau în piept urcuşul acestor însemnări. E totul încă prea aproape, prea viu în inimă. Îmi lipsesc perspectivele şi distanţele atât de necesare memorialisticii. În plus de asta, îmi dau seama că aş putea periclita pe unii din fraţii iconari care trăiesc în imperiul comisarilor. De aceea voi încerca mai mult să conturez *Iconarismul* drept o contribuţie majoră a Bucovinei la cultura românească. În amintirea propriu-zisă va trebui să cobor altă dată.

„Iconarul" n-a fost numai o grupare literară, reuşind să editeze o revistă, să lanseze câteva nume, să publice câteva volume de poezii sau romane. El s-a ridicat la valoarea şi dimensiunile unei mişcări literare, acoperind spre 1938 tot meridianul literaturii româneşti. În toate provinciile româneşti, generaţia tânără a marcat jaloane puternice, de proaspătă lumină în ogorul literar. Nicăieri, însă, ea nu a putut concentra atâtea valenţe şi statornicii, atâtea splendide viziuni ca-n Bucovina. Un imponderabil al acestei împliniri era, poate, însuşi spaţiul Moldovei de Nord. Spaţiul care mai purta în el, precum o minunară cochilie, vuietul nesfârşit al mării,

* Textul de faţă a fost scris de Vasile Posteucă în 1956 şi prezintă interes prin faptul că aparţine unui scriitor care a avut un rol important în mişcarea literară din Bucovina în perioada interbelică. Vasile Posteucă se naşte la Stăneştii de Jos, comună în judeţul Rădăuţi (astăzi, în raionul Hliboca, regiunea Cernăuţi), face liceul la Siret şi studiile superioare la Universitatea din Cernăuţi, unde îşi ia licenţa cu „Magna cum laude". Participă la viaţa literară şi politică a generaţiei sale şi este unul dintre poeţii importanţi de la revista „Iconar", care apărea la Cernăuţi, fiind condusă de Mircea Streinul şi de Liviu Rusu.

Părăseşte Bucovina în faţa invaziei sovietice şi se stabileşte în SUA, unde desfăşoară o activitate publicistică remarcabilă, dar necunoscută în România, ca urmare a cenzurii impuse de regimul politic instaurat în ţară după cel de-al doilea război mondial.

Prima culegere reprezentativă din opera sa poetică o datorăm lui Ion Creţu, *Icoane de dor*, cu o postfaţă de Dorin Murariu, tipărită la Lugoj, la Editura „Dacia Nova", în 1997. Editorul însoţeşte antologia cu un studiu introductiv, în care găsim toate informaţiile despre viaţa şi activitatea acestui poet, cu un destin dramatic, în luptă cu vitregiile vremii. *Amintirile* sale apar ca un document al epocii, din care luăm cunoştinţă de succesiunea de generaţii în mişcarea literară din Bucovina şi de rolul lui Ion Nistor care, prin personalitatea sa şi spiritul înţelegător, a fost liantul dintre ele.

Transcriem din acest memoriu două fragmente de mare interes pentru cunoaşterea mişcării literare bucovinene interbelice (D. Vatamaniuc).

Analele Bucovinei, VI, *1*, p. 187–192, Bucureşti, 1999

rezonanța și magia copleșitoare a geniului poetic eminescian. Spațiul mioritic al visului și al poeziei. Aici, contemporan ipoteșteanului, se ridicase, frântură numai, Dimitrie Petrino, ca să prindă măcar accentul edenic al incantației pure. Și pe urmă, spre 1910, altă stea vorbea marilor singurătăți și cădelnița tămâia sfintelor tăceri: T. Robeanu. În mlădierile și robustețea versurilor lui se anunța ceva valabil, de dimensiune integral românească. Dar izvorul a fost astupat și împins sub pământ, ca să țâșnească cu putere înmiită, cu mireasmă nouă, în stilul gotic-moldovenesc al „Iconarului", într-o viziune profund mistică a omului român și a neamului, într-un stil de mare claritate și originalitate. O întoarcere a versului la fântânile cuvântului încă nerostit, proaspăt, având simplitatea și marea cântare a elementelor.

Însuși cuvântul „iconar" se restituie, prin rostire, sie însuși. Are, cum zicea Karlfried Durckheim despre unele opere de artă, contra-formă; deschide fereastră largă spre absolut. E atât de plin de semnificații încât nu poate fi intuit just decât prin meditație și poate fi în întregime revelat numai de trăirea și viziunea mistică. „Iconarul" e cuvânt de lumină și umbră. Poate fi tradus printr-o poetică a culorilor. Criticul literar Gundolf spune că dramele lui Schiller sunt retorică transpusă, iar cele ale lui Goethe, lirică transpusă. Dacă ni-i permis să continuăm vocabularul și metafora, „Iconarul" e lumina transpusă. O lumină a unui spațiu de magie poetică, de tradiție cu argonauți ai mitologiei interioare și cu cavaleri-cruciați medievali. O lumină fermecată de bruma liniștii nordice și, dincolo de toate acestea, o lumină ce vine din pământul Patriei, din marele răsărit al morții și din culmile de noroc și de împlinire ale viitorului. O lumină ce se descoperă cu mistica neamului.

Într-o seară, la Liviu Rusu acasă, ne-am avântat pe verticală, cum spuneam noi, căutând o semnificație valabilă însuși cuvântului „iconar". Desigur, Mircea Streinul, adânc influențat de Rilke, va fi găsit în „Stundenbuch" și simbolica stării interioare de regăsire și exprimare prin icoană. „Das Buch der Bilder" îi va fi deschis și mai larg inima spre semnificația și cerul icoanei ca atare. Imaginea și vocabularul nostru poetic spun foarte puțin și au iz de neologism, deși nu sunt. Icoana, însă, păstrează mireasma religioasă: „Und es auf Goldgrund und gross". poezia, ca drum interior și întoarcere la izvoare, ca rugăciune, e cu atât mai acasă în cuvântul *icoană*. În semantica românească, icoană e nu numai pictură, ci și obiect de venerație, prag de smerenie și de întâlnire cu Dumnezeu. Prefigurare a cerului și transfigurare a inimii. Iconarul transpune cerul, traduce misterul, inversează planurile. Dar nu numai atât. El e răspânditor de icoane, de lumină și credință. Satele noastre așteptau totdeauna, cu mare drag, iconarii. Uneori ei numai vindeau icoane. Cel mai adeseori, însă ei făceau icoane. Și timpul cât îl petreceau ei lucrând în casele țăranilor era cu adevărat taină, sărbătoare, sfințenie. Prin preajma penelelor, trecea ades, în foșnet suav de odăjdii și zâmbet de lumină lină, Dumnezeu. Iar „iconar" în limba țărănească a Bucovinei mai înseamnă și iconostas. Locul unde se pun icoanele. Iconarul e fața sfântului altar. Și iconar mai înseamnă și carte de icoane. Istorie sfântă ilustrată.

– Măi, prindea zbor Mircea Streinul, eu am avut cândva viziunea trubadurului medieval. Închipuiţi-vă, un trubadur, un Minnesänger, transpunând cântecul, poemul, în icoană. Şi imaginaţi-vă pe cei de la marile curţi asistându-i – cu înfiorare şi înaltă smerenie – lucrul, marea comuniune cu tăcerea, rugăciunea. Dar mai mult decât atât. În inima mea, iconarul e cruciat al poeziei. Poezia e, în ultimă instanţă, supunerea lui Dumnezeu. Divinitate transpusă în cuvânt ....

Era entuziast, plin de-o bucurie în glas şi-n priviri pe care rar am întâlnit-o de atunci, în tot umbletul meu prin lume. Liviu Rusu, celălalt director al revistei „Iconar", explica iconarul ca mişcare spirituală în termeni muzicali. Robit total muzicii, el vorbea lin, precis, parcă ar fi ţinut sub bărbie vioara şi ar fi mângâiat-o cu arcuşul, schimbând cuvântul în sunet şi frunza în tact muzical. Ca să explice Iconarul, el ne cânta pasionela lui folclorică, un colind cu Maica Domnului, *Pruncul şi mioreaua:* „Numai una miorea/ Sta-n genunchi şi se ruga/ La Măicuţa Precista/ Cu pruncul alăturea ..." Şi cânta colindul frumos, cu bucurie naivă, de copil pierdut în dumbrăvile cerului, şi-l vedea ca tablou, aşa cum sub farmecul vocii şi modulaţiei lui îl vedem şi noi. Un univers întreg se contura, creştea, se prefăcea în lumină şi farmec, în metaforă a inimii sub pana iconarului.

„Iconar" e cosmosul în sine. Eterna devenire a divinităţii. Cuvânt din cuvântul biblic. Lumină din lumina începutului.

Noi, cei mai tineri şi mai mici, rar de spuneam ceva. Îi ascultam vrăjiţi şi timpul trecea. Zorii îşi tremurau minişterguţile de in topit la geamuri şi noi sorbeam cafelele şi ţigările, şi ora scria bucurie în inimile noastre. O bucurie de a fi fost măcar o clipă pe partea cealaltă a gândului şi a realităţii. Pe partea dinspre cer a lumii ne împărtăşeam dintr-o stranie şi fragedă lumină: bucuria de a fi, de a deveni *iconar,* ca să prindem în noi sensul divin al poeziei, dorul şi sfânta nebunie a unei ridicări de generaţie, ca să vorbim în numele neamului pe toate nivelurile şi meridianele, frângând amfora unei splendide cunoaşteri şi învieri româneşti.

Punând bazele grupării „Iconar", Mircea Streinul deschidea, în 1931, drumul unei mari realizări, de o minunată şi puternică inspiraţie. Încerca să adune eforturi singulare, risipite pe tot ogorul de vis al Bucovinei. Continua firul revistei „Muguri", la altarul căreia se ridicase, la Rădăuţi, Mihai Horodnic, ca să cinstească fruntea gândirii eminesciene în noi *File de poveste* şi-n piesa cu haiducism romantic. dar nici revistele editate de gruparea „Iconar" şi nici Editura Iconar (1934), înfiinţată la „Glasul Bucovinei", cu colaborarea lui Iulian Vesper, n-au avut nimic din largul răsunet al „Iconarului" de mai târziu [...]

Până la acea dată noi, vizionarii care legam literatura de marile izvoare ale trăirii de neam, ajungeam adesea în conflict cu Mircea Streinul şi Iulian Vesper. Aciuaţi la „Glasul Bucovinei", oficina liberală, singura instituţie care la acea vreme le putea oferi publicitate şi teren de realizare literară (tipografie, ziar, editură), ca mijloace de exprimare şi de trai, ei erau nevoiţi să spună uneori cuvânt pieziş, şi noi răspundem pe plan politic, nu literar: „pentru o pâne şefule". Invectiva îi durea.

Mircea Streinul era atât de pătruns de lumina interioară a *Itinerarului său cu anexe în vis* (şi dincolo de vis, am spune noi astăzi şi trăia la o aşa de înaltă tensiune tot franciscanismul febrei sale interioare, încât forma nu-i mai putea afecta fondul. Rama, oricât de mizerabilă, nu mai putea umbri icoana. „Pentru o pâne, şefule" însemna mai mult în dicţionarul teologului care se preoţise în poezie. Însemna „pentru pânea visului, pentru un fagure de veşnicie", bun care sta dincolo de redacţie. Şi apoi, liberalii nu erau decât continuatorii „Junimii literare" şi a tradiţiei noastre culturale de dinainte de unire. Profesorul Iancu Nistor, eminentul luptător al românismului bucovinean sub dominaţia austriacă, avea înţelegere pentru dorurile literare ale tineretului şi deschidea larg paginile „Junimii literare" şi ale „Glasului Bucovinei" pentru toţi condeierii azurului arborosean. Peste toate obligaţiile de partid, el şi-a păstrat cumsecădenia bucovineană şi a ajutat mult tineretul pe drumul legitimelor sale aspiraţii.

Noi, cei din afară, îi vedem pe Streinul, Vesper, Chelariu înhămaţi la căruţa partidului, dar Profesorul era departe de a le pune condiţii. El ştia că „foamea e un rău sfătuitor" şi de bună seamă îşi aducea aminte de foamea şi greutăţile propriilor lui începuturi. Încerca să ajute dincolo de înregimentarea în partid. conta la el „nărăvirea la vis", dorul de împlinire. Băiatul de ţăran de la Vicov îi înţelegea pe cei ce veneau după el, din aceleaşi largi vaduri ale satelor, de sub aceleaşi stele ale singurătăţii şi sărăciei. Avea, desigur, fonduri pentru interesele directe ale partidului, dar el le cheltuia, măcar în parte pentru Bucovina care se ridica, Ţara care venea după el.

Pentru că mărturisesc despre acele vremi şi despre oamenii care, în parte, s-au dus, nu pot ocoli o întâmplare strict personală.

Fusesem dat afară din postul de pedagog la Liceul Militar şi, cum nu aveam nici un ban în buzunar şi pierdusem şi locul de la Căminul studenţesc, ca să nu mă umilesc cerşind sau să mă întorc la Stăneşti, mâncam numai o dată pe zi şi adeseori dormeam în grădina publică, pe o bancă. Tinereţea cu entuziasmul ei fără limită învinge orice chin, orice gând pesimist.

Într-o zi, auzind că se plătesc colaborările la „Junimea literară", m-am prezentat cu câteva poeme la „Glasul Bucovinei", cu gândul că-l voi găsi pe Traian Chelariu. Intrând în birou, însă, m-am pomenit faţă în faţă cu profesorul Nistor. Îi frecventam cursurile de istorie. Dar întâlnirea asta neaşteptată m-a intimidat. I-am întins dosarul. M-a invitat să iau loc. Mi-a oferit o ţigară. A sunat servitorul să aducă ceai şi prăjituri. Răsfoind hârtiile îmi arunca, din când în când, câte o întrebare: unde locuiesc, unde iau masa. M-a cuprins întâi o mare ruşine. Am plecat privirile în pământ şi m-au podidit lacrimile. Le-am oprit forţat, dar n-am putut răspunde. Şi profesorul a înţeles. N-a mai insistat. La urmă mi-a întins dosarul şi mi-a cerut să-i aduc a doua zi două din poemele prezentate. Cum am ieşit din biroul gazetei nu mai ştiu. M-am dus iar spre grădina publică, ca să fiu sigur, să mă reculeg, să-mi rumeg ruşinea. Şi când am deschis dosarul ca să recitesc poeziile

„admise” la „Junimea literară”, care mi-a fost surpriza: să găsesc două bilete de câte o mie, pe care Profesorul le strecurase discret în dosar. Şi două mii de lei pe atunci erau bani mulţi. Am avut cu ce trăi câteva luni de zile.

Asta era prin 1932. Angajându-mă tot mai adânc şi fanatic pe drumul credinţei mele, n-am mai mers niciodată la „Glasul Bucovinei”. Dar n-am mai spus niciodată: „pentru o pâne, şefule” şi ori de câte ori am fost în faţa profesorului şi rectorului Ion Nistor, uneori în conflict cu el, în calitatea mea de conducător al studenţimii cernăuţene, n-am uitat niciodată că într-un moment greu el m-a ajutat. recunosc că amintirea binefacerii lui m-a umilit de multe ori, dar azi, peste ani, văd numai gestul ca atare, însemnând adâncă înţelegere.

Profesorul Ion Nistor îşi jucase marea carte de destin la marea răscruce istorică a Unirii celei mari şi, în această calitate, se zbătea să-şi ducă crucea până la capăt. Dar curând, avea să vadă că cutremurele l-au depăşit. Ţara Fagilor se ridica acum sub semnul altui luceafăr. Şi, încetul cu încetul centrul vieţii ei culturale s-a mutat acolo unde fusese până la Unire, la societatea pentru Cultură. O dată cu ajungerea profesorului Grigore Nandriş la preşedinţia efectivă a acesteia, tineretul intelectual a fost mai mult decât bucuros să găsească în sânul societăţii înfiinţată de Hurmuzăcheşti o vatră de activitate spirituală dincolo de orice obligaţie politică.

Azi profesorul Ion Nistor împlineşte, undeva în România, venerabila vârstă de 80 de ani. El, istoricul, care a dovedit cu mare seriozitate şi argumentare ştiinţifică, românitatea ţinuturilor basarabene (ca un mare specialist al istoriei sud-est europene) n-a primit să colaboreze cu duşmanul din răsărit. Şi-a păstrat „bucovinia” şi onoarea lui de „civis academicus”, demnitatea lui de făuritor al Unirii celei mari. Fie ca rândurile acestea să însemne şi un omagiu din partea fraţilor „iconari” pentru profesorul Nistor şi generaţia înaintaşă nouă. Astăzi suntem pe toate meridianele şi vedem lucrurile cu o detaşare de dincolo de pasiune şi interes sectar imediat.

Revelaţia mistică a lui Mircea Streinul a văzut atunci parcă şi vremea de acum: „Sufletul nostru va sta dovadă, fraţi iconari, pentru toate cerurile”. El scria şi pentru urgiile de azi: „Scriu pentru ce-ar fi bucurie şi linişte, deşi lumina aleargă pe străzi, a nebunie”.

Într-adevăr; lumina aleargă astăzi pe marile străzi ale veacului, a nebunie.

O dată cu apariţia revistei „Iconar”, cumpăna apelor bucovinene a fost scrisă. Strânsesem bani pentru o revistă literară, fără să ne gândim anume cum va apărea, ce titlu va purta. Şi-i pusesem la dispoziţia profesorului Traian Brăileanu, mentorul generaţiei noastre, deţinătorul catedrei de sociologie şi filosofie la Universitatea cernăuţeană. El a hotărât să dea acei bani lui Liviu Rusu şi Mircea Streinul pentru „Iconar”. Primul, fecior de preot şi el şi prieten de copilărie al lui Mircea Streinul, cu o aleasă cultură muzicală, profesor de vioară la Conservatorul de Muzică al Cernăuţilor, avea un mare ascendent moral asupra poetului şi a jucat un rol decisiv în desprinderea lui de „Glasul Bucovinei”. Grupul „Iconar” s-a format repede.

Celor doi li s-au aliniat: Ionel Negură, Ion Ţurcan, Gheorghe Macrin, Barbu Slusanschi, Dragoş Vitencu, Cosé Tarnavschi (financiarul grupului şi un perfect administrator), Rudolf Rybiczka (cu splendide gravuri în linoleum), profesorul Uscatiuc, Ion Potecaşu, subsemnatul. Mai târziu au aderat: Teofil Lianu, Cicerone Mucenic, Pompei Atanasiu, Gheorghe Iacob, toţi învăţători.

Zusammenfassung

Die von Vasile Posteucă geschriebenen seiten – *Erinnerungen von Iconar* – die Redaktion als *Die literarische Bewegung zwischen den beiden Weltkriegen in der Bukowina* bezeichnet hat, datieren aus dem Jahre 1956 und bilden ein Epochendokument, aus dem man die Reihenfolge der Generationen in der literarischen Bewegung in der Bukowina und Ion Nistors Rolle als Bindemittel zwischen diesen erkenut, eine Rolle, die er durch Verständnis und sich duch seine Persönlichkeit vor den Ringen Schriftsteller durchsetzend, spielte.

TAGEBUCH DER WICHTIGSTEN EREIGNISSE, ERLEBNISSE UND SONSTIGER ALLOTRIA, AUFGEZEICHNET SEIT DEM 18 JÄNNER 1879 (II)

Samstag, 1 März. Ich stehe um 4. Uhr auf u. fahre nach Pozoritta. Marie sollte auch mitfahren, aber es traten so mancherlei Bedenken auf und sie bleibt zu Haus. Ich fahre allein. In Humora steig' ich beim Onkel ab, besorge diverse Geaschäfte u. fahre weiter. In Wama rasten wir beim Wirtshaus. Auf meiner Weiterfahrt durch's Dorf begegne ich den Albu Kobzinski u. Sebi. Letzterer war noch so unverschämt mich anzusprechen. Um 3. Uhr komm ich in Kimpolung an und steige beim Czuperkowicz ab. Der Woewitzka ist zu Haus, hat endlich die **(S. 49)** Prüfung gemacht. Wir unterhalten uns recht gemüthlich worauf ich weiter fahre u. um 6. Uhr in Pozoritta ankomme. Ştefan fand ich nicht zu Haus – natürlich bei seiner Braut. Endlich kommt er. Wir plauschen – er kann nicht mit wir nach Haus fahren, was mich genug ärgerte, da ich doch zumeist deswegen hinausgefahren bin. Ich screibe noch einem Brief nach Haus u. lege mich zeitlich nieder da ich sehr müde bin. Ştefan geht noch zu den Knoblandischen.

Sontag 2. März. Ich steh' auf, frühstüke. Zilenecki kommt. Zum Verwalter wollten wir gehen, der ist eben nach Eisenau gefahren. Wir gehen auf ein Glas Wein u. um 1/2 12 geh' ich mit Ştefan zu seiner Braut. Wir fanden sie schreiben. Ein sehr liebes, augenehmes u. Gut erzogenes Mädchen. Die alte ist auch eine recht **(S. 50)** inteligente und noch hübsche Dame. Wir besprechen Eins das Andere. Ich spiele eine schauerliche Unterrolle. Dann kamm der alte Händel, der Grosswater des Mädchens – mit dem spreche ich lateinisch – trinke Schnaps u. Speise dort zu Mittag. Die Leute gefallen mir recht gut

JURNALUL ÎNSEMNATELOR ÎNTÂMPLĂRI, EVENIMENTE ŞI A ALTOR ZBURDĂLNICII, ŢINUT DIN 18 IANUARIE 1879 DE CĂTRE CIPRIAN PORUMBESCU (II)

Sâmbătă, 1 martie. Mă scol la ora 4 şi pornesc la Pojorâta. Marica voia să plece şi dânsa, dar, afirmându-se felurite răzgândiri, dânsa rămâne acasă. Plec singur. În Humor descind la unchiul, isprăvesc diverse comisioane şi plec mai departe. La Vama poposim la Ratuş. La continuarea călătoriei prin sat, îl întâlnesc pe Albu Cobjinschi şi Sebi, aceasta din urmă mai avu neruşinarea de a mi se adresa mie. La ora 3 ajung în Câmpulung şi descind la Ciupercovici. Voeviţca e acasă: a trecut în fine **(pag. 49)** examenul. Petrecem foarte cordial, apoi plec mai departe şi la ora 6 ajung la Pojorâta. Pe Ştefan nu-l aflai acasă – fireşte, la mireasa lui! În fine, vine. Tăifăsuim; dânsul nu poate pleca împreună cu mine acasă, ceea ce mă indispune destul, fiindcă mai ales de asta am venit aici. Mai scriu o scrisoare acasă şi mă culc de timpuriu, fiind foarte trudit. Ştefan se mai duce la Usturoienii săi.

Duminică, 2 martie. Mă scol, dejunez: vine Zielenecki. La administratorul silvic voiam să mergem, dar dânsul a plecat adineaori la Eisenau (Prisaca Domei). Ne ducem la un vinişor şi la 11 1/2 merg cu Ştefan la mireasa lui. O aflăm scriind. O copilă foarte drăguţă, plăcută şi bine crescută. Bătrâna e şi dânsa o doamnă **(pag. 50)** foarte inteligentă şi încă frumoasă. Discutăm una-alta. Eu am un oribil rol secundar. Apoi veni bătrânul Hänel, bunicul copilei; cu dânsul conversez latineşte, beau rachiu şi iau acolo masa. Oamenii aceştia îmi plac foarte mult şi-l invidiez pe Ştefan pentru partidă. Petrecurăm foarte bine – mai ales cu

und ich beneinde den Ştefan und die Parthie. Wir unterhielten uns recht gut – besonders mit dem Alten hatte ich meine Freud! Um 4. Uhr geh' ich zum Ştefan und um 5. Fahr'ich fort und sage den düsteren u. verschneiten Bergen Valet. Somanches schönes Zipsermädel begegnete ich u. winkte ich ein Gut'n Tag zu u. dachte mir doch: auch in diesen Bergen wohnt Glük und Liebe auch hier kennen die Menschen Leid u. fühlen vieleicht nur zu oft tief u. dauernd. (**S. 51**) Ich kam bis Kimpolung und nächtigte bein Czuperkowicz. Am 2-ten Tag den.

3. März fuhr ich weiter bis Wama. Hier rastete ich beim Lehrer Albu – aß zu Mittag u. Fuhr um 1. Uhr fort. Um 3. Uhr kam ich in Humora an, kehrte beim Onkel ein, verweilte dort eine Stunde u. segelte endlich nach Haus ab wo ich am Abend anlangte, froh diese schwere und lange Reise endlich überstanden zu haben. In Hause fand ich alles wolauf und Briefe für mich. Der Dwoeski u. Onciul schreiben mir daß sie eine Stunde um 20 fl. gefunden hätten, ich soll gleich nach Czernowitz kommen und sie übernehmen. Der Vater war etwas malkontent insbesondere über Ştefan erbost. Ich werde also bald nach Cz. fahren müßen. Auch Sch. schreibt mir. Von Vilagos bekomme ich 5 fl. (**S. 52**)

Dienstag, 4. März. Ich besprehe mit dem Vater er soll nach Strojestie fahren und mit der Grundfrau sprehen, vieleicht möchte sie mir ein Zimmer in Cz. Abtreten. Der Vater färht richtig nach Strojestie und ich bleib mit der Marie auf der Wirtschaft. Auf einmal kommt ein Bub aus der Schule mit einer Karte mitelst welcher sich der Inspector Drogli u. der Bezirksarzt Dr. Kluczenko zu uns einladen. Guten Morgen Herr Apotheker! Endlich kommen sie auch wirklich. Marie gibt Gabelfrühstük dann Mittag und um 3. Uhr fuhren sie fort. Dr. Klucz. ist ein ganz gescheidter Mann, nur hat er ein etwas schroffes u. Sehr reservirtes Benehmen. Drogli ist ein Kalb wie gewöhnlich unter anderem klagt er mir bei Tisch daß er täglich (**S. 53**) 2. Oka Milk kauft und nicht weiß was seine Frau

bătrânul, mi-a fost pe plac. La ora 4 mă duc la Ştefan şi la ora 5 pornesc, zicându-i posomorâtului, mohorâtului, înzăpezitului multă sănătate. Am întâlnit atâtea nurlii fete ţipţăreşti[1] de le-am dat bună ziua, gândindu-mă: şi-n munţii aceştia locuieşte fericirea şi iubirea, şi aici oamenii ştiu ce e durerea şi bucuria, simţindu-le poate chiar prea adesea profund şi necurmat (**pag. 51**). Ajunsei până la Câmpulung şi măsei la Ciupercovici. A doua zi, la

3 martie (luni), călătorii mai departe, până la Vama. Aici poposii la învăţătorul Albu, luai masa şi pornii la ora 1. La ora 3 ajunsei la Humor, descinsei la unchiul, mă oprii acolo o oră şi pornii în fine acasă, unde ajunsei seara, bucuros de a fi isprăvit în sfârşit această grea şi lungă călătorie. Acasă îi aflai pe toţi bine şi scrisori pentru mine. Dworski şi Onciul îmi scriu că mi-au aflat o lecţie de 20 fl.; să vin imediat la Cernăuţi şi s-o iau în primire. Tata a fost cam nemulţumit şi mai ales pe Ştefan supărat. Voi trebui aşadar să plec în curând la Cerna. Şi Sich. mi-a scris. De la Şiria primesc 5 fl. (**pag. 52**).

Marţi, 4 martie. Mă sfătuiesc cu tata ca dânsul să plece la Stroieşti şi să discute cu proprietara mare, poate că mi-ar ceda o cameră în Cern. Tata în adevăr pleacă la Stroieşti şi eu rămân cu Maria la gospodărie. Deodată vine un băiat de la şcoală cu un bilet de vizită, prin care inspectorul Drogli[2] şi medicul judeţean dr. Kluczenko se invită la noi. Toate bine, Moş Mărine! În ziua dată, sosesc în adevăr. Maria serveşte un dejun *à la fourchette*, apoi amiaza şi la ora 3 pleacă d-lor. Dr. Klucz. e un om foarte cuminte, numai că are o purtare cam respingătoare şi foarte rezervată. Drogli e un viţel, ca de obicei. Între altele, ni se plânge la masă că dânsul cumpără zilnic (**pag. 53**) 2 ocale de lapte şi nu ştie ce face nevasta sa cu laptele. Mâine plec la Cern., dar mai întâi aş

[1] Ţiperi – colonişti germani.

[2] Drogli – Ion Drogli (1832–1887), soţul Aglaei, cumnatul lui Eminescu; impresie rea despre el.

damit macht. Morgen fahr ich nacht Cz. vorerst möchte ich aber noch bei B. eintreten. – Ich hab' sie ja, seit ich zu Hause bin noch nicht gesehen. Ich bin sehr gespannt was der Vater für eine Antwort aus Strojestie bringt-. Endlich kam der vater mit sehr schlechten Nachrichten. Die Frau kann mir kein Zimmer geben. Der Vater erzählte noch Vieles Czorney war auch bei uns. Gegen 11. Uhr legten wir uns ineder.

vrea să trec pe la B. Că doar de când sunt acasă, încă n-am văzut-o. Sunt foarte intrigat ce fel de răspuns aduce tata de la Stroieşti. În fine, tata veni cu veşti foarte rele. Doamna nu-mi poate da o cameră. Tata mai povesteşte multe. Ceornei a fost şi el pe la noi. pe la ora 11 ne culcarăm.

Mittwoch, 5. März. Der Tag vergieng unter Vorbereitungen zu meiner Abreise. Ich dachte am Nacgmittag noch nach Ill. Zu fahren u. dan am Abend nach Itzkany. Aber es wurde nichts draus da ich keine Pferde finden (**S. 54**) konnte. Ich spielte noch mit Marie.

Miercuri, 5 martie. Ziua trecu cu preparativele pentru plecarea mea. Mă gândeam să mai plec după-amiază la Il.[3] şi apoi seara la Iţcani. Dar din asta nu se alese nimic, neputând afla cai (**pag. 54**). Am mai cântat cu Maria.

Donerstag den 6. fuhr ich endlich früh fort mit bangem Herzen. Es wird mir sehr traurig. Ich fuhr dch. Il. u. sandte B. noch tausend Grüße im Geiste zu. Am Nachmittag langte ich in Cz. an u. stieg einstweilen beim Onczul ab. Hieraufbesuchte ich den Onkel etc. u. Dworski. Am nächsten Tage

Joi (6 martie). La 6 plecai, în fine, dimineaţa, cu inima întristată. Mi-era jale foarte. Trecui prin Il. şi-i mai trimisei B. mii de salutări în gând. D. a. ajunsei la Cern. şi descinsei deocamdată la Onciul. Apoi îl vizitai pe unchiul etc. şi pe Dworski. A doua zi

Freitag, 7. März gieng ich die Stunde zu übernehmen, die Frau beschied mich auf Nachmittag. Ich gieng Nachmittag hin besprach Alles, um nächsten Montag soll ich begennen. Ich gieng zum Petak u. mit diesem zum Mandiczewski. Wir spielten bis spät. An diesem Tage suchte ich mir auch ein Quarter auf u. fand ein recht nettes Zimmer bei einem alten Illasiewicz – wo der Bucher gewohnt (**S. 55**) hat. Am nächsten Tag

Vineri, 7 martie. Mersei să-mi iau în primire lecţia. Doamna mă cheamă pe după-amiază. Mă dusei încolo, pe după-amiază, pusei totul la cale; lunea viitoare e vorba să încep. M-am dus la Putak şi cu dânsul la Mandicevschi. Cântarăm până târziu. Azi mi-am căutat o gazdă şi aflai o cameră destul de cilibie[4] la un bătrân, Ilasievici, unde a locuit (**pag. 55**) Bucher. A doua zi

Samstag, 8. März zog ich in mein Quartier ein. Nachmittag war ich im Seminar u. beim Prokopowicz Mich schmerzen wieder was die H. Am Abend war ich bei Iulko u. spielten wir ein Bischen Kauflabet. Ich geh' nach Haus mache ein Bischen Ordnung in meinem Zimmer; aber schon ist es mir nicht gut die Schmerzen werden immer größer.

Sâmbătă, 8 martie. Am intrat în cvartirul meu. După-amiază am fost la Seminar şi la Procopovici. Seara am fost la Iulko şi jucarăm niţel Kauflabet. Mă duc acasă, fac puţină rânduială în camera mea, dar deja nu mi-e bine; durerile devin tot mai mari.

Sontag, 9. März. Ich kann nicht mehr aufstehen. Das Unglük verfolgt mich systematisch. Ich habe wieder eine fürchterliche H... Entzündung, aber um 100 Prozent ärger als die frühere. O, ich armer Teufel vas fang' ich an. Ich schike um den Wolan er ist nicht da.

Duminică, 9 martie. Nu mă pot scula. Nenorocul mă urmăreşte sistematic. Am iarăşi o teribilă (...) dar cu 100 procente mai rea decât cea de mai înainte. Oh, sărmanul de mine! Ce mă fac acum?! Trimit după Wolau. Nu e.

[3] Il. – Ilişeşti.

[4] Cilibie – frumoasă.

Montag 10. Der Mayer kommt zu mir **(S. 56)** verordnet Eisumschläge und die notigen Medizinen. So, gings fort bis zum.

16 März. Ich litt die schreklichsten Schmerzen Verschiedene Collegen besuchten mich und vermitteltex so meine Verbindung mit der Aussenwelt. Mein Hausherr und eine bei ihm wohnende Hausfrau eine gewisse Eve pflegten mich und gaben mir etwas Kost. Endlich da wurde mir etwas besser die Entzündung hat abgewommen, nur die Geschwuls ist woch da. Es geht aber schon merklich besser u. ich hoffe in 4–5 Tagen aufstehen zu können.

Montag, 17. Iulo war bei mir und nahm einige Aufträge u. Besorgungen entgegen. Ach mein Gott heute ist B-s Geburtstag. Ich habe gestern eine Karte geschikt. O, ich wünsche ihr gewiß nur das Beste. **(S. 57)**

Dienstag, 18. Ich bekomme einem Brief vom Hause, der mir in meiner Abgeschiedenheit u. Traurigen Lage, recht viel Freude macht. Mayer besuchte mich, konstatirte Besserung; in einigen Tagen werde ich aufstehen. Ich schiche dem Onkel Mally der Iusia Gratulationskarten. Der alte Illasiewicz, redet mir wie gewöhnlich ein loch im Bauch.

Mittwoch, 19. Die beiden Onciul besuchen mich. Hierauf bekomme ich Geld vom Hause – eine Colecte feir die Junimea-25 fl.-Nachmittag war mir sehr traurig zu Muthe – ich fühlte mich so schreklich allein u. verlassen.

Donerstag, 20. Iulo und Onciul besuchen mich. Kaum hatte Mittag gegessen klopft Jemand – wer ist's? ich traute kaum meinen Augen – der gute Onkel Michas der auf seinem Spazier gange auch mich besuchte. Er verweilte über eine halbe Stunde; ich freute mich **(S. 58)** sehr. Ich gratulirte heute auch dem Vater. Morgen ist sein Namenstag. Abend war Gulowski bei mir u. klagte mir seine Noth, daß er keine Studen hat. Armer Teufel. Ich wollte hierauf schlafen konnte aber lange nich einschlafen.

Freitag, 21. Ich wake mit Kopfschmerzen auf. Heute ist meines guten, theueren Vaters

Luni, 10 martie. Vine Mayer la mine. Prescrie **(pag. 56)** comprese cu gheaţă şi medicamentele necesare. Şi tot aşa până-n...

(Duminică), 16 martie. Am îndurat cele mai grozave dureri. Diverşi colegi mă vizitară, mijlocind astfel legătura mea cu lumea externă. Stăpânul casei şi o doamnă locatară a lui, o anumită Eva, mă căutară şi îmi deteră ceva mâncare. În fine, mi se făcu mai bine. Inflamaţia a cedat; numai boala mai stăruie. dar merge vizibil mai bine şi ca în 45 zile să mă pot scula.

Luni, 17 (martie). Iulo a fost la mine de-a primit câteva comisioane şi dispoziţii. Ah, Doamne, Doamne, azi e natala Bertei. Am expediat ieri o carte. O! desigur că-i doresc numai tot binele **(pag. 57)**.

Marţi, 18 (martie). Capăt de acasă o scrisoare, care în izolarea mea şi-n trista-mi situaţie, îmi fac mare bucurie. Mayer m-a vizitat, constatând ameliorare: în câteva zile mă voi scula. Fac cu doamna mea de casă decontarea. M-au vizitat Hustig şi Iulo. Trimit unchiului Mally şi Iuziei cărţi poştale cu felicitări. Bătrânul Ilasievici, ca de obicei, mă asurzeşte cu vorbăria lui.

Miercuri, 19 (martie). Mă vizitează ambii Onciuleni. Apoi capăt bani de acasă – o chetă pentru Junimea, 25 florini. După-amiază mi-a fost foarte jale. Mă simţeam atât de singur şi părăsit.

Joi, 20. Mă vizitează Iulo şi Onciul. Abia mâncasem dejunul, cineva bate la uşă: – Cine-i? Nu-mi vine a crede ochilor: Bunul unchi Michas[5], care, în plimbarea-i, m-a vizitat şi pe mine. A stat la mine peste jumătate de oră, m-am bucurat **(pag. 58)** foarte. L-am felicitat astăzi şi pe tata. Mâne este onomastica lui. Seara a fost pe la mine Gulovschi şi mi se plânse de nenorocul lui, că n-are lecţii. Bietul om. Voiam apoi să dorm, dar mult timp n-am putut dormi.

Vineri, 21. Mă trezesc cu dureri de cap. Astăzi este onomastica bunului, scumpului

[5] Michas – Mihail Klodnicki, fratele mamei lui Ciprian Porumbescu.

Nemanstag. Draußen ist düsteres trübes wetter. Mir wird sehr bang u. traurig zu Muthe. – Iulo kommt zu mir. – Ich kaufe mir ein Töpfel sauer Schemeten. Nachmittag schlafte ich ein Bischen dann steh ich auf – zum ersten Mal – ich bein sehr schwach, zieh mich an, mache Ordnung u. schreibe der Marika einem recht langen Brief. Hurtig war auch bei mir. Ich lege mich zeitlich nieder, denn ich bin sehr schwach.

Samstag, 22. Ich liege bis Nachmittag worauf ich aufstehe, mich auziehe, ein Bischen hinübergehe zu meinem Zimmernachbar Andromik. Dann gehe **(S. 59)** ich zum ersten Male aus zum Onkel. Dort ist ein freudiges Ereigniß – er hat ein Söhnchen – Prosit. Dann komm ich nach Haus. Onciul kommt zu mir worauf ich mit ihm in die Societät gehe, dann ich nach Haus und mich nieder.

Sontag, 23. Ich sthe'auf u. geh'auf einen Augenblik zum Iulko vorauf ich nach Hause komme. Es kommen zu mir Onciul, Cocinski, Bujor wir halten eine Comitesitzumg ab.

Montag, 24. Ich gehe auf meine Stunde bei Flondor. Nachmittag com ich auf der Universität. So verlief die ganze Woche bis zum 1. April. Von 8–10 bin ich immer auf der Stunde worauf ich entweder in die Universität gehe oder nach Haus. Nachmittag Kaffehaus. Diese Woche bin ich fast zu viel im Café geseßen und dort Preference oder Ecarté gespielt. Ich speise beim „Kronprinzen" Mittag u. Nachtmahl. **(S. 60)**

Samstag den 29. Starb der Ouästor und mein Freud Hoffman. Montag war sein Begräbnis. Alle Studenten betheiligten sich daran. Am Ringplatz entstand während des Conductes ein riesiger Skandal; der Pfaff wollte nemlich nich erlauben daß man ihn in die Kirche trage, weil er vor dem Tode sich geweigert hatte die heiligen Sakramente zu empfangen. Wir randalirten der Pfaff mußte sich fügen u. Wir giengen in die Kirche. Am Grabe hielt skd. phil. Rump eine sehr hübsche Rede, wobei ich zu bemerken habe daß das die erste Rede war die ich je hörte wobei nicht von Gott u. einem Jenseits arwähnt wurde. Am Sontag den 30. Wurde eine Messe von mir Komponirt in der Kathedrale aufgeführt.

Dienstag, 1. April. Ich inskribirte mich erst heute ich dies krakheitshalber nicht früher thun

meu tată. Afară-i timp posomorât, mohorât. Mi se face foarte a jale şi a tristeţă. Iulo vine la mine. Îmi cumpăr o ulcicuţă de smântână acră. După-amiază dormii oleacă, apoi mă scol – prima dată; sunt foarte slab; mă îmbrac, fac rânduială şi-i scriu Maricăi o scrisoare hăt lungă. Şi Hustig a fost la mine. Mă culc timpuriu, fiind foarte debil.

Sâmbătă, 22. Stau culcat până după-amiazi; când apoi mă scol, mă îmbrac; trec puţin dincolo, la vecinul meu de cameră, Andronic. Apoi merg **(pag. 59)** prima dată la unchiul. Acolo e un eveniment îmbucurător – are un fecioraş. Uraa! Apoi vin acasă. Onciul vine la mine, apoi merg cu dânsul la Societate; apoi vin acasă şi mă culc.

Duminică, 23. Mă scol şi merg pe-o clipă la Iulo; vin apoi acasă. Vin la mine Onciul, Cocinschi, Bujor. Ţinem o şedinţă a comitetului.

Luni, 24. Mă duc la lecţia mea, la Flondor. După-amiază am fost la Universitate. Aşa decurse toată săptămâna până-n 1 prier. De la 8–10 sunt mereu la lecţie şi pe urmă sau la Universitate sau acasă. După-amiazi, cafeaua. Săptămâna asta am stat aproape prea mult în cafenea de-am jucat acolo Préférence şi Écarté. masa, amiaza şi cina o iau la „Prinţul de coroană" **(pag. 60)**.

Sâmbătă, 29. A murit Chestorul şi amicul meu, Hofmann. Luni a fost înmormântarea lui. Toţi studenţii participară la aceasta. În Piaţa Unirii s-a iscat în timpul mormântării un scandal cumplit: popa adică nu să permită ca să fie dus în biserică, pentru că dânsul, înainte de moarte, refuzase să accepte Sfintele Taine. Noi demonstrăm. Popa trebui să cedeze. Noi intrarăm în biserică. La mormânt, studentul în filosofie Rümp ţinu o cuvântare foarte frumoasă, la care am de făcut reflexiunea că a fost prima auzită de mine, în care nu s-a amintit nimic de Dumnezeu şi de-un Dincolo. Duminică, în 30, s-a executat în catedrală o liturghie compusă de mine.

Marţi, 1 prier. M-am înscris abia astăzi căci, din cauza bolii n-am putut face aceasta mai

konnte, u. um nachträgliche Bewilligung erst einreichen müßte. Nachmittag im Café, dann ins Coleg. Von dort gieng ich mit Iulko, der zu mir einzieht, **(S. 61)** auf den Mehlplatz, nachmen einen schebigen Sadagirer Fiaker u. fuhren unter schallendem Gelächtel bis zur alten Wohnung des Iulko um die Sachen zu überführen. Nachdem auch dies unter genügsamen Glossen u. schlechten Witzen geschehen war, richteten wir uns im Zimmer ein und giengen beide zum Nachtmahl. Nach Hause angekommen legten wir uns zu Bet.

Mitwoch, 2. April. Wir wachen auf – beide haben wir schlecht geschlafen ich träumte von B. Die Aufwärterin kam putzte die Kleider und Stiefel. Iulo las mir aus Grillparzer die Ahnfrau vor. Dann standen wir auf vergeblich einen Kaffe oder ein sonstiges Fruhstük erwartend. Wir nahmen uns aber vor den jetzigen Mangel an einem Früstük während den Ferien zehnfach zu ersetzen. Mit hungrigen Mägen gingen wir an unsere Geschäfte. Ich bekam einem Brief von Marik. Nach dem Mittag giengen wir beide ins Café und **(S. 62)** von dort in's Coleg. Hierauf gung ich zum Onkel blieb bis zum Nachtmahl u. spielte Prefer.

Donerstag, 3. April. Ich geh' auf die Stunde. Mein Schüler ist noch krank. – Nach Hause angekommen finde ich einen Brief von Marika, wo sie mir schreibt daß der arme Fritz gestorben ist. Ich erfahre dies auch von Lichtenberger den ich zufällig in der Stadt begegne Tagsüber Nichts besonderes vorgefallen.

Freitag, 4. April. Mein Schüler ligt im Bet. Ich geh zum Hern und in's Landesgericht, wo ich etwas zu thun habe. Hierauf auf die Universität Nachmittag ins Caffehaus. Bis Abends ins Colleg. Nach Hause angekommen finder wir ein schrekliches drunter u. drüber. Es hat bei uns gebrannt. Die Thüren waren abgeschloßen u. man mußte die Thüren aufreissen um das lichterloch brennende Kanape zu löschen. Ein furchtbarer Gestank ist im Zimmer. Und wir standen am nächsten Tage mit Kopfschmerzen auf. **(S. 63)**

Samstag, 5. April. Ich geh' mit Iulo auf die Universität. Nachmitag giengen wir in's Café. Um 5. Uhr gieng ich zum Onkel. Dann zu einer Kneipe des Clubs.

curând şi a trebuit să solicit permisiunea ulterioară. După-amiazi la cafenea, apoi la cursuri. De colo plecai cu Iulo, care se mută la mine **(pag. 61)**. În Piaţa Făinari luarăm o hardughie de fiacru[6] sadaghirean, şi cu zgomotoasă hălăcăială, plecarăm la vechea gazdă a lui Iulo, pentru a transporta lucrurile. După ce şi asta fu isprăvită cu destule glose şi glume proaste, ne aranjarăm camera şi merserăm ambii la cină. Sosiţi acasă, ne culcarăm.

Miercuri, 2 aprilie. Ne trezim; ambii am dormit rău; eu am visat de B. Îngrijitoarea veni; ne curăţă hainele şi ghetele. Iulo îmi ceti din *Ahnfrau* a lui Grillparzer. Apoi ne sularăm. aşteptând zadarnic o cafea sau alt dejun – ceva. Dar ne decidem să ne înlocuim lipsa de acum cu un înzecit dejunel în timpul vacanţelor. Cu stomacurile flămânde ne-am dus în treburile noastre. Am primit o scrisoare de la Marica. După-amiazi ne duserăm amândoi la cafenea şi **(pag. 62)** de acolo la cursuri. Apoi mă dusei la unchiul, rămasei la cină şi jucai Préférence.

Joi, 3 prier. Mă duc la lecţie. Elevul meu e mereu bolnav. Sosit acasă, aflu o scrisoare de la Marica, în care îmi scrie că bietul Fritz a murit. Aflu aceasta şi de la Lichtenberger, pe care îl întâlnesc din întâmplare în oraş. Peste zi nu s-a întâmplat nimic deosebit.

Vineri, 4 aprilie. Elevul meu e la pat. Mă duc la domnul şi la judecătorie, unde am de isprăvit ceva. Apoi la Universitate. După-amiază la cafenea. Până seara, la cursuri. Sosiţi acasă, aflarăm o teribilă harababură. Am avut un incendiu. Uşile erau încuiate şi a trebuit ca uşile să fie sparte, pentru a se putea stinge canapeaua care ardea în flăcări. În cameră e o cumplită duhoare. Şi a doua zi ne sularăm cu dureri de cap **(pag. 63)**.

Sâmbătă, 5 prier. Mă duc la iulo la Universitate. După-amiazi ne duserăm la cafenea. La ora 5, mă dusei la unchiul. Apoi la o cnaipă a clubului.

[6] Fiacru – birjă.

Sontag, 6. April. Iulo geht fort, ich bleibe denn wir haben eine Comitésitzung Nachmittag geh'ich in's Café. Wir spielten Preferance u. ich gewann eine Menge.

Montag, 7. April. Ich geh' auf die Stunden dann in die Universität u. s. w. An diesem Tage sich nichts Wichtiges war. Am Abend war ich beim Onkel.

Dienstag, 8. April. Heute ist Kindestaufe beim Onkel. Ich geh' hin. Der Kleine heißt Octaviam. Nachmittag geh' ich in's Café u. Um 5. In Russie wo wir Convent haben. – Es kamen alle romanischen Studenten u. Vereinten uns auf eine recht innige Weise. Hierauf geh' ich zum Nachtmahl, dann mit Iulo auf den Strich. Iulo bringt eine her u. Remmelt. Ich nicht. –

Mitwoch, 9. April. Ich bekomme einen Brief von der Marika, wo sie schreibt daß Mizi sterbenkrank ist. **(S. 64)** Ich geh' auf die Stunde u. Da ich Bauchweh hatte mußte ich schnell unterbrechen u. Nach Hause laufen. Bis ich nach Hause kam waren die Hosen schon voll. Ich bekomme geld vom Hause mache einige Einkäufe etc. Gehe Nachmittag ins Café. Abends kommt dieselbe O-GEO zu mir und ich rämmle sie. Ich habe keinen Trew mehe!!!

Donerstag, 10. April. Ich fahre heute nach Hause. Es ist zwar sehr schlechtes Wetter aber ich freue mich doch ungemein auf die Fahrt. Ich besorge meine Angelegenheiten. Geh' speisen. Lass dem Iulo Reisegeld damit er Samstag auch zu uns kommt u. Fahre mit dem Schnellzung ab. Ich fuhr mit Karausch in einem Coupé bis Hliboka. Von dort allein. In Itzkany erwartete mich die Fuho. In Suczawa holte ich auch den Jozi ab u. sah bei dieser Gelegenheit die alte Frl: Böller. Wir fuhren weiter. Es regnete fürchterlich u. ein kalter Wind machte all unsere Glieder erstarren. In Illischestie mußten wir beim Wirtshaus absteigen um ein Glas Wein zu trinken u. nebenbei **(S. 65)** über das Befinden der guten Mizi Nachzufragen. Wir kommen in die Wirtshausstube – es heimelte mich so angenehm an u. Ich erinerte mich so angenehm an u. ich erinerte

Duminică, 6 prier. Iulo iese, eu rămân căci avem o şedinţă a comitetului. După-amiază mă duc la cafenea. Jucarăm Préférence şi eu câştigai mulţime de parale.

Luni, 7 prier. Mă duc la lecţie, apoi la Universitate ş.a.m.d. Astăzi nu s-a întâmplat nimic important. Seara fusei la unchiul.

Marţi, 8 prier. Azi la unchiul e botez. Merg încolo. Mititelul se cheamă Octavian. După-amiază mă duc la cafenea şi, la 5, la otelul „Russie", unde avem conventul[7]. Au venit toţi studenţii români şi s-au înfrăţit în chip foarte cordial. Apoi merg la cină, pe urmă cu Iulo pe promenada sirenelor. Iulo aduce pe una şi-i dă. Eu, nu.

Miercuri, 9 april. Capăt de la Marica o scrisoare în care îmi scrie că Miţi[8] e bolnavă de moarte **(pag. 64)**. Mă duc la lecţie şi având dureri la pântece, a trebuit să întrerup repede şi să fug acasă. Până să sosesc acasă, pantalonii erau acu plini... Capăt bani de acasă; fac niscai cumpărături etc. Merg după-amiază la cafenea. Seara vine aceeaşi stenogramă: Geo la mine şi-i dau. Nu mai am stenograme: Treo.

Joi, 10 april. Plec azi acasă. E, nu-i vorba, vreme foarte rea, dar eu mă bucur totuşi nespus de călătorie. Îmi aranjez afacerile. Mă duc la masă, îi las lui Iulo bani de drum şi să vină sâmbătă şi el la noi şi plec cu acceleratul. Plecai într-un compartiment cu Cărăuş până la Adâncata. De acolo, singur. La Iţcani mă aştepta căruţa. În Suceava îl luai cu mine pe Ioji şi-o văzui cu această ocazie pe bătrâna d-ră Böller. Plecarăm mai departe. Ploua groaznic şi-un vânt rece ne îngheţa toate încheieturile. În Ilişeşti am trebuit să descindem la cârciumă ca să bem un pahar de vin şi totodată **(pag. 65)** să întrebăm de sănătatea bunei Miţi. Intrăm în odăiţa cârciumii; senzaţii atât de dulci mă învăluiră şi, pe nevrute, îmi adusei aminte de frumoasele zile trecute. Apoi îl întrebai pe secretarul comunal Neumann, care

[7] Conventul – adunare generală.

[8] Miţi – fiică a pastorului Gorgon, soră cu Bertha.

unwillkührlich der schönen vergangenen. Tage Dam fragte ich den Gemeindeschreiber Neumann der beim Tisch saß wie es der Mizi gehe, u. „es wäre ihr schon wohl" meinte er, sie wäre schon in's bessere Jenseits gegangen. Starr vor Entsetzen blikte ich ihn an u. kommte kaum meinen Ohren trauen. Leider soll es war sein. Wir fuhren glweich hinauf zu Gorgons, giengen in's Zimmer u. Janden um einen Tisch den alten Pastor, Deker, Kraner, Mintchen, Berthen u. Lola gauz traurig. Nach kurzer Begrüssung – bei der mir die Sinne zu vergehen schienon, bat ich mir die todte Mitzi zu zeigen. Die Mädchen nahmen ein Lecht u. Führten mich in's große Zimmer. Im Zimmer war es dunkel. Mina zündete einige Lichter an – u. da lag die gute, theure Mizi bleich u. tod mit eingefallenen Augen u. blaßen Wangen da lag **(S. 66)** die treue Schwester, die gute Freundin mit der ich so oft spielte, mit der ich mich so oft in heiteren Stunden nehte Die gute, theure Melania, sie ist nicht mehr. In weißäm kleide u. weissem Schleier angethan, den Myrthenkranz auf der Stirne – träumt sie von ihren vergangenm Jugendtagen, träumt von ihrer Hochzeit, ihren Glük. Arme, arme Mizi. Jetzt heißich dich Mizi, wie oft verbatest du es mir, dich so zu nennen indem du immer bemerktest, du hießest Melanie u. nicht Mizi, – o wollt ich doch statts deiner dort liegen – dir stand ja das Leben noch so rosig offen, du hättest woch leben, noch glüklich sein können. Unter solchen Gedanken blikte ich das todte Wesen an u. mit tausend Schlingen umfieng es mein Herz, ich glaubte unzusinken und mit thränengefüllten Augen wankte ich zur Thüre hinaus... Ich sprach nur sehr wenig mit den Mädchenman gab uns Schinken u. Wein. Bertchen sieht sehr schlecht aus. Die alte Pastorin ist, da es sie vor Scmerz **(S. 67)** im Hause nicht litt, nach Frasin gefahren. Die armen Mädchen sind ganz deprimirt, ebenso auch der Alte – nichts desto weniger von großer Gefaßheit. Nach kurzem Verbleiben fuhren wir nach Haus. Zu Hause schlief schon Alles. Wir wekten Alle auf pakten die mitgebrachten Sachen aus, plauschten tranken einen three u. Legten uns nieder. Auch Stefan ist zu Haus. Ich konnte lange nicht ein – schlafen da ich fortwährend an das arme unglükliche Wesen dachte.

sta la o masă, cum o duce Miţi. „O duce bine", făcu dânsul – fiind dusă pe ceea lume... Încremenit de spaimă, mă uitam la el, neputându-mi crede urechilor. Totuşi, era să fie adevărat! Plecarăm imediat în sus, la Gorgoneni; intrarăm în cameră şi-i aflarăm în jurul unei mese pe bătrânul Pastor, Deker, Krauer, Minuţa, Berteluţa şi Lola, foarte întristaţi. După un scurt salut, la care îmi părea că-mi pierd firea, rugai să mi se arate decedata Miţi. Copilele luară o lumânare şi mă conduseră în cameră cea mare. În cameră era întuneric. Mina aprinse câteva lumânări, şi iat-o zăcând buna, scumpa Miţi – palidă şi moartă, cu ochii scufundaţi şi obrajii palizi –, iat-o zăcând **(pag. 66)**, credincioasa sorioară, amica cea bună, cu care de-atâtea ori m-am jucat, cu care, în ore senine, de-atâtea ori m-am hărăţit[9]. Buna scumpa Melania, nu mai este! În hăinuţă albă şi cu văl alb îmbrăcată, cu cunună de mirtă pe frunte, visează de trecutele ei zile ale copilăriei, visează de nunta ei, de fericirea ei. Sărmană, sărmănică Miţi! Acum îţi zic Miţi! De câte ori mă opreai să-ţi zic aşa, accentuând mereu că te cheamă Melania şi nu Miţi – aş vrea să zac cole în locul tău! Ţie-ţi zâmbea viaţa atât de trandafirie! Trebuia să mai trăieşti, să fii fericită! Cu asemenea gânduri mă uitam la fiinţa moartă – şi cu mii de lanţuri îmi era inima zguduită; îmi părea că mă prăbuşesc, şi cu ochii înecaţi în lacrimi am şovăit pe uşă afară... Am vorbit numai foarte puţin cu copilele, ni s-a servit şuncă şi vin. Berteluţa arată foarte rău. Bătrâna pastoriţă a plecat la Frasin **(pag. 67)**, neputând îndura durerea acasă. Bietele copile sunt de tot deprimate; la fel, bătrânul; e totuşi foarte stăpânit. Am mai zăbovit puţin şi am plecat acasă. Acasă dormeau cu toţi. I-am trezit pe toţi, am despachetat lucrurile aduse, ne sfătuirăm, luarăm câte un ceai şi ne culcarăm. E şi Ştefan acasă. Mult timp n-am putut adormi, gândindu-mă mereu la sărmana, nefericită fiinţă.

[9] Hărăţit – zădărât.

Freitag, 11. April. Eir stehen auf und mein erster Gedanke ist an die arme Mizi – wir trinken Kaffe, dann spielte ich ien Bischen mit Marika. Stefan ist nach Illischestie gefahren. Den übrigen Theil des Tages verbrachten ich traurig zu. Plauschte hin und wieder mit Marika und Jozi. Ausgehen kam man nicht, denn es ist abschäuliches Wetter.

Samstag, 12. April. Ich gehe in der Frük in Hof im bein Gärtner einen Krauz für die Mizi zu bestellen. Leider fand ich ihn nicht **(S. 68)** zu Hause u. ärgerte mich fast zu Tode. Der Bote aus Illischestie kam u. Sagte daß wir gleich fahren sollten, da die Begräbniß der Mizi vormittag stattfinde. Ich u. Marika fuhren hin – kamen jedoch schon an als man den Sarg in's Grab gesenkt hatte. Wir standen am Grabe und wollten uns zu Tod weinen über dieses junge, theuere Wesen. Also auch von der Erde weg hat man sie genimmen u. In dieses kalte Grab eingeschart. – Ruhe denn sanft du theuerer Engel – ruhe sanft o theuere Freundin und auf baldiges Wiedersehl!... Vom Friedhof fuhren wir zu den Pastors blieben dort 2. Stunden u. Fuhren dann nach Haus. Zu Hause trafen wir schon den Iulko der bei diesem abschäulichen Wetter von Strojestie zu Fuß gekommen war. Das Pferd konnte nicht **(S. 69)** vorwärts. Wir verbrachten die Osterfreiertage ganz augenehm aber im Allgemeinen traurig. Stefan ist ins Gebirg zu seiner Braut gefahren. Erst am Dienstag wurde es schöner wir giengen alle in den Wald u. freuten uns mit den Völgeln u. den Blüchen des herannahenden Frühlings.

Mitwoch, 16. April. In der Früh giengen wir in den Wald. Nach Hause angekommen essen eir Mittag u. Richteten uns zur Abreise. Nachmittag um 5. Uhr fuhren wir ab. In Illischestie stiegen wir beim Wirthshaus ab. Iulo und Jozi giengen fort um den Pastorischen Fensterpromenad zu machen. Iulo hatte die Mädchen noch nicht gesehen. Richig waren sie draussen u. die Kerle hattem das Glük sie zu sehen. Mich ärgerte es fürchterlich daß ich auch nicht mitgegangen war. Endlich, nachdem **(S. 70)** wir noch in Wirthshaus ein Glas auf B. Wohl getrunken

Vineri, 11 prier. Ne sculăm – primul meu gând e la sărmana Miţi. Luăm cafeaua; am cântat apoi puţin cu Marica. Ştefan a plecat la Ilişeşti. Restul zilei îl petrec trist. Taifas, când de una, când de alta cu Marica şi Ioji. De ieşit afară, imposibil, timpul fiind foarte mizerabil.

Sâmbătă, 12 april. Dimineaţa mă duc la Curte[10], ca să comand o cunună pentru Miţi. Din păcate, nu l-am aflat **(pag. 68)** acasă şi m-am supărat aproape de moarte. Trimisul de la Ilişeşti veni şi spuse să plecăm imediat fiindcă înmormântarea lui Miţi are loc dimineaţa. Plecarăm eu şi Marica; ajunserăm însă când sicriul fusese acu scufundat în groapă. Steterăm la mormânt şi era să ne omorâm de plâns pentru această tânără, scumpă fiinţă. Aşadar au luat-o şi de pe faţa pământului şi au astrucat-o în această groapă rece! Odihneşte lin, scumpă amică şi la curândă revedere!... De la cimitir plecarăm la Pastoreni; rămaserăm acolo 2 ore şi plecarăm apoi acasă. Acasă îl aflarăm acum pe Iulco, care venise de la Stroieşti, pe vremea asta oribilă, pe jos. Calul n-a putut **(pag. 69)** răzbi. Serbarăm vacanţele Paştelor foarte plăcut, dar în general trist. Ştefan a plecat la munte, la mireasa sa. Abia vremea s-a răzbunat şi ne duserăm cu toţii la pădure bucurându-ne cu paserile şi floricelele de apropierea primăverii.

Miercuri, 16 april. Dimineaţa ne duserăm la pădure. Ajunşi acasă, luăm masa şi ne gătirăm de plecare. După-amiazi, la ora 5, plecarăm. În Ilişeşti coborâm la cârciumă. Iulo şi Ioji se duseseră să facă păstoriţelor promenadă. Iulo încă nu le văzuse pe copile. În adevăr, dânsele erau pe afară şi nememicii avură norocul să le vază. Eu eram cumplit de supărat că nu mă dusesem cu ei. În fine, după ce **(pag. 70)** băurăm în cârciumă un pahar în sănătatea Bertei, plecarăm mai departe. Mă cuprinsese aşa o tristeţe când mă despărţii de Ilişeşti – îmi adusei

[10] Curte – conacul bătrânului Popovici.

fuhren wir fort. Es ergriff mich so wehmüthing, als ich aus Illischestie schied – es erinerte mich so schmerzlich daß eine dieser theueren Wesen nicht mehr ist. – In Suczawa sitzen wor da. Jozi ab u. Ich u. Iulo fuhren weiter. In Itzkany stiegen wor bei Lichtenburger's ab u. warteten dort die Zeit zum Abfahren ab. Gegen 2. Stunden unterhielten wir ins mit diesen braven Leuten fuhren dann endlich zum Bahnhof u. nach Czernowitz. Da die dritte Klass zu voll war fuhren wir mit der zweiten obwohl die Karten für die 3-te gelöst waren. Ich übergehe Kurz die übrigen Tage da nichts besonderes vorgefallen war, bis auf das die Festlichkeiten des silberen Hochzeits jubileums Ihrer Majestäten. **(S. 71)** Am 22. feierte die Universität dieses Fest u. zu 12 Uhr Auffahrt zum rectormagn. u. Landespräsidenten. Abends Comers im schwarzen Adler. Am 23. Frühscoppen welcher aber bis Nachmittag 4. Uhr dauerte da der alte Mayer 2 Fassel Bier ponirte. Die nächsten Tage verliefen wieder bedeutungslos. Ich habe einen furchtbaren Katharh u. huste auch ganz abschäulich.

Montag, 28. April. Es ist mir etwas besser. Ich und Iulo suchen Quartier da wir von 1. May ausziehen müssen. Zu Mittag komme ich mit dem Kostnik aus Kamena zusammen und kehl mit ihm bis Abends worauf ich mit ihm nach Kamena fahren wollte. Unterwegs aber schon nahe bei Mihalcza überlegte ich mir doch die Geschichte, fuhr nicht weiter sondern kehrte zu Fuß nach Czernowitz zurük.

Dienstag 29. Noch immer kein Quartier. Ich nehme Geld vom Flondor um dringende Zahlungen zu leisten. **(S. 72)** Von der Marika bekomme ich einen Brief wo sie schreibt daß Vater u. Stefan krank sind. Ich bin sehr gekränkt. Von Montag auf Dienstag (in der Nacht) brachte Gyulai zwei Mädel und wir remmelten die ganze Nacht.

Mitwoch, 30. Endlich Quartier gefunden bei Dr. Kiesler in der Karolinengasse. Ein recht schönes Zimmer, wir zahler 12 fl. Morgen ziehen wir ein.

aminte cu atâta durere că una dintre aceste scumpe ființe nu mai este. La Suceava îl debarcarăm pe Ioji și eu și Iulo plecarăm mai departe. În Ițcani coborârăm la Lichtenbergeni. Mai 2 ore petrecurăm cu acești oameni cumsecade, plecarăm apoi în fine, la gară și la Cernăuți. Clasa a treia fiind prea aglomerată, călătorirăm cu clasa a doua, deși biletele erau luate pentru a 3-a. Trec repede peste celelalte zile, fiindcă nu se întâmplase nimic extraordinar, în afară de festivitățile jubileului nunții de argint a Majestăților lor **(pag. 71)**. La 22 a sărbătorit Universitatea această festivitate ș.a.: la ora 12 alai festiv în trăsuri la rectorul magnific și la președintele țării. Seara, Comers[11] la Pajura neagră. În 23. Epilogul – spolocanie care însă dură până la ora 4, bătrânul Mayer făcându-ne cinste cu 2 polobocele de bere. Zilele următoare decurseră iarăși fără importanță. Am un teribil catar și tușesc de tot parșiv.

Luni, 28 aprilie. Mi-i acu ceva mai bine. Eu și Iulo ne căutăm gazdă – căci din 1 mai trebuie să ne mutăm. La amiază mă întâlnesc cu Hostiuc[12] din Camena și chilesc cu dânsul până-n seară, căci apoi voiam să plec cu dânsul la Camena. Dar pe drum, aproape acu de Mihalcea, mă răzgândii, nu călători mai departe, căci mă întorsei pe jos la Cern.

Marți, 29. Încă nici acuma n-am gazdă. Iau bani de la Flondor[13] pentru a achita plăți urgente **(pag. 72)**. De la Marica capăt o scrisoare în care-mi scrie că tata și Ștefan sunt bolnavi. Sunt foarte mâhnit. Luni spre marți <u>stenograme</u>: noaptea, Iulo aduse două fete (...).

Miercuri, 30. În fine, aflat gazdă la Dr. Kiscler, în strada Carolinei. O cameră foarte frumoasă; plătim 12 florini. Mâine intrăm.

[11] Comers – întâlnire în mare ținută.

[12] Hostiuc – Ilie Hostiuc, din Corul studențesc; mai târziu, preot în Camena.

[13] Flondor – familia în care ține lecții.

Donerstag, 1. May. Wir siehe aus dem alten Quartier ins neue ein. Ich bin noch immer recht leidend u. Huste fürsterlich. Diese Zeilen schreibe ich schon im neuen Quartier – es ist recht behaglich. Ein fescher Hausbesen hat Ordnung gemacht u. es sicht ganz nett aus. Iulo ist auf der Stunde. Mein Schüler ist wieder was krank. Vom 1. bis zum 13. habe ich nicht eingeschieben. Ich bin gehöng Krank huste fürchterich und habe auch Schmerzen in der Brust. Der gute Mayer behandelt mich. Seit 11. May trinke ich Mineralwasser. **(S. 73)** Am 18 hat der Club eine Kneipe gehabt. Ich war auch dabei. Nachrichten von zu Hause habe ich hinreichend aber nicht sehr fröhliche. Der Vater war sehr krank. Ştefan ist krank. Die einzige Marika hält sich noch. Die Tant Fanny war auch auf einige Tage hier. Heute den 13. Habe ich die ganze Nacht v.B. geträumt. Es geht mir wieder schlecht; ich habe keine Kleider und kein Geld.

Mitwoch, 14. Es ist abschäuliches Wetter. Ein großes Unglük hat mich wieder getroffen. Zeitlich früh war's. Ich und Iulo liegen noch im Bet, da Traten? Gerichtsdiener mit noch 2 Gauner herein und pfändeten mich für den verdamten Katz. Ein Glük noch daß der Schneider Macneko für mich gut gestanden ist u. Die Transferierung der Sachen auf 10. Tage verschoben wurde. Ich bin gauz veerzweifelt. Wie werde ich mir nur helfen. Gift möchte ich nehmen. **(S. 74)**

Donerstag, 15. Mai. Trauig ist es mir zu Muthe. Abends haben wir Kneipe ich singe und wie ein zum Tode verurtheilter. Die Kneipe ist recht gut ausgefallen. Den nichtofiziellen Theil hat Morariu geleitet. Um 2. Uhr giengen wir nach Haus.

Freitag, 16. Einen kleinen Kater hab'ich. Ich geh' mit Jaworski, er zahlt ein Frühstük. Nachmittag im Café, dann ins Colleg. Hierauf komm ich nach Haus u. schlafe ein Stündchen. Nach dem Nachtmahl giengen wir mit Julko nach Haus u. nekten uns mit den Hausbesen.

Samstag, 17. Ich habe schon lange keinen Brief vom Haus. Es ist mir auch sehr düster zu Muthe. Ich hoffe von der Societät Geld zu

Joi, 1 mai. Ne mutăm din vechea locuinţă în cea nouă. Sunt încă mereu foarte suferind şi tuşesc grozav. Şirele acestea le scriu acu la noua gazdă. E foarte plăcut. O zdravănă codană ne-a făcut curăţenie şi aspectul este de tot convenabil. Iulo e la lecţie. Elevul meu e iarăşi nu-ş-ce bolnav. De la 1 până la 13 n-am înregistrat nimic. Sunt cumsecade bolnav, tuşesc teribil şi am şi dureri în piept. Bunul Mayer mă tratează. Din 11 mai beau apă minerală **(pag. 73)**. La 10, clubul a avut o cnaipă. Am asista şi eu. Ştiri de acasă am destule, dar nu prea vesele. Tata a fost foarte bolnav. Ştefan e bolnav. Singură Marica se mai ţine. Tante Fanny a fost pe câteva zile aici. Azi, la 13. am visat toată noaptea de B. O duc iarăşi rău; n-am haine şi n-am parale.

Miercuri, 14. E o vreme groaznică. Mare nenorocire m-a lovit iarăşi. Era timpuriu, dimineaţa. Eu şi Iulo încă zăceam în pat, când 2 cu încă 2 ticăloşi intrară în cameră şi mă... pentru blestematul de Katz[14]. Noroc că croitorul Macneko a chezăşit pentru mine şi ridicarea lucrurilor s-a amânat pe 10 zile. Sunt disperat de tot. Cum o să mă descurc acu!? Mi-aş răpune capul **(pag. 74)**.

Joi, 15 mai. Mi-i jale. Seara avem bairam; cânt şi trag la bere ca un condamnat la moarte. Cnaipa a reuşit foarte bine. Partea inoficială a condus-o Morariu. La ora 2 ne duserăm acasă.

Vineri, 16. Am niţică mahmureală. Plec cu Iavroschi şi dânsul plăteşte o gustărică. După-amiazi, la cafenea; apoi la cursuri. Pe urmă vin acasă şi dorm un ceasuţ. După cină merserăm cu Iulo acasă şi ne hârjonirăm cu pocoiovele din casă.

Sâmbătă, 17. De mult n-am căpătat scrisoare de acasă. Mi-i sufletul foarte mohorât. Sper să capăt bani de la „Junimea".

[14] Text indescifrabil, precizarea lui Luca Morariu.

bekommen. In der Früh Colleg. Dann begegnete ich den Prokopowicz aus Czerepkoutz (S. 75) der ein Frühstük ponirte. Nachmittag hatten wir eine außenordentliche Sitzung. Abends waren wir ein Bischen nach dem Nachtmahl beim Mayer wo mehrer Clubisten beisammen waren. Dann kamen wir nach Haus. Ich schreibe das, Iulo liegt schon im Bet u. ließt den Zug Hannibals über die Alpen. Gute Nacht, Marika, Gute Nacht B. Gute Nacht, M.

Sontag, 18. Ich geh' früh zum Woitko u. fechte mit ihm. Nachmittag machten wir mehrer einen Ausflug nach Sadagura, der recht animirt u. spassig war. Dort kehlten wir Wein u. Kommen alle begeistert mit einem Sadagurer Fiaker um 11. Uhr Nachts nach Czernowitz.

Montag, 19. Ich treffe zu Mittag dem alten Collegen Tomowicz. Er kam zu mir worauf wir zum Kratochwill u. dann Göbl giengen u. Bier traken.

Dienstag, 20. Nichts besonderes vorgefallen. (S. 76) Ich schrieb einen langmächtigen Brief nach Haus.

Mitwoch, 21. Ich bekomme von der Societät 20 fl. Und zahle 18 fl. dem Katz. Abends waren mit unseren Hausleuten beim Wallfisch v. Askalon u. spielten Kegel. Mir ist's sehr vohl zu Muthe nur ich noch immer etwas krank.

Donerstag, 22. Heute ist Christi Himmelfahrt ein schöner Tag. Ich geh'in die Universität dann spazieren. Nachmittag war Plenarversammlung in der akad. Lesehalle. Ich bin wieder in dem Ausschuss gewählt. Hierauf gienge wir ein Bischen zum Göbl. nach dem Nachtmahl zu Haus.

Freitag, 23. Ich habe einiges Geld vom Hause bekommen. Bin noch immer unwohl es geht halt schlecht mit mir. Mit dem Schorsch trinken wir einige Glas Bier. (S. 77) Ich schike zwei Kugel zum Kegelspielen nach Haus worauf ich in's Seminar geh' da ich dort etwas mit den Leuten einzuüben habe. – Abends

Dimineața, cursuri. Apoi îl întâlnii pe Procopovici de la Cerepcăuți (**pag. 75**) care îmi ciurti un aperitiv. După-amiazi avurăm o ședință extraordinară. Seara fuserăm nițel, după cină, la Mayer, unde se întâlniseră mai mulți clubiști. Apoi venirăm acasă. Eu scriu astea. Iulo e acu în pat și citește despre trecerea lui Hanibal peste Alpi. Noapte bună, Marica! Noapte bună, B.! Noapte bună M.[15].

Duminică, 18. Mă duc dimineață la Voitco și scrimez cu el. După-amiază făcurăm mai mulți inși o excursie la Sadagura, care fu foarte animată și hazlie. Acolo traserăm la vin și ne întoarserăm, toți inspirați, cu un fiacru sadagurean, la ora 11 noaptea, la Cernăuți.

Luni, 19. La amiazi îl întâlnesc pe vechiul coleg Tomovici[16]. A venit la mine și pe urmă merserăm la Kratochwill și apoi la Göbl și băurăm bere.

Marți, 20. Nu s-a întâmplat nimic extraordinar (**pag. 76**). Am scris astăzi o cogemite scrisoare acasă.

Miercuri, 21. Capăt de la Societate 20 fl. și-i achit 18 fl. lui Katz. Seara fuserăm cu gazdele noastre la Balena și la Askalan și jucarăm popici. Sunt în... foarte buni, numai mereu ceva bolnav.

Joi, 22. Azi e Înălțarea Domnului. Zi frumoasă. Mă duc la Universitate, apoi la plimbare. După-amiază a fost adunare plenară la Societ. Acad. Lesehalle. Fui iarăși ales în comitet. Apoi merserăm puțin la Göbl. După cină, acasă.

Vineri, 23. Am căpătat ceva parale de acasă. Sunt mereu bolnav. Da! Cu mine, treaba merge rău! Cu Schorsch bem câteva beri (**pag. 77**). Trimit două bile de popici acasă; pe urmă merg la Seminar, având de repetat ceva cu cei de acolo. Seara merg de timpuriu acasă și mă culc îndată. Tușesc tare

[15] M. – Minna Gorgon.

[16] Tomovici – Ștefan Tomovici, membru al Corului teologic.

geh'ich zeitlich nach Haus und leg'mich auch gleich nieder – ich huste stark u. die Brust schmerzt mich. Im Bete denke ich darüber nach, wie schlecht es mir doch wieder geht. Ich habe heute vom Flondor Geld gehabt zu bekommen u. wollte mir Morgen Kleider bestellen. Der Fl. ist aber nach Besserabien gefahren, kommt erst in 14. Tagen und ich bin aufgesessen. Krank bin ich – gieser Tage möchte ich collequiren – Samstag möcht ich auf die Pfingsten nach Hause fahren. Weiß Gott! wenn ich aber an mein theueres Heim u. das theuere Illischestie denke – so wird's mir so leicht, so wohl – ich vergesse meine Krankheit, meinen Kummer u. meine vielen Sorgen – und doch sind es ja nur Illusionen Hirngespinste die einmal **(S. 78)** ein rauher Herbstwind zerreissen wird es sind Güldene Nebelbilder die in Nichts zerfliessen – es sind Welten ohne Halt u. Boden. Und doch sind sie mir so angenehm. Meine gauze Existenz, alle meine Intentionen, meine Gegenwart und die Zukunft versuch ich immer mit jenem Eden u. dem darin waltenden götlichen Engel in Verbinsung zu bringen u. ich träume mich dann so selig in wie Idee der Realisirung dieser meiner Pläne u. Wünsche hinein – Geisterchor umgaukelt mich – so süß, so lieblich, so traut ertönd ihr Gesang – Wo im Morgenschimmer – umflossen vom Rosenglanz entsteigt die thuere dem veilchendurchduftenden Äther u. schwingt in die Höhe sich – wo sie dann auf Krystallenem Smaragdthron sich miederläßt u. mich verwirrten zu ihren golbeschuhten Füßchen ziecht – und ich träume u. träume weiter so süß – u. träme u. träme fort weit. **(S. 79)**

Sontag, 25. Ich bin recht schwach. Stehe auf u. Gehe in die Kirche. Der Gesang ist recht gut gegangen. Nach der Messe gehe ich mit Pridie und Topalla auf ein Gläschen Weise. Nachmittag schlafe ich ein Bischen worauf ich zum Arzt gehe. Er findet mich nich so schlecht aber ich weiß trotzdem wie es mir steht. Er verschreibt mir Pulver u. 10. Flaschen Sczawnicer Wasser. Dann geh' ich zum Onkel. Jause dort und schieb' nach Haus. Mir ist's sehr traurig. Ich würde so gerne auf's Land auf einige Zeit fahren u. Es geht doch nicht. Vieleicht wird so mir jetzt besser werden. Ich fürchte nicht den Tod -- aber das Storben; und

şi mă doare pieptul. În pat mă gândesc şi răzgândesc ce rău îmi merge iarăşi. Astăzi am vrut să primesc bani de la Flondor şi mâine voiam să-mi comand haine. Dar Fl. a plecat în Basarabia şi vine abia în 14 zile. M-am păcălit! De bolnav, sunt bolnav – zilele acestea aş vrea să colocvez. Sâmbătă aş vrea să plec la Rusalii acasă. Dumnezeu ştie! Dar când mă gândesc la scumpa noastră căsuţă şi la scumpul Ilişeşti, atuncea mi-e atât de uşor, de bine – uit de boala mea, de mâhnirea mea şi de mutele mele griji... Şi totuşi nu-s decât iluzii şi palate aeriene pe care un aprig vânt de toamnă le va spulbera cândva; sunt fantasme ale ceţurilor care se volatilizează în neant – sunt inconsistenţe, năluciri fără de nici un temei. Şi totuşi mi-s atât de dulci! Întreaga mea existenţă, toate strădaniile mele, prezentul şi viitorul meu încerc eu veşnic să-l leg de acel paradis şi de divinul înger care-l domină şi mă visez apoi aşa de fericit în ideea realizării acestor planuri şi dorinţi ale mele – stau sub vraja unui cor din lumea transcendentală – atât de dulce, de suav, de duios răsună cântul lor, şi-n diafan licărit al zorilor, cu beteală de foi trandafirii coboară adorata mea din văzduhul înmiresmat de viorele şi iarăşi în alt avânt se aşază în cristalinu-i tron de smarald, îmbiindu-mă pe mine, în toată uimirea mea, înspre picioruşele ei cu aurite încălţări, şi visez şi mereu visez atât de dulce, şi visez şi mereu tot visez înainte **(pag. 79)**.

Duminică, 25. Sunt de tot slab. Mă scol şi merg la biserică. Cântarea a mers destul de bine. După liturghie mă duc la Pridie şi Topalla la un păhărel de vin. După-amiazi dorm niţel, pe urmă merg la medic. Dânsul nu mă află aşa rău, dar eu ştiu totuşi cum e cu mine. Îmi prescrie drajeuri şi 10 sticle de apă S... Apoi merg la unchiul. Iau acolo cafeaua şi mă car acasă. Mi-i foarte urât. Aş pleca aşa de cu drag la ţară pe câtva timp şi totuşi nu se poate. Poate că o să mi se facă acu mai bine. Nu mă tem de moarte – doar de murit; şi apoi n-aş vrea să mor chiar acuma. Oleacă de voie bună şi oleacă de bucurie am

dann mochte ich doch nicht gerne jetzt schon sterben. Wenig Lust u. Wenig Freude habe ich am Leben – wenn ich haber starr und kalt geworden bin u. In die feuchte Erde hinabgesenkt werde – dann werd'ich doch mal kein Vergnügen mehr haben. **(S. 80)** – Nach dem Nachtmahl geh'ich auf die Kegelbahn.

Montag, 26. Früh geh'ich auf die Stunde u. bitt die Frau Flondor um Geld, sie verspricht mir morgen zu geben. Hierauf geh'ich spazieren. Nach Mittag begegnete ich den Dobosch und habe nich sehr gefreut mit ihm. Er sagte mir, daß ihm der alte Baczynski arzählt hätte, ich wäre mit B. verlobt. Nach den Collegien kamen wir nach Haus u. ich Kremte unter meinen Papieren herum und fand einen Brief von der b. in welchem auch einege Zeilen von der armen Mizi waren. Wechmut ergriff mein Herz u. ich mußte weinen. Abends war ich wieder auf der Kegelbahn.

Dienstag, 27. Ich stehe zeitlich früh auf, trinke mein Wasser (Sczawnicer) u. gehe spazieren. Ich fahre also pozitiv zu Pfingsten nach Haus u. zwar fährt auch Waldberg Max mit mir. Ich freue mich schon sehr auf unsere Reise. Haute schreibe ich auch nach Haus; da ich eine Brief von Ştefan und Marika bekommen habe. **(S. 81)**

Mitwoch, 28. Steh'auf geh'spazieren auf die Stunde u. dann zur Jettti. Zank mich mit ihr eine halbe Stunde, dann in die Lesehalle, zu Mittag nach Haus. Schlaf'ein wenig, Köhler kommt wir gehen zum Kratochwill dort find'ich den Krutzl plausch mit ihm über die Gorgons. Geh'hierauf in's Colleg, dann zum Onkel, jause dort, geh' dann spazieren, Nachtmahl, Kegelbahn – Schlafen.

Donerstag, 29. Gar nichts besonderes – Mache früh meinen obligaten Spaziergang. Nachmittag mein Schläfchen worauf ich ins Colleg geh.

Freitag, 30. Ebenso. Bereite mich zur Reise vor. Gegend Abend geh'ich auch noch ein Bischen zum Onkel. Abends treffe ich mit Waldberg zusammen u. wir fahren in der Nacht fort.

Samstag, 31. May bis Mitwoch, 4. Iuni. Diese Zeit habe ich in der angenehmsten u.

de la viaţă – când însă voi fi devenit ţeapăn şi rece şi voi fi scufundat în pământul umed atunci desigur nu voi mai avea nici o bucurie **(pag. 80)**. După cină merg la popicărie.

Luni, 26. Dimineaţa merg la meditaţie şi o rog pe doamna Flondor de bani; dânsa-mi promite să mi-i dea mâine. Apoi mă duc la plimbare. După-amiazi mă-ntâlnii cu Doboş şi m-am bucurat foarte cu dânsul. El îmi spuse că bătrânul Bacinschi i-a povestit c-aş fi logodit cu B. După cursuri, venirăm acasă şi eu cotrobăi printre hârtiile mele şi aflai o scrisoare de la B. în care erau câteva şire şi de la biata Miţi. Jale-mi cuprinse inima, de a trebuit să plâng. Seara fusei iarăşi la popicărie.

Marţi, 27. Mă scol de timpuriu, îmi beau apa (Sczawnicer) şi merg la plimbare. Plec, aşadar, desigur, de Rusalii acasă şi anume pleacă şi Waldberg Max cu mine. Mă bucur foarte de pe acum de călătoria noastră. Astăzi scriu şi acasă o scrisoare, căci am primit o scrisoare de la Ştefan şi Marica **(pag. 81)**.

Miercuri, 28. Mă scol, merg la plimbare, la lecţie şi apoi la Ietti. Mă cert cu ea jumate de oră; apoi la Lesehalle. La amiazi, acasă. Dorm puţin. Vine Köhler; ne ducem la Kratochwill; acolo îl aflu pe Krützl; tăifăsuiesc cu dânsul despre Gorgoneni. Merg apoi la cursuri; apoi la unchiul. Iau acolo cafeaua; merg apoi la plimbare. Cina; popicărie; culcare.

Joi, 29. Nimic extraordinar. Îmi fac, dimineaţa, plimbarea obligatorie. După-amiazi, somnişorul meu; pe urmă, merg la cursuri.

Vineri, 30. Tot aşa. Mă gătesc de plecare. Sub seară, mai merg încă puţin la unchiul. Seara mă întâlnesc cu Walberg şi noaptea plecăm.

Sâmbătă, 31 mai până miercuri, 4 iunie. Timpul acesta l-am petrecut acasă, în chipul

schönsten Weise zu Hause zugebracht. Wir haben Kegel (**S. 82**) geschoben, im Wald u. auf der Wiese spazieren gewesen. Geselschaftsspiele gespielt – hurz uns sehr gut amüsirt. Berariu mit seiner Frau Onkel Molly, Olga, Korzin waren bei uns. Am Montag 2 Iuni war ich, Max und Ştefan zu Fuß in Illischestie. Wir waren beim Korzin, dann sind wir in's Wirthshaus gegangen, haben einege Glas Bier getrunken dann waren wir bei der Drumerin und sind alle nach Haus gegangen. Die Gorgonischen sind nicht zu Hause gewesen, sondem alle in Radautz. Am Mittwoch sind wir fortgefahren. In Suczawa sind wir noch beim Jozi abgestiegen, in's Cafeehaus gegangen u. dann zum Bahnhof gefahren. Und bei Lichtenberger's – wen hab' ich im Fenster gesehen? Ach mein Gott – meine theuere B. ich habe alle Farben gewechselt und wenn ich allein gewesen wäre, würde ich eingetreten sein. (**S. 83**) B. sah uns fort nach u. d ich mit dom Gesicht nach rükwärts saß, schauten wir uns fest an – mir ward so bang so weh's schnürte mir das Herz zusammen. B. sah sehr bleich aus. Armes Kind. Ich wurde so bleich, daß selbst Waldberg erschrak. Den ganzen Weg nach Cz. dachte ich an sie, an dieses theuere Wesen, das mich auf Schritt u. Tritt begleitet. In Cz. angekommen ward es mir ungemein lang – ich hatte Heim u. Liebesweh.

cel mai agreabil şi mai frumos. Am jucat popici (**pag. 82**), ne-am plimbat prin pădure şi câmpie, am jucat jocuri de societate – într-un cuvânt, ne-am amuzat foarte bine. Berariul cu soţia sa, unchiul Mally, Olga, Korzin au fost la noi. Luni, în 2 iunie, am fost eu, Max şi Ştefan pe jos la Ilişeşti. Am fost la Korcin, apoi merserăm la cârciumă, băurăm câteva pahare de bere, apoi am fost la Drumeriţă şi pornirăm toţi acasă. Gorgonenii n-au fost acasă, ci toţi la Rădăuţi. Miercuri plecarăm. În Suceava am mai descins la Ioji, am mers la cafenea şi apoi plecarăm la gară şi, la Lichtenberger –, pe cine-am văzut-o în fereastră? Ah, Dumnezeule, pe scumpa mea B. Am perindat toate culorile şi, de eram singur, aş fi intrat (**pag. 83**). B. s-a uitat mereu după noi şi eu, şezând cu faţa îndărăt, ne-am privit mereu – mi se făcu aşa de jale, de greu; inima mi se făcu boţ. B. arăta foarte palidă. Sărman copil. Eu devenii atât de palid că chiar şi Walberg se sperie. Tot drumul la Cern. m-am gândit la ea, la această scumpă fiinţă, care mă însoţeşte pas cu pas. Ajuns la Cern, mi se făcu nespus de jale; suferearn de dor de casă şi de dorul iubirii.

Donerstag, 5. Juni. Beim Erwarchen rief ich mir noch ale Erlebnisse zu Hause u. während der Reise in die Erinnerung zurük – u. gedachte nur nit Wehmuth der angenehm verlebten Stunden. Vormittag gieng ich auf die Stunde, dann kam ich nach Haus u. früstükte beim Kratochwill mit Julko und Woitko. Nachmittag verkaufte Julo ein Paar alte Kaloschen und wir giengen auf ein Bier. Ich lege mich darauf nieder und schlief bis 7. Uhr. (**S. 84**) worauf ich zum Macuski gieng u. mir Kleider machen ließ. Abens war ich noch mit May auf einen Wein beim krummen Juden u. dann kam ich nach Haus.

Joi, 5 iunie. Trezindu-mă îmi depănai în gând toate întâmplările de acasă şi de călătorie, amintindu-mi cu durere de orele plăcute petrecute. Înainte de amiazi m-am dus la lecţie, apoi veni acasă şi luai o gustare la Kratochwill cu Iulco şi cu Voitcu. După amiazi, Iulo îşi vându o pereche de galoşi vechi şi merserăm la o bere. Apoi mă culcai şi dormii până la ora 7 – când apoi mersei la Macinski (?) şi-mi comandai haine. Seara am mai fost cu Max la un vin, la jidanul şontorog, şi apoi veni acasă.

Freitag, 6. Juni. Einen höchst sonder baren Traum habe ich gehabt. Ich habe die ganze Nacht von B. geträumt – aber in einer so obsz önen Art u. Weise daß es mir schaudert, das hier nieder – Zuscheriben. B. wäre ein Hur

Vineri, 6 iunie. Am avut un vis de tot bizar. Toată noaptea am visat de Berta – dar într-un fel şi chip atât de obscen, că mă încrâncen s-o scriu aice. B. <u>stenograme</u>: ar fi devenit o curvă şi n-aş mai fi iubit-o acu.

geworden und ich hätte sie nicht mehr haben wollen. Sogar ihre Angehörigen wandten sich von ihr ab u. wollten nichts von ihr wissen. – Ihre Mutter riet mir ab sie zu heiraten. Sie gieng darauf nach Amerika durch und machte sich aus dem ganzen nicht daraus, sondern lachte zu Allem – Kurz ein eigentümlicher Traum. Am Vormittag gieng ich zum Cogler und ließ mir einiges von der Radautzer Sängerfahrt erzählen. Er sagte mir daß er auch M. und B. gesehen und gesprochen hätte u. daß sie ihm sehr gut gefielen. – Ich suche wieder (**S. 85**) Geld für meine Kleider und kann nicht finden. Den Wasilika Morariu habe ich auch heute gesehen u. gesprochen. Gott sei Dank Topalla hat mir 5 fl. gelichen. Abens war ich bei ihm und auf einen Augenblik beim Maler Janowicz.

Samstag, 7. Juni. Früh war ich mit Max u. haben sauere Milch getrunken, darauf kamen wir nach Haus u. plauschten gemüthlich. Max erzählte mir Teplitzter – Reubergeschichten. – Nachmittag giengen wir zum Göbl mit Max u. Julo bei Regen und Kath.

Sontag, 8. Ich bekomme einen Brief von Ştefan u. ein Paket (Wäsche) von der Marika. Dann kommt der <u>Onciul</u> zu mir, wir lernen etwas. Nachmittag zum Göbl und spazieren.

Montag, 9. Ich schreib einen Brief nach Haus lernte mit O. Nachmittag in die Collegien. Dann zu Haus u. skupte einigemale mit Blut. – gräßlich – es wird schon bald aus sein. (**S. 86**) Den ganzen Abend war ich in höchst mißmutiger/Stimmung u. legte mich zeitlich zu Bete.

Dienstag, 10. Es regnet und ist abschäuliches Wetter. Ich trinke von heute an früschgemolkene Milch hier im Hause. – Vormittag gehe ich noch mit Max auf saurer Milch. Nachmittag gieng ich zum Artzt. Er findet mich nicht so schlecht. Dann in's Colleg komm nach Haus schreibe etwas und geh' zum nachtmahl da ich hungrig bin. nach dem Nachtmahl gieng ich noch mit Max recht lange spazieren worauf ich mich zu Bete legte.

Mitwoch, 11. Ich bekomme meine neuen Kleider sie liegen mir recht gut und ich frene mich mit ihnen. Vormittag war ich ein

Chiar şi rubedeniile ei apropiate se izolaseră de dânsa, nemaivoind să ştie de ea. Mama ei mă sfătui să n-o mai iau de nevastă. Ea fugi apoi la America şi nu-i păsa nimic de întreaga treabă, şi râdea de toate acestea – scurt, un vis bizar. După-amiazi mă dusei la Lagler, de-l făcui să-mi povestească una-alta despre călătoria rădăuţeană a cântăreţilor. Dânsu-mi spuse că a văzut pe M. şi B. şi că a vorbit cu dânsele, şi că i-au plăcut foarte bine – caut iarăşi bani pentru hainele mele şi nu pot afla. Şi pe Vasilică Morariu l-am văzut azi şi i-am vorbit. Har Domnului, Topala mi-a împrumutat 5 fl. Seara am fost la el şi, pe-o clipă, la pictorul Ianovici.

Sâmbătă, 7 iunie. Dimineaţă am fost cu Max de-am băut ambii lapte acru; pe urmă am venit acasă şi am stat cordial de sfat. Max îmi povestii năzdrăvănii de pe la Teplitz(ev) – după-amiazi ne duserăm cu Max şi Iulo, pe ploaie şi noroi, la Göbl.

Duminecă, 8. Primesc o scrisoare de la Ştefan şi un colet (albituri) de la Marica. Apoi vine la mine Onciul; învăţăm niţel. După-amiază la Göbl şi plimbat.

<u>Luni</u>, 9. Am scris o scrisoare acasă şi am învăţat cu O. După-amiazi, la cursuri. Apoi acasă şi am scuipat de câteva ori cu sânge – oribil. O să se isprăvească în curând (**pag. 86**). Toată seara am fost în dispoziţie foarte rea şi m-am culcat de timpuriu.

Marţi, 10. Ploua şi-i o vreme oribilă. De astăzi înainte beau lapte proaspăt muls aici, în casă. Înainte de amiazi mă mai duc la Max la lapte bătut. După-amiazi m-am dus la medic. Dânsul nu mă află chiar aşa grav. Apoi la curs. Vin acasă; scriu una-alta şi merg la cină, fiind foarte flămând. După cină mai mersei cu Max destul de mult la plimbare; pe urmă, la culcat.

Miercuri, 11. Capăt hainele mele cele noi: îmi stau foarte bine şi mă bucur de ele. Înainte de masă am fost puţin la unchiul. Când să vin

Bischen beim Onkel. Beim Nachlausegehen spukte ich abermals mit Blut... Nachmittag schrieb ich einen Brief der Marika wo ich sie um 1 fl. bitte für frischgemolkener Milch die ich täglich trinke Tags über bin ich recht traurig u. habe viel geweint. (**S. 87**)

Donerstag, 12. Ich stehe zeitlich auf u. gehe in den Volksgarten spazieren. Es ist wunderschön – die schönen schattigen, großen Bäume die prachtvollen Alleen die auf u. abgehenden Spaziergänger mit Mineralwässer in der Hand – alles macht den Eindruck als wenn man sich in einem Badeorte befinden würde. Nach Hause angekommen verspüre ich große Hunger u. würde gerne etwas frühstuken leider. Dann geh' ich zu einer literarischen Sitzung bei uns wo ich eine Disertation halte über *Die antike Musik bei den Römern* die recht viel Beifall fand. Dann geh' ich spazieren, schau mir die parade an – Nachmittag schlafe ich ein Stündchen. Ich fühle mich wohler u. auch die Laune ist eine bessere. Endlich beschliesse ich auszugehen, aber wohin? Man muß so spekulieren wo man die beste Jause kriegen könnte. Mir stehe Wege offen. 1) Zum (**S. 88**) Sause – Schlechter Kaffee mit kolossarer langeweile. 2) Onkel Michas=Thee mit butterbrod und gespanntes Benehmen. 3) Zum Collegen Kieselev der mich eben zu sich eiladet – Kaffee mit irgend einer langweiligen Vorlesung aus seiner Seminar – arbeit endlich. 4) Zum Göbl – kein Geld. Also ich ich entschliesse mich zum Sause zu gehen, seit ich von dort aus gesogen bin zum ersten Male. Ich komme hin Onkel u. Tante sind zu Haus – ich langweile mich zu Tode endlich komt die alte Weiserecha mit ihrer Frl. Tochter ich langweil mich noch mehr – aber was thut man nicht einem Kaffee zu Lieb; – leider sollte mir das tükische Schiksal einen fürchterlichen Possen spielen. Auf einmal reden sie endlich daß sie zum Göbl gehen. – Verdammte Geschichte ich drük mich bei Zeitem v. wichtige Angelegenheiten vorgeben u. daß ich gekommen bin um mich nur über ihm Befindem zu erkundigen schich ich ab, gradaus zum Onkel.

acasă, am scuipat iarăşi cu sânge... După-amiazi scrisei Maricăi o scrisoare în care o rog de 1 fl., pentru lapte proaspăt muls, care-l beau zilnic. Peste zi sunt foarte trist şi am plâns mult (**pag. 87**).

Joi, 12. Mă scol timpuriu şi merg la plimbare în grădina publică. E minunat – frumoşii, umbroşii, marii copaci, splendidele alei, lumea care promenează încoace şi încolo cu paharele de apă minerală în mâini – totul făcându-ţi impresia că te-ai afla într-o staţiune balneară. Sosit acasă, simt foame mare şi aş gusta ceva... Dar... Pe urmă merg la o şedinţă literară la noi, unde eu ţin o disertaţie despre *Muzica antică la romani*[17], care s-a bucurat de destul de multiplă aprobare. Apoi merg la plimbare: privesc parada, astăzi fiind procesiunea cu Corpul Domnului – şi merg la masă. După-amiazi dorm un ceasuţ. Mă simt mai bine, ba şi dispoziţia e mai bună. În fine, mă decid să ies, dar încotro? Trebuie să chibzuiesc bine unde poţi căpăta cea mai bună gustărică. Patru drumuri (**pag. 88**) îmi stau deschise: 1) La Sause – cafea proastă cu plictiseală colosală; 2) Unchiul Mihas – Ceai cu pâine cu unt şi conduită strunită: 3) La colegul Kieseler, care tocmai mă invită la sine – cafea cu o plictisitoare citanie din lucrarea sa de seminar; în fine, 4) La Göbl – nu-s parale! deci mă decid să merg la Sause, prima dată de când m-am mutat de acolo. Vin acolo; Adela şi tanti sunt acasă: mă plictisesc la nemoarte. În fine, soseşte bătrâna Weiser(?) cu domnişoara-i fiică. Mă plictisesc şi mai tare – dar ce nu face omul de dragul unei cafeluţe! Din păcate – haina soartei avea să-mi joace o farsă teribilă. Deodată, d-lor spun că se duc la Göbl. Treabă afurisită! Mă cărăbănesc la timp, pretextând afaceri importante şi c-am venit numai ca să le întreb de sănătate, mă şi car, harţun[18], la unchiul (**pag. 89**). Acolo iau un ceai şi mulţumesc în taină lui Dumnezeu că

[17] Conferinţa este transcrisă în acest dosar, fila 569 (recto-verso).

[18] Harţun – repede.

(S. 89) Dort trinke ich einen Thee mit Butterbrod.-Danke im Stillen Got daß ich noch bei Zeiten hingekommen bin. Nach der Jause gehen wir alle in den Volksgarten spazieren. Nach dem Nachtmahl geh'ich mit Max bis gegen 12. Uhr spazieren, selbst in Rosch waren wir.

am sosit acolo încă la timp. După gustare ieşim cu toţii la plimbare în grădină publică. După cină, mă plimb cu Max până către ora 12; până şi-n Roşa am fost.

Freitag, 13. Juli. Ich bin früch im Volksgarten gewesen habe dort den Onkel getroffen und mit ihn promenirt – ich fühle mich bedeuten wohler u. habe auch nicht mit Blut ausgeworfen. Auch rauche ich 3. Tagen nicht mehr. Nachmittag wollte ich schlafen es ging aber nicht recht denn der Köhler, Euweling und Max kommen u. lärmten. Endlich giengen wir fort. Ich schreibe eine Gratulationskarte dem buten Kraemer. Heute ist Anton – also sein Namenstag. Den ganzen Nachmittag sitze ich zu Hause – mach's mir recht gemuthlich, gehe im garten spaziren, lese Zeitung, spiele etc. Auch war... ich beim Mayer. Er verordnete mir nichts mehr, erts wenn ich nach Hause fahre nehne ich 20 Flaschen Selters mit. – Nachdem Nachtmahl gieng ich mit Max in den Volksgarten spazieren. Es war sehr angenehm. So finster in dunklen Alleen – u. man sehnte sich so nach einen Liebchen um an ihrer Seite in den verlokenden Schaten der Nacht zu lustwandeln.

Vineri, 13. Dimineaţa am fost în grădina publică; l-am întâlnit acolo pe unchiul şi m-am plimbat cu dânsul. Mă simt mult mai bine şi nici n-am mai expectorat cu sânge. Şi nici nu mai fumez de 3 zile. După-amiază voiam să dorm, dar n-a mers, căci veniră Kögler, Eyweling şi Max şi făcură zgomot. În fine, plecarăm. Scriu un bilet de felicitare bunului Kraemer. Astăzi e Anton – deci onomastica lui. Toată după-amiaza stau acasă. Îmi aranjez totul cât mai plăcut; mă plimb prin grădină, citesc ziarul, cânt etc. (**pag. 90**) Am fost şi la Mayer. Nu-mi mai prescrise nimic; abia când plec acasă, iau cu mine 20 sticle Selters. După cină mă dusei cu Max la plimbare în grădina publică. A fost aşa de plăcut. Aşa de întuneric în sumbrele alee şi te cuprindea şa un dor de-o mândruliţă, pentru ca, alături de dânsa, să rătăceşti în ispititoarea umbră a nopţii.

Samstag, 14. Juni 79. Früh im Volksgarten begegnete den Onkel. Tagsüber viel nichts besonderes vor. Nachmittag hatten wir bei uns Convent. Abends war ich in der Katholischen Kirche wo ein berühmter Jesuit Klinkowström wundervoll predigte. Auch der Onkel war in der Predigt. Ich gien dann zum Onkel wo ich mich vom alten Pauli verabschiedete da er schon morgen nach Lopuszna fährt.

Sâmbătă, 14 iunie, 79. Dimineaţa în grădina publică; întâlnit pe unchiul. Peste zi, nici un eveniment deosebit. După-amiazi, avurăm la noi un Convent. Seara am fost în biserica romano-catolică, unde, un vestit iezuit, Klinkowström, predica minunat. Şi unchiul a fost la predică. Mă dusei apoi la unchiul, unde-mi luai rămas bun de la bătrânul Pauli, căci pleacă la Lăpuşna acu mâine.

Sontag, 15. Es regnet. Um 1/2 10. u. um 1/2 12. gehe ich wieder in die Predigt. Nachmittag bin ich beim Onkel. Hier plauschte ich mit dem Onkel viel über die guten alten Zeiten. Wie er noch in Schipot (**S. 91**) bei uns war. Wir erinnerten dertheueren Mutter der Tant Theres, der Großeltern. Kurz aller unserer Angehörigen u. es wurde uns so baing, daß uns die Thränen über die alten Wangen hinabrollten. Abends gieng ich noch ein Bischen spazieren zum Weiss wo ich mich mit Wojatzki gut amüsirte.

Duminică, 15. Plouă. la 9 şi 1/2 şi la 11 şi 1/2 merg iarăşi la predică. După-amiazi sunt la unchiul. Azi tăifăsui cu unchiul despre bunele timpuri de altădată. Cum a fost la noi, (**pag. 91**) la Şipot. Ne amintirăm de buna, scumpa mamă, de tanti Teresia, de bunici, în scurt de toţi ai noştri şi ni se făcu aşa de jale, că ne curseră lacrimi pe bătrânii noştri obraji. Seara mai mersei puţin la plimbare la Weiss, unde petrecui bine cu Voiuţchi.

Montag, 16. Ich habe gestern meine alten Hosen verkauft u. heute frühstüke ich einen guten Kaffee beim Tesarz der mir ausgezeichnet schmekt. Auch ein zweites Frühstük habe ich heute zu mir genommen bestehend in einem Gulasch u. einem Glas Bier. Nachmittag kam Max zu mir und wir schreiben nach Haus, allerlei Dumheiten der Marika und Olga. Abend war ich wieder in der Predigt. Nach dem Nachtmal spazieren u. nach Haus.

Dienstag, 17. Ich stehe zeitlich auf u. geh' spazieren nachdem **(S. 92)** ich auch dem Max gewekt u. mit genommen hatte. Um 11. bin ich wieder Predigt, dieser Kerl predigt aber ausgezeichnet. Nachmittag war ich sehr schlecht aufgelegt, denn ich hatte sehr wenig zu Mittag gegessen u. daher plagte mich der Hunger. Ich gieng mit Max spazieren wir kauften uns Weichsel und dann gieng ich zum Onkel wo ich einen guten Kaffee bekam. Abends war ich wieder in der Predigt; es war aber so voll daß ich nur draussen bei der Thüre stehen konnte. Zu Nachtmahl aß ich Krebse.

Mitwoch, 18. Früh spaziren – Stunde – nach Haus Predigt. Mittag – zu Hause lese – schlafe – geh' mit Julo auf ein Bier – Colleg – zu Haus – meditire – schreibe – Gesaangverein – Nachtmahl es regnet – Donerstag und Freitag fiel nichts besonderes vor. Samstag hatte wir eine gemeinschaftliche **(S. 93)** Kneipe mit dem Cubisten beim Göbl. Sontag war ich beim Onkel zur Jause worauf wir spazieren giengen, ebenso Montag, Dienstag u. Mitwoch.

Mitwoch, 25. Juni. Ich bekomme früh einen Brief von der Marika der mir sehr viel Freude machte. Ich schikte ihr auch einige Noten Nachmittag war ich beim Onkel worauf wir alle zum Göbl giengen. Nach dem Nachtmahl gieng ich nach Haus.

Donerstag, 26. Früh mit Onkel und Max in Volksgarten. Hierauf auf die Stunde. Nach Hause – gelesen – geschlafen. Nachmittag gelesen, nach dem Colleg zum Onkel gejaust u. die Tante hat ein Bischen am Klawier gespielt. Nach das nachtmahl haben wir zugeschaut wie die freiwillige Feuerwehr Kunststikel gemacht hat.

Luni, 16. Ieri mi-am vândut pantalonii cei vechi şi astăzi dejunez o cafea bună la Tisacz, care-mi prinde excelent. Şi-un al doilea dejun am luat astăzi, adică un gulaş şi-un pahar de bere. După-amiazi veni la mine Max şi scriserăm acasă, Maricăi şi Olgăi, fel de fel de ghiduşii. Seara fusei iarăşi la predică. După cină, plimbat şi acasă.

Marţi, 17. Mă scol devreme şi ies la plimbare, după ce **(pag. 92)** l-am mai trezit şi pe Max şi-l luasem cu mine. La 11 sunt iarăşi la predică: dar iezuitu ista predică excelent. După-amiazi fusei foarte rău dispus, pentru că la amiazi mâncasem puţin şi mă chinuia foamea. Mersei cu Max la plimbare; ne cumpărarăm vişine şi apoi mersei la unchiul, unde căpătai o cafea bună. Seara fusei iarăşi la predică; unde era aşa de plin, că numai afară la uşă am putut sta. La cină am mâncat raci.

Miercuri, 18. Dimineaţa, plimbare – lecţie – acasă – predică. Masa – acasă – citesc – dorm – mă duc cu Iulo la o bere – cursuri – acasă – meditez – scriu – Societatea de Cântare – cină – plouă. Joi şi vineri nu s-a întâmplat nimic deosebit. Sâmbătă am avut o cnaipă comună **(pag. 93)** cu clubiştii la Göbl. Duminică am fost la unchiul la o cafea, iar apoi mersem la plimbare; la fel luni, marţi şi miercuri.

Miercuri, 25 iunie. Dimineaţa capăt de la Marica o scrisoare care-mi făcu mare bucurie. I-am trimis şi câteva piese muzicale. După-amiazi am fost la unchiul; în urmă, merserăm cu toţii la Göbl. După cină mersei acasă.

Joi, 26. Dimineaţa cu unchiul şi Max în grădina publică. Apoi la lecţie. Acasă – cetit – dormit. După-amiazi, cetit; după curs, la unchiul; cafeaua – tanti a cântat puţin la pian. După cină, am privit cum voluntarii pompierilor au făcut acrobaţii.

Freitag, 27. Früh nicht spazieren sondern gelernt Ich muß colloquiren. Dann auf die Stunde. – Hier erführ ich was Neues: Da die Frau und Herr Flondor auf's land Fahren **(S. 94)** und den Knaben hier lassen, so baten sie mich mit ihm zu wohnen, wo ich auch die Kost haben werde. Ich war vollkommen einberstanden bekam auch 10 fl. u. morgen Zieh ich ein d.h. nur mit dem Betzeug. – Gehe zum Kratochwill frühstüken wo ich mit Hrimaly plausch, dann schrieb ich einen Brief nach Haus. – Beim Mittag rechne ich mit Schönheich ab u. geb ihm 5 fl. bleibe ihm noch 14 fl. 16 – schuldig. Geh' mit Julo und Hurtig auf ein Bier zum Krotchwill u. dann nach Haus. Schlaf' ein Bische, geh' dann in die Universität u. dann auf die Post von wo ich ein Paket abhole. man·hat mir vom Hause meine priesterliche Kleider geschikt. Marika hat auch 2 fl. einen Kuchen und 2. Kipferl beigelegt. Es hat mir viel Freude gemacht. Dann geh' ich zum Onkel klimpere ein Bischen am Klawier w. geh' auch gleich weg. Da niemand zu Haus ist. – Laß mich rasieren u. frisieren **(S. 95)** gib meine Stifeleten zum Reparieren u. schieb nach Haus. – Jetzt sitz ich allein in Zimmer und schreibe der Julo ist nicht zu Haus; ein Hausbesen (Kitza) grüßt zum fenster herein – ein sehr braves Mädel; sie brachte mir täglich die Milch – es ist ihr sehr bang daß ich schon wegzeih von hier... Nach dem Nachtmahl gehen wir auf die Kegelbahn wobei ich dem Max derart die Nase einschlug daß er heftig blutete.

Vineri, 27. Dimineaţa nu plimbat, ci învăţat. Trebuie să colocvez. Apoi la lecţie. Aici aflu lucru nou: doamna şi domnul Flondor, plecând la ţară **(pag. 94)** şi lăsând băiatul aice, mă rugară să locuiesc cu dânsul, unde voi avea şi mâncarea. Am fost deplin de acord; am primit şi 10 fl. şi mâne mă mut, adică numai cu aşternutul. Merg la dejun cu Kratochwill, unde stau de sfat cu Hrimaly; apoi scrisei o scrisoare acasă. La masă mă decontez cu Schöneich şi-i dau 5 fl.; îi mai datorez 14 fl. 16 cruceri. Merg cu Iulo şi Hurtig la o bere la Kratochwill şi apoi acasă. Dorm puţin; merg apoi la Universitate şi apoi la poştă, de unde îmi ridic un colet. Mi s-au trimis de acasă hainele mele preoţeşti. Marica a adăugat şi 27 cr., un colac şi doi covriguţi. Mi-a făcut mare bucurie. Apoi merg la unchiul, drăngănesc puţin la pian şi plec imediat, pentru că nu e nimeni acasă. Mă rad şi mă frizez **(pag. 95)**, îmi dau pantofii la reparat şi mă târâi acasă. Acuma şed singur în cameră şi scriu acestea. Iulo nu-i acasă. O pocoiovuţă (Chiţa) cată-nuntru pe fereastră – o fată foarte de treabă; dânsa îmi aducea zilnic laptele; e foarte mâhnită că mă mut acu de aice. După cină mergem la popicărie, la care ocazie eu îl trăznesc pe Max în nas în aşa fel, că sângerează amarnic.

Samstag, 28. Zur Stunde früh, dann in's Colleg worauf ich mit Jaworski auf saure Milch geh'. Erst Abends gieng ich zum Flondor. Um 5. Hatten wir Convent. Ich nachtmahlte schon bei Fl., habe meine Sachen ab u. geh' dann zur Kneipe der Clubisten. Um 12. komme ich in meine Wochnung u. lege mich nieder.

Sâmbătă, 28. Dimineaţa, la lecţie, apoi la curs; pe urmă cu Iaworski la lapte bătut. Abia seara m-am dus la Flondor. La 5 h am avut Convent. Cinez acu la Fl. Îmi aduc lucrurile şi mă duc apoi la cnaipa clubiştilor. La ora 12 vin la locuinţa mea şi mă culc.

Sontag, 29. Wache auf, kleide mich an u. stelle Betrachtungen an wie schön und ellegant ich wohne **(S. 96)** u. so ohne Sorgen - das ist prächtig. Auf einmanl bin ich so ein großer Herr geworden daß ich mich selbst nicht mehr erkenne. Jetzt brauke ich nicht mehr zu klagen

Duminică, 29. Mă trezesc, mă îmbrac şi fac reflexiuni cât de frumos şi elegant locuiesc **(pag. 96)** şi aşa de fără grijă. Lucru splendid! Dintr-o dată am devenit aşa un boier că singur nu mă mai recunosc. Acuma nu trebuie să mă mai plâng că n-am ce dejuna – fiindcă la 7 şi

daß ich nicht zu frühstüken habe - den um 7 1/2 wird den Café serviert. Ich trinke mit Otto Kaffe. Dann kam Dworski u. hielt seine Stunde während ich einen Brief nach Hause schreibe. Dann geh' ich zum Julo nimm frische Wäsche und komm mit ihm zu mir, zeig ihm meine Sehens würdigkeiten. Er geht fort u. ich spielte mir auf der Geige. Otto ist in Volksgarten spazieren gegangen. Ich habe 2. separate elegante salons u. wohne wie ein Fürst – Esse Mittag famos – Leon Goja besuch uns – Nachmittag gehe ich zu Onkel bleibe bis 7 worauf wir zu den Dworskischen gehen. Abends bin ich zu Hause – mach noch einen Sprung in meine alte Wohnung (Küsse die Kriste ab) lege mich wohlgemuth nieder. **(S. 97)**

1/2 se serveşte cafeaua. Iau cu Otto[19] cafeaua. Apoi veni Dworski de-şi ţinu lecţia – pe când eu scrisei o scrisoare acasă. Apoi mă duc la Iulo, îmi iau cămeşi albe şi vin cu dânsul la mine, unde-i arăt minunăţiile mele. Dânsul pleacă şi eu am mai cântat pentru mine la vioară. Otto s-a dus la plimbare în grădina publică. Am 2 elegante saloane deosebite şi locuiesc ca un principe. Mănânc amiaza grozav. Ne vizitează Leon Goian. După-amiazi merg la unchiul; stau până la 7, pe urmă plecăm la Dworscheni. Seara sunt acasă; mai dau fuguţa pân-la locuinţa veche, o sărut cumsecade pe Kriste şi mă culc în bună dispoziţie (**pag. 97**).

Montag, 30. Stehe früh auf lerne. Nachmittag gehe ich zu Onkel beurlaube mich da er nach Sczewnica fährt. Komm nach Haus u. geh dann ins Colleg. Um 6. komme mit Waldburg nach Hause. Wir essen Weichsel. Auch in der alten Wohnung war ich auf einen Augenblik. Lege mich zeitlich nieder.

Luni, 30. Mă scol devreme; mă pun pe carte. După-amiazi merg la unchiul; mă concediez, căci mâine pleacă la Şcevnica. Vin acasă şi merg apoi la curs. La 6 vin acasă cu Waldberg perje. Şi-n vechea locuinţă am fost pe-o clipă. Mă culc devreme.

Dienstag, 1. Juli. Mir traumte heute Nacht die gute Mutter u. die Tant Theres. Ich stand früh auf und lernte. Um 10. Uhr gieng auf die Post u. schikte Zeitungen nach Haus. – Auch in der alten Wohnung war ich auf einen Augenblik. Nachmittag in's Colleg u. nach Haus. Der Flondor ist gekommen w. nächtigte hier.

Marţi, 1 iulie. Am visat-o astă noapte pe buna mamă şi tanti Theresa. M-am sculat devreme şi-am învăţat. La ora 10 m-am dus la poştă şi-am trimis acasă ziare. Şi-n vechea locuinţă, am fost pe-o clipă. După-amiază, la curs şi acasă. A venit Flondor şi-a mas aice.

Mitwoch, 2. Juli. Stehe zeitlich auf u. studiere. Flondor fährt nach Besarabien fort. Ich sitze den ganzen Tag zu Hause. Bekomme auch einen Brief vom Haus der mir viel Freude machte. Um 6. Uhr gieng ich zur Tante Hermine die Strohwitwe ist. Dort war auch Rosalia. Dann gieng ich auf ein Augenblik zu Julko u. trieb **(S. 98)** ein Bischen Spektakel mit den Mädchen. Abends besuchte ich meine alte Wohnung. Um 11. Uhr legte ich mich zu Bette.

Miercuri, 2 iulie. Mă scol timpuriu şi studiez. Flondor pleacă la Basarabia. Stau toată ziua acasă. Capăt şi o scrisoare de-acasă, care-mi face mare bucurie. La ora 6 m-am dus la tanti Hermine, care-i singurică acasă. Era acolo şi Romalţia. Apoi mersei pe-o clipă la Iulco şi (**pag. 98**) mă hârjonii olecuţică cu fetele. Seara îmi vizitai vechea locuinţă. La ora 11 m-am culcat.

Donerstag, 3. Juli. Früh wird studiert dann Weichsel gegessen. Nachmittag schlafe ich bis 4. Uhr. Dworski kommt hällt seine Stunde ich geh' ins Colleg begegne den Iliutz u. Basil Dasch. wir gehen zum Kratochwill dann zum

Joi, 3 iulie. Dimineaţa studiez; apoi mâncat vişine. După-amiazi dorm până la 4. Dworski vine, îşi ţine lecţia; eu merg la curs. Îl întâlnesc pe Iliuţ şi Vasile Dasdi. Ne ducem la Kratochwill apoi la Augustineanca, unde ne

[19] Otto – fiul lui Flondor.

Augustinerin wo wir mit mehreren Pfafen darunten Tarnawski aus Lukawetz mit seinem Sohn dem gewesenen Gendrmeriepostenführer aus Illisch. zusammenkommen. Mit diesen Kehlen wir in diversen Weinhäusern bis 1/2 2. Uhr. N. M.

Freitag, 4. Juli. Ich steh' mit einem Katzenjammer auf, verrate aber nichts vor Otto. Gehe in die Stadt um mich bei Julo auszuschlafen. Begegne den Bogdanium der glüklicherweise ein Frühstük sahlt. Geh' zum Julo um reine Wäsche u. komm hergestellt nach Haus. Nachmittag schafe ich worauf (**S. 99**) ich auf einen Augenblik zur Tante Hermine gehe. Abends gieng ich noch mit Otto spazieren.

Samstag, 5. Juli. Früh studiere geh' dann ins Colleg. Julo hielt einen abgeschriebenen Vortrag. Nachmittag hatten wir eine Ausschußsitzung in der Lesehale nach welcher ich zum Julo gieng und dort länger verblieb. Nach Hause gehend begegne ich Bogdanini den ich zu mir auf Weichsel nehme. Nach dem Nachtmahl gehe ich spazieren u. begegne Julo Lagler u. Hurtig u. trinken ein Gläschen Wein bei der fetten Ente. Um 1/4 11. schob ich nach Haus und mußte über's Thürl springen.

Sontag, 6. Juli. Stehe spät auf, denn es regnet. Heute Nach hatte ich schauderhafte Träume. Die verstorbene Mutter, um die ich so fürchterlich weinte daß ich erwachte. Dann die verstorbene Tant Frosin die sich am Katafalk mit offenen Augen noch rürhtewerend ich mit dem Onkel besprachen, wie fürchterlich doch der Todt sei. Der Vater traumte mir auch, eine Menge Katholische Pfaffen die zur Begräbnis (**S.1000**) gekommen waren. Endlich sollten wir mehrere in Parade zur Leiche ausrüken. Merkwürdigerweise gieng ich aufgeputzt im... mit B. und M. in einen Reihe. So Lebhaft erschien sie mir vor den Augen daß alle früheren schönen Erinnerungen plätzlich wieder mit aller Wucht auftauchten. - Es wird auffallen daß ich jetzt so winig von B. erwähne. Seit dem 6. Juni habe ich ihrer keine Erwähnung gethau. Das ist richtig. Und ich glaube Recht zu thun. Es beginnt

întâlnim cu mai mulţi popi, între care Tarnavschi din Lucavăţ, cu fii-su, cu fostul şef de post al jandarmeriei din Iliş. Chilim cu aceştia în diverse bodeguţe la vin până la ora 1 1/2 miezul nopţii.

Vineri, 4 iulie. Mă scol cu mahmureală, dar nu trădez nimic înaintea lui Otto. Ies în oraş, pentru a-mi isprăvi somnul la Iulo. Îl întâlnesc pe Bogdan..., care, din fericire, plăteşte o gustărică. Merg la Iulo după cămeşi curate şi vin acasă restabilit. După-amiază dorm, pe urmă (**pag. 99**) merg pe-o clipă la Tante Hermina. Seara m-am dus la Otto la plimbare.

Sâmbătă, 5 iulie. Dimineaţa studiez; merg apoi la curs. Iulo a ţinut o conferinţă copiată. După-amiazi avurăm o şedinţă a comitetului la Leschalle, după care m-am dus la Iulo şi-am rămas acolo mai mult. Plecând spre casă, dau de Bogdanini pe care îl iau la mine la vişine. După cină merg la plimbare şi dau de Iulo, Lagler şi Hurtig şi bem câte un păhăruţ de vin la „Raţa dolofană". La 10 1/4 m-am târât acasă şi a trebuit să sar peste portiţă.

Duminică, 6 iulie. Mă scol târziu, fiindcă plouă. Noaptea asta am avut visuri cumplite. Mama moartă, după care plângeam aşa de teribil că m-am trezit. Apoi, decedata tanti Frosina, care se mai mişca pe catafalc cu ochii deschişi – pe când eu discutam cu unchiul cât de grozavă e moartea. Şi pe tata l-am visat; o mulţime de popi catolici care veniseră la înmormântare (**pag. 100**). În fine, urma ca noi, mai mulţi, să ieşim în mare ţinută la îngropăciune. Curios că eu mergeam chitit în... cu B. şi M.[20] într-un rând. Atât de aievea îmi apăru dânsa înaintea ochilor, că toate frumoasele amintiri de mai-nainte reapărură deodată iarăşi cu toată covârşirea. Va fi surprinzător că amintesc acum atât de puţin de B. Din 6 iunie n-am mai amintit de dânsa. E adevărat şi cred că am dreptate. Începe a-mi fi tot mai lămurit că frumoasele mele visuri de aur

[20] B. şi M. – Bertha şi Minna.

mir immes klarer zu werden, daß meine schöne goldenen Träume einmal zu Wasser werden. Und heute bei Erfrischung dieser seligen Erinnerungen, ach zieht es lieblich mein Gemüth wie wenn tausen Engel in meinem Herzen Platz genommen hätten u. liebliche Musik machten. Es wir mir noch lange Zeit wieder beng so weh' u. doch so wohl... Überlassen wir es Gott u. seiner Fügung. - Ich bokomme einen Brief vom *Ştefan nebst (S.101) auch einen Gulden. Ich schreibe ihm auch gleig zurük und* nehme mich zum Studium da ich morgen zu colloquiren habe aus römische Geschichte. - Nachmittag kommt Julo zu mir. Wir gehen in's Café u. dann mit Waldberg auf ein Bier z. Kratochwill. Von dort in Musikverein. Dort ist Semestrialprüfung der Schüler. Zuerst kam Violin dann Gesang u. zum Schluß Clavier. Die Violinisten spielten recht brav insbesondere ein gewisser Rettig Blaukopf und Rattenbutg. Unter den Mädeln die sangen leisteten die Frl.: Deker aus Illischestie die den Schubertischen „Aufenthalt" sang dann Frl. Göbl Salter u. Dornbaumziemlich Gutes. Am besten sang Salter, am miserabelsten ziel ein Duet aufgeführt vor Frl. Weiser und Negrusz aus. Dann kamen die Pianistinen - unzählige. Am besten spielten Frl. Statkewicz u. noch eine und der kleine Rottenburg. Dieser kleine Kerl erregte meine Bewunderung da er ebenso trefflich Violin als Clavier spielt. Zum Schlusse **(S.102)** wurde der Wagnerische „Kaisermasch" für 8. Hände auf 2. Clavieren exekutiert. Es war viel Publikum - doch was ich bemerkte, und was sehr bezeichnend für unsere Zeit u. unseren Zeitgeist ist, – nur daß so wohl unter den Exekutierenden als auch im Publikum die größte Mehrzahl ich könnte sagen 9/10 Juden waren. Von den Schüler u. Schülerinen vieleicht 25 an der Zahl waren 4 Christen - alles übrige Juden. Un im Zuhärerraumsah ich kaum 5-6 christliche Familien. Im Partéré sah ich sohar einege Juden

vor rămânea baltă. Şi astăzi la împrospătarea acelor fericite amintiri, mi-i tot sufletul cald alintat, ca şi când mii de îngeri mi s-ar fi furişat în inimă, îngânând o muzică divină. După multă vreme, iarăşi mi-i atât de jale, de dureros şi totuşi atât de dulce... S-o lăsăm în seama Celui de Sus şi voii Sale! Capăt de la Ştefan o scrisoare pe lângă[care] **(pag. 101)** încă şi-un florin. Îi şi scriu înapoi şi mă apuc de studiu, având mâine de colocvat din istoria romană. După-amiazi, vine Iulo la mine. Mergem la cafenea şi pe urmă, cu Naldberg, la o bere, la Kratochwill. De acolo, la Musikverein. Acolo e examenul semestrial al elevilor. Întâi a venit violina, apoi canto şi, la fine, pianul. Violoniştii cântară destul de binişor, mai ales un oarecare Rettig, Blaukopf şi Rottenburg. Între fetele cântăreţe realizară prestaţii destul de remarcabile d-rele Deker din Ilişeşti, care a[u] cântat *Aufenthalt*-ul lui Schubert, apoi d-ra Göbl, Salter şi Dornbaum. Cel mai bine a cântat Salter; cel mai mizerabil a ieşit un duo executat de d-ra Weiser şi Negruzi. Urmară pianistele – nenumărate. Cel mai bine cântară d-ra Statkevici şi încă una şi micul Rottenburg. Piciul ăsta îmi cuceri admiraţia, cântând la fel de minunat la vioară şi la pian. La fine **(pag. 102)**, s-a executat wagnerianul „Marş imperial" pentru 8 mâini la două piane. A fost mult public, dar ceea ce am observat, şi-i foarte semnificativ pentru timpul nostru şi spiritul timpului nostru, fu – că atât între executanţi cât şi în public, covârşitoarea majoritate, 9/10 aş putea zice, au fost jidani. Între elevi şi eleve, poate 25 la număr, 4 au fost creştini – toţi ceilalţi, jidani[21]. Iar în auditoriu am văzut abia 5-6 familii creştine. În stal am zărit chiar vreo câţiva jidani în caftan şi cu perciuni. Pretutindene se îndeasă această seminţie semitică, apucându-se acum şi de muzică, de artă, care, până aci,

[21] Compozitorul priveşte accesul evreilor la muzică drept o expresie a politicii austriece de acaparare, din considerente economice, şi a acestui domeniu. Aprecierile sale reflectă şi condiţiile societăţii româneşti din Bucovina, supusă unui asalt al populaţiilor alogene venite îndeosebi din Galiţia.

im kaftan u. Peisse. – Überall stekt dieser semitische Stamm vor und nimt sich auch schon zur Musik. – zur Kunst - die doch bisher, nur mit sehr geringen Ausnahmen – gleichsam ein Monopol der Christen war u. zu welchem Zweke? Um vieleicht die Kunst als Kunst zu betreiben u. zu pflegen? Um die Frühte der Kunst, der Kunst zu lieben **(S.103)** zu pfüken u. zu geniessen? Nein – soldern entwerder aus arroganter jüdischer Eitelkeit u. Prunksucht oder um aus der Kunst ein Geschäft zu machen, materielle Vortheile zu erringen - aus der Musik – einen Handel und Gewerbeartikel zu machen. Auf solch Weise geräth die Musik in profanen, unwürdige barbarische Hände u. wird in ihrer hehrer u. erhabenen Aufgabe gehemmt – sie verliert, ihrer göttlichen Nymbus; - die Musik im Gewande der Semiten – die Musik in der Hand der Juden ist nur ein karikisten Cobold gegenüber der überirdischen Regungen des Beethowen, Mozart und Haydn. Und bis dieses Volk nicht seinen ekelhaften nur auf Gewinn u. materielle Spekulation berechnenden Intelekt – auch für edlere Zweke ummodelt u. ich möchte sagen einigermassen modernisirt hat – wird auch die **(S.104)** Musik in seinen Händen nicht Kundst sondern ebend jüdische Musikmacherei bleiben. Und das ist ein Musikverein, in dem ein Rumäne, Präsident ist.

Montag, 7. Juli. Stehe auf und stuchere. Nachmittag in's Colleg u. da Loserth keine Zeit hat mich zu prüfen wird das Collegium auf morgen verschoben. Zum Nachtmahl esse ich mit Otto ein Krebs - Ragout das uns sehr gut geschmekt hat. Abends spazieren und noch zu Hause etwas gelemt u. schlafen gegangen.

Dienstag, 8. Juli. Früh in die Universität u. colloquirt. Gott sei Dank ein Stein ist mir vom Herzen gefallen - ich fühlte mich so frei u. ungebungen - wie schon lange nicht. Um 12. Uhr haben wir eine Comité-Sitzung. Nachmittag geschlafen u. in's Colleg. Schreibe noch vor demeinege Eintragungen, da wir morgen unsere Schlußkneipe haben sollten. Es wird aber höchstwahrscheinlich nichts daraus da der Mitropolit in den letzten Zugen ist und bis Morgen sterben **(S.105)** wird, – wir daher nicht Kneipen werden. Ich überreichte auch ein

numai cu foarte puţine excepţii, era oarecum un monopol al creştinilor. Şi cu ce scop? Au doară pentru a exercita şi cultiva arta ca artă? Pentru a culege şi a gusta roadele artei **(pag. 103)** de dragul artei? Nu – ci din aroganţă, înfumurare şi râţoire jidovească sau pentru a face din artă un „gheşeft", pentru a dobândi pricopseli materiale, pentru a face din muzică un articol de comerţ şi de meserie. În chipul acesta muzica ajunge în nevrednice mâini profane şi barbare şi, stânjenită în înaltul şi sublimul ei rost, îşi pierde divinul ei nimb. Muzica în haina semitului, muzica în mâna jidanului, este, faţă de divinele vibrări ale lui Beethoven, Mozart şi Haydn numai o caricaturală paiaţerie. Şi câtă vreme acest neam nu şi-l va modela, abjectul său intelect, ahtiat numai de câştig şi speculă materială, şi pentru scopuri mai nobile şi, aş zice, cât timp acest neam nu s-a fi modernizat întrucâtva, atâta timp **(pag. 104)** şi muzica, în mâinile lui, nu va fi artă ci numai jidovească muzicasterie. Şi aceasta e o Filarmonică în care preşedintele e un Român!

Luni, 7 iulie. Mă scol timpuriu şi studiez. După-amiazi la curs şi, fiindcă Loserth n-are timp să mă asculte, colocviul se amână pe mâine. La cină mănânc, cu Otto, tocană de raci, care ne-a gustat de minune. Seara plimbat şi acasă, mai învăţat niţel şi culcat.

Marţi, 8 iulie. Dimineaţa, la Universitate şi colocvat. Har Domnului, mi-a căzut o piatră de pe inimă. Mă simt atât de liber şi nelegat ca de mult nu. La ora 12 avem o şedinţă a comitetului. După-amiazi dormit şi la curs. Mai scriu înainte de aceasta câteva invitaţii, căci mâine avem cnaipa noastră de închidere. Dar foarte probabil, nu s-a alege nimic din aceasta, pentru că mitropolitul e pe patul de moarte şi până mâine va muri **(pag. 105)**, drept care noi nu vom chefui. Predau şi o cerere către Societate pentru subvenţionarea

Gesuch an die Societätum meine Unterstützung. Abends gieng ich ein Bischen spezieren dann nach Haus u. schlafen. Ja richtig einen Brief bekam ich von der Marika wo sie schreibt daß B. u. M. mit Frau Gorgon bei uns Waren u. die Frau G. einen französischen Brief den ich der Marika schrieb, – las in dem ich die Illischesties Mädchen Engel nannte... Die Pastorin wirde ganz verlegen beim Lesen. Ich antwortete auch der Marika gleich.

Mitwoch, 9. Juli. Früh Morgens stehe ich auf u. geh' zum Bucher da ich mit ihm zu einem österreichisehen Collegium studiere. Dann kommt er zu mir - ich frühstüke u. wir studieren weiter bis 12. Uhr. Nachmittag begegnete ich den Tanasko Prokopowicz der mir 6 fl. gab – cih weiß nicht geschenkt oder geleihen. Ich zahle dem Julo 3 fl. für's Quatier trink mit ihm einige Glas Bier u. geh' mit ihm in **(S.106)** die Universität. Da erfahre ich daß der arme Mitropolit Theoktist Blazewicz um 3 1/4 N.M. gestorben ist. - Eterna lui amintire!... Also haben wir haute keine sozielle Sitzung. Um 6. haben wir literarische Sitzung, die letzte in diesem Semester. Dann gehen wir mehrere in die Residenz und schauen uns die Leiche an. Abends kommen wir mehrere zusammen d.i. Onczul, Voronca, Bujor, Comoroşan, Julo u. Luţa u. wir kehlen bis 3. Uhr früh. Am nächsten Tag.

Donerstag, gehe ich zum Bucher lernen worafauf wir zum Göbl um 12. Uhr gehen wo der Club Frühschoppen hat. Nachmittag schlaf ich ein Bischen u. geh' dann in meine alte Wohnung. Hier hetz' ich mich mit der Krisll (Stenograma) herum und geh' nach Haus. Abends bin ich bei der Festkneipe des Clubs gewesen. Sie fand im Hotel Moldavia statt. Es war alles recht nett - nur fürchterlich langweiling wars? Vieleicht deswegen weil der rector war. Dann hatten die Clubisten selbst Versenigelung von **(S.107)** Leideon u. den Colloquien dann die Zulassung von schlechen, langweil gem, unpassenden Schwefel (Löbl, Lewy etc.) der Festkneipe den festlichen Charakter benommen. Dornbaum präsidierte bei der Ex Kneipe mit gewohntem Humor u. Witz. Um 2 Uhr gieng ich nach Haus.

mea. Seara ieşi puţin la plimbare. Apoi acasă şi dormit. Da, să nu uit! Căpătai o scrisoare de la Marica în care scrie că B. şi M. au fost la noi cu doamna Gorgon şi d-na G. a citit o scrisoare franţuzească pe care o scrisei Maricăi, în care eu le ziceam copilelor ilişeştene îngeri... Pastoriţa deveni la cetire de tot perplexă. Îi şi răspund Maricăi imediat.

Miercuri, 9 iulie. Dimineaţa timpuriu mă scol şi merg la Bucher, căci studiez cu dânsul pentru colocviul meu austriac. Apoi dânsul vine la mine; eu dejunez şi studiem mai departe până la 12. După-amiazi îl întâlnii pe Tanasie Procopovici, care-mi dete 6 fl. – nu ştiu, dăruiţi sau împrumutaţi. Îi achit lui Iulo 3 fl. pentru locuinţă, beau cu dânsul câteva beri şi merg cu el la **(pag. 106)** Universitate. Acolo aflu că bietul mitropolit Teoctist Blajevici a murit la 3 1/4 după m. n. Eterna lui amintire!... Aşadar astăzi nu avem nici o şedinţă socială. La 6 avem şedinţă literară. ultima în acest semestru. Apoi mergem mai mulţi în reşedinţă şi ne uităm la catafalc. Seara ne întâlnim mai mulţi inşi, adică Onciul, Voronca, Bujor, Comoroşan, Iulo şi Luţa şi chilim până la 3 dimineaţa. A doua zi.

Joi, merg la Bucher la studiat, pe urmă, la ora 12, mergem la Göbl, unde clubul are spolocania de desmahmureală. După-amiazi dorm puţin apoi merg în locuinţa-mi veche. Aici mă hârjonesc cu Chiţia şi merg aşa. Seara am fost la cnaipa festivă a clubului. Dânsa a avut loc în Hotelul Moldavia. Totul a fost foarte cumsecade – numai grozav de plictisitor. Poate deoarece că a fost rectorul. Prin împletirea de cântece în cele **(pag. 107)** colocvii, apoi prin admiterea unor palavre proaste, plictisitoare, nepotrivite (Löbl, Lewy etc.), înşişi clubiştii i-au luat serbării caracterul festiv. Dornbaum a prezidat la partea inoficială cu obişnuitu-i umor şi spirit. La ora 2 plecai acasă.

Freitag, 11. Juli. Steh' aud und geh' zum Bucher lernen. Um 12. Uhr geh' ich zu den Clubisten auf Katerfrühstük. Dieses ist aber auch schon höchst puklig aus gefallen. Nachmittag zum bucher lernen – eigentlich erst mit Otto in die Residenz um den Mitropoliten anzuschauen. Der war aber schon im sarg u. schon ganz zugeschlossen. Schöne Blumen u. Kränze mit Bändern lagen auf den Sarg. Die Societät u. das Seminar haben Kränze gegeben. Um 3. Uhr begann der Conduct – sehr schön enorm viele Menschen, Corporationen, Vereine etc. etc., ein endloser Zug. Alle Beamten, **(S.108)** alle Anstallten waren vertreten. Die Zöglinge sangen. Man führte ihm in die Kathedrale wo er bis Morgen bleibt. Morgen ist die Beerdigung. Ich studiere hierauf mit Bucher bis Abends worauf ich nach Hause gehe.

Samstag, 12. Früh zum Bucher studieren bis 9. dann gehe ich inmeine alte Wohnung überkleide mich in meine pfäffischen kleider und gehe in die Kathedrale wo ich mitsinge Coca u. Tomowicz waren auch am Chor. Mein *Tatăl nostru* u. *Adusu-mi-am aminte* wurden auch gesungen. Um 10. Uhr mußte ich aber schon fort um weiter yu lernen. Um 1. Uhr gieng der Leichenyug auf dem Friedhof auch sehr schön. Ich gieng auch ein Stüke mit u. sang mit. Nachmittag studieren wir und um 4 1/2 gehen wir collequiren. Es ist auch gany gut ausgefallen. Abends geh' ich yum Göbl. Heute ist nemlich Laglers namenstag u. er ponirt ein Fäschen **(S.109)** Bier. Wir haben uns auch recht gemüthlich unterhalten. Um 12. Uhr giengen wir in's Café Wien. Dort is Tingl – Tangl. Eine Couplett – Sängerin in Tricot singt verschiedene Volkslieder - Hier kam auch eine ganze Gesellschaft von Rumänien. Onciul, Macovey, Jancu Cocinki, emil Isopescu, Tarnoveanu, Scoban etc. u. wir saßen beisamen bis 2. Uhr.

Sontag, 13. Steh' auf um 9. Onciul kommt zu mir. Wir gehen in die Societät und besorgen einiges. Ich bekomme erst leider in einigen Tagen mein Stipendium. Kriech dann in der Stadt herum u. wer sehe ich? Die gute, liege Lenka mit einer älteren mir unbekannten Frau. Nachmittag schlafe ich ein Bischen. Julo

Vineri, 11 iulie. Mă scol şi merg la Bucher, la studiat. La ora 12 merg la clubişti şi gustărica de desmahmureală. Dar aceasta a reuşit de tot pocită. După-amiazi, la Bucher, la studiat – adică mai întâi, cu Otto, la reşedinţă, pentru a-l vedea pe mitropolit. Acesta era însă acu în sicriu şi de tot închis. Flori frumoase şi cununi cu panglici erau culcate pe sicriu. Societatea şi Seminarul au dat cununi. La ora 9 începu cortegiul – foarte frumos, enorm de mulţi oameni, corporaţii, asociaţii etc. etc. alai fără capăt. Toţi funcţionarii, toate instituţiile erau reprezentate. Alumnii cântară. Îl transportară în catedrală, unde rămâne până mâine. Mâine e înmormântarea. Studiez apoi cu Bucher până-n seară; pe urmă merg acasă.

Sâmbătă, 12. Dimineaţa, la Bucher pentru a studia. Apoi mă duc în vechea mea locuinţă, mă preîmbrac în hainele mele popeşti şi merg la Catedrală, unde cânt şi eu. Coca şi Tomovici au fost şi ei la cor. S-a cântat şi-al meu *Tatăl nostru* şi *Adusu-mi-am aminte.* Dar la ora 10 a trebuit să plec pentru a studia mai departe. La ora 1, cortegiul funebru pleacă la cimitir, iarăşi foarte frumos. După-amiazi studiem şi la 4 1/2 mergem la colocvat. A şi reuşit destul de bine. Seara merg la Göbl. Astăzi e adică onomastica lui Lagler şi dânsul cinsteşte un polobocel **(pag. 109)** de bere. Am şi petrecut foarte cordial. La ora 12 ne duserăm la Cafeneaua Viena. Acolo, o muzică de cabaret. O cântăreaţă – diseuză, în tricou, cântă diverse cântece populare. Aici veni şi o întreagă societate de români. Onciul, Macavei, Iancu Cocinschi, Emil Isopescul, Tarnoveanu, Şerban etc. şi iar merserăm împreună până la ora 2.

Duminică, 13. Mă scol la ora 9. Onciul vine la mine. Mergem la Societate şi aranjăm una-alta. Bursa mea o primesc, din păcate, abia în câteva zile. Mă învârt apoi prin oraş şi pe cine-o văd? Buna, draga Lenca împreună cu o doamnă mai în vârstă, mie necunoscută. După-amiazi, dorm niţeluş. Iulo vine la mine.

kommt zu mir. Ich gehe auf die Post ich habe dort mein Reisegeld 5. fl. wir gehen auf ein Bier, dann gehe ich nach Haus und mit Otto auf einen **(S.110)** Augenblik zur Tant Hermine. Dann bleib ich bis Abends zu Haus. Abends als ich schon im Bette lag kam der Herr Flondor. Dienstag fährt Otto fort. Ich fahre auch Dienstag fort. Ich kanne den Tag schon nicht erwarten. Ich würde zwar Geld brauchen um hier noch einige dringende Schulden zu bezahlen, aber ich habe nicht. Dieses Semester ist im Allgemeinen gut ausgefallen. Bis auf die 6. wöchentliche Krankheit - der Lungenkatharh u. das Blutspunken ist alles ziemlich gut abgelaufen. Was meinem Aufwand betrifft, habe ich sosolchen nicht gemacht, im gegentheil sehr Karg u. schebig gelebt aber ich war zufrieden und froh. Die Stunde bei Flondor hat mir viel geholfen. studiert habe ich genug. Habe aus römischer, romänischen u österr. Geschichte collequirt. Mit Musik habe ich mich bis auf einige Burschenlieder wenig befast. Was endlich **(S.111)** meine geheimste u. tiefste Herzensangelegenheit betriff, so kann ich mir's nicht versehen daß ich nur immer an Bertchen dachte u. wenn ein Funke von Liebe sich in meinem Herzen regte daß nur für B. galt. Jedenfalls aber ist Gefühl nicht mehr so mächtig u. so intensiv wie zu Anfang dieses Jahres und warum? Wenn man den Pflanzen das Licht entzieht – geht sie zu Grunde, wenn man die Lampe nicht mit frischen Öl füllt sie aus. Wenn mich mein Liebchen nicht haben will und wenn ich sie auch noch so liebe, muß ich endlich alle Hoffnungen aufgeben, mein einziger Trost bleibt mir dann nur der Gedanke an sie.

Montag, 14. Gehe früh aus u. besorge meine Geschäfte. Um 11. Uhr gehe ich zum Augustinowicz wo ich den Nestor Worob. Isidor, Dr. Lupu Charinowicz finde, sie sahlen Wein u. um 3. Uhr giengen wir alle zum Isidor u. Kehlten bis 11. Uhr Nachts. Schreklich! Ich konnte nicht **(S.112)** durchgehen. Nestor war total besoffen, ebenso auch Isidor. Ich gieng in die alte Wohnung und schlief bis 7. Uhr worauf ich aufstand u.

Merg la poştă de-mi ridic acolo banii de călătorie, 5 fl. Mergem la o bere; apoi merg acasă şi, cu Otto, pe-o **(pag. 110)** clipă, la tanti Hermine. Apoi rămân până seara acasă. Seara, când eram acu în pat, sosi domnul Flondor. Marţi pleacă Otto. Şi eu plec marţi. N-o mai pot aştepta ziua. Mi-ar cam trebui parale, pentru a mai achita aici câteva datorii urgente, dar nu le am. Semestrul ăsta a decurs în general bine. Până la boala de 6 săptămâni, catarul de plămâni şi expectorarea cu sânge, a decurs totul destul de bine. Cât despre luxul meu, nu l-am făcut, din contra, am dus-o foarte precar şi mizerabil, dar am fost mulţumit şi vesel. Lecţia de la Flondor mi-a ajutat mult. De studiat, a(m) studiat destul. A(m) colocvat din istoria romană, română şi austriacă. Cu muzica m-am ocupat, în afară de câteva cântece studenţeşti, puţin. Cât despre **(pag. 111)** cea mai tainică şi adâncă chestiune de inimă a mea, nu mi-o pot ascunde că mereu m-am gândit la Berteluţa şi dacă în inima mea a licărit o scânteie de iubire, dânsa a fost pentru B. Oricum însă, acest sentiment nu mai e aşa de puternic şi aşa de intensiv ca la începutul acestui an. Şi de ce? dacă-i iei plantei lumina – dânsa piere; dacă lampa n-o umpli din nou cu ulei, ea se stinge. Dacă mândruţa mea nu mă vrea, chiar şi dacă eu o iubesc încă pe-atâta, trebuie să abandonez în cele din urmă toată speranţa; singura-mi consolare rămâindu-mi deci numai gândul la ea...

Luni, 14. Ies de timpuriu şi-mi aranjez lucrurile. La ora 11 mă duc la Augustinovici, unde dau de Nestor Vorob., Isidor, Dr. Lupu, Charinovici; dânşii fac cinste cu vin şi, la ora 3, merserăm cu toţii la Isidor şi chilirăm până la ora 11 noaptea. Grozăvie! N-am putut fugi. Nestor era complet beat; la fel şi Isidor. M-am dus la vechea locuinţă şi am dormit până la ora 7; pe urmă m-am sculat şi...

Dienstag, 15. Zum Flondor gehe. Hier trinke ich noch Kaffee pak' meine 7 Zwetschken zusammen und nehme Abschied von Otto u. Flondor. Geh' zu Mittag zum Kronprinz. Nachmittag bin ich fort mit Waldberg zusammen besorge meine Geschäfte, kaufe mir auch etwas am Petermarkt - geh' noch zur Tant Hermine Abschied nehmen und nachtmahle beim Kronprinz. Dann gienge wir in die alte Wohnung paken mit Julo zusammen. Auch Proch u. Ilie kommen den sie fahren mit uns u. z. ersterer zu mir. Zum Kratochwill giengen wir ein Bischen, nahmen auch rührenden Abschied von unseren alten Hausbesen, giengen noch ins Café Wien u. fuhren endlich zum Bahnhof. Hier fanden wir mehrere Bekannte die auch heute **(S.113)** Nachts reisen. Ich übergehe nun kurz die Reise mit der Eisenbahn. Ili blieb in Hadik, u. wir langten glüklich in Itzkany an.

Mitwoch, 16. Es erwartet uns der Wagen aber ich mußte noch ein Fraker für mein vieles Gepäk nehmen. Ich fühle mich sehr wohlgemuth. In Suczawa bleiben wir etwas länger stehen. ich gehe zum Jozi - nicht zu hans, dafür ist der Tuncio da, dar mit uns nach Stupka fährt. Ich Prosch und Julo frühstüken nur etwas beim Gewölb. Julo besorgt seine Angelegenheiten, worauf wir zum Tuncio fahren um ihn abzuholen. Hier sah ich auch nach langer Zeit wieder einmal die Zobcia. Endlich setzen wir uns auf u. wir nach dem lieben theueren Stupka. In Mayers Wirtshaus bei dem Mauth bleiben wir stehen und giegen ins Wirtshaus und triken eine Menge Grog und assen Eier. Alle waren wir ein **(S.114)** Bischen besudelt in Folge der schlaflosen Nacht u. des vielen Grogs. Wir fahren über Illischestie. Beim Laur erwischte uns ein tüchtigen Regen, der uns bis Illischestie durchnässte, so daßwir ins Wirtshaus einkehren mußten. Tuncio macht schrekliche Dummheiten. Er ist gut besoffen auch der Prosch hat einen kleinen Setzen. Hier tranken wir noch eine Menge Bier. Die Frau Worob. des Isidor war mit ihrer Familie auch hier da sie nach Pozoritta fährt. Endlich pakten wir uns zusammen u. fuhren weg. Es regnete u.

Marţi, 15. [...] mă duc la Fl. Aici mai iau cafeaua, îmi pachetez calabalâcul şi-mi iau rămas-bun de la Otto şi Flondor. Mă duc la masă la Kronprinz. După-amiazi sunt mereu cu Waldberg; îmi aranjez lucrurile. Îmi şi cumpăr una-alta la iarmarocul lui Sân-Chetru, mă mai duc la tante Hermine de-mi iau ziua-bună şi cinez la Kronpriz. Apoi merserăm la vechea locuinţă, ne făcurăm bagajul cu Iulo împreună. Sosesc la Prosh şi Ili, căci dânşii pleacă cu noi, ş.a. primul la mine. La Kratochwill ne duserăm niţel; ne luarăm tandru rămas-bun de la vechile noastre pocoiovuţe[22], mai merserăm la Cafeneaua Wien şi plecarăm în ziuă la gară. Aici aflarăm mai mulţi cunoscuţi care, şi ei **(pag. 113)**, pleacă la noapte. Trec scurt peste călătoria cu trenul. Ili rămase la Dorneşti şi noi ajunserăm cu bine la Iţcani.

Miercuri, 16. Ne aşteaptă trăsura, dar a trebuit să mai iau un fiacru pentru multul meu bagaj. Mă simt în foarte bună dispoziţie. În Suceava ne oprirăm ceva mai mult. Mă duc la Joji; nu-i acasă. În schimb aici e Tunciu, care pleacă la Stupca cu noi. Eu, Prosh şi Iulo gustăm numai ceva la Gewölb, Iulo îşi aranjează treburile; pe urmă, plecăm la Tunciu, pentru a-l lua cu noi. Aici o revăd, după mult timp, pe Zobţia. În fine, ne urcarăm şi Vio! o pornirăm înspre draga, frumoasa Stupcă. La crâşma Şcheei, lângă rohatcă[23], ne oprirăm şi intrarăm în crâşmă şi băurăm mult grog şi mâncarăm ouă. Toţi eram **(pag. 114)** niţel cherchelìţi de noaptea nedormită şi de multul grog. Plecăm peste Ilişeşti. La Laur? ne-a prins o ploaie zdravănă, care, până-n Ilişeşti, ne-a făcut leoarcă, încât a trebuit să ne adăpostim în crâşmă. Tuncio face grozave nebunii. E beat cumsecade. Şi Prosh a prins prepeliţa de coadă. Aici mai băurăm o mulţime de beri. Doamna Vorob., a lui Isidor, a fost şi dânsa aici, cu familia d-nei, căci pleacă la Pojorâta. În fine, ne adunarăm bujenchiţele şi plecarăm. Ploua şi, cam leoarcă dar mai mult chercheliţi, ne inaugurăm intrarea în Stupca. M-am bucurat

[22] Pocoiovuţe – jupânese.

[23] Rohatcă – barieră.

ziemlich durchnässt – mehr aber bekehlen halten wir unseren Einzug in Stupka. Ich freute mich sehr, als ich mich schon zu Hause sah. Vater war aber natürlich höchst ungehalten daß wir bekehlt waren. Die viere spielten Tarok - wir legten uns Zeitlich nieder. **(S.115)**

Donerstag, 17. Wir stehen spät auf; ich schlief mit Proh in einem Zimmer. Endlich habe ich mich ein Bischen ausgeschlafen. Nach dem Frühstük, stimmte ich ein Bischen das Clavier, spielte mit Marika - die anderen spielten Tarok, ich und marika giengen im Hof um Ribisel u. zur moaşa Marinca um Brindza. Nachmittag wurde Kegel geschoben ich machte alle 9. in einem Schub – ebenso auch Tuncio. Nach der Jause giengen wir spazieren in Wald. Es war so schön, so gemüthlich und von der ferne begrüßte ich mein theueres Illi... das ich gestern nur im Nebelschleier gesehen... Ich legte mich zeitlich nieder – während die übrigen noch bis spät Tarok spielten.

Freitag, 18. Seh' zeitlich auf – Alles schläft noch bis auf den Vater – Spazier im Garten herum – endlich stehen auch die Anderen auf. Die Kegelbahn wird repariert und Nachmittag wird geschoben doch nicht lange da **(S.116)** uns der Regen verjagte. Ich spielte mit Marika recht viel – auch vormittag haben wir gespielt während die übrigen Tarok spielten. Nach der Jause schnib ich mit Marika das Tagebuch. Auch einen Schwarm haben wir heute gefangen. Zu Hause ist recht lieb u. recht schön nur der Vater ist etwas brummig und immer desterer Laune. **(S.117)**

foarte văzându-mă acu acasă. Tata era însă, fireşte, foarte indignat că eram afumaţi. Cei patru mai jucară un taroc. Ne-am culcat de timpuriu **(pag. 115).**

Joi, 17. Ne sularăm târziu; am dormit cu Prosh într-o cameră. În fine, mi-am mai împlinit somnişorul. După dejun, am acordat puţin pianul; am cântat cu Marica, ceilalţi jucară taroc. Eu şi Marica ieşirăm în curte după păltinele şi la moaşa Măriuca, după brânză. După-amiazi jucarăm popici; eu am făcut toate nouă dintr-o aruncătură – la fel, Tuncio. După cafea ne duserăm la plimbare în pădure. A fost aşa de frumos, de intim-cordial; şi din depărtare mi-l salutai scumpul meu Ili..., pe care ieri l-am văzut numai prin vălul ceţurilor... mă culcai devreme, pe când ceilalţi mai jucară până târziu taroc. Şi Comoroşan din Comăneşti a fost pe câteva clipe la noi.

Vineri, 18. Mă scol timpuriu. Toţi afară de tata, mai dorm. Mă plimb prin grădină; în fine, se scoală şi ceilalţi. Reparăm popicăria şi după-amiazi jucăm dar nu prea mult, căci **(pag. 116)** ploaia ne alungă. Am cântat cu Marica multişor; şi înainte de prânz am cântat, pe când ceilalţi joacă taroc. După cafea ne scriem, eu şi Marica, Tagebuch-urile. Şi-un roi am prins astăzi. Acasă e foarte plăcut şi foarte frumos; numai tata e cam morocănos şi-n dispoziţie mohorâtă.

Буковина: історичний нарис, Чернівці, Зелена Буковина, 1998, 416 p.

La începutul verii lui 1998, istoricii ucraineni de la Universitatea de Stat „Iuri Fedkovici" din Cernăuţi au scos de sub tipar volumul *Bucovina: schiţe de istorie*, adresat „profesorilor instituţiilor de învăţământ şi mediu, studenţilor şi tineretului şcolar, etnografilor precum şi cercurilor largi de cititori".

Lucrarea, care a apărut într-un tiraj de 3000 de exemplare, îi are ca autori pe V. M. Botuşanski, I. G. Burkut, O. V. Dobrjanski, Iu. I. Makar, O. M. Masan, L. P. Mâhailâna, S. V. Pâvovarov, I. A. Piddubnâi, P. S. Poloveţi, V. M. Holevciuk, I. M. Şkola şi a fost structurată pe cinci mari capitole, concluzii, bibliografie şi rezumate în limbile română, engleză şi germană.

Autorii, realizând o succintă prezentare istoriografică a trecutului Bucovinei, în special a lucrărilor cercetătorilor ucraineni din perioada sovietică, constată că regimul comunist a determinat „tendenţiozitatea cercetărilor ştiinţifice, caracterul unilateral al prezentării procesului istoric", fapt ce revendică de la „istoricii contemporani o nouă abordare a istoriei ţinutului, în special în epoca modernă şi contemporană". În viziunea colectivului de autori, lucrarea *Bucovina: schiţe de istorie* reprezintă „prima încercare de studiere complexă a istoriei Bucovinei (preponderent a celei de Nord) şi a Basarabiei de Nord (mare parte a fostului ţinut Hotin) pe noi baze metodologice şi conceptuale". În acest scop, au fost utilizate „cele mai noi publicaţii" şi numeroase izvoare inedite.

Volumul, urmând fidel tradiţia impusă de istoriografia slavă comunistă sau naţionalistă, prezintă cititorului trecutul unei formaţiuni politico-administrative – a Bucovinei istorice (1775–1918) – începând cu epoca paleoliticului timpuriu şi până în zilele noastre.

Capitolul 1: *Bucovina din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIV-lea* este scris de cercetătorii L. Mâhailâna şi S. Pâvovarov. În pofida titlului, autorii tratează doar descoperirile arheologice din partea de nord a ţinutului. Reţinem faptul că, pe teritoriul actualei regiuni Cernăuţi (mai precis în fostul ţinut Hotin), au fost descoperite „cele mai vechi locuinţe de pe pământurile Ucrainei", datate cu cca 50–40 mii de ani (satul Molodovo din raionul Secuieni). Către sfârşitului mileniului II î. Hr., pe pământurile Bucovinei istorice, sunt atestate numeroase aşezări ce ţin de cultura Noa (XIII–XI î. Hr.). Cele mai însemnate săpături au fost realizate în localitatea Mahala, sat de pe malul stâng al râului Prut, în imediata apropiere de Cernăuţi. Universitarii ucraineni apreciază că această cultură „s-a format, aşa cum se consideră, în urma sintezei între comunitatea locală Komariv şi populaţia nord-tracică migrată". În continuare sunt prezentate alte culturi arheologice, printre care şi Lukaşovka, ai cărei purtători sunt numiţi întâi (p. 19) „slavii, geţii, germanii, apoi (p. 20) „bastarnii". În secolele I şi II d.Hr., zona era populată de „elemente slave, dacice, sarmate şi germanice". Următoarele două veacuri sunt dominate de culturile Cerneahov şi tumulilor carpatici. În cadrul culturii Cerneahov a fost „cercetată, lângă satul Komariv, singura sticlărie cunoscută până în prezent din afara hotarelor Imperiului Roman". Autorii specifică faptul că „una dintre componentele etnice ale culturii au fost slavii", „uitând" sau omiţând nominalizarea altor elemente constitutive. În ceea ce priveşte cultura tumulilor carpatici, se arată că la formarea ei au luat parte „triburile slave şi geto-dacice". Din secolul al V-lea, pământul Bucovinei istorice devine o zonă de aşezare a slavilor care constituiau „cultura de tip Praga din secolele V–VII" şi se extinsese „pe un însemnat teritoriu între Nipru şi Elba". Nu prea este clar cum concordă caracterul de migratori al slavilor în această perioadă cu caracterul predominant agricol, sedentar al culturii Praga. Este interesantă şi constatarea arheologilor cernăuţeni privind existenţa unor „anumite particularităţi locale" în cadrul culturii Luka Raikoveţika (secolele VII–X), legate, în opinia lor, de „horvaţii letopiseţelor". Fără a da dovadă de spirit critic – s-a scris enorm de mult pe marginea acestei probleme, subliniindu-se lipsa de argumente

şi dovezi istorice –, autorii susţin: „O dată cu formarea statului kievean, ţinutul bucovinean a devenit partea lui componentă. În secolele X–XII, Bucovina a intrat în componenţa Rusiei kievene; din a doua jumătate a secolului al XI-lea – în cnezatul Terebovlia; de la mijlocul secolului al XII-lea – în cnezatul Halici, iar din anul 1199 până la mijlocul secolului al XIV-lea – în cnezatul Halici-Volânia". Totuşi, spre deosebire de alţi istorici slavi, cei doi cercetători nu contestă faptul intrării zonei dintre Nistru şi Prut în componenţa Ţării Moldovei chiar de la întemeierea acestui stat.

Medievistul O. Masan a elaborat capitolul: *În componenţa Principatului moldovenesc (a doua jumătate a secolului al XIV-lea – al treilea pătrar al secolului al XVIII-lea)*. Faţă de colegii săi, istoricul cernăuţean încearcă să detalieze evenimentele de la mijlocul secolului al XIV-lea. Astfel, el susţine că, după destrămarea cnezatului Halici-Volânia, „teritoriul actualei regiuni Cernăuţi a fost cucerit de Regatul Ungariei", iar zona montană „Pocuţia şi întreaga vale a Ceremuşului a nimerit în componenţa Regatului Poloniei". Însă principele transilvănean Bogdan „a reuşit să respingă atacurile ungurilor, precum şi să-i învingă pe polonezi nu departe de Cernăuţii de astăzi". Însă abia „în anul 1498, la Principatul Moldovei a fost alipit Ocolul Câmpulungului rusesc".

Autorul consideră că „fondul pământurilor statului, administrate de domnitorii moldoveni, s-a format pe contul posesiunilor foştilor cneji haliciano-volânieni şi ale acelor boieri ucraineni care au opus rezistenţă noii stăpâniri". În Moldova, în secolele XV–XVII, „documentele şi alte monumente ale scrisului erau alcătuite în limba ucraineană veche de cancelarie, care a domnit până la mijlocul secolului al XVII-lea chiar şi la curtea domnilor moldoveni", teză care este cel puţin discutabilă. Totodată, medievistul cernăuţean nu neagă caracterul moldovenesc al arhitecturii şi picturii din această zonă, dar opinează că acestea au fost influenţate de tradiţiile ucrainene şi vest-europene.

Interesante şi chiar ingenioase sunt aprecierile autorului privind transformarea toponimului „bucovina" (făget) în macrotoponimul „Bucovina", care cuprinde, în interpretarea autorului, şi zona Hotinului. O. Masan subliniază că aceste denumiri „puteau să apară şi să se extindă doar într-un mediu ucrainofon". Rămâne neclarificată perioada în care „Bucovina" a devenit denumirea unei unităţi administrative.

Evaluând conţinutul celor patru secole de până la anexarea unei părţi din teritoriul moldovenesc de către Austria, autorul conchide: „În general, perioada aflării Bucovinei în cadrul Principatului Moldovei a fost caracterizată de o ascendentă instabilitate economică, politică şi demografică, opresiune străină grea, invazii periodice ale duşmanilor. Urmările acestui fapt au fost conservarea unor forme de gospodărie primitive pentru acel timp, caracterul natural al economiei, lipsa condiţiilor pentru trecerea la dezvoltare industrială, o evoluţie foarte lentă a relaţiilor sociale care, până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se bazau pe şerbie cu elemente de robie, nivelul scăzut de cultură al populaţiei care rămânea totalmente analfabetă şi departe de realizările civilizaţiei europene".

Capitolul III: *Bucovina în componenţa Austriei (Austro-Ungariei) (1774–1918). Ţinutul Hotinului în componenţa Imperiului Rus (1812–1918)* îi are ca autori pe modernişti V. Batuşanski şi O. Dobrjanski. În primele pagini ale acestui capitol se face o prezentare detaliată şi exactă a modului de organizare administrativă a ţinutului anexat de-a lungul stăpânirii austriece. Foarte bogate în informaţii sunt şi paragrafele referitoare la evoluţia economică şi politică a provinciei, la dezvoltarea oraşelor şi comunicaţiilor, la procesele sociale şi demografice etc.

Însă şi aici se poate observa o abordare trunchiată a evenimentelor istorice. Astfel, O. Dobrjanski menţionează prezenţa în documentele austriece a mai multor denumiri privind acest teritoriu: „Districtul bucovinean", „Generalatul cernăuţean" şi „Generalatul galiţian de frontieră", evitând sau „scăpându-i" şi altele ca „Moldova austriacă", „Generalatul Moldovei", „Districtul moldovenesc", mult mai intens vehiculate în septembrie 1774 – ianuarie 1775. La fel, dobândirea autonomiei reale a Bucovinei, în anul 1861, este prezentată doar ca urmare a restructurării imperiului şi a impactului factorilor externi, trecându-se sub tăcere acţiunile elitelor locale româneşti – dar şi ucrainene – care au militat pentru separarea ţinutului Galiţia.

V. Butaşanski, analizând evoluţia etnodemografică a Bucovinei, continuă să susţină că, „la momentul alipirii ţinutului la Austria, majoritatea populaţiei o formau «rusnacii», adică locuitorii autohtoni ai ţinutului – ucrainenii, aproape un sfert erau moldoveni (români)". Iar în ceea ce priveşte structura etnică a populaţiei greco-catolice, se afirmă că aceasta era compusă din „ucraineni (parţial originari din Galiţia, parţial localnici) şi români (parţial originari din Transilvania, parţial localnici)". Această încercare de a crea un segment autohton de greco-catolici nu este întemeiată pe izvoare, fiind motivată, mai degrabă, de interese extraştiinţifice.

Pentru a dovedi că, de-a lungul perioadei austriece, s-a produs o deznaţionalizare a ucrainenilor, autorul opinează că, „în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, afluxul populaţiei ucrainene din Galiţia în Bucovina a fost neînsemnat, deoarece împăraţii austrieci au interzis asemenea strămutare la cererile magnaţilor polonezi, care nu doreau să piardă forţa de muncă gratuită a supuşilor lor. După desfiinţarea boierescului, migrarea populaţiei ucrainene din Galiţia în Bucovina a crescut într-o anumită măsură, însă purta un caracter sezonier şi într-o măsură nesemnificativă de strămutare definitivă". În schimb procesul de imigrare a elementului românesc a fost continuu, „mai ales din Transilvania, parţial din Moldova".

În continuare, istoricul ucrainean analizează cu luciditate politica de colonizare a Bucovinei cu elemente de pe întreg cuprinsul Imperiului Habsburgic, motivele şi obiectivele acesteia. Sunt surprinse corect rolul şi contribuţia etniilor colonizatoare în progresul economic al provinciei. Trebuie să completăm doar faptul că o zonă de unde au provenit coloniştii germani a fost şi Galiţia, de unde, din lipsă de pământuri disponibile, ei au fost strămutaţi în Bucovina. Acelaşi fenomen, conjugat cu relaţiile sociale şi situaţia politico-culturală, a condiţionat emigrarea ţăranilor galiţieni în ţinutul vecin.

Un paragraf consistent este dedicat de O. Dobrjanski prezentării mişcării social-politice şi naţionale a ucrainenilor bucovineni (secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea). Constatând nivelul scăzut al conştiinţei naţionale a ucrainenilor din Bucovina, lipsa unei elite şi mişcări naţionale până la mijlocul secolului al XIX-lea, autorul nu analizează şi cauzele acestor fenomene. Totuşi, este pus în lumină rolul important pe care l-a jucat episcopul Eugenie Hacman în cristalizarea mişcării rutenilor, în constituirea primelor societăţi culturale ucrainene, lucruri trecute, de obicei, sub tăcere.

Deoarece monografia poartă titlul *Bucovina: schiţe de istorie* şi nu *partea de nord a Bucovinei*, fapt ce ar justifica, într-o anumită – extrem de relativă – măsură, structurarea volumului, considerăm că era obligatorie prezentarea dezvoltării politice şi a celorlalte naţionalităţi din provincie. Autorii s-au limitat să expună foarte succint mozaicul bucovinean din perioada austriacă doar în plan cultural şi să nominalizeze câteva personalităţi din partea fiecărei etnii neucrainene. Se creează impresia că numai ucrainenii au avut o moştenire culturală bogată, ceilalţi fiind oarecum marginalizaţi din acest punct de vedere.

Capitolul IV: *Bucovina de Nord şi ţinutul Hotinului în componenţa României regale (1918–1940)* aparţine cercetătorului I. Piddubnâi. Doar primul paragraf, intitulat *Regimul de ocupaţie (?!)*, a fost scris în colaborare cu V. Botuşanski. Sunt prezentate diverse aspecte ale evoluţiei politice, economice, culturale ale ţinutului între cele două războaie mondiale. În comparaţie cu lucrările apărute în perioada sovietică, autorii au recurs la o abordare mai echilibrată şi documentată a destinului Bucovinei interbelice. În pofida acestui fapt, şi acest compartiment suferă de pe urma unor interpretări forţate sau a citărilor trunchiate. Astfel, se afirmă că la Congresul General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, n-au participat, cu excepţia românilor, reprezentanţi ai altor etnii din această provincie. Nu punem în discuţie statutul şi reprezentativitatea unor ţărani ucraineni din comunele de peste Prut, încă germanii şi polonezii bucovineni şi-au desemnat în mod legal şi democratic delegaţii lor care au prezentat atitudinea acestor etnii faţă de viitorul Bucovinei, pronunţându-se pentru unirea cu Regatul român. Alt caz este cel privitor la „răscoala din Hotin", în care cei doi autori văd o acţiune naţionalistă ucraineană, spre deosebire de lucrările puţin mai vechi care o prezentau drept o mişcare comunistă.

V. Botaşanski, I. Burkut, Iu. Makar, P. Poloveţi, V. Holevciuk, V. Holodnâţikâi şi I. Şkola sunt autorii capitolului V, intitulat *Regiunea Cernăuţi a RSSU (1940–1991), a Ucrainei (1991–1997)*.

Probabil, întâia dată în istoriografia ucraineană se recunoaşte faptul că nota ultimativă sovietică, întemeiată pe pretenţii cu caracter istoric (URSS ca moştenitoare a Imperiului ţarist şi a vechilor cnezate ruseşti), era lipsită de suport ştiinţific, menţionându-se că „nici o parte a Bucovinei n-a intrat niciodată în componenţa Imperiului rus". Totuşi, istoricilor cernăuţeni le lipseşte curajul să citeze şi următoarea frază: „Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părţii de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS şi populaţiei Basarabiei prin dominaţia de 22 de ani a României în Basarabia".

În acest volum se regăsesc extrem de interesante date – în pofida faptului că nu sunt exhaustive – privitoare la evoluţia părţii de nord a Bucovinei în perioada sovietică. Pentru a surprinde doar unul dintre momentele calvarului pe care l-au trăit nord-bucovinenii în anii postbelici, cităm: „În total, în anii 1940–1950, din ţinut au fost deportate până la 50 mii de persoane", peste 33 mii de oameni au emigrat, în anii 1945–1946, „în România şi Polonia", în timp ce „numai în anul 1946, în Regiunea Cernăuţi au sosit 53 690 de migranţi din diverse zone ale Uniunii Sovietice".

Ultimele paragrafe sunt axate pe oglindirea proceselor social-economice şi politico-culturale din regiunea Cernăuţi după 1991. Două dintre acestea sunt consacrate relaţiilor economice externe şi legăturilor cu diaspora bucovineană.

Din păcate nu sunt prezentaţi şi bucovinenii de origine română, stabiliţi în diverse părţi ale lumii.

Concluziile oferă o imagine de ansamblu asupra viziunii noii istoriografii ucrainene privind trecutul şi prezentul Bucovinei istorice, în special a Regiunii Cernăuţi. Autorii schiţează şi problemele economice, politice şi naţionale care urmează a fi soluţionate de către autorităţile ucrainene într-un timp mai apropiat sau mai îndepărtat.

Volumul *Bucovina: schiţe de istorie* este o lucrare care merită să fie cunoscută şi citită cu atenţie de cei care se interesează de trecutul acestei provincii istorice, atât din punctul de vedere a informaţiilor pe care le oferă, cât şi a interpretărilor pe care le fac istoricii ucraineni de la Universitate „Iuri Fedkovici" din Cernăuţi.

Ştefan Purici

Anghel Popa, *Între fronturi, Bucovineni în România primului război mondial*, Câmpulung Moldovenesc, Fundaţia Culturală „Alexandru Bogza", 1998, 96 p. şi 8 ilustraţii

Prin grija Fundaţiei Culturale „Alexandru Bogza", din Câmpulung Moldovenesc, a fost editată lucrarea *Între fronturi, Bucovineni în România primului război mondial*, semnată de prof. dr. Anghel Popa şi dedicată „memoriei românilor bucovineni, care au gândit, au luptat şi s-au jertfit pentru unirea Bucovinei cu România". Volumul este structurat pe trei capitole: *Argument, Bucovina în perioada 1914-1916, Un destin: Ilie Dugan-Opaiţ şi cazul „celor 22"*, fiind însoţit de un *Indice de persoane* şi un număr de opt ilustraţii.

Din *Argumentul* care prefaţează lucrarea, se desprind intenţiile autorului de a dezvălui un alt aspect al desfăşurării evenimentelor primului război mondial, din perspectiva raporturilor refugiaţilor bucovineni cu fraţii din Regat, pe baza mărturiilor bucovineanului Ilie Dugan-Opaiţ, redactate în anii '60 ai secolului nostru*. Acestea consemnează cazul „celor 22" de voluntari romàni, 17 bucovineni şi 5 ardeleni, „care au

* Născut în anul 1886, Ilie Dungan-Opaiţ îşi face pregătirea intelectuală în satul natal (com. Cireşi – jud Storojineţ) şi la Cernăuţi. Urmează Şcoala Militară de Infanterie pentru Ofiţeri de Rezervă din Cernăuţi, şi, după terminarea stagiului militar, trece în România. În momentul izbucnirii primului război mondial este nevoit să se întoarcă la Cernăuţi, unde este repartizat în Regimentul 41 Infanterie, de unde va dezerta, revenind în ţară.

trăit o tristă experienţă în cadrul Şcolii Militare de Ofiţeri în Rezervă din Botoşani". Relatarea lui Ilie Dugan-Opaiţ „nu trebuie percepută ca un act de acuzare sau ca o încercare de culpabilizare a armatei din Vechiul Regat al României, ca instituţie, reflectând ostilitatea acesteia faţă de conaţionalii lor din provinciile româneşti aflate atunci sub stăpânire străină", punctele de vedere exprimate fiind necesare pentru „reconstruirea şi analiza critică pe care istoricul are datoria să o realizeze".

Autorul încadrează relatările despre cazul „celor 22" într-o expunere logică a evenimentelor, în acest sens oprindu-se, în capitolul *Bucovina în perioada 1914–1916*, asupra contextului politic în care a izbucnit primul război mondial, a atitudinii statului român şi a situaţiei românilor din Imperiului Austro-Ungar. În aceste condiţii istorice, un grup de bucovineni a propus înfiinţarea unor unităţi de voluntari, solicitând, prin redactare unui *Memoriu asupra înfiinţării unor unităţi de voluntari*, aprobarea guvernului român.

. În acest context, Anghel Popa relatează în următorul capitol al lucrării, pe baza *Amintirilor familiare*, scriere inedită aparţinând lui Ilie Dugan-Opaiţ, realizată după însemnările zilnice din carnetul său de campanie, evenimentele prin care a trecut grupul de voluntari români, încadraţi la Şcoala Militară de Infanterie din Botoşani. I. Dungan-Opaiţ avea să consemneze mai târziu în însemnările sale: „începe capitolul cel mai trist din viaţa mea, şi nu numai a mea, ci aproape a tuturor românilor ardeleni şi bucovineni, intraţi, ca elevi, în acea şcoală. Ce s-a petrecut acolo, şi ce a suferit cea mai mare parte dintre elevii ardeleni şi bucovineni şi în special un număr de 22 elevi (...) aceasta s-a ţinut secret de către forurile militare". Sunt relataţi, apoi, factorii care au dus la tensionarea relaţiilor în cadrul Şcolii Militare: înfrângerile suferite de armata română la sfârşitul anului 1916 în faţa Puterilor centrale, situaţia juridică a voluntarilor bucovineni şi ardeleni (depunând jurământ faţă de statul român, ei au devenit ostaşi ai Regatului, dar fără a avea calitatea de cetăţeni români prin lege), constituirea Comitetului pentru aranjarea situaţiei civile şi militare a românilor ardeleni şi bucovineni, demersurile voluntarilor în legătură cu plecarea pe front şi neînţelegerile dintre ei, arestarea grupului de voluntari români şi încercările oficialităţilor române de a reglementa situaţia în baza ordinului Ministrului de Război din 26 iunie 1917.

La timpul său, cazul n-a reţinut atenţia în mod deosebit; discuţiile din Parlamentul României, din anul 1926, puternic politizate, n-au adus lămuriri asupra acestor evenimente. O scurtă menţiune despre cazul voluntarilor români o va face mai târziu Ion Nistor, în lucrarea *Istoria Bucovinei*. Din aceste motive, merită a fi consemnat efortul prof. Anghel Popa de a readuce în discuţia această problemă, analizând cauzele şi consecinţele „cazului celor 22" şi subliniind importanţa acestui eveniment în istoria României.

Rodica Iaţencu

Petru Rusşindilar, *George Tofan – tribun al românismului în Bucovina*, Suceava, Editura „Hurmuzachi", 1998, 324 p.

Petru Rusşindilar este un cercetător cu preocupări statornice privind personalităţile care ilustrează viaţa culturală şi politică din Bucovina. Cartea de faţă vine după cea din 1995, consacrată Hurmuzăcheştilor şi rolului pe care îl joacă în viaţa culturală şi politică a provinciei după anexarea ei la Imperiul Habsburgic, în 1775.

George Tofan îşi desfăşoară activitatea într-o epocă de mari schimbări în istoria provinciei. Născut la Bilca, pe 5 noiembrie 1880, încetează din viaţă pe 15 iulie 1920, la Cernăuţi, în plină activitate, răpus de-o boală necruţătoare. Profesor şi director al Şcolii Normale din Cernăuţi, el desfăşoară o activitate remarcabilă pe tărâm cultural şi politic. Acordă o atenţie deosebită şcolii, prin care îi pregăteşte pe viitorii intelectuali bucovineni pentru evenimentele din 1918. Are un rol

important în prezenţa românilor bucovineni la cursurile de vară organizate de N. Iorga la Vălenii de Munte. Se remarcă şi ca susţinător al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. După Marea Unire este numit secretar-şef pentru Instrucţiunea Publică în Bucovina şi reorganizează învăţământul în provincie, pentru ridicarea lui la nivelul celui din România. Alături de activitatea culturală, se implică şi în viaţa politică. Îndată după izbucnirea primului război mondial, în 1914, trece în România, cu un grup de intelectuali bucovineni şi militează, pe toate căile, pentru revenirea provinciei la România. Autorul îl caracterizează, pe bună dreptate, „un tribun al luptei pentru Marea Unire".

Petru Rusşindilar întocmeşte, în cartea sa, o monografie a vieţii culturale şi politice din Bucovina pentru câteva decenii. În centrul ei îl situează, ca erou principal, pe George Tofan, la fel cum, în cartea anterioară, îi prezenta pe Hurmuzăcheşti. Demersul critic se susţine pe consultarea presei şi a unui mare număr de lucrări de referinţă privind Bucovina în primele decenii ale secolului nostru. Buna întocmire a aparatului critic, bibliografia lucrărilor lui George Tofan, materialul ilustrativ şi un indice de nume recomandă cartea şi prin ţinuta ştiinţifică.

D. Vatamaniuc

Mugur Andronic, *Huţulii, o minoritate din Bucovina*, Suceava, 1998, 96 p.

Cartea este elaborată – cum aflăm din *Cuvânt înainte*, semnat de Mugur Andronic – la propunerea Societăţii Culturale „Ştefan cel Mare" Bucovina, din Suceava, în colaborare cu Fundaţia pentru Dezvoltarea Societăţii Civile, ca un prim volum dintr-o colecţie *Pagini din istoria şi cultura Bucovinei*.

Lucrarea reuneşte mai multe studii, pregătite să ofere o privire de ansamblu asupra acestei minorităţi care trăieşte astăzi divizată în România şi Ucraina, ca urmare a ocupaţiei sovietice din 1940.

Dan Zodieru înfăţişează în studiul său, *Cadrul natural de habitat – Obcinile Bucovinei*, coordonatele spaţiului geografic în care trăieşte această minoritate, condiţiile climaterice, reţeaua hidrografică şi bogăţiile naturale. Mugur Andronic se ocupă în studiul său, *Huţulii – între istorie şi politic*, de ipotezele cu privire la originea lor şi imigrarea pe teritoriul românesc bucovinean. M. Andronic şi A. Blănaru prezintă în studiul *Din etnografia şi folclorul huţulilor*, aşezările, gospodăria, ţesăturile, broderia, portul popular, ocupaţiile tradiţionale şi folclorul. Ioan Rebuşapcă semnează studiul *Limba huţulilor din Bucovina*, în care expune trăsăturile comune ale limbii ucrainene şi graiul huţul. În studiul *Unele date şi aspecte cu privire la situaţia demografică şi socio-profesională din comunele Brodina şi Ulma*, Anton Andronic şi Ion Grigoraş comunică rezultatele unor cercetări efectuate la faţa locului, pe baza unui sondaj socio-profesional, pe care îl însoţesc şi cu tabele statistice.

Studiile îşi propun, cum se desprinde de mai sus, să schiţeze o monografie a acestei minorităţi naţionale, împărţită între două state, victimă a vicisitudinilor istorice. Originea huţulilor – sau a huţanilor, cum îşi spun ei – rămâne neelucidată. Mugur Andronic enumeră, în studiul său, ipotezele emise în cursul anilor în această privinţă. Consemnează, apoi, primele atestări documentare a prezenţei lor în Ţara de Sus a Moldovei. Vasile Macovei, Preşedintele Uniunii Generale a Asociaţiilor Etniei Huţule din România expune, spre final, *Un punct de vedere* personal, prin care cere să se recunoască huţulilor specificul aparte faţă de ucraineni. Stăruie să se ia toate măsurile împotriva ucrainizării huţulilor pentru faptul că au „ca fundament origini dacice şi apoi româneşti".

Cartea pune în discuţie probleme deosebit de sensibile, cu invocarea documentelor istorice. Materialul ilustrativ, foarte bogat, completează informaţia istorică. Se întâlnesc, totuşi, câteva scăpări din vedere: Bogdan-Duică este Gheorghe, nu *Gr.* şi nici *Ge.* (p. 23); Prodan Iorgu, autorul lucrării *Toponimie românească* este, probabil, Iorgu Iordan (p. 12).

Mica monografie consacrată huţulilor, împărţiţi între două state şi dispersaţi în Carpaţii Orientali, conduce la concluzia că această minoritate are dreptul la cultivarea limbii şi dezvoltarea culturii sale naţionale.

D. Vatamaniuc

Ю.І. Макар, С.В. Пивоваров, Ю.Ю. Юрійчук, *Садогурська монетарня (історико-краєзнавчий нарис)*, Чернівці, Рута, 1998, 80 с.

Pe teritoriul Bucovinei istorice sunt puţine localităţi a căror dată de întemeiere poate fi stabilită cu precizie. Pentru majoritatea localităţilor este cunoscută doar prima menţionare documentară, cu toate că ele existau cu multe secole înainte. Excepţiile le reprezintă doar coloniilor întemeiate în partea de nord-vest a Moldovei în perioada stăpânirii austriece.

Un caz aparte l-a constituit istoria localităţii Sadagura, întemeiată în timpul războiului ruso-turc din 1768–1774, devenită astăzi parte (raion) a oraşului Cernăuţi. În istoriografia românească există câteva lucrări privitoare la monetăria care a funcţionat aici la începutul anilor '70 ai secolului al XVIII-lea şi care a reprezentat de fapt temeiul constituirii unei aşezări distincte. Dintre acestea, reţinem monografia lui Dimitrie A. Sturdza, *Die rußische Münze Sadagura*, Czernowitz, 1898 şi studiul lui O. Luchian, *Emisiuni monetare şi medalistice din timpul războiului ruso-turc (1768–1774) privind Ţările Române*, „Memoria Antiquitatis" (Piatra Neamţ), III, 1971.

În pofida duratei de timp relativ scurte de la apariţia localităţii date, informaţii precise şi complete despre istoricul Sadagurei n-au fost reunite într-un singur volum nici de istoricii români, nici de cei ucraineni. Având în vedere această situaţie, universitarii Iurii Makar, Serghii Pâvovarov şi Iurii Iuriiciuk şi-au propus să cerceteze evenimentele legate de fondarea Sadagurei, de activitatea monetăriei de aici, de circulaţia monedelor moldo-muntene şi ruseşti pe teritoriul Principatelor Române, precum şi de evoluţia localităţii de-a lungul ultimelor două secole. Astfel, în prima jumătate a anului 1998, sub egida Centrului Bucovinean de Cercetări Arheologice de pe lângă Universitatea de Stat „Iuri Fedkovici" a ieşit de sub tipar lucrarea *Monetăria din Sadagura (schiţă de istorie locală)*.

Introducerea este consacrată analizei istoriografiei problemei, prezentării principalelor surse inedite şi edite, precum enunţării obiectivelor pe care le-au urmărit autorii monografiei.

Capitolul I, *Războiul ruso-turc şi Bucovina* [nu exista o provincie cu acest nume la acea dată – n.n.], prezintă operaţiunile militare între Imperiul Ţarist şi cel Otoman şi implicaţiile lor. Următorul capitol, *Finanţele imperiului, „proiectul" suplimentării visteriei militare*, oglindeşte dificultăţile financiare pe care le-au întâmpinat armatele ţarului după declanşarea ostilităţilor şi „proiectul" lui Pavel Rumeanţev, comandantul armatei ruseşti.

O scurtă biografie a contelui Peter Nikolaus von Gartenberg-Sadogurski, arendaş al Monetăriei din Varşovia, viitorul fondator al Monetăriei de la Sadagura, condiţiile acordului, încheiat la 24 februarie 1771 între guvernul rus şi conte, privind emisiunile monetare pentru Moldova şi Ţara Românească, sunt cuprinse în capitolul al III-lea, *Contele Gartenberg-Sadogurski*.

În capitolul al IV-lea sunt descrise evenimentele legate de întemeiereea localităţii, perfectarea procedurilor juridice, atribuirea denumirii de Sadagura şi privilegiile pe care le-a obţinut de la Divanul Moldovei şi Comandamentul rusesc. În capitolul al V-lea, autorii prezintă *Producerea monedelor, circulaţia lor în Principate*, specificând faptul că Monetăria a funcţionat din august 1771 până în august 1774, realizând monede în valoare de circa 618 629 ruble (671 638 ruble şi 93 copeici după alte informaţii). Istoricii oglindesc impactul negativ pe care l-a avut întreprinderea asupra economiei Principatelor Române, în general, şi asupra populaţiei, în special.

Capitolul al VI-lea, *Moneda moldo-muntească*, enumeră felurile şi tipurile monedelor bătute de contele Gartenberg, prezintă diverse tipare realizate cu scopul adaptării monedelor din Sadagura la condiţiile istorico-politice ale timpului. Menţionăm faptul că, pe monede, apar stemele stilizate ale Moldovei şi Ţării Româneşti, fiecare pe un scut de formă ovală, încununate de o coroană regală şi legenda МОН МОЛД: И ВАЛОСК (variantă – ВАЛАК).

Pe lângă monede, la Sadagura au fost realizate şi medalii memorialistice: 1) cu ocazia victoriei armatelor ruseşti pe Dunăre în octombrie 1771; 2) consacrată contelui Gartenberg, fondatorul Sadagurei; 3) cu ocazia întemeierii lojei masonice în Moldova; 4) în onoarea lojei masonice „Minerva" din Principatul Moldovei, prezentate în capitolul *Medalii memorialistice din Sadagura*.

În capitolul al VIII-lea este evidenţiată istoria localităţii sub administraţie austriacă.

Lucrarea cuprinde: *Concluzii, rezumate în limbile rusă şi engleză, Bibliografie, Catalogul monedelor bătute la Monetrăria din Sadagura* şi reprezintă o frumoasă realizare a istoricilor cernăuţeni.

Ştefan Purici

Nicolae Corlăţeanu, *Nandrişii. Povestea unui neam bucovinean*, Chişinău, „Limba română" S.R.L., 1998, 96 p.

Familia Nandriş şi-a cucerit un renume internaţional prin Grigore Nandriş, profesor de slavistică la Universitatea din Cernăuţi şi apoi la cea din Londra, iar în anii din urmă, şi prin Aniţa Nandriş-Cudla, autoarea evocării zguduitoare a calvarului siberian. Familia a dat şi alte personalităţi, care ilustrează mai multe domenii de activitate.

Cartea se deschide cu un „Crochiu istoric despre Bucovina", în care se schiţează politica dusă de Curtea din Viena privind imigrările, îndeosebi ruteană, în provincia anexată de Imperiul Habsburgic în 1775. Sunt prezentate consecinţele nefaste pentru români, populaţia autohtonă. Din descrierea comunei Mahala, de lângă Cernăuţi, vatra strămoşească a Nandriştilor, aflăm că ea este locuită, din cele mai vechi timpuri, de către români, în decursul anilor stabilindu-se aici şi câteva familii de evrei, germani, polonezi şi ruteni (ucraineni). Familia este întemeiată de Dumitru Nandriş (9 octombrie 1864 – 14 mai 1940) şi Maria (3 septembrie 1866 – 23 decembrie 1945). Originea familiei pare să fie transilvăneană, din părţile Maramureşului sau Năsăudului. Dumitru Nandriş şi soţia sa, Maria, născută Lazăr, au şapte copii, care fac gloria acestei familii: Ion (17 iulie 1980 – 7 ianuarie 1967) – medic, Vasile (13 martie 1893 – iulie 1926) – agronom, Grigore (17/30 ianuarie 1895 – 29 martie 1968) – profesor universitar, Gheorghe (august 1896 – 29 august 1929) – agronom, Florea (3 martie 1901 – 22 aprilie 1965) – agricultor, Aniţa (21 martie 1904 – ?) – casnică, Teodor (23 aprilie 1906 – 20 februarie 1989) – medic.

Tabloul de mai sus ne sugerează că familia ar fi putut să aibă şi alţi copii, probabil între 1896 şi 1901, care însă vor fi murit îndată după naştere.

Meritul principal al cărţii constă în întocmirea de „biografii" pentru fiecare membru al acestei familii ilustre. Vom remarca buna documentare, cu o mare bogăţie de informaţii inedite, puse la dispoziţia autorului de membrii familiei. Spaţiul cel mai extins este acordat, pe bună dreptate, lui Grigore Nandriş, unde se prezintă activitatea sa ştiinţifică prin care se impune în plan internaţional. Se remarcă şi activitatea sa, deosebit de rodnică, în fruntea Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. Un spaţiu extins se acordă şi Aniţei Nandriş-Cudla şi jurnalului său, una din cele mai cutremurătoare evocări ale suferinţelor îndurate în deportarea în Siberia.

Profesiunile preferate ale familiei sunt medicina şi agronomia şi ele se practică şi în generaţiile următoare. Nandrişii preferă, pentru pregătirea de specialitate, Clujul, atât pentru medicină, cât şi pentru agronomie. Numai Grigore Nandriş îşi face studiile la Bucureşti şi le continuă la Viena.

Dintre Nandrişii din generaţia a doua, Teodor practică medicina şi în judeţul Rădăuţi şi este medic-şef al Casei de Asigurări Sociale din Rădăuţi care avea în subordine, alături de judeţul Rădăuţi şi judeţele Suceava, Fălticeni, Gura-Humorului, Câmpulung Moldovenesc şi Vatra Dornei. Cripta familiei Nandrişilor se află în cimitirul ortodox din Cernăuţi unde odihnesc, Maria, mama lor, Ion şi Teodor şi unde este depusă cenuşa lui Grigore, adusă de Mabel, soţia sa, de la Londra.

Cartea se încheie cu prezentarea lui John Gregory Nandriş, fiul lui Grigore Nandriş şi al soţiei sale, Mabel Farlez, născut în Londonderry (Irlanda de Nord) în 29 iunie 1938, specializat în arheologie, conferenţiar la Universitatea din Londra.

Volumul oferă şi o privire asupra legăturilor permanente între Grigore Nandriş, marele savant şi membrii familiei, rămaşi în ţară.

Demersul critic se susţine pe o bună bibliografie şi reţinem şi arborele genealogic al familiei pentru mai multe generaţii până în zilele noastre. Dacă ar fi să facem şi unele obiecţii, am menţiona că generalul Enzenberg, cunoscut sub numele Karl Freiherr von Enzenberg, nu este primul guvernator al Bucovinei (pag. 6). Înaintea lui a ocupat această demnitate generalul Gabriel Splény von Mihaly.

D. Vatamaniuc

Acad. Dan Berindei, *Revoluţia Română din 1848–1849. Consideraţii şi reflexii*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, 1997, 412 p.

În preajma împlinirii unui secol şi jumătate de la evenimentele paşoptiste – aniversare marcată, în anul 1998, în toată Europa şi în toate, practic, centrele culturale din România –, academicianul Dan Berindei a scos de sub tipar un volum dedicat momentelor importante ale revoluţiei de la 1848–1849 în spaţiul românesc şi a conexiunilor acesteia cu mişcările revoluţionare de pe continentul european. Autorul a cercetat diverse aspecte ale acestei revoluţii timp de patru decenii, publicând o lungă serie de studii şi articole în limba română şi în alte limbi. „Întregindu-le" şi „aducându-le la zi", istoricul Dan Berindei le reuneşte în monografia *Revoluţia Română din 1848–1849. Consideraţii şi reflexii*, care se doreşte a fi „un bilanţ" al cercetătorilor autohtoni în acest domeniu.

Lucrarea cuprinde *Cuvânt înainte*, *Cuvânt de deschidere*, *Rezumat şi Indice* şi este structurată pe şapte capitole tematice.

Primul capitol, *Un moment crucial al istoriei naţionale*, este consacrat analizei raporturilor în conceptele „evoluţie şi revoluţie, naţiune şi stat naţional" în modernitatea românească. Pentru o mai bună înţelegere a evenimentelor din spaţiul românesc, autorul prezintă succint *„Primăvara popoarelor"* în Europa şi defineşte *Locul Revoluţiei din 1848 în procesul devenirii statului modern român*, apreciind că „procesul de constituire a României moderne s-a desfăşurat sub semnul Revoluţiei de la 1848 şi a reprezentat, în fapt, o treptată traducere în viaţa a programului revoluţionar".

Următorul capitol, *Temeiuri ale revoluţiei*, oglindeşte problemele legate de evoluţia social-economică şi ideologică a ţărilor române în preajma anului 1848, cât *„Descoperirea României"*, realizată de elitele intelectuale şi politice autohtone în deceniile premergătoare revoluţiei paşoptiste. Tot în acest capitol, cercetătorul prezintă implantarea, dezvoltarea şi rolul structurilor masonice în emanciparea cultural-naţională şi politică a societăţii româneşti.

În capitolul al III-lea, acad. Dan Berindei realizează *Încadrarea europeană a mişcării de eliberare româneşti înainte de 1848*. Autorul face un istoric al legăturilor elitelor intelectuale româneşti cu mişcarea democratică europeană înainte de 1848, al relaţiilor politice cu revoluţionarii polonezi şi italieni.

Principalele momente ale revoluţiei de la 1848–1849 în spaţiul românesc, inclusiv cele din Bucovina, aflată sub dominaţia austriacă, sunt prezentate în capitolul *Desfăşurarea revoluţiei*, iar doctrina ideologică şi obiectivele mişcărilor politice din toate teritoriile româneşti sunt analizate în capitolul al V-lea, *Ideologia şi programul revoluţiei paşoptiste*. Acest din urmă capitol conţine o schiţare a *Concepţiilor social-politice ale lui C.A. Rosetti*.

Variate aspecte privind legăturile genealogice ale fruntaşilor munteni ai revoluţiei, activitatea Comisiei Proprietăţii, acţiunile şi rolul unor personalităţi ca Nicolae Bălcescu şi Gheorghe Magheru sunt dezbătute în capitolul VI, *Societatea românească şi revoluţia paşoptistă*.

Un compartiment deosebit de interesant al lucrării este capitolul al VII-lea, intitulat *Revoluţia şi relaţiile externe*. Cercetătorul analizează demersurile externe ale liderilor munteni, poziţia şi implicarea lui Nicolae Bălcescu în elaborarea unor planuri confederale în central şi sud-est-europene, raporturile între Revoluţia Română şi cea Maghiară din punctul de vedere al „responsabilităţilor istorice".

Concluzia, la care ajunge autorul la sfârşitul lucrării, este perfect întemeiată: „Revoluţia se impune ca un moment însemnat al istoriei naţionale, dar, totodată, ca parte a procesului general european care a marcat decisiv, la cumpăna veacului trecut, istoria umanităţii".

Monografia *Revoluţia Română din 1848–1849. Consideraţii şi reflexii*, semnată de acad. Dan Berindei, conţine multe şi interesante informaţii privitoare la evenimentele de la mijlocul secolului al XIX-lea, reprezentând – aşa cum o indică şi titlul – un rezultat al reflecţiilor istoricului pe marginea unui eveniment care a marcat decisiv evoluţia unor popoare din Centrul şi Sud-Estul Europei, inclusiv a naţiunii române.

Ştefan Purici

„Glasul Bucovinei". Revistă trimestrială de istorie şi cultură, Cernăuţi – Bucureşti, IV, 1997, nr. 2 (14), nr. 3 (15), nr. 4 (16).

Sumarul celor trei numere ale revistei cernăuţene „Glasul Bucovinei" reuneşte o gamă variată de subiecte, grupate pe mai multe secţiuni, cunoscute deja cititorului din numerele anterioare ale publicaţiei.

Remarcăm, la rubrica **Bucovina – procese istorice şi sociale**, studii care abordează o problematică complexă, referitoare la evoluţia provinciei în perioada austriacă. Pornind de la reflecţia că „istoria fără demografie rămâne o enigmă", acad. Vladimir Trebici îşi propune să demonstreze, în articolul *Despre demografia Bucovinei* (nr. 2/1997), importanţa studiilor demografice pentru evidenţierea particularităţilor istoriei Bucovinei, consemnând în acelaşi timp contribuţiile istoriografice române, germane şi ucrainene referitoare la această problematică şi îndemnând la abordarea problemelor demografice într-o manieră ştiinţifică.

Un alt studiu despre demografie este semnat de Constantin Ungureanu – *Procese migraţioniste în Bucovina în Perioada administraţiei militare (1774–1786)* (nr. 3/1997). Însoţit de o bibliografie vastă şi de un tabel care redă dinamica măririi numărului populaţiei Bucovinei între anii 1774–1785 structurată pe şase zone demografice, studiul demonstrează ideea că, în perioada administraţiei militare, populaţia Bucovinei a sporit brusc, una din cauze fiind imigrarea intensă în ţinut a locuitorilor din provinciile vecine (Galiţia, Moldova, Transilvania, Maramureş). Aceste procese migraţioniste s-au desfăşurat în mod natural având, în principal, un substrat economic şi social şi au fost încurajate de administraţia locală, cointeresată de popularea ţinutului pentru a obţine, prin impozite, mai mult profit.

Sub semnătura prof. univ. dr. Mihai Iacobescu apare studiul *Elita românilor din Bucovina anilor 1775–1862* (nr. 2/1997), în care autorul analizează procesul de formare a unei elite româneşti în Bucovina (continuatoare, în alte condiţii istorice, a pleiadei de personalităţi din perioada anterioară anexării), punctând factorii istorici care au dus la constituirea şi activarea acesteia: iosefinismul iluminist, legăturile între spiritualitatea română şi cea austro-germană, legăturile bucovinenilor cu intelectualii din întreg spaţiul românesc, momentul Revoluţiei de la 1848 etc. În aceste condiţii, elita românească creşte numeric şi calitativ, formulând un program în care revendicările sociale, politice, culturale, naţionale, religioase au depăşit cadrul restrâns de manifestare, ele fiind răspândite în cercuri politice mult mai largi şi devenind puncte de bază ale activităţii culturale de până la unirea din anul 1918.

Despre evoluţia Basarabiei şi a nordului Bucovinei, în contextul celui de al doilea război mondial, scrie Serghei Hacman, care semnează studiul *Problemele Basarabiei şi nordul Bucovinei în relaţiile sovieto-germane (iunie 1940–iulie 1941). Aspecte geopolitice şi geostrategice (nr. 4/1997).* Autorul emite ipoteză că, în acţiunile politice ale URSS privitoare la anexarea teritoriilor româneşti, relevant nu a fost factorul etnic ci prioritari erau consideraţi factorii geopolitici şi geostrategici.

Aspecte privind istoria culturală a provinciei sunt tratate în studiile semnate de Ilie Rad, *O secvenţă importantă din istoria culturală a Bucovinei: Fundăciunea Pumnuleană* (nr. 3/1997) şi Ilie Luceac, *Cultura românească în Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (2/1997). Ilie Rad evocă în articolul său momentele înfiinţării, la iniţiativa Societăţii pentru Cultura şi Literatura

Română în Bucovina, a Fundăciunii Pumnulene (1867), instituţie culturală care a promovat limba şi cultura română în Bucovina sfârşitului de secol XIX, concluzionând că: „toate forţele intelectuale pe care le-a avut provincia (...), şcoala românească, presa, legăturile culturale cu fraţii din Principate, activitatea societăţilor de cultură au demonstrat că nu o cultură occidentală pură poate înlocui pe cea medievală românească, ci o nouă fază a culturii româneşti, care evident a fost marcată de originalitate şi valoare".

Rubrica **Personalităţi bucovinene** cuprinde câteva articole în care sunt evocate figuri de cărturari români: *Isidor Bodea (1866–1938)* (Dragoş Olaru), *Claudiu Isopescu, animatorul traducerilor în limba italiană a literaturii române* (Pavel Ţugui), *Membrii marcanţi ai Societăţii Academice „Junimea" din Cernăuţi* (Rodica Şcraba). În acelaşi context se înscriu şi evocările semnate de acad. Vladimir Trebici – *Cuvânt rostit de acad. Vladimir Trebici la funeraliile prof. Victor Săhleanu , în ziua de 28 august 1997, la cimitirul evanghelic din Bucureşti* (nr. 3/1997) şi Ştefan Hostiuc – *Vasile Leviţchi. Mesaje către celălalt versant al existenţei* (nr. 4/1997).

La rubrica **Arhiva Bucovinei** este prezentat jurnalul lui Constantin Morariu – *Din arhiva familiei Morariu: Cursul vieţii mele* (nr. 2, 3, 4/1997), iar Ilie Luceac a pregătit pentru tipar *Două corespondenţe: Dimitrie Onciul către Sever Zotta şi Eudoxiu (Doxuţă) Hurmuzachi către Dimitrie Onciul* (nr. 3/1997).

Revista „Glasul Bucovinei" cuprinde şi rubricile **Aniversări culturale – Centenar Løvendal, Aniversări cernăuţene** – 80 de ani de la naşterea lui Mihailo Ivasiuk, **Proză–poezie – Cartea Bucovinei.**

Merită a fi amintită în mod deosebit preocuparea redactorilor revistei de a realiza **Cronica vieţii cernăuţene**. Astfel, cititorul este informat despre demersurile românilor din nordul Bucovinei în sensul păstrării şi afirmării identităţii naţionale. În numărul 3/1997 al publicaţiei, Alexandrina Cernov îşi exprimă opiniile asupra *Proiectului concepţiei învăţământului naţional pentru minorităţile naţionale din Ucraina* (nr. 3/1997), cu speranţa că: „aceste «concepţii pedagogice» nu vor obţine formula unui document, în conţinutul căruia este camuflată o subtilă politică de deznaţionalizare (vom vorbi româneşte, dar vom gândi ucraineşte), ci copiii din şcolile minorităţilor naţionale vor învăţa, conform unor concepţii ale învăţământului naţional ucrainean, unic pentru toţi copiii din Ucraina, şi că aceste şcoli (ale minorităţilor) vor cunoaşte şi vor respecta *Constituţia Ucrainei, Legea cu privire la minorităţile naţionale din Ucraina* şi *Tratatul de bază* încheiat între România şi Ucraina*, precum şi alte documente şi înţelegeri internaţionale, referitoare la drepturile şi statutul minorităţilor naţionale" Referitor la aceeaşi problematică sunt redate şi *Reflecţiile la „Masa rotundă". Învăţământul naţional cu privire la elaborarea bazelor de concepţie: învăţământul naţional pentru minorităţile naţionale în Ucraina şi Memorandumul cu privire la situaţia românilor (moldovenilor) din Ucraina* (nr. 3/1997), adresat preşedinţilor Ucrainei, Republicii Moldovei şi României şi semnat de reprezentanţii Alianţei Creştin-Democrate a Românilor din Ucraina, Asociaţiei Ştiinţifico-Pedagogice „Aron Pumnul" din Ucraina, Societăţii Cultural-Ecologiste de Binefacere şi Gospodărească „Stejarul", Societăţii Medicale Regionale „Isidor Bodea" din Cernăuţi, ziarelor independente „Arcaşul" şi „Plai românesc", Editurii „Alexandru cel Bun" şi al revistei pentru copii „Făgurel". Constantin Olaru, preşedintele ACDR, face o succintă prezentare a formaţiunii social-politice a românilor din Ucraina şi publică *Raportul ACDR-ului privind situaţia minorităţilor româneşti din Ucraina* (nr. 3/1997), expus la Congresul Uniunii Federale a Minorităţilor Naţionale din Europa, din 5–11 mai 1997 (nr. 3/1997). Problemele minorităţilor româneşti din Ucraina sunt dezbătute şi în nr. 4/1997. Revista cuprinde materiale privitoare la *Problemele învăţământului comunităţilor naţionale din Ucraina: între lege şi concepţie, Concepţia şcolii naţionale româneşti în limba maternă a poporului băştinaş român (moldovenesc) ce locuieşte compact în Ucraina* şi un *Protest* al societăţilor româneşti din Ucraina referitor la tentativele oficialităţilor kievene de a limita drepturile minorităţilor naţionale în domeniul învăţământului. Prof. univ. Alexandrina Cernov consideră că problemele şcolii nu pot fi rezolvate decât în baza unui dialog între autorităţi şi societăţile culturale. În acelaşi număr al revistei, Florin Grinea a conceput, în scopul creării „circumstanţelor propice exprimării *opţiunii* în această aventură a cunoaşterii numită *proces de*

* Textul Tratatului este publicat în nr. 2/1997.

învăţare pentru a înlesni colaboratorilor noştri, elevilor, parcurgerea cu beneficii sigure, a teritoriului muncii intelectuale", *Schiţe pentru un posibil manual alternativ de limba şi literatura română.*

Rodica Iaţencu

„Codrul Cosminului", Analele ştiinţifice de istorie – Universitatea „Ştefan cel Mare" (serie nouă), 1997–1998, nr. 3–4.

Reluând o tradiţie mai veche, Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava a editat, începând cu anul 1995, publicaţia „Codrul Cosminului" care, în perioada interbelică a apărut în 10 volume (1924–1939), ca Buletin al Institutului de Istorie şi Limbă de la Universitatea din Cernăuţi, avându-l director pe Ion Nistor.

Seria nouă a acestei publicaţii „se doreşte a fi expresia unor preocupări sistematice, permanente, de a identifica şi publica *mărturii arheologice, documente inedite*, din arhivele din ţară şi străinătate, *studii, articole, note şi comentarii, recenzii şi însemnări* cu privire la istoria locurilor din zonă, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre" („Codrul Cosminului, I/1995, p. 5").

Publicaţia „Codrul Cosminului" a ajuns în al IV-lea an de existenţă, ultimul volum apărut (număr dublu) fiind structurat pe mai multe rubrici **Editorial, Studii, Note şi comunicări, Viaţa culturală în Bucovina, Documente, Lucrări ale studenţilor, Bucovina în dezbaterea lumii contemporane, Traduceri, Cronica, Cărţi fundamentale, Recenzii, Memento, Opinii, Scrisori de la cititori, Viaţa ştiinţifică a Catedrei de istorie de la Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava în perioada 1993–1997.**

Primele trei rubrici ale revistei „Codrul Cosminului" cuprind studii de istorie, note şi comunicări cu o tematică diversificată: arheologie, viaţă economică, demografie, istorie culturală, istorie bisericească, personalităţi istorice.

Evoluţia habitatului uman în zona oraşului Suceava şi reconstituirea unei aşezări precucuteniene constituie tema studiilor semnate de Dumitru Boghian (*Evoluţia habitatului uman în zona oraşului Suceava până la constituirea oraşului medieval*) şi Nicolae Ursulescu, Dumitru Boghian (*Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din aşezarea precucuteniană de la Târgu-Frumos – jud. Iaşi*). Disputa istoriografică cu privire la existenţa „dacilor mari " este readusă în discuţie de Mircea Ignat (*Au existat „au existat dacii mari"? – Oracula Sibyllina, XII, 180–181*), care propune o reinterpretare a izvoarelor antice în sensul demonstrării neexistenţei acestui trib geto-dacic.

Problemele politicii fiscale promovate de domnii moldoveni în Evul Mediu sunt tratate, sub aspect istoriografic, de Mihai Lazăr în studiul *Aspecte istoriografice privind regimul fiscal al crescătorilor de vite din Moldova*, autorul concluzionând că „acest domeniu al cercetării continuă să fie un teren fertil de investigaţii" (p. 52). Evoluţia economică a Bucovinei în anii de după primul război mondial, până la reunificarea administrativă a acesteia, constituie tema studiului *Situaţii şi probleme economice în Bucovina anilor 1919–1925*, semnat de Mircea Strugariu. Reorganizarea economică a Bucovinei a fost un proces dificil, dar „în mare parte problemele au fost eliminate sau diminuate ca urmare a adoptării unor legi precum Legea pentru retragerea din circulaţie a coroanelor şi rublelor, nr. 3364/1920 (...), Legea privind regimul de impunere, nr. 661/22 februarie 1921, extinderea Legii băncilor populare şi a Decretului-lege relativ la înfiinţarea Casei Centrale a cooperaţiei şi împrumuturilor sătenilor de pe tot parcursul României Mari. În domeniul industrial au fost adoptate legi cu caracter integrator: Legea minelor, Legea energiei, Legea privind comercializarea şi controlul întreprinderilor economice de stat" (p. 335).

Realităţile istorice ale Bucovinei austriece sunt tratate şi prin prisma evoluţiei fenomenului demografic. M. Şt. Ceauşu, în studiul *Evuluţii etnodemografice în Bucovina la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea*, analizează cauzele care au determinat schimbarea raporturilor etnodemografice, concluzionând că „... măsurile populaţioniste luate de Imperiul

Habsburgic în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, precum şi emigrarea populaţiei româneşti bucovinene în Moldova şi, mai ales, puternica emigrare a rutenilor galiţieni în Bucovina au fost toţi factori ce au determinat schimbarea raporturilor etnodemografice în această provincie, în direcţia creşterii cantitative a elementelor alogene, în care un loc aparte l-au ocupat ucrainenii, şi a scăderii numărului românilor indigeni" (p. 103). Studiul lui Constantin Ungureanu, *Evreii în Bucovina,* oferă date statistice despre imigrarea evreilor în Bucovina completate cu câteva tabele care reflectă dinamica populaţiei evreieşti din diferite zone ale Bucovinei aflate sub dominaţie austriacă.

Gândit pe latura conceptului „demitizării Bucovinei", studiul lui Ştefan Purici, *Dacoromânism şi regionalism la românii din Bucovina (1848–1849),* analizează procesul cristalizării, la românii din Bucovina, a unei mişcări naţionale, cu caracter liberal-democratic, şi esenţa regionalismului, în contextul măsurilor întreprinse de adepţii ideologiei dacoromânismului.

Despre situaţia Bucovinei în vremea celui de al doilea război mondial scrie M.A. Căruntu, care analizează *Drama refugiaţilor bucovineni (1940–1941).* În acelaşi context se înscriu şi articolele semnate de Victor Dobrescu, *Şcoala Normală de Băieţi din Cernăuţi în refugiu la Siret, jud. Rădăuţi. Amintiri* şi Ioan Scripcariuc, *Drama refugiului Arhivelor Bucovinei.*

O incursiune în istoria modernă a României, cu scopul de a sugera o nouă abordare a temelor propuse, este făcută de Dimitrie Vitcu şi Gheorghe Cliveti. Primul autor, în studiul *Europa generaţiei paşoptiste,* concluzionează că „... rolul istoric al generaţiei paşoptiste a constat în filtrarea ideilor politice, sociale sau estetice ale Europei prin sita spiritului naţional, contribuind decisiv nu doar la realizarea *statului* român modern, ci şi la fundamentarea unei *ideologii* şi a unei *culturi* moderne, compatibile şi nu o dată comparabile cu valorile consacrate ale spiritualităţii europene" (p. 140). Gh. Cliveti, în studiul *România şi „crizele din sud-est" (1878–1913). Argumente pentru o nouă abordare,* sugerează o nouă perspectivă asupra analizării situaţiei României în perioada manifestării „crizelor din sud-est (1878–1913)", care nu mai trebuie privite din punct de vedere atitudinal, „la nivelul cercurilor politice, guvernamentale sau al opiniei publice", ci din perspectiva „unor resorturi profunde, de genul asperităţilor vecinale la Dunărea de Jos (...) al intereselor româneşti la sud de fluviu, (...) repercusiunilor reale ale „desfăşurărilor balcanice" asupra datelor contextuale pentru afirmarea în plan internaţional a statului român" (p. 146).

Profilul istoric al revistei este conturat şi prin studiile care tratează probleme legate de evoluţia sistemului bisericesc (Constantin Ungureanu, *Reforma bisericească în Bucovina şi urmările ei pentru românii bucovineni,* Mircea Pahomi, *Biserici şi mănăstiri catolice din Siret, sec. XIV–XVI. Învăţământ catolic la episcopia din Siret*), a evenimentelor culturale care au polarizat activitatea bisericii în anumite perioade (Constantin Şerban, *Serbarea de la Mănăstirea Putna din 1871 şi ecoul ei în presa bucureşteană,* George Ostafi, *Comemorarea lui Ştefan cel Mare la Putna şi Suceava în anul 1904,* Mircea Pahomi, *Şcoala de la Mănăstirea Putna în sec. XV–XVI,* Vasile Vasile, *Şcoala Muzicală de la Putna – o sinteză la zi,* Vasile Demciuc, *Activitatea lui Grigore Ţamblac în Moldova*).

Rubrica **Viaţa culturală în Bucovina** cuprinde o serie de articole în care sunt comemorate unele personalităţi bucovinene: *Mitropolitul Petru Movilă – 400 ani de la naştere* (V. Demciuc), *Petru Movilă – fiul credincios al neamului românesc* (N. Cârlan), *Ciprian Porumbescu – educator* (V. Vasile), *Aron Pumnul, ctitor al Bibliotecii învăţăceilor români gimnazişti din Cernăuţi* (I. Radu), *Nicolae Grămadă – toponomast* (Gh. Moldoveanu), *Theofil Sauciuc Săveanu: 1884–1971* (C. Şerban) etc.

La rubrica **Documente** sunt prezentate *Două scrisori de la Eudoxiu Hurmuzachi păstrate în Arhivele sucevene* (G. Irimescu) şi o parte a corespondenţei dintre Teodor Bălan şi Radu Rosetti: *1940 – Generaţia trădată. Teodor Bălan: drama unui intelectual. Scrisori de la Radu Rosetti* (Harieta Mareci).

Volumul cuprinde şi informaţii despre manifestările culturale care au fost legate de istoria Bucovinei (grupate în rubricile **Bucovina în dezbaterea lumii contemporane** şi **Cronica**). La capitolul **Cărţi fundamentale** Mihai Iacobescu face prezentarea lucrării *O istorie sinceră a poporului*

român (Florin Constantiniu), iar rubrica **Recenzii** prezintă o serie de lucrări importante depre evoluţia istorică şi culturală a României şi a Europei Centrale şi de Sud-Est.

Viaţa şi activitatea istoricului Nichita Adăniloaie şi a eminescologului Dimitrie Vatamaniuc sunt prezentate de Mihai Iacobescu la rubrica **Memento**.

Capitolul **Opinii** prezintă *Declaraţia oamenilor de ştiinţă şi culturală din Suceava* în legătură cu pregătirea şi semnarea Tratatului de bază româno-ucrainean şi consideraţiile lui D. Cucu privind *Repolarizarea vieţii culturale în Bucovina*.

În contextul actual al rescrierii istoriei din perspectiva abordării critice revista „Codrul Cosminului" se înscrie în rândul publicaţiilor care se impun prin rigoare şi stil ştiinţific.

Rodica Iaţencu

„Ţara Fagilor". Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuţi – Târgu-Mureş, 1997, 300 p.

Al şaselea volum al almanahului „Ţara Fagilor", alcătuit de Dumitru Covalciuc, apare sub egida Societăţii Culturale „Arboroasa" din Cernăuţi şi este tipărit la S.C. Tipomur S.A. Îngrijirea, ca şi în cazul precedentelor volume, aparţine Bibliotecii Judeţene Mureş şi Fundaţiei Culturale „Vasile Netea" din România. Redactorul volumului este Mihai Artimon Mircea.

Cuvântul introductiv *Cu gândul la Codrul Cosminului* este semnat de Dimitrie Poptămaş, care evocă, la împlinirea a 500 de ani de la victoria lui Ştefan cel Mare din 1497, „clipele de eroism şi sacrificiu" ale românilor moldoveni şi mărturiseşte impresii de la sărbătoarea conaţionalilor noştri din 26 octombrie 1997: „Niciodată nu mi-a fost dat să văd atâta încredere în forţa divină, atâta disciplină şi unitate de voinţă ca în acea zi" (p. 6).

Structura almanahului este, în mare parte, aceeaşi: *Bucovina în spaţiu şi timp, Cum a fost odată – Restituiri, Oameni şi locuri, Golgota neamului românesc, Documentar, Graiul neamului, Folclor bucovinean, Poesis, Din creaţia literară a criticilor almanahului, Ştiinţă, Istorie culturală. Profiluri.* Din cuprinsul acestora, de interes documentar sunt studiile lui George C. Nimigean, *Consideraţiuni antropogeografice asupra Bucovinei* (reprodus din „Revista Bucovinei", II, 10, 1943), Constantin Ungureanu, *Structura proprietăţii funciare a ţinutului Cernăuţi la 1774*, Ion Popescu, *Românii şi componenţa naţională a Bucovinei în perioada ocupaţiei habsburgice (1774–1918)*, Dumitru Covalciuc, *Frământări în sânul bisericii ortodoxe din Bucovina în perioada 1945–1995*. Acelaşi interes îl prezintă restituirile: Em. Grigorovitza, *Pe malul Prutului* (din vol. *Cum a fost odată*, Bucureşti, 1911), Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei* (din vol. *Ce-a fost odată. Din trecutul Bucovinei*, Cernăuţi, 1922), Zaharia Voronca, *Date statistice* şi *Spiritul poporului* (din vol. *Mihalcea cu neamurile boereşti ce au stăpânit-o*, Cernăuţi, 1912), Gavril Rotică, *Un document, Emilian Sluşanschi* (din vol. *Bucovina care s-a dus...*), Simion Reli, *Icoană finală* (din *Amintiri dintr-un castel la Nistru. Icoane istorice din trecutul românesc al satelor Bucovinei dintre Nistru şi Prut după acte şi documente*, Bucureşti, 1924).

Almanahul „Ţara Fagilor" continuă să publice mărturii şi date statistice referitoare la destinul comunităţii româneşti din Bucovina în primii ani de ocupaţie sovietică. Din folclorul bucovinean tipăreşte cântece, strigături şi câteva legende (*Floarea-soarelui, Legenda trandafirului*).

Poezia provinciei este ilustrată de texte, unele însoţite de fişe biobibliografice, din creaţia lui George C. Nimigeanu (reproduceri din „Freamătul literar", „Glasul Bucovinei", E.Ar. Zaharia, *Antologie rădăuţeană*), Vasile Izvoran-Cernăuţean, Arcadie Opaiţ, Ion Cojocaru, Ion Bâcu.

Sumarul almanahului „Ţara Fagilor" se întregeşte cu profilurile: *Actualitatea lui Ion Neculce* (Vasile Bizovi), *Pictorul Epaminonda Bucevschi* (Dumitru Oprişan), *Ştefan Ştefureac, profesorul şi*

animatorul cultural (Petru Grior), *In memoriam: George Nimigeanu, Contribuţiuni documentare la biografia lui Mircea Streinul* (Dragoş Olaru), *Adrian Fochi, un fiu vrednic al Bucovinei* (Grigore Bostan), *Cernăuţeanul Paul Celan* (Grigore Crigan). Iconografia discretă (gravuri, fotografii, documente diverse) conferă publicaţiei un aspect plăcut.

Vasile I. Schipor

„Apă vie". Almanahul tuturor românilor, Timişoara, Editura „Augusta", 1998, 192 p.

Almanahul „Apă vie" apare la Timişoara sub egida Uniunii „Fundaţia Augusta", împlinind un proiect mai vechi al unor ziarişti din Banatul istoric, sub redacţia: Anca Augusta (director), Adrian Dinu Rachieru (redactor-şef), Vasile Barbu, Ionel Bota, Ioţa Bulic, Gheorghe Jurma, Ion Gh. Oltean, Aurel Turcuş (colectivul redacţional).

Scopul publicaţiei este precizat de profesoara Anca Augusta, cunoscută şi în Bucovina pentru calităţile ei rare, în *Cuvânt înainte:* „... luând pulsul comunităţilor româneşti din toate zările am reuşit să-i aducem acasă, sub cupola încăpătoare a limbii române, pe cei de pretutindeni, rătăcind ori suferind, apărându-şi identitatea şi crezând într-un destin înalt pentru acest neam vieţuind în menghina Istoriei" (p. 5). Apărând „sub presiunea timpului" şi sugerând, nu doar prin titlul său inspirat, „regenerarea românismului", almanahul îşi propune să realizeze „o hartă sufletească" a lumii româneşti.

Materialul almanahului, bogat, divers şi îngrijit, este structurat în secţiuni tipice acestui gen de publicaţii: *Obiceiurile noastre, Din trecutul nostru, Tezaur, Arhivele vorbesc, Problemele noastre, Istorie la prezent, Voci lirice, Colocviu.* În cadrul acestora se publică (în câteva cazuri prin retipărire) articole, studii, note biobiliografice, impresii de călătorie, interviuri, scrisori, cronici, evocări, note şi fişe, cronologie. Dintre acestea reţinem: Ileana Magda, *Începuturile literaturii artistice;* Vasile Barbu, *Lăutari uzdineni;* Costa Roşu, *Cercetările etnofolclorice la românii din Banatul iugoslav;* Gligor Popi, *Publicaţiile româneşti din Banatul iugoslav în perioada interbelică; Andrei Şaguna la Vârşeţ şi Karlovici;* Vasile Barbu, *Pictoriţele din Uzdin;* Corina Jurca, *Obiceiuri de Sânziene. Circulaţia motivelor;* Radu Păiuşan, *Voluntarii ardeleni şi bănăţeni în lupta pentru unitate naţională;* Vasile Dudaş, *Sever Bocu şi voluntariatul românilor ardeleni, bănăţeni şi bucovineni în anii primului război mondial*; Vasile Barbu, *„Vorba noastră" şi „Curcubeul timocean" – două publicaţii româneşti din Siberia de răsărit;* Adrian Dinu Rachieru, *Urmează „debucovinizarea"!;* Vichentie Idvorean, *Cum îşi păstrează identitatea naţională românii bănăţeni din Canada*; Dumitru Tomoni, *Sabin Evuţianu, preşedintele „Astrei Bănăţene"*; Florin Constantiniu, *Ultimul lider care a cedat pământ românesc, fără luptă* (reproducere din „Naţional", nr. 149, 6–7 decembrie 1997).

Ca toate calendarele şi almanahurile noastre, „Apă vie" include în paginile sale multă poezie. Pentru realizarea scopului său declarat, selectează texte aparţinând unor vârste culturale şi generaţii diferite: Mihai Eminescu, Radu Gyr, Vasile Posteucă, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Vasile Tărâţeanu, Arcadie Opaiţ, Valentin Borda, Gheorghe Caramanciuc, Petru Cârdu, Pavel Gătăianţu, Ioan Baba, Ion Miloş, Ioan Vodicean, Dorina Şovre, Olivian Pop Bindiu. Tot aici sunt de reţinut două texte din creaţia lui Adam Puslojič, prieten statornic al lui Nichita Stănescu şi mesager al literaturii noastre la sud de Dunăre.

Din sumarul almanahului nu lipseşte folclorul. Din folclorul românilor din Banatul istoric se publică *Folclor din Seleuş* şi *Folclor literar din Sărcia.*

Umorul şi ironia, izvorând din parodii, flash-uri, epigrame, desene politice, reflecţii („Unii dintre semenii noştri trebuie interpretaţi şi «traduşi», deoarece una gândesc, alta simt, alta spun şi alta fac"), proverbe („Cine sapă groapa altuia, departe ajunge"), aforisme („Democraţia a prins rădăcini calendaristice şi în spiritul *ethos*-ului nostru inconfundabil").

În epilogul *O hartă sufletească*, Adrian Dinu Rachieru îşi exprimă credinţa în rolul acestui gen de cărţi: „de a dura o punte între românii din afara României", de a le fi „merinde sufletească". Ideea refacerii unităţii noastre sufleteşti, de neam şi de cultură este subliniată în spiritul „metabolismului cultural normal", dezvoltat de autor în studiul introductiv la *Poeţi din Bucovina* (1996): „Împreună, în acest spaţiu – punte, topind atâtea influenţe, favorizând împrumuturile şi «adăugirile sufleteşti», putem păşi într-o altă Europă, de o mare sensibilitate plurietnică, în care alinierea la standardele internaţionale să funcţioneze în regim de reciprocitate". Almanahul „Apă vie", adresându-se tuturor românilor cu dorinţa de a se regăsi şi simţi acasă în paginile sale, indiferent de zările sub care vieţuiesc, întăreşte „nevoia de identitate" a conaţionalilor noştri desţăraţi, într-o vreme în care până şi această anevoioasă agoniseală a noastră este, în chiar inima ţării, împinsă cu inconştienţă spre criză: „Conservându-şi rădăcinile, aceste focare româneşti risipite în jurul nostru, rezonând la sărbătorile neamului desenează o formidabilă hartă sufletească, răspunzând unei nevoi care vine din adâncuri: nevoia de identitate. Ea nu se apără prin volute oratorice ori patriotism urlător, «de grotă». Noi credem doar în limbajul faptelor" (p. 186).

Almanahul „Apă vie" este ilustrat cu multe fotografii, unele documente de epocă, reproduceri, desene şi o grafică elegantă.

Vasile I. Schipor

10. INTERNATIONALE STUDIENTAGUNG DES BUKOWINA-INSTITUTS
AUGSBURG VOM 29. JULI – 1. AUGUST 1998

În zilele de 29 iulie – 1 august 1998, în oraşul Augsburg din regiunea Bavaria (Germania), Institutul „Bukovina" a organizat, cu ocazia împlinirii unui deceniu de activitate, Simpozionul ştiinţific internaţional *Istoria partidelor şi a vieţii parlamentare în Bucovina*. La manifestare au participat delegaţii din România şi Ucraina, de la Centrul pentru Studierea Problemelor Academiei Române din Rădăuţi, în frunte cu prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, şi, respectiv, de la Centrul Ştiinţific de Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea de Stat „Iuri Fedkovici" din Cernăuţi, condusă de prof. univ. dr. Oleg Panciuk. De asemenea, la invitaţia autorităţilor bavareze, în cadrul oferit de parteneriatul trilateral Bavaria–Cernăuţi–Suceava, la Augsburg au sosit reprezentanţi ai Consiliului Judeţean Suceava şi ai Administraţiei de Stat a regiunii Cernăuţi.

Cuvântul de salut, cu urări de succes participanţilor la lucrările simpozionului, a fost rostit de prof. dr. Kurt Rein de la Universitatea „Ludwig-Maximilian" din München. Programul manifestării şi obiectivele urmărite de către organizatori au fost prezentate de dr. Ortfried Kotzian, directorul executiv al Institutului „Bukovina".

Eduard Lintner, Secretar de stat în Ministerul federal de Interne, structură administrativă (cu un domeniu de activitate diferit de cel al Ministerului român de Interne) care sprijină programul de cercetare al Institutului „Bukovina" – a inaugurat lucrările simpozionului, susţinând referatul *Dialogul între ştiinţă şi cercetare drept bază pentru menţinerea culturii germane în Europa de Est*. Raportorul a subliniat că Ministerul federal de Interne s-a pronunţat pentru conservarea culturală şi naţională a comunităţilor germane din Europa Răsăriteană. Landurile (regiunile) germane au promis că vor sprijini activ această idee.

Prof. univ. dr. Theo Stammen, de la Universitatea din Augsburg, în comunicarea *Cercetarea partidelor ca bază de înţelegere a sistemelor politice*, a schiţat un proiect-cadru pentru studierea istoriei unor partide. Referentul a specificat faptul că, în opinia lui, viitorul aparţine partidelor de masă şi nu celor de clasă.

Directorul Institutului Ungar din München, prof. univ. dr. Horst Glassl, profesor pentru istorie est-europeană al Universitatea din capitala Bavariei, a efectuat o privire de ansamblu asupra evoluţiei constituţionale a Imperiului Habsburgic. În referatul *De la Reichstag la Reichsrat: evoluţia parlamentarismului în Austro-Ungaria*, autorul a apreciat că sistemul constituţional în perioada dualismului a fost la acea vreme, probabil, cel mai complicat din lume. Prof. Horst Glassl a arătat că Dieta ungurească, care se constituise înainte de cea austriacă, a împiedicat dezvoltarea democratică a revoluţiei de la 1848–1849 în Austria.

Cercetătorul Otto-Friedrich Hallabrin, diplomat în ştiinţe politice, responsabil al proiectului de cercetare *Istoria parlamentarismului şi a partidelor din Bucovina*, a prezentat un raport asupra obiectivelor, stadiului de cercetare, realizărilor şi problemelor aflate în centrul investigaţiei ştiinţifice viitoare privind istoria politică a Bucovinei istorice în perioada 1848–1940. Autorul a pus în lumină dificultăţile pe care le întâlneşte cercetătorul care se ocupă de trecutul acestei provincii, cauzate de dispersarea izvoarelor istorice (Viena, Bucureşti, Lemberg, Suceava, Cernăuţi ş.a.), de caracterul incomplet al fondurilor arhivistice şi al publicaţiilor periodice etc.

Directorul Institutului „Bukovina", prof. dr. Johannes Hampel a susţinut comunicarea *Anul decisiv 1848/49 şi importanţa lui pentru parlamentarismul din Austro-Ungaria*, analizând impactul revoluţiei paşoptiste asupra evoluţiei politico-sociale a Bucovinei, în particular, şi a imperiului dualist, în general.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 239–246, Bucureşti, 1999

Modul de desfăşurare şi rezultatele alegerilor parlamentare din Ucraina, din martie 1998, au fost analizate de Petro Hasiuk, Directorul Oficiului Cernăuţi al Institutului European pentru Integrare şi Dezvoltare din Kiev, care a prezentat referatul *Dezvoltarea şi rolul partidelor politice în procesul de democratizare a Ucrainei pe baza exemplului Bucovinei de Nord.* Autorul a fost extrem de critic la adresa nivelului de conştiinţă naţională a cetăţenilor ucraineni, subliniind faptul că noţiunea de „ucrainitate" nu s-a înrădăcinat în mentalul colectiv, rămânând la dimensiunea teritorială, iar partidele politice ucrainene sunt încă nişte formaţiuni amorfe, lipsite de concepţii bine definite, în activitatea lor prevalând interesele de grup şi/sau conjuncturale.

Dr. Hugo Weczerka, fost director al Institutului „Herder" din Marburg, bun cunoscător al fenomenelor istorice din sud-estul european, a vorbit despre *Etniile şi viaţa publică în Bucovina între 1848–1914*, punând accentul pe liniile de colaborare şi concurenţa interetnică în această provincie austriacă. Analizând fenomenele etnodemografice, cercetătorul german a specificat faptul că „Bucovina a dobândit caracterul multietnic sub ocupaţia austriacă, ea nu era astfel cât a ţinut de Moldova". El a arătat că, la momentul includerii părţii de nord-vest a Moldovei în componenţa Imperiului austriac, românii reprezentau circa 2/3 din populaţia ţinutului, iar rutenii şi huţulii (ucrainenii) în jur de 1/4.

Dr. Mihai-Ştefan Ceauşu, cercetător la Institutul de istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi a conferenţiat despre *Evoluţia istorică a partidelor politice româneşti din Bucovina şi reprezentanţii lor în Dieta Bucovinei şi Parlamentul austriac*, prezentând procesul de cristalizare şi dezvoltare a vieţii politice româneşti în cel mai mic ţinut al imperiului, cât şi principalele direcţii de activitate desfăşurată de reprezentanţii românilor bucovineni în structurile legislative austriece centrale şi locale.

Informaţii interesante despre *Formarea şi rolul partidelor ucrainene în viaţa politică a Bucovinei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* a oferit publicului conf. dr. Olexandr Dobrjansky, prodecan al Facultăţii de Istorie a Universităţii din Cernăuţi. Iar aspirantul Serghii Osaciuk, cercetător ştiinţific la Centrul Ştiinţific de Cercetări Bucovinene de pe lângă Universitatea de Stat „Iuri Fedkovici" din Cernăuţi, a prezentat referatul *Partidele şi societăţile politice ale germanilor din Bucovina*, concluzionând că, germanii, ca şi celelalte etnii din ţinut, au parcurs aceleaşi etape în formarea şi dezvoltarea formaţiunilor politice, pornind de la cristalizarea culturală la organizarea în structuri politice şi, apoi, la pătrunderea în mase. La fel ca şi celelalte mişcări naţionale, viaţa politică a germanilor bucovineni a fost caracterizată de fenomenul divizării în diverse orientări politice.

Dr. Ortfried Kotzian a meditat asupra *Compromisului din Dieta Bucovinei din anul 1910*, analizând opiniile exprimate în legătură cu „der Ausgleich" de către istoricii germani Emanuel Turczynsky şi Erich Beck. Autorul consideră că înţelegerea intervenită între grupările politico-naţionale din Bucovina a asigurat o reprezentare echilibrată a etniilor în Dieta Bucovinei. Totodată, faptul că a fost încheiat un compromis trebuie să ne atragă atenţia asupra cauzelor şi motivelor realizării lui, a disfuncţionalităţilor şi imperfecţiunilor sistemului politic din Bucovina austriacă. În ce măsură a fost o soluţie ideală este greu de apreciat, deoarece verificarea lui în practică nu s-a putut realiza din cauza perioadei scurte de aplicare. Acelaşi considerent împiedică formularea unei aprecieri ştiinţifice a „Ausgleich"-ului.

Dr. Ştefan Purici, lector universitar la Universitatea „Ştefan cel Mare" şi cercetător ştiinţific la Centrul de Studiere a Problemelor Bucovinei al Academiei Române, a prezentat comunicarea *Procesul de transformare parlamentară: de la Dieta Bucovinei la Parlamentul de la Bucureşti.*

Alegerile din Ucraina s-au aflat în centrul atenţiei dr. Serghii Popik, şef al Direcţiei pentru Naţionalităţi şi Migraţie a Administraţiei de Stat a regiunii Cernăuţi. Cercetătorul cernăuţean a prezentat comunicarea *Politica practică în Regiunea Cernăuţi: rezultatele alegerilor parlamentare şi locale în Bucovina de Nord din martie 1998.* Cu un anumit pesimism, autorul a tras concluzia că noii aleşi nu vor reprezenta interesele electoratului ci propriile lor interese sau ale forţelor care au stat în spatele lor. Trebuie să remarcăm că acest lucru nu se referă şi la deputatul Ion Popescu, ales de românii cernăuţeni, lucru recunoscut şi de raportor.

Pe parcursul întregului program, au fost organizate dezbateri pe marginea referatelor susţinute, dialogul purtându-se într-o atmosferă de colaborare ştiinţifică.

În ziua de 1 august 1998, a avut loc şedinţa festivă prilejuită de celebrarea unui deceniu de la înfiinţarea Institutului „Bukovina". În faţa unui numeros public, au venit cu mesajele lor dr. Georg Simnacher, preşedintele regiunii Bavaria, dr. Peter Menacher, primarul oraşului Augsburg, prof. univ. dr. Theo Stammen, din partea Universităţii din Augsburg. Cuvinte de salut, urări de succes şi noi împliniri membrilor Institutului „Bukovina" au fost rostite de către Gavril Mârza, preşedintele Consiliului Judeţean Suceava şi Teofil Bauer, şeful Administraţiei de Stat a regiunii Cernăuţi. Domnii prof. dr. Oleg Panciuk şi prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc au evidenţiat punctele de colaborare între instituţiile pe care le conduc şi instituţia gazdă.

O analiză a provocărilor secolului următor şi a formelor de contracarare sau de depărtare la acestea de către societatea europeană a fost realizată de dr. Erhard Bucek, vicecancelarul Republicii Austria. Referentul a considerat drept imperioasă strângerea relaţiilor între partenerii de dialog din diverse ţări ale Europei.

În final, prof. dr. Johannes Hampel a mulţumit tuturor participanţilor şi referenţilor pentru contribuţiile lor, subliniind intenţia organizatorilor de a publica lucrările simpozionului într-un volum separat sau în paginile revistei „Kaindl-Archiv".

Ştefan Purici

COLOCVIUL FILIALEI „BUCOVINA" DIN RĂDĂUŢI AL ASOCIAŢIEI „UNIUNEA PENTRU EUROPA – DIN ROMÂNIA"

Colocviul s-a ţinut la 31 august 1998, în sala de festivităţi a Primăriei municipiului Rădăuţi, în prezenţa prof. dr. D. Vatamaniuc, preşedintele Filialei „Bucovina" a Asociaţiei „Uniunea pentru Europa – din România", a dlui Mihai Frunză, primarul municipiului, vicepreşedintele Filialei, a membrilor Filialei şi a unei delegaţii germane, formată din 30 de persoane, condusă de Franz Hölzl, preşedintele organizaţiei „Europa – Union Deutschland" din München. Delegaţiei germană a vizitat Maramureşul şi monumentele istorice din Bucovina, fiind însoţită de dna Nadia Mezincescu, secretar al Asociaţiei „Uniunea pentru Europa – din România" şi de dl Ovidiu Bâtă, doctorand la Centrul de Studii „Bucovina" din Rădăuţi, secretar al Filialei „Bucovina".

Colocviul a fost deschis de D. Vatamaniuc, după care Mihai Frunză, primarul municipiului, a prezentat oraşul şi zona Rădăuţiului sub aspect social, economic şi cultural. Acad. R. Grigorovici a susţinut expunerea *Bucovina în lumina noilor cercetări istorice*, iar Franz Hölzl a vorbit în alocuţiunea sa despre problemele integrării europene. Participanţii germani au pus numeroase întrebări, predominant cu caracter economic, la care a răspuns, documentat, primarul oraşului. De altfel, şi primirea la Primăria municipiului Rădăuţi a fost excelentă, fapt apreciat de oaspeţi.

Înfiinţată în 1996, Filiala „Bucovina" a Asociaţiei „Uniunea pentru Europa – din România", a organizat primul simpozion internaţional la Rădăuţi, în luna mai, 1996. La lucrările sale a participat o delegaţie din Bucureşti a Asociaţiei, formată din Gheorghe Gussi, Nadia Mezincescu, Nicolae Bogatu, Margareta Spiridon, Francisc Aaron şi Călin Atanasiu, toţi de la Academia Română. Au ţinut comunicările Franz Hölzl, din partea germană, acad. Radu Grigorovici, acad. Vladimir Trebici şi dr. D. Vatamaniuc din partea română. Lucrările simpozionului au fost publicate în „Analele Bucovinei", An IV, 3/1997, p. 799–826, număr special, consacrat şi Conferinţei Internaţionale organizate de Centrul de Studii „Bucovina", în colaborare cu Bukowina-Institut din Augsburg şi Centrul de cercetări bucovinene din Cernăuţi, care şi-a ţinut lucrările la Rădăuţi, în 29 mai – 3 iunie 1996.

Ovidiu Bâtă

CONGRESUL AL IV-LEA AL SOCIETĂŢII PENTRU CULTURA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA

În zilele de 29 şi 30 august 1998, s-au desfăşurat, în sala Bibliotecii municipale din Rădăuţi, lucrările Congresului Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. Au participat delegaţi de la cele 20 de filiale din ţară, de la societăţile culturale româneşti din regiunea Cernăuţi, precum şi de la alte societăţi culturale din ţară. Lucrările Congresului au fost conduse de acad. Radu Grigorovici, acad. Vladimir Trebici, de preşedintele activ al Societăţii, Mircea Irimescu, şi de rectorul Universităţii populare de vară, Petru Bejenaru. Din partea autorităţilor locale şi judeţene, au fost prezenţi şi au rostit alocuţiuni dnii Mihai Frunză, primarul municipiului Rădăuţi, şi Vlad Ciubotariu-Boer, inspector şcolar general. Dl Serafim Fădor a salutat congresul din partea Uniunii Românilor Bucovineni.

Conferinţa *Despre democraţie – origini, caracteristici, evoluţie, perspective*, cu care acad. Vladimir Trebici a deschis lucrările propriu-zise ale congresului, a însemnat, totodată, şi debutul unui ciclu de conferinţe lunare, iniţiat şi prezidat de Societate, pe tema democraţiei şi a societăţii civile.

Materialele referitoare la activitatea Societăţii pe ultimii trei ani au fost prezentate de Mircea Irimescu, *Prolegomene la desfăşurarea lucrărilor celui de-al IV-lea Congres al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, ţinut între 29 şi 30 august 1998 la Rădăuţi*, şi Petru Bejenaru, *Darea de seamă asupra activităţii desfăşurate de Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina în perioada 1995–1998* şi *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, în permanent dialog cu societatea civilă*.

Prin referatul expus, dl. ing. Mircea Irimescu a urmărit orientarea discuţiilor spre laturile esenţiale ale culturii universale actuale şi spre felul cum cultura română se adaptează la ele. Se încearcă înlocuirea realităţii naţionale cu una civică, se discută despre globalizare, mondializare, despre frontiere spirituale, despre tot soiul de „minorităţi" etc. În lumea culturală românească se fac afirmaţii tot mai stăruitoare că trebuie să renunţăm la istorie, că este bine să adoptăm „năravuri" occidentale, fără discernământ etc. Se constată o adevărată „invazie" a politicului în toate aspectele vieţii noastre, se insistă exagerat asupra provinciilor istorice româneşti, cu accent pe cea ceea ce le desparte... În general, au fost abordate probleme grave, care îndeamnă la meditaţii. Păcat că nu s-a sesizat sensul acestui referat!

Dl. prof. Petru Bejenaru, membru în Consiliul director al Societăţii, a susţinut darea de seamă, întocmită pe baza rapoartelor primite de la cele 20 de filiale. S-a remarcat că Societate se simte ca un factor cultural activ notabil în peisajul spiritual românesc. Efortul principal s-a îndreptat spre ajutorul cultural dat românilor din regiunea Cernăuţi, dar şi spre interiorul ţării, arătând condiţiile istorice în care s-a ajuns ca prin inima Ţării de Sus să treacă o otrăvită sârmă ghimpată. S-au pus în lumină alte fapte culturale semnificative. În al doilea referat, Petru Bejenaru a arătat că momentele importante ale activităţii culturale ale Societăţii au fost expresia spiritului civic românesc în domeniul culturii şi a formării şi consolidării sentimentului naţional.

Au urmat apoi numeroase luări de cuvânt. D-nii George Muntean, George Galan şi Pavel Ţugui, de la filiala Bucureşti, au semnalat ceea ce nu s-a îndeplinit de către comitetul Societăţii, de exemplu inexistenţa unor filiale la Gura Humor, la Câmpulung, Vatra Dornei; faptul că din Societate nu fac parte scriitori suceveni etc.

În numele societăţilor culturale cernăuţene au vorbit conf. univ. dr. Alexandrina Cernov, Arcadie Opaiţ, preşedinte al Societăţii pentru Cultură Românească „M. Eminescu", prof. univ. dr. Aurel Constantinovici, preşedinte al Asociaţiei Ştiinţifico-Pedagogice „Aaron Pumnul", conturând un tablou sumbru al vieţii culturale de acolo şi avertizând asupra pericolului ca, treptat, limba română să fie înlocuită, în şcolile româneşti, cu cea ucraineană, acest lucru fiind perceput ca un pas spre ucrainizarea elementului românesc din regiunea Cernăuţi.

A doua zi a congresului a fost dominată de discuţiile care au dus la câteva modificări în statut (la insistenţele reprezentanţilor filialei din Bucureşti), şi de alegerea, prin vot deschis, a noului comitet. S-a propus alegerea a cinci vicepreşedinţi, dintre care unul, prim-vicepreşedinte. Congresul a votat următorul comitet, numit Consiliu general:

Preşedinte de onoare: acad. Vladimir Trebici
Preşedinte: ing. Mircea Irimescu
Prim-vicepreşedinte: col. (r.) George Galan
Vicepreşedinţi: P.S. Gherasim Putneanul, episcop vicar de Rădăuţi
ing. dr. Petru Ciobanu
col. (r.) Gheorghe Juravle
Radu Chesaru
Secretar general: Marin Olaru, director al Colegiului „E. Hurmuzachi"
Secretar: Prof. Ion Creţu
Casier: ec. Vasile Parascan

Membri: prof. dr. D. Vatamaniuc, director al Centrului de Studii „Bucovina", Ion Maloş, protopop, ing. Aurelia Ştefănescu, lector univ. dr. Ştefan Purici, prof. Elena Bostan, prof. P. Bejenaru, prof. V. Precop.

Dintre membrii Consiliului general se aleg cinci, care vor conduce Societatea în mod curent, efectiv; aceştia sunt: M. Irimescu, D. Vatamaniuc, P. Bejenaru, Marian Olaru şi Gh. Juravle – care alcătuiesc Colegiul director.

Pentru a face parte din Comisia de cenzori, au fost aleşi: ec. Gh. Deleanu, Valerian Procopciuc, Gh. Horodincă.

În final, după lungi şi aprinse discuţii, a fost citită şi aprobată *Rezoluţia Congresului al IV-lea al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, referitoare la situaţia în învăţământul românesc din Ucraina*. Datorită importanţei lor, prezentăm mai jos textul *Rezoluţiei*.

Vasile Precop

REZOLUŢIA CONGRESULUI AL IV-LEA AL SOCIETĂŢII PENTRU CULTURA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA REFERITOARE LA SITUAŢIA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN UCRAINA

Congresul Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina apreciază că dreptul la învăţământul în limba maternă a reprezentanţilor poporului autohton, transformat în minoritate naţională în urma traducerii în viaţă şi a consacrării *de facto* a prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop, reprezintă un drept inalienabil al românilor din Ucraina. Acest drept este înscris atât în Constituţia Ucrainei, cât şi în legile privitoare la limbile şi minorităţile naţionale. Mai mult, Ucraina este o parte a comunităţii mondiale care şi-a asumat obligaţii internaţionale exprese, inclusiv în ceea ce priveşte drepturile omului şi ale copilului. Drepturile minorităţilor naţionale şi obligaţiile Ucrainei şi ale României faţă de acestea au fost specificate şi în Tratatul politic de bază româno-ucrainean, semnat şi ratificat în anul 1997.

Având în vedere existenţa acestei reglementări juridice interne şi internaţionale explicite, participanţii la congres îşi exprimă nedumerirea în legătură cu apariţia prea numeroaselor proiecte referitoare la învăţământul pentru minorităţile naţionale care, în loc să se conformeze Constituţiei Ucrainei, legislaţiei interne şi internaţionale, urmăresc restrângerea dreptului de a folosi limba maternă a neucrainenilor, în calitate de limbă de predare şi instruire. Totodată, dezaprobăm presiunile politice şi profesionale care se exercită asupra reprezentanţilor minorităţilor naţionale cu scopul a li se obţine asentimentul.

Tentativele funcţionarilor Ministerului Învăţământului din Ucraina de a introduce sistematice obstacole în calea instruirii în limba maternă a românilor din acest stat încalcă în mod flagrant Constituţia Ucrainei, în special art. 22, alin. 3: „În cazul adoptării legilor noi sau a introducerii modificărilor în legile în vigoare nu se permite restrângerea conţinutului şi a limitelor drepturilor şi

libertăţilor existente", art. 3; art. 9. alin. 1; art. 10, alin. 3; art. 11; art. 24, alin. 2; art. 68; Legea Ucrainei „Cu privire la minorităţile naţionale în Ucraina", art. 6; art. 18; art. 19, precum şi alte legi în vigoare, cât şi legislaţia internaţională în domeniu, la care Ucraina a aderat.

Participanţii la congres îşi exprimă protestul faţă de politica Ministerului Învăţământului de la Kiev şi fac apel la autorităţile româneşti şi ucrainene, la opinia publică internă şi internaţională şi cer adoptarea unei atitudini clare şi ferme care să stăvilească tentativele forurilor ucrainene de a limita drepturile fireşti ale românilor din Ucraina.

În acest sens, participanţii la congres cer:

1. Desfăşurarea la toate nivelurile a învăţământului în limba maternă pentru românii minoritari autohtoni din Ucraina.

2. Asigurarea unui statut corespunzător (număr de ore egal cu cel pentru limba ucraineană, examene de admitere şi absolvire în limba maternă) pentru limba română în învăţământul de toate gradele.

3. Susţinerea tuturor examenelor prevăzute de lege în limba română.

4. Încetarea oricăror încercări de a limita drepturile fundamentale ale populaţiei româneşti din Ucraina.

Prezenta rezoluţie se trimite, simultan, şi Parlamentului Ucrainei şi Parlamentului Republicii Moldova.

Rădăuţi, 29–30 august 1998

MANIFESTĂRI ŞTIINŢIFICE ŞI CULTURAL-ARTISTICE (aprilie – octombrie, 1998)

Viaţa ştiinţifică şi cultural-artistică românească din Bucovina ne oferă, în continuare, posibilitatea de a consemna manifestări diverse. Pe lângă cele desfăşurate în spaţiul provinciei istorice, sunt reţinute şi unele manifestări din ţară şi străinătate care au privit, într-un anume fel, problematica Bucovinei şi la care au participat bucovineni. Consemnarea noastră respectă, în principal, criteriul cronologic.

Universitatea „Ştefan cel Mare" Suceava şi Muzeul Naţional al Bucovinei organizează în perioada 2–5 aprilie simpozionul naţional *Tradiţie, spiritualitate şi interferenţe culturale în spaţiul bucovinean*, care îşi propune să evidenţieze „aspectele întreitei legături unitate-specificitate-unicitate" caracteristice spaţiului bucovinean şi rolul intelectualităţii sucevene în perpetuarea spiritualităţii şi culturii româneşti. Susţin conferinţe (*Intelectualul şi viaţa în biserică, Interferenţe culturale în spaţiul bucovinean, Mănăstirile din nordul Moldovei – centre de spiritualitate, artă şi cultură românească*) pr. prof. Constantin Galeriu, prof. Vasile C. Merticariu, pr. prof. Ion Vicovan.

Ziua Europei (9 mai) este marcată la Suceava prin conferinţa *Europa – Speranţa orizontului comun*. În acelaşi context se desfăşoară aici, în 13 mai, manifestarea internaţională *Ziua imaginarului* având în program o sesiune de comunicări, vernisajul unei expoziţii de măşti şi caricaturi, o lansare de carte, un spectacol-feerie, întâlniri ale oamenilor de cultură. Personalităţi ale vieţii ştiinţifice academice şi universitare participă la reuniunea ştiinţifică internaţională *Utilizarea terenurilor şi calitatea mediului* şi îşi exprimă convingerea că „o viaţă intelectuală extraordinar de intensă se desfăşoară pe aceste meleaguri" şi că aici nu e „o atmosferă provincială, ci o racodare reală la viaţa ştiinţifică europeană".

Zilele Lucian Blaga, ediţia a VIII-a, desfăşurate la sfârşitul lunii mai la Vatra Dornei au în program *Posteritatea lui Lucian Blaga*, o lansare de carte şi recitalul de poezie *Păduri ce-ar fi putut să fie*, susţinut de actori de la Teatrul „Mihai Eminescu" din Botoşani.

La Jastrowie (Polonia) are loc, în perioada 10–14 iunie, Festivalul Internaţional de Folclor *Întâlniri bucovinene*, ediţia a IX-a, sub semnul reunirii culturilor existente în Bucovina.

Lucrările simpozionului internațional *Cultură și civilizație populară în Valea Sucevei* desfășurat la Suceava în 26–28 iunie readuc în actualitate probleme diverse: cercetarea complexă, multidisciplinară a culturii și civilizației de aici; alcătuirea monografiilor vetrelor folclorice din zonă; scoaterea din uitare a unor personalități afirmate aici cândva; „combinarea privirii în trecut cu aceea – activă – în viitor"; efectuarea/reluarea unor cercetări complexe de teren; organizarea unor cursuri de meșteșuguri pentru copii și tineret; îmbogățirea muzeelor etnografice; utilizarea concluziilor cercetării științifice de către legiuitori și autorități. Tema următoarei ediții a acestui simpozion va fi: *Cultură și civilizație populară în Valea Siretului*.

În preajma împlinirii a 30 de ani de activitate, Corul de cameră „Voces Bucovinae", sub conducerea prof. Sever Dumitrache, în cadrul Festivalului Internațional de muzică orală „D.G. Kiriac", ediția a XV-a, Pitești, 26–30 iunie, susține un program alcătuit din piese renascentiste, clasice și contemporane aparținând atât genului laic, cât și celui religios.

Societatea Culturală Pro Maramureș „Dragoș-Vodă" din Cluj-Napoca organizează, în perioada 28 iunie–2 iulie, manifestări științifice și culturale pe itinerariul Ieud–Bogdan-Vodă–Săliștea de Sus–Borșa–Cârlibaba–Putna. În cadrul acestora, La Rădăuți, la 1 iulie, are loc Simpozionul național de istorie *Maramureș, Bucovina și Moldova – vetre de istorie milenară și cultură*, ediția a IV-a.

Sub conducerea lui George Sârbu, Ansamblul Folcloric „Balada" din Suceava participă la 14–20 iulie la Festivalul Internațional de Folclor și de muzică Tradițională de la Issaire (Franța). Tot în această lună, la Cernăuți, din inițiativa Societății Scriitorilor Bucovineni și cu sprijinul Societății Culturale „Mihai Eminescu" se desfășoară o întâlnire a scriitorilor din Iași și Suceava cu învățători, profesori, scriitori, ziariști din regiunea Cernăuți. În 25–26 iulie au loc șezători literare la Cernăuți, Boian și Ostrița.

La Augsburg (Germania), în perioada 30 iulie–2 august se derulează un complex de manifestări menite a marca împlinirea a zece ani de la înființarea Institutului Bukovina care și-a asumat rolul „de a scoate la iveală, studia și conserva partea de spiritualitate germană răsădită și dezvoltată în spațiul bucovinean" (D. Teodorescu, „Crai nou", Suceava, IX, 2189, p. 1). La manifestări participă invitați și din Bucovina.

Festivalul-concurs de poezie și proză scurtă „Magda Isanos – Eusebiu Camilar", ediția a III-a, are loc la Udești în 8–9 august. Într-un alt colț al provinciei, tradiționalul Festival Folcloric „Hora de la Prislop" ajuns la a XXIX-a ediție îi adună pe românii din județele Bistrița-Năsăud, Maramureș și Suceava, oferindu-le bucuria unei serbări câmpenești în pacea și răcoarea codrilor seculari. Manifestările culturale și artistice *Zilele Sucevei* debutează în 10 august marcând împlinirea a 610 ani de la prima atestare documentară și au în program colocvii, lansări de carte, expoziții, spectacole și un *Târg de artă populară, artizanat și meșteșuguri tradiționale*, conceput ca dialog între meșterii și creatorii populari din România.

La Rădăuți, în perioada 21–23 august Târgul Olarilor „Ochiul de Păun" ajuns la ediția a XVI-a adună creatori populari din toate provinciile istorice românești. Muzeul Etnografic de aici, căruia i se refuză încă denumirea legitimă, comemorează împlinirea a 120 de ani de la nașterea lui Samuil Ioneț, întemeietorul său, printr-o expoziție și o slujbă de pomenire. În cadrul Festivalului Internațional de Folclor „Arcanul", ediția a VII-a, simpozionul științific *Valori ale culturii și civilizației naționale din Bucovina* se distinge ca manifestare cu șanse „de a depăși dimensiunea etnofolclorică, cutezând spre o largă deschidere culturologică" (Adrian Dinu Rachieru, *S.O.S. – folclorul!*, „Crai nou", Suceava, IX, 2212, 29 august, p. 1 și 5).

Festivalul cultural *Limba noastră cea română* de la Cernăuți, din 13 septembrie, aduce – potrivit presei la care cercetătorul poate avea acces în această perioadă ostilă culturii – o noutate îmbucurătoare: „implicarea generoasă a autorităților ucrainene", anunțând „un început de schimbare" în politica administrației de acolo. Tonalitățile vibrante ale discursurilor, bucuria exprimării și trăirii prin cuvântul și cântecul românesc, solicitările legitime și promisiunile par a aduce speranță românilor bucovineni înstrăinați.

Din comunicările prezentate în cadrul Simpozionului internațional *Cernăuți 1848, Cernăuți 1918, Cernăuți – Suceava 1998*, organizat de Filiala București a Societății pentru Cultură în perioada 18–20 septembrie, sunt de reținut câteva probleme care ar trebui să constituie priorități într-un

program național al unei etnologii de urgență: „Avem datoria să combatem cu disperare scepticismul trivial și jovialitatea zeflemistă cu care românul nostru trece ușor peste cele mai tragice situații, să revendicăm pentru onoarea acestui popor puțin sentiment tragic al existenței și puțină amărăciune conștientă în locul operetei sinistre care ne macină energiile, cu veselă indiferență și nesimțită inconștiență. Să creăm o etică românească în întreaga Bucovină" (George Galan).

Vasile I. Schipor

ORESTE POPESCU LA VÂRSTA DE 85 DE ANI

VASILE BÂTĂ

Cel mai mare economist contemporan al Americii Latine este un român bucovinean, academicianul Oreste Popescu, născut în comuna Vicovul de Jos, jud. Rădăuţi, la data de 24 februarie 1913, ca fiu al cantorului bisericesc Samson Popescul şi al Mariei, fiica lui Ioan Vasilovschi din Solca.

Oreste a fost ultimul între cei patru copii pe care bunul Dumnezeu i-a dăruit familiei cantorului Popescul. Cei patru fraţi au avut parte de o copilărie grea şi plină de lipsuri, deoarece de mici au rămas orfani de tată, care, fiind mobilizat şi trimis pe front, a căzut în luptele din timpul primului război mondial. Astfel că micul Oreste n-a mai apucat a-şi cunoaşte bine tatăl.

A copilărit în satul natal – sat mare şi frumos, cu gospodari harnici şi vrednici, situat pe valea râului Suceava – bucurându-se de aripa ocrotitoare a mamei şi de grija fraţilor mai mari care şi ei, datorită muncii şi sârguinţei lor, s-au realizat în viaţă; Valerian, ofiţer de stat major, Vespazian, învăţător, iar Virginia, profesoară de geografie.

A urmat cursurile şcolii primare din satul natal, avându-l ca învăţător pe Ioan Vicoveanu (Bolocan) care, intuindu-i potenţele intelectuale, l-a îndrumat şi l-a aşezat pe „drumul şcolii". A urmat cursurile secundare ale unui liceu din Iaşi, bucurându-se de unele facilităţi acordate de statul român orfanilor de război. Şi-a început studiile superioare la Iaşi şi Bucureşti, le-a continuat şi încununat cu titlul *doctor rerum politicarum* al Universităţii din Innsbruck, Austria (1948) şi „doctor în ştiinţe economice" al Universităţii La Plata (1953).

În timpul celui de al doilea război mondial a fost consilier cultural la Ambasada Română din Berlin, al cărei şef era renumitul jurist (civilist) Istrati Micescu, căruia, se pare, îi fusese student.

În anul 1848, Oreste Popescu, a fost desemnat ataşat economic pe lângă secretariatul ONU din Paris. În acelaşi an, asemenea multor români, a ales drumul exilului. Ajunge în Argentina – patria sa adoptivă – unde şi-a început cariera ştiinţifică. Aici a fost încadrat, în 1949, la Universitatea Naţională de Sud din Bahia Blanca, în 1953 la Facultatea de Ştiinţe Economice din La Plata, în 1961 la Facultatea de Ştiinţe Sociale şi Economice a Universităţii Catolice Argentiniene (UCA) din Buenos Aires şi în 1974 la CONICET, ca cercetător principal expert. În 1953 înfiinţează şi conduce, timp de zece ani, revista „Economica" a Facultăţii de Ştiinţe Economice din La Plata. În 1957 înfiinţează şi îndrumă „Biblioteca de Ştiinţe Economice" la Editura „El Ateneo".

Este foarte important a remarca faptul că, în anul 1958, la numai câţiva ani de la sosirea sa pe continentul sud-american, preşedintele de atunci al Statelor Unite, Harry Truman, îl cooptează în echipa de specialişti care au iniţiat şi lucrat la programul de reformă economică americană – elaborând studii şi propuneri care şi-au demonstrat pe deplin viabilitatea.

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 247–250, Bucureşti, 1999

Din anul 1962, Oreste Popescu este expert în probleme de economie şi statistică al UNESCO. De asemenea, expert ONU în probleme de planificare guvernamentală. În 1973 pune bazele Catedrei de economie latino-americană la Universitatea din Frankfurt pe Main, de unde revine în Argentina ca profesor titular la UCA, unde îndeplineşte şi funcţia de director al Programului BIBLEH-CONICET şi director al Institutului de Istorie a Gândirii Economice Latino-americane al UCA. A pregătit pentru tipar colecţia de 25 volume bilingve, latină–castelană, a Fondului Editorial al Programului BIBLEH-CONICET. Este profesor emerit al Universităţii Catolice din Buenos Aires, iar din 1987, membru al Academiei Naţionale de Ştiinţe Economice a Argentinei, fiind singura personalitate care, deşi nu este argentinian de origine, a fost primit şi declarat membru titular al acestei instituţii.

De-a lungul a peste 50 de ani de activitate neîntreruptă, Oreste Popescu a publicat numeroase articole, cărţi şi traduceri în domeniul ştiinţelor economice. Însă, prin lucrarea sa de bază, *Studii de istorie a gândirii economice latino-americane*, acad. Oreste Popescu a devenit singurul sud-american şi totodată singurul român care a pus vreodată în dezbatere problematica extrem de complexă a doctrinelor economice sud-americane.

A fost distins cu diferite titluri academice, între care: Membru fondator al Asociaţiei Argentiniene de Economie Politică; Profesor *honoris causa* al Universităţii „San Marcos" din Lima, Peru; Profesor emerit al Institutului Postuniversitar ESAP-PNUD, Bogota, Columbia; Profesor emerit al Universităţii Catolice Argentiniene, Buenos Aires; Membru corespondent al Academiei Naţionale de Ştiinţe Economice a Columbiei; Membru titular al Academiei Naţionale de Ştiinţe Economice a Argentinei; Doctor Honoris Causa al Universităţii „Simon Bolivar", Columbia; Membru de onoare al ISINI Boston. La acestea se adaugă numeroase medalii şi ordine primite din partea mai multor universităţi din lumea întreagă.

Reîntors în ţară, după un exil de aproape 50 de ani, academicianul Oreste Popescu şi-a vizitat patria şi locurile natale, de care a rămas mereu ataşat cu inima şi gândul său curat, de bun român. Cu acel prilej, în luna mai 1996, i s-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa al Universităţii din Bucureşti, ca semn al recunoştinţei depline a meritelor sale.

Academicianul Oreste Popescu este căsătorit, din anul 1940, cu o frumoasă basarabeancă şi, împreună, au adus pe lume doi copii, vrednici urmaşi – o fată şi un băiat – care, asemenea tatălui lor şi-au făcut studiile tot la Innsbruk, în Austria.

În vara anului trecut, academicianul Oreste Popescu a vizitat Bucovina natală, explorând posibilitatea cumpărării unei bucăţi de pământ, pe care să-şi construiască o casă, în care să-şi petreacă liniştit bătrâneţile, împreună cu soţia sa, între fiii plaiurilor bucovinene, de unde a plecat în lume, mânat de steaua destinului său.

Pentru faima pe care ne-a dus-o peste hotare, nouă, românilor, la jubileul celor 85 de ani de viaţă, îi urăm academicianului Oreste Popescu sănătate deplină, ani mulţi şi buni şi să-şi vadă cât mai curând împlinit visul revenirii între bucovinenii săi dragi, ca bun român ce a rămas în fibra fiinţei sale, iar noi să avem satisfacţia de a-l şti mereu aproape şi mereu prezent în mijlocul nostru, înconjurându-l cu toată stima, preţuirea şi gratitudinea noastră.

BIBLIOGRAFIA SELECTIVĂ A LUCRĂRILOR LUI ORESTE POPESCU

I. COLECŢII, REVISTE ŞI OPERE COLECTIVE

Biblioteca de Ciencias Económicas, Colección de obras de autores contemporáneos sobre temas de economia politica y economía de empresa, Boenos Aires, 1954 y ss.

Biblioteca de Desarrollo Económico, Colección de obras de autores contemporáneos sobre temas de desarrollo económico, Buenos Aires, 1960 y ss.

Económica - Revista de la Facultad de Ciencias Económicas, La Plata, 1954 y ss.

Sociología del siglo XX, edición castellana (en coedición con Gurvitch y Moore), Buenos Aires, 2 vols., 2.ª ed., Ed. El Ateneo, 1965.

2. CĂRŢI

El sistema económico en las Misiones Jesuíticas. Un vasto experimento de desarrollo indoamericano, 2ª ed., Ediciones Ariel, Barcelona, 1967, 198 p.
Ensayos de Doctrinas Económicas Argentinas, 2.ª ed., Ediciones Depalma , Buenos Aires, 1965, 153 p.
On the Historiography of Economic Thought: A Bibliographical Survey, Éditions de La Baconnière, Boudry-Neuchâtel, 1964, 48 p.
Ensayos de Economía de Empresa, Ed. El Ateneo, Buenos Aires, 1961, XVIII, 164 p.
El pensamiento social y económico de Esteban Echeverría, Ed. Americana, Buenos Aires, 1954, 264 p.

ARTICOLE

La planificación de los recursos humanos, en la revista „Desarrollo", Cartagena, I, 4, 1966, pp. 17–22.
Lehrgeschichtliche Anfäge der sozialökonomischen Entwicklungbestrebungen Lateinamerikas, en la revista „Weltrwirtschaftliches Archiv", Kiel, 97, 1, 1966, pp. 64–96.
Jenofonte, administrador y cintífico de la adminostación, en la revista „Administración y Desarrollo", Bogota, 8, 1966, pp. 67–86, y 9, 1967, pp. 33–70.
Introducción a la técnica input-output, en la revista „Desarrollo", Cartagena, I, 2, 1966, pp. 19–26.
Contribution à une histoire de l'hoistoire de la pensée économique, en „Acta Scientiarum Socialium", Societas Academica Dacoromana, Monachii, t. II, 1965, pp. 167–219.
Periodization in the history of economic throught, en la revista „International Social Science Journal", Paris, 4, 1965, pp. 607–634.
Enciclopedias de ciencias sociales, en „Administación y Desarrollo", Bogotá, 6, 1965, pp. 124–131.
Ansatzpunkte für eine Typologie der Wirtschaftsentwicklung, en la „Zeitschrift für die gesamte Staatswissenchaft" Tübingen, CXX, 1, 1964, pp. 502–525.
Análisis marginal versus análisis de actividades, en la revista „Anales de Economía", Madrid, 2ª época, 7, 1964, pp. 557–577.
El pensamiento ecónomico columbiano, en „Universidad Libre", Revista de la Universidad Libre, Bogotá, 18, 1964, pp. 43–44.
Gesell, Silvio, en la enciclopedia „Handwörterbuch der Sozialwissenschaften", Stuttgart, Tübingen, Göttingen, Cuaderno 48, 1964.
Teoría del desarrollo económico, en la revista „La Nueva Economía", Bogotá, III, 3, 1963, pp. 139–178.
Faktoren der regionalen Wirtschaftsentwicklung Lateinamerikas, en el „Jahrbuch für Sizialwissenschaft", Göttingen, XIV, 3, 1963, pp. 374, 385.
Investigación y espíritu investigator, en la „Revista de la Universidad Industrial de Santander", Bucaramanga, V, 1-2, 1963, pp. 370–375.
La sistemática de la historia de la ciencia económica, en la revista „Economía", Bogotá, I, 1, 1963, pp. 94–102.
Betriebswirtschaftslehre und Volkswirtschaftslehre, en la „Zeitschrift für Betriebswirtschaft", Wiesbaden, XXXII, 4, 1962, pp. 193–202.
La dimámica social de Augusto Comte, en „Economica-Revista de la Faculdad de Ciencias Económicas", La Plata, VIII, 31-32, 1962, pp. 18–35.
Problemas de la economía de la educación en la universidad latinoamericana, en „Revista de la Universidad Industrial de Santander", Bucaramanga, IV, 3–4, 1962, pp. 183–187.
El Ingeniero Industrial como Economista, en la „Revista de Ingeniería Industrial", Bucaramanga, I, 1, 1963, pp. 3–28.
Reforma del plan de estudios de la faculdad de ciencias económicas, en la revista „Universidad", Santa Fe, octubre–diciembre de 1962, pp. 269–300.
La teoría de la política económica, en la „Revista del Instituto de Investigaciones Económicas", Rosario, abril–septiembre de 1961, pp. 242–250.
Economía de empresa y economía política, en la revista „Selección de Artículos", Montevideo, 9, 1961, pp. 3–16.

El fundamento filosófico del desarrollo económico, en el „Anuario del Instituto de Filosofía, Historia y Sociología de la Economía", La Plata, I, 1, 1060, pp. 239–258.

Tendencias actuales del pensamiento económico, en „Económica – Revista de la Facultad de Ciencias Económicas", La Plata, IV, 15–16, 1958, pp. 135–173.

Los sistemas de enseñanza europeo y norteamericano y la experiencia argentina, en la revista „Visión Económica", La Plata, I, 2, 1958, pp. 8–15.

Asistencia técnica para el desarrollo económico lationoamericano, en la „Revista de Economía y Estadística", Córdoba, nueva serie, I, 1, 1957, pp. 47–72.

La región económica, en „Económica - Revista de la Facultad de Ciencias Económicas", La Plata, I, 3–4, 1955, pp. 339–439.

Espacio y economía, en la „Revista de Cincias Económicas", Buenos Aires, XLI, III, 44, 1953, pp. 419–452.

El cultivo del olivo en la cuenca del Mediterráneo, en la „Revista de la Facultad de Ciencias Económicas", Buenos Aires, 41–42, 1952, pp. 64–92.

Etienne Echeverría: un précurseur argentin des doctrines solidaristes, en la „Revue d'Histoire Économique et Sociale", Paris, XXX, 4, 1952, pp. 339–373.

El studio de la ciencias económicas, en la revista „Técnica y Economía", Bahía Blanca, 3, 1950, pp. 57–76.

Das Problem der Grenzen in den Schriften yum cwigen Frieden, en la revista „Die Friedens-Warte", Zurich, XLVII, 6, 1948, pp. 308–311.

DRAGOŞ LUCHIAN
(1932 – 1997)

La 13 decembrie 1997, ne-a părăsit pentru totdeauna, trecând în neființă, după o lungă şi grea suferință, cel care a fost Dragoş Luchian, intelectual de marcă, specialist de înaltă clasă în domeniile economic, financiar şi bancar. Dar înainte de toate acestea, marele dispărut a fost un soț devotat şi un tată iubitor, un om de o bunătate rară, sensibil la necazurile din jur, un prieten adevărat, un om între oameni.

S-a născut la 16 august 1932, în comuna Frătăuții Vechi, județul Suceava, într-o familie de vrednici gospodari. A terminat Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi" din Rădăuți în anul 1952. Studierea dreptului a rămas o intenție platonică, el absolvind Institutul de Ofițeri de Marină din Constanța, în anul 1955. În anul 1962 obține titlul de diplomat în științe economice, în urma absolvirii Facultății de Finanțe-Credit de la Academia de Studii Economice. Urmează studii de perfecționare în domeniul economic, la Bucureşti, în 1970, cursuri postuniversitare în domeniul economic, la Universitatea „Al. I. Cuza"–Iaşi (1980) şi obține o bursă de documentare la Londra (1996), acordată de Consiliul Britanic.

A îndeplinit funcții de conducere în diverse unități economice din agricultură, statistică, turism, dar şi din sistemul bancar de la nivelul oraşului Rădăuți, unde a activat peste un deceniu şi jumătate.

Senator de Suceava (1990–1992) în primul parlament postcomunist, vicepreşedinte al Comisiei de buget-finanțe şi preşedinte al Comisiei de anchetă a Senatului, cu contribuții deosebite în combaterea corupției şi a nedreptăților de tot felul. În tot timpul mandatului senatorial a inițiat şi susținut mai multe proiecte de legi vizând deblocarea financiară în economie, folosirea fondurilor obținute din vânzarea locuințelor, organizarea şi funcționarea Curții de Conturi şi a contribuit cu amendamente proprii la legile 15, 18, 33 şi 34 din 1990.

Este numit de către Parlamentul României, în 1993, consilier al Curții de Conturi şi preşedinte al Secției de Control Financiar Preventiv, cu un mandat de şase ani. A avut contribuții notabile în finanțarea şi organizarea mai multor camere județene ale Curții de Conturi, printre care şi cea din Suceava. Dragoş Luchian este membru fondator şi vicepreşedinte al reînființatei Societăți pentru Cultură şi Literatură Română în Bucovina (1990), membru fondator al Fundației Enciclopedice din România.

Activ şi pasionat în frumoasa „zăbavă" a scrisului, dotat cu erudiția corespunzătoare şi experiență publicistică, a scris şi publicat zeci de lucrări ştiințifice şi de documentare în diferite reviste de specialitate din țară (economie generală, statistică, finanțe, credit, agricultură, turism etc.).

Intelectual desăvârşit, spirit deschis şi clarvăzător, muncitor pasionat şi iubitor al scrisului, având şi o pregătire pluridisciplinară temeinică, în baza unor îndelungate şi asidue investigări, culegând date şi prelucrându-le cu răbdare de benedictin, a scris şi publicat în volume, lucrări ca:

Analele Bucovinei, **VI**, *1*, p. 251–254, Bucureşti, 1999

Rădăuţi–vatră românească de înfăptuiri, Bucureşti, Editura Litera, 1982 (lucrare de debut); *Un sat de pe Valea Sucevei–Frătăuţii Vechi*, Bucureşti, Editura Litera, 1986 (premiul Centrului Bibliografic Internaţional din Viena, în anul 1987, pentru cea mai bună monografie rurală); *Oraşul Siret*, Bucreşti, Editura Sport-Turism, 1989; *Banca Mondială*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1992 (lucrare scrisă cu multe oprelişti şi peripeţii în perioada comunistă şi care devine acum a doua apariţie din noua colecţie a Bibliotecii Băncii Naţionale a României); *Controlul preventiv al Curţii de Conturi*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994 şi *Curtea de Conturi–Elemente de identitate*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1996.

Asupra activităţii sale publicistice, de om politic şi profesionist, s-au pronunţat diverse personalităţi ale culturii şi ştiinţei sau din domeniul public, printre care amintim: acad. Vladimir Trebici, criticul şi istoricul literar George Muntean, profesorii universitari Mihai Iacobescu, Constantin Ionete şi Ioan Bogdan, Mugur Isărescu–Guvernatorul Băncii Naţionale a României (din acea perioadă), Alex. Ştefănescu, Emil Satco, Ioan Pânzar, Nicolae Cojocaru, Petru Bejenaru, Mircea Irimescu, Dumitru Teodorescu, Constantin Calance şi mulţi alţii.

Despre Dragoş Luchian, criticul George Muntean spunea: „Omul acesta grav, mediu de statură, sobru în gesturi şi în îmbrăcăminte, gospodar şi devotat familiei care îl înconjura la rându-i cu dragoste înţelegându-i îndeletnicirile şi greutăţile legate de ele, conştiincios în îndatoririle publice, animat de un patriotism fierbinte şi de un civism exemplar. Să-i păstrăm recunoştinţă pentru darul de a scrie, ce l-a îndepărtat poate de la multe bucurii ale vieţii, să-l cinstim cum se cuvine (...) Numele său a intrat cu modestie şi încredere, cu rezultate neîndoielnice, pe porţile severului drum al perenităţii".

Acum, când a plecat dintre noi, cu discreţia şi demnitatea ce i-au fost proprii, îi spunem: „La revedere, Domnule Dragoş!" Îi spunem aşa pentru că noi, colegii de la Banca Comercială şi de la celelalte bănci din Rădăuţi, cei de la Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina şi alţii care l-au cunoscut şi preţuit, îl reîntâlnim aproape zilnic când îi răsfoim cărţile sau amintirile scumpe. Îi spunem aşa, şi nu altfel, pentru că el rămâne lângă noi, în minţile şi sufletele noastre.

Cele spuse până acum ne îndreptăţesc să afirme că, deşi, fizic, Dragoş nu mai este printre noi, el va rămâne veşnic în inimile noastre.

Dumnezeu să-l ierte şi să-l odihnească în pace!

Constantin Calace

ACAD. VLADIMIR TREBICI
(28 februarie 1916 – 13 februarie 1999)

În ziua de 13 februarie 1999, acad. Vladimir Trebici a încetat din viaţă. Rămăşiţele pământeşti au fost redate pământului, dar numele şi renumele profesorului şi savantului vor dura atâta timp cât va exista preţuire pentru ştiinţă, adică în eternitate.

Cercetările sale în domeniile filosofie, sociologie, istorie şi drept, ca şi lungul şir de lucrări publicate şi care fac autoritate în statistică, economie, sociologie şi demografie au fost curmate brusc de o boală implacabilă.

Vitregia vremurilor şi opoziţia unor elemente rele umane sau mai bine zis neumane n-au fost în stare să-l oprească din avântul şi frământările sale creatoare.

Înfăptuirile pluriactivităţilor sale ni le-a lăsat nouă şi celor viitori, nimbate de caracterul său curat, generos, care sporea frumuseţea şi înnobila activitatea de dascăl şi om de ştiinţă de mare probitate intelectuală.

Se vor scrie, precum se cuvine, studii erudite despre viaţa şi opera academicianului Vladimir Trebici.

La împlinirea vârstei de 80 de ani am avut bucuria să schiţez portretul spiritual şi să-i definesc locul în dezvoltarea ştiinţelor socio-umane. Mă opresc acum la contribuţiile sale în domeniul demografiei istorice româneşti, căreia i-a fixat obiectivele şi pe care a impus-o în dialogul ştiinţific internaţional.

În 1981 a luau fiinţă în cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti Laboratorul de Demografie Istorică, cu scopul de a stimula „cercetări de demografie istorică, ţinând seama de tradiţia românească în acest domeniu şi de tendinţele actuale în istoriografia universală". Calitatea acad. Vladimir Trebici de preşedinte de onoare al laboratorului, marele său prestigiu ştiinţific au fost de natură să atragă în munca de cercetare personalităţi de valoare şi numeroşi studenţi. Şedinţele ţinute cu regularitate, erau aşteptate cu deosebit interes; ele se constituiau în veritabile momente de înălţare spirituală. Acad. Vladimir Trebici nu a lipsit la nici o şedinţă şi de fiecare dată cuvântul său lărgea orizontul temei discutate cu noi informaţii ştiinţifice şi cu sugestii de abordare metodologice înnoitoare.

Cu o putere de muncă extraordinară şi o deschidere intelectuală ce dă robusteţe actului de creaţie, acad. Vladimir Trebici a oferit modelul dascălului demn de acest nume, al savantului şi omului cetăţii; el a continuat până în ultimul ceas să trăiască din plin viaţa ştiinţifică, să stimuleze tinere talente şi să publice lucrări de referinţă consacrate populaţiei, omului, capabil să instituie, prin actele sale, Binele, Adevărul şi Frumosul.

În 1996, Editura Enciclopedică* a publicat cartea *Demografie. Excerpta et selecta*, care cuprinde studii edificatoare pentru varietatea preocupărilor savantului. În partea finală este dată o bibliografie, care ilustrează dimensiunea şi valoarea operei sale. De la confesiuni, ca cea *Cum am*

* Editura care a publicat o însemnată parte din lucrările acad. Vladimir Trebici.

devenit demograf şi studii erudite, ca, *Populaţia României, Bucovina. Populaţia şi procesele istorice 1774–1998*, la analize interdisciplinare, ca *Tranziţia demografică, Demografia între istorie şi sociologie, Minorităţile naţionale din România: Prezenţă şi estimaţie prospectivă* şi readucerea în circuitul public a unor creatori de domenii ştiinţifice, ca *Geopolitica şi demografia în România: Anton Golopenţia (1909–1951)*, toate aceste contribuţii ştiinţifice constituie tot atâtea eşantioane reprezentative ale operei de demograf a lui Vladimir Trebici, pe care revista „Population" îl compara cu celebrul demograf francez Alfred Sauvy, considerându-l „un Sauvy român".

Presimţindu-şi sfârşitul, cel înălţat între savanţii lumii din Horecea-Mânăstirii, municipiul Cernăuţi (Bucovina), scria: „Puţinii ani ce mi-au rămas vreau să-i folosesc pentru două obiective importante. Pregătesc *Istoria populaţiei României*, o monografie de mari dimensiuni, însoţită de un *Vocabular de demografie*. Lucrez cu pasiune la *Istoria Bucovinei*. Este o datorie de suflet, dar şi o obligaţie morală, ca preşedinte de onoare al Societăţii pentru Cultura Română în Bucovina, înfiinţată de fraţii Gheorghe şi Alecu Hurmuzachi, cu sprijinul altor cărturari, în 1862. Am muncit sistematic, cu dragoste, pe tărâmul meu, aşa cum au muncit părinţii, neamurile mele, ţăranii, de aceea cinstesc munca altora. Mi-am dat silinţa – nu întotdeauna am reuşit! – să public principiile înţelegerii, toleranţei (am învăţat târziu!), sub semnul iubirii universale, aşa cum o propovăduia Sfântul Apostol Pavel (Epistola I către Corinteni, 13, *13*). În viaţă de cel mai mare ajutor mi-a fost credinţa, pe care nu am părăsit-o şi de la a cărei învăţătură nu m-am abătut. Respect oamenii care au o credinţă, indiferent care este aceasta".

Dorinţa acad. Vladimir Trebici de a-şi încununa activitatea ştiinţifică cu cele două lucrări, concepute ca opere ale vieţii, din păcate, nu s-a împlinit. Ele vor trebui realizate, ca o datorie de conştiinţă, a celor de azi şi de mâine, în memoria celui care a plămădit, a alimentat şi a înmulţit în mod exemplar şi dezinteresat valorile creaţiei ştiinţifice româneşti.

Acad. Ştefan Ştefănescu

Die Zeischrift „Analele Bucovinei", eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina" der Rumänischen Akademie, mit dem Sitzes in Radautz (bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit geschenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiftungen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und Problems der Ekologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle literarische und wissenschaftliche Bewegung durch Rezenzion der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei" beabsichgtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten. Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten-Fond dieser neuen Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei" stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das zentrum in Radautz die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungen teil, die der Bukowina gewidmet sind.

STELIAN INVEST SRL
Tel/Fax: +40-1-2502281

LUCRĂRI DESPRE BUCOVINA RECENT APĂRUTE

Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice, ediţie bilingvă, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici; prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, 464 p.

Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura Hurmuzachi, 1998, 272 p.

Andrei Corbea, *Paul Celan şi „meridianul" său. Repere vechi şi noi pe un atlas central-european*. Iaşi, Editura Polirom, 1998.

Leca Morariu, *Drum afânt înspre libertatea românească*, Suceava, Muzeul Naţional al Bucovinei şi Muzeul Etnografic al Bucovinei, 1998, 24 p.

Stroe Florin Marian, *facerea lumii. Legendele cosmogonice şi zoologice*, ediţia a doua (îngrijită de Paul Leu), Miami–Florida (SUA), 1998, 94 p.

Elena Nuculiţă Voronca, *Datinile şi credinţele poporului român, adunate şi aşezate în ordine mitologică*, vol. I – 496 p. şi vol. II – 637 p., Iaşi, Editura Polirom, 1998.

ISSN: 1221 – 9975